

Doktori (PhD) értekezés

**Az egészségpolitika hatása Nyíregyháza
iskola-egészségügyére a két világháború
között**

Kührner Éva

**Debreceni Egyetem BTK
2006.**

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. Magyarország közegészségügyi helyzete a két világháború között	5
2.1 A közegészségügy szervezete a két világháború között	8
2.1.1 Johan Béla szerepe a közegészségügy fejlesztésében	11
2.1.2 A M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet tevékenysége	14
2.2 Az iskola-egészségügy Magyarországon	17
2.2.1 A magyarországi iskola-egészségügy kezdetei	19
2.3 Az oktatáspolitikai a két világháború között	23
2.3.1 Az iskolarendszer fejlődése	24
3. Nyíregyháza a két világháború között	31
3.1 Nyíregyháza földrajzi környezete	31
3.2 A város társadalma	32
3.3 Nyíregyháza urbanizálódása	35
3.4 Nyíregyháza közegészségügye a két világháború között	38
3.4.1 A város egészségügyi intézményrendszere	39
3.4.2 Köztisztaság	42
3.5 Nyíregyháza iskolaügye	50
3.5.1 A város oktatásügyének fejlődése a két világháború között	52
3.5.2 A Nyíregyházi iskolások társadalmi tagozódása	59
4. A nyíregyházi iskolák higiéniás helyzete a két világháború között	70
4.1 Az iskolaépületek és környezetük	70
4.2 Fűtés	74
4.3 Vízellátás	76
4.4. Illemhelyek	78
4.5 Iskolai berendezési tárgyak	81
4.6 Takarítás	84
5. A nyíregyházi iskolások egészségi állapota	87

5.1 Személyi higiénia	88
5.2 Táplálkozás	92
5.3 A nyíregyházi iskolások betegségei	95
5.3.1 Heveny fertőző betegségek	95
5.3.2 Tuberkulózis	103
5.3.3 Bőrbetegségek	109
5.3.4 Szembetegségek	113
5.3.5 A fogak betegségei	121
5.3.6 Fogyatékoságok	125
5.3.7 Egyéb betegségek	126
4. Az iskolások egészségvédelme érdekében tett erőfeszítések	128
6.1 Intézményes egészségvédelem	128
6.1.1 Az iskolaorvosi rendszer	128
6.1.2 Iskolafogászat	133
6.1.3 A fogyatékos gyermekek iskoláztatása	137
6.1.4 Gyermeeknyaraltatás	141
6.2 Egészségnevelés	144
6.2.1 Az egészségtan oktatása	144
6.2.2 Ifjúsági Vöröskereszt	151
6.2.4 Testnevelés, sport	154
7. Összegzés	162
8. Felhasznált irodalom	166
9. Abstract	186
10. Mellékletek	188

1. Bevezetés

Szabolcs megye és benne Nyíregyháza történetét többen is megírták (pl. Dienes-, Háger-, Hunek-, Cservényák-féle monográfiákban stb.), de az itt élő emberek mindennapjaival keveset foglalkoztak. Különösen keveset tudunk a városi népesség

jelentős hányadát adó diákság életéről, egészségügyi viszonyairól. Dolgozatom témaválasztásában részben ez motivált. Befolyásolt az is, hogy orvosi könyvtárosként foglalkoztam a megye egészségügyének történetével. Kutatásaim során kerültek elő olyan adalékok, melyek arra sarkaltak, hogy tárjam fel a Horthy-korszakbeli iskola-egészségügy nyíregyházi történetét.

A dolgozat nehézsége abban állt, hogy az iskola-egészségügy olyan interdiszciplináris terület, melyre rendkívül sok tényező van hatással. Befolyásolja a korabeli politika, a gazdasági színvonal, az oktatás- és a közegészségügy helyzete valamint hatnak rá az adott település sajátos viszonyai (urbanizáltság, földrajzi, társadalmi, kulturális tényezők) is.

Motivált az is, hogy a diákság egy olyan jól körülhatárolható, ennél fogva jól vizsgálható populáció, mely kicsiben modellezi a felnőtt társadalmat. Az újszerű eljárások (pl. oltások, szűrővizsgálatok) sokszor körükben jelentek meg először, majd terjedtek szét a felnőtt társadalomban. Ez minden bizonnyal kimutatható Nyíregyháza vonatkozásában is, és további kutatásokra ösztönözhet. Nyíregyháza elemi- és középfokú iskolásainak körülményeit egyaránt vizsgáltam, mivel a kétféle iskolatípus higiéniai helyzete sokban eltér egymástól. A feldolgozás előtt tisztáztam azokat a pontokat is, ahol a gyermekek és szüleik élete megegyezett, (ugyanabban a lakásban laktak, ugyanazt ettek stb.) és azokat melyek jelentősen eltértek egymástól (pl. jellemző tartózkodási helyük az iskola). Arra törekedtem, hogy elsősorban a gyermekekre jellemző szempontokat tárgyaljam. Igyekeztem kitekintést tenni a korszak hasonló adottságú településeinek iskola-egészségügyi helyzetére is.

Munkám során megpróbáltam feltárni egy közepes méretű fejlődő magyar város iskola-egészségügyét, különös tekintettel a belváros, és a tanyavilág közötti különbségekre, illetve az egyes társadalmi rétegekhez tartozó fiatalok egészségkultúrájára.

Témám időhatárai azért érdemelnek szót, mert a 19. század végén megszületett iskola-egészségügyi intézmény széleskörű kibontakozása éppen a Horthy-korszakra esett. Ebben az időszakban sokat javult az ország közegészségügyi helyzete, ami néhány megszállott személynek és a lassan kialakuló egészségügyi intézményrendszernek volt köszönhető.

Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy volt-e lehetősége Nyíregyháza városának az iskolaorvosi rendszer megteremtésére, valamint mit

tettek a város egészség- és oktatásügyéért felelős szakemberei annak érdekében, hogy a korábban elszomorító higiéniai színvonal javuljon.

Munkám szerkezetén tükröződik a téma sokoldalúsága. Külön fejezet foglalkozik a Horthy-kori oktatásügy, egy másik, a közegészségügy helyzetével. Bemutatom a város oktatás- és közegészségügyének állapotát. Ezt követik a nyíregyházi iskolák higiénés viszonyait, a tanulók egészségi állapotát ismertető fejezetek. Végül megismertetem az olvasóval azokat az erőfeszítéseket, amelyeket elődeink tettek annak érdekében, hogy gyermekeik higiénikusabb környezetben tanuljanak és egészségesebbek legyenek.

Felhasznált források

A kutatási témához kapcsolódó irodalom igen hézagos. A nyomtatott monográfiákban többnyire a város urbanizációja szempontjából érdekes létesítmények kerültek felsorolásra, az iskolatörténeti művek is csak marginálisan foglalkoznak egy-egy iskola-egészségügyi történettel. Munkámhoz ezért többféle publikált és kéziratot kellett használnom.

Számos kézirat is létezik, mely különböző levéltárakban hozzáférhető. Ilyen forrásokat használtam a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárában, a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltárában, az Országos Evangélikus Levéltárban, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházkerület Levéltárában, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában és a Magyar Országos Levéltárban. Sajnálatos azonban, hogy néhány ígéretes forrás, pl. az 1930-as és 1937-es Vallás és Közoktatási Minisztérium (továbbiakban: VKM) által végeztetett iskola-egészségügyi felmérések anyaga megsemmisült a Magyar Országos Levéltárban.

Az iskola-egészségügyi tevékenységet rendeletek szabályozták, melyek megismerése a korabeli jogszabálygyűjteményekből történt. A rendeletekkel előírt munkáról többnyire publikált jelentések (Országos Közegészségügyi Intézet /továbbiakban: OKI/ éves jelentései), statisztikák (Központi Statisztikai Hivatal /továbbiakban: KSH/ kiadványai) álltak rendelkezésre. Némi nehézséget jelentettek a nem egységes statisztikai adatszolgáltatások.

Hasznos forrásnak bizonyultak az iskolai értesítők. Hazánkban 1850 után, az Entwurf rendelkezése nyomán vált általánossá a tanév eseményeit bemutató iskolai értesítők kiadása. Nyíregyháza, és egyben a megye első értesítőjét, a nyíregyházi

Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium adta ki az 1864/65. tanévben.¹ A Horthy-korszak idején a város középiskoláinak élete már jól nyomon követhető ezeknek az évkönyveknek a segítségével. Az értesítőknek értékes része volt a tanulói statisztikát tartalmazó fejezet, ahol bőségesen találtam adatokat többek között az iskola tanulóinak összlétszámáról, vallásáról, állandó lakhelyéről, szüleinek foglalkozásáról. Így vált lehetővé egy adott iskola társadalmának aprólékos vizsgálata. Az adatközlés időről időre történő megváltoztatása azonban adathiányokat okozott. Sajnálatosan az elemik csak szórványosan jelentettek meg értesítőket, így esetükben más forrásokhoz kellett nyúlni.

A publikált források harmadik típusát a korabeli folyóiratcikkek esetleg könyvek jelentették. Közöttük is elsősorban a korabeli helyi sajtó: a címváltozással ugyan, de 1880-1944 között megjelenő Nyírvidék, az 1922-1944 között létező Szabolcsi Tanító és az 1934-1944 között élő társadalmi és kulturális lap a Szabolcsi Szemle érdemel figyelmet.

Az országos folyóiratokban a városról, de a megyénkről sem igen jelentek meg figyelemre méltó írások. Kivételt képeznek a tirpákok,² akik főként a néprajzosoknak adtak témát. A két világháború közötti szociológiai irodalom sem rendelkezik helyi vonatkozásokkal. Kivételt Erdei Ferenc A magyar tanya című művének egy részlete képezi.³ Kovács Alajos a Magyar Statisztikai Szemlében közölt több magyar városról statisztikai megközelítésű írásokat, melyek között olvasható Nyíregyházáról írt tanulmánya is.⁴ Néhány korabeli országos folyóiratban pl. Népegészségügy (1920-), Iskola és Egészség (1933-1939), Magyar Szemle (1927-1944) stb. közölt cikkek összehasonlítások megtételéhez szolgálhattak alapul.

Hipotézis

1. Hogyan hatott a korszak egészségpolitikája egy vidéki város életére, és azon belül a tanulóifjúságra?

¹ László G.-né, 1984. p.6.

² jelentése: tűrő, szenvedő. A Nyíregyházát újratervező szlovák anyanyelvű evangélikus vallású lakosok elnevezése, mely a betelepülés utáni első időszak vallási üldözésére utal.

³ Erdei, 1976. p.227-228.

⁴ Kovács A., 1924. p.353-363.

2. Hogyan épültek be az új közegészségügyi intézkedések egy iskola mindennapjaiba?
3. Hogyan szolgálta az iskola-egészségügy az adott település egészségi színvonalának emelését?
4. Milyen összefüggés mutatható ki egy fiatal társadalmi háttére és egészségi állapota között?
5. Cáfolni vagy megerősíteni kívánom azt a sztereotip képet, mely a megyénket és benne városunkat elmaradottnak festi le.

2. Magyarország közegészségügyi helyzete a két világháború között

*„A közegészségügyi intézmények
csak akkor érhetnek el eredményt,
ha meg is tudnak kapaszkodni
a néprétegekben, melynek szántuk őket.”*

Az első világháború, és az annak nyomán fellépő szegénység, éhezés, majd a trianoni döntést követő menekültáradat számos egészségügyi és szociális probléma okozója volt hazánkban. Az egészségpolitika figyelmét a háborút követően a menekült- és rokkantügy kötötte le. Így csapott le az országra a spanyolnátha, majd az 1920-1922 közötti időszakban kanyaró- és vörhenyjárványok. Nagy gondot jelentett még a nemi betegségek és a gümőkör nagymértékű terjedése is, amiben szerepe volt a menekülteknek is.

„A világháború megtámadta nemzetünk fizikai és erkölcsi erejét, megtámadta nemzetünk népességének erejét, aláásta egyes társadalmi osztályok létfenntartásának erejét és lehetőségét, ezzel kóros elváltozásokat idézett elő társadalmunk összetételében.” – jellemezte 1926-ban a helyzetet Bethlen István miniszterelnök.⁶ Bethlen állítását megerősítették a statisztikai adatok is.

26 európai állam közül 1930-ban Magyarország a 19. helyen állt a 15,5 ‰-es halálozási rátájával, mindössze Franciaországot és a balkáni államokat előzve meg. Csecsemőhalálozásban viszont a 20 adatszolgáltató közül az utolsó helyen álltunk az 1000 főre eső 15,2 fős halálozással. A gümőkör halandóságban is mindössze Izlandot és Finnországot sikerült megelőzni, az 1,99 ‰-es aránnyal. Nem volt jó a 9,9 ‰-es természetes szaporodási arány sem.⁷ A harmincas éveknek ezek a szomorú statisztikai adatai pedig már egy a század eleji állapotokhoz képest jelentősen megjavult helyzetet tükröztek.

	Századforduló	Háború előtt	1928-30 évek
Élveszületés	40,5 ‰	35,7 ‰	24,7 ‰
Halálozás	29,7 ‰	24,2 ‰	16,9 ‰
Csecsemőhalálozás	21,3 ‰	19,8 ‰	17,1 ‰
Gümőkör halálozás	3,89 ‰	2,94 ‰	2,1 ‰
Természetes szaporodás	0,6 ‰	1,2 ‰	7,8 ‰

Magyarország egészségügyi jellemzőinek változása az adott időszak átlagában⁸
A halálozás, köztük a csecsemő- és tuberkulózis halálozás csökkenése mellett alacsonyabb lett az élveszületések száma, és nőtt a természetes szaporodás is. Nagy különbségek mutatkoztak az egyes közigazgatási egységek egészségügye között. Míg városon egyre inkább megjelentek az urbanizáció áldásai, vidéken

⁵ Németh L. 1934/35. p.40-41.

⁶ Társadalompolitikai feladataink, 1927. p.192.

⁷ Petrilla, é.n. p.15-78.

⁸ Petrilla, é.n. p.15-78.

afrikai állapotok uralkodtak; „...legyen bár csak egyszerű munkás...a közszolgáltatások bőségét kapja, aszfaltos jó utat, világítást, közlekedést stb...”⁹ A rossz lakáskörülmények és táplálkozás, a tisztátalanság, az iszákosság és az ezek által okozott betegségek pusztították a népet.

Az orvosok száma a százezer főre eső 1913-as 31-ről 1921-ben 56-ra, 1938-ban pedig 117-re szaporodott, részben a trianoni határon túlról áttelepült orvosoknak köszönhetően.¹⁰ Ezzel hazánk Európa élvonalába emelkedett. Nagy gondot jelentett viszont egyenetlen eloszlásuk az országban. Egyharmaduk a fővárosban élt, egy másik harmaduk a városokban, sok faluban viszont egy sem. Míg városon egy orvosra 382 beteg jutott, addig falun 2138.¹¹

	Orvosellátottság	
	1926	1938
Budapest	28,1	38,7
Törvhat.város	12,6	16,5
Megyei város	7,8	11,2
Falu	3,1	4,0
Országos átlag	12,9	17,6

Az egészségügyi alapellátás területi különbségei ezer lakosra¹²

Fontos egészségügyi mutató a kórházi ágyszám is. Míg 1920-ban 10.000 főre 33 ágy jutott, 1930-ban egy nagyobb kórházépítési hullámot követően 47, 1938-ban pedig már 54.¹³ Ekkortájt épültek a vidéki városok egyetemi klinikái, néhány fővárosi kórház, de bővültek a vidéki 19. században épült intézetek is (pl. a nyíregyházi Erzsébet Közkórház).

A javuló egészségügyi ellátásnak köszönhetően megnőtt az átlagéletkor. A háború előtti 40 évről 1941-re 57 évre.¹⁴ Új jelenséggént viszont feltűntek az ún. civilizációs betegségek; több, mint háromszorosára nőtt a keringési betegségekben elhaltak száma 5 %-ról 17%-ra és a daganatos halálozásoké 2-ről 9 %-ra, azaz 4,5-szörösére.¹⁵ A javuló mutatókban, melyek európai viszonylatban a korszakban

⁹ Magyar Szemle 1939. idézi: L. Nagy, 1995. p.182.

¹⁰ Romsics (b), 2000. p.204.

¹¹ Romsics (b), 2000. p.204.

¹² Orosz, 1986. p.61-71.

¹³ Romsics (b), 2000. p.204.

¹⁴ L. Nagy, 1995. p.181.

¹⁵ L. Nagy, 1995. p.205.

végig rossznak számítottak, nagy szerepe volt a lassan fejlődő egészségügyi rendszernek és elhivatott orvosoknak.

Horthy-korszak egészségpolitikájának alapjait a 19. század végén fektették le, mely módosításaival együtt 1945-ig meghatározta a közegészségügy állapotát. Az urbanizálódás és a fejlődésnek indult természet- és orvostudomány, a betegségek megelőzésére hangsúlyt fektető szemléletmód megjelenése mind abba az irányba hatottak, hogy törvényileg is rendezni kellett a hazai közegészségügyet. Neves orvosprofesszorok – Bene Ferenc, Balassa János, Jendrassik Jenő, Korányi Frigyes, Markusovszky Lajos és Fodor József – szorgalmazták a kérdést, mely előbb 1868-ban az Országos Közegészségügyi Tanács felállításához, majd 1876. febr. 25-én a Közegészségügyi törvény (1876. évi XIV. tc.) megszületéséhez vezetett. Pozitív hatása kétségtelenül az volt, hogy a közfigyelem a higiéné felé irányult, bár a gyakorlati közegészségügy megszületése nehezen ment. 1917-ben az Országos Közegészségügyi Tanács kongresszusán Müller Kálmán elnök felpanaszolta a tanács megvalósulatlan álmait: *„...a közegészségügy államosításáról ismételten... az országos közegészségügyi intézetnek tervezetét egész részletes szervezésével... a közegészségügyi felügyelet reformját, a tisztiorvosi vizsgák reformját... és mindebből semmi, de semmi meg nem valósult, ezek a felterjesztések mind elintézetlenül ott fekszenek. Szükség van tehát mindennek előtt egy országos közegészségügyi intézetre, a mindennemű vizsgálat végzésére berendezett laboratóriumokkal és szakavatott, alapos szakemberekkel az élükön.”*¹⁶

Az Európában harmadikként megalkotott közegészségügyi törvény erénye az volt, hogy kimondta a közegészségügy államosítását. A törvényhatóságok számára előírta a felügyeleti kötelezettséget a közegészségügy különböző területein, és feladatukká tette a vagyontalanokról fogyatékosokról való gondoskodást. A törvény előírásait, bármennyire haladóak is voltak, nem sikerült maradéktalanul betartatni, aminek oka a gazdasági, társadalmi és tudati elmaradottság volt. Számos körorvosi állás állandóan betöltetlen volt, ezért virágzott a kuruzslás. Fodor például úgy látta hogy, ha a „közvagyonosodás” bekövetkezik, a nyomor megszűnik, magától javulni fog a közegészségügy is. Erre azonban még sokat kellett várni.

Az egészségügyi szakemberek számos fórumon igyekeztek ráirányítani a figyelmet az áldatlan egészségügyi állapotokra. 1920-ban elindította a minisztérium

¹⁶ Idézi: Kertai, 2005. p.2083-2088.

közegészségügyi folyóiratát a Népegészségügyet, mely évtizedekre a szakma fóruma lett. 1926-ban egy hetes „Közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet”-en vitatták meg a szakemberek az ország egészségügyi helyzetét, és megfogalmazták a legfontosabb tennivalókat: *„Csökkentenünk kell mindenekelőtt a gyermekhalandóság ijesztő számait. Meg kell küzdenünk az egykével és nemzetrontó következményeivel. Fel kell vértelnünk magunkat a népbetegségek ellen, a tüdővész, a járványok, a nemi betegségek, az alkoholizmus és következményei ellen. Javítanunk kell a lakás- és ételmezési viszonyokat. Meg kell állítanunk a középosztály ijesztő pusztulását és romlását. Ki kell egészítenünk munkásvédelmi és munkásbiztosítási törvényhozásunkat. Emelnünk kell a közerkölcsiséget és vallásosságot.”*¹⁷ – hangzott el Bethlen István megnyitó beszédében. A tennivaló tehát meg volt határozva, tette kész szakemberek is voltak, már csak olyan intézményrendszer kellett, ami túllép a karitatív szervezetek keretein.

2.1 A közegészségügy szervezete a két világháború között

Az egészségügy központi igazgatási szerve eleinte a Belügyminisztérium Közegészségügyi Ügyosztálya volt, ahol államtitkár foglalkozott a szakmai kérdésekkel.¹⁸ Így ez a szakterület nélkülözte a szakirányítást, sőt a megyék közegészségügyét is többnyire jogászok irányították tisztiorvos szaktanácsadókkal az oldalukon. A mindennapokban első és másodfokú közegészségügyi hatóság felelt a települések közegészségügyéért, ami a gyakorlatban igen szerteágazó terület, magába foglalja a környezet- (talaj, levegő víz stb.), társadalom- (anyacsecsemővédelem, munka-, iskola-egészségügy, járványügy stb.), és az egyén egészségügyét (táplálkozás-, lakás-, személyi higiéné stb.). Az elsőfokú közigazgatási hatóság a járásokban a szolgabíró, városokban a polgármester volt, akik a rendeletek végrehajtásáról saját hatáskörükben gondoskodtak. Szakközegük a járási, vagy városi tisztiorvos volt, aki saját apparátusával felügyelte a területe közegészségügyét, és megelőző intézkedéseket tett. A szolgabírón vagy polgármesteren keresztül jelentéseket tett a másodfokú hatóság felé, és közvetlen munkakapcsolatban állt a másodfokú hatóság szakértőjével a vármegyei tisztifőorvossal, aki igazgatási, felügyeleti jogkörrel rendelkezett.

¹⁷ Közegészségügyi feladataink. 1927. p.2-4.

¹⁸ Kapronczay, 2001. p.9.

A másodfokú közegészségügyi hatóság az alispán és a polgármester, akik felügyeleti és intézkedési jogkörrel voltak felruházva, illetve a törvényhatósági közgyűlés és városokon a városi tanács voltak, szabályzatalkotási jogkörrel. A törvényhatósági közgyűlések mellett közegészségügyi bizottságok működtek, melynek tagjai a tiszti főorvos, megyei főállatorvos, hatósági orvosok, mérnök, gyógyszerész, ha volt a településen katonaság, annak főorvosa.

Az első világháború és az azt követő szociális és közegészségügyi nehézségek sürgették egy szakminisztérium létesítését, de az csak az 1918-as polgári demokratikus forradalom után következett be (1918. IV. sz. néptörvény). Gróf Batthyány Tivadar tárca nélküli minisztert ugyan már 1917. augusztus 31-én megbízták az állandó Népjóléti Minisztérium szervezési munkálataival, de a tervezésen nem jutott túl. Az egészségügy igazgatása továbbra is a Belügyminisztérium feladata maradt. A Tanácsköztársaság 1919. július 1-én ugyan felállította az öt főcsoportra tagozódó Népjóléti és Közegészségügyi Népbiztosságot, elképzeléseik megvalósítására azonban nem került sor.

1919. december 7-én előbb Népegészségügyi Minisztérium elnevezést kapott a legfőbb egészségügyi kormány szerv, majd az 1920. I. tc. alapján Munkaügyi- és Népjóléti Minisztérium lett a neve. A minisztériumon belül szakigazgatási osztályok működtek. Legjelentősebb miniszterei Vass József (1922-1930) és Ernst Sándor (1930-1932) voltak.

1932-ben Gömbös Gyula, bár Nemzeti Munkatervében hangoztatta „a népegészségügy felkarolását és különösen a falusi egészségügyi szolgálat organikus kiépítését...”,¹⁹ az 1932. XII. törvénycikkkel, az államháztartás súlyos helyzetére hivatkozva, megszüntette az önálló minisztériumot. Az egészségügy újra a Belüghöz került, ahol államtitkár (Fáy Aladár, Scholtz Kornél majd Johan Béla) irányításával önálló terület kapott. A sűrű változások ellenére nagyon sokat fejlődött az egészségügyi színvonal, ami jórészt a korszakban megszületett jogszabályoknak – törvénycikkeknek és miniszteri rendeleteknek - és azok következetes végrehajtásának volt köszönhető.

A húszas évek második felében jelentősen bővült a biztosítási rendszer. A kötelező betegségi és baleseti biztosításról szóló 1927. évi XXI. tc. egy millió főt érintett.²⁰ Az öregség rokkantság, özvegység és árvaság esetére kötelező biztosítás 1928-tól

¹⁹ idézi Bezerédiné, 1967. p.171.

²⁰ Ormos, 1998. p.115.

vált kötelezővé. A biztosítási rendszert az állam az 1928-ban felállított Országos Társadalombiztosító Intézet, az OTI révén irányította. Elmaradt viszont a mezőgazdasági dolgozók és munkanélküliek biztosítása, de létrejött néhány egyéb biztosító, pl. a magánalkalmazottak számára a MABI.

A politikusok céljai között megjelent az egészségügyi színvonal emelése, hiszen Magyarország újbóli felemelkedéséhez egészséges, erős sokasodó nemzetre volt szükség. Ellentmondás keletkezett azonban az ideológia által vezérelt szándék és a gazdasági lehetőségek között. A gazdasági válság, majd a háborús időszak miatt nagyon kevés pénz jutott erre a területre. A harmincas évek közepén az állami költségvetés 3 %-a (20 millió P) jutott csupán az egészségügynek.²¹ Ezért bizonyos egészségügyi és szociális kérdések megoldásában továbbra is jelentős szerep jutott a karitatív szervezeteknek. Köztük volt az 1908-ban Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesület néven létesült, 1915-ben Stefánia Szövetséggé átalakult, az anya- és csecsemővédelem területén tevékenykedő szervezet, mely 1941. január 1-től összeolvadt az 1934-től vidéken működő Zöldkereszttel. A gümőkör elleni küzdelmet 1908-tól a „Tuberkulózis elleni küzdelem Országos Bizottsága” irányította, mely gondozókat létesített. A gyermekvédelem szerve az Országos Gyermekvédő Liga volt. A nemibetegségek elleni fellépést miniszteri bizottság irányította, szakrendelőket hoztak létre. Valamennyi szervezet közpénzekből és adományokból fedezte kiadásait.

Az állami és társadalmi egészségvédelem azonban általában nem működött harmonikusan együtt. Gond volt az is, hogy városon aránytalanul több pénz jutott a megelőzésre, mint a jobban rászorult vidéken. Hiába volt a szakterületnek minisztériuma, annak költségvetése nagyon csekély volt. Hiába voltak jó szakemberek, ha pénz híján csak kevés lehetőségük volt a munkára. A gyakorlati egészségvédelem pedig elsősorban a városokban és nagyközségekben létezett, falun és tanyán nem.

2.1.1 Johan Béla szerepe a közegészségügy fejlesztésében

A két világháború közötti időszak egészségpolitikájának meghatározó személyisége volt többek között Johan Béla, aki a korszakban végig jelentős szerepet vállalt a magyar közegészségügy fejlesztésében. (1.melléklet) Neve nem választható el az OKI tevékenységétől.

²¹ Újság 1934. VI. 17. idézi Birtalan, 1979. p.214.

1889-ben született Pécsen, ahol édesapja tiszti főorvos volt. 1907-ben került Budapestre, orvosdoktori oklevelét 1912-ben a Budapesti Egyetem Orvosi Karán szerezte meg. Előbb az I. sz. Kórházban dolgozott, majd az István Kórház kórházi főorvosa lett. Figyelme az első világháború alatt fellépő járványok hatására a bakteriológia felé fordult. 1922-ben meghívást kapott az USA-ba, ő volt az első Rockefeller-ösztöndíjas. A következő két évben Európa különböző államaiban tanulmányozta az oltóanyagok termelését, a közegészségügy rendszerét. Az 1925-ben megalapított OKI épületét külföldi tapasztalatai alapján tervezték. 1927-ben, megnyitása után az intézet igazgatója lett.

1935-1944 között belügyminisztériumi államtitkárként, az egész magyar közegészségügy irányítójaként része volt több közegészségügyi tárgyú törvénytervezet készítésében (pl. 1936-ban a tisztiorvosi kar, majd 1940-ben a községi-körorvosi és védőnői kar államosítása). Államtitkári munkája mellett folytatta tevékenységét az OKI-ban is, 1943-tól újból az OKI főigazgatója. Ennek következtében a minisztérium és az OKI tevékenysége egymással szoros összhangban került.

Jelentős tudományos tevékenységet végzett, számos cikk szerzője volt. A több nyelven is kiadott „Gyógyul a magyar falu” című könyvében ismertette közegészségügyi munkája lényegét. 1919-től egyetemi magántanár, 1927-től egyetemi rk. tanár. 1934. január 17-i ülésén a Nemzetek Szövetségének Tanácsa a Közegészségi Bizottság tagjává, 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

Johan a németbarát Sztójay-kormány hivatalba lépése után megpróbált lemondani állásáról. Korabeli dokumentumok alapján a Magyar Orvostörténelmi Társaság úgy tartotta, hogy Johan csak a németellenessége miatt támadott Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kérésére tartotta meg posztját, aki azért kérte erre, mert el akarta kerülni, hogy szélsőjobboldali politikus kerüljön a helyére. Végül 1944. április 21-én eltávolították Budapestről. Balatonlellel áthelyezésére azért volt szükség, mert ellenállást tanúsított a *"zsidókérdés gyakorlati megoldásában"*.²² Johan például zsidó orvosokból álló listákat küldött a Honvédelmi Minisztériumnak, és javasolta, hogy a minisztérium közülük pótolja a frontra

²² Torkos, 2003. p.4.

küldött orvosokat, gyógyszerészeket. Álláspontja az volt, „*hogy a zsidó orvosok nálunk a közegészségügyi szolgálatban nélkülözhetetlenek.*”²³

1945 után méltánytalan támadások érték korábbi államtitkári munkája és külföldi tudományos kapcsolatai miatt. Munkatársai szerint soha nem rokonszenvezett a szélsőséges politikai mozgalmakkal, közismerten szabadelvű beállítottságú ember volt, szoros kapcsolatot tartott liberális felfogású értelmiségiekkel, amiért a szélsőjobboldal őt zsidóbarátnak, később zsidóbújtatónak nevezte.²⁴ Ezeket a véleményeket igazolja az is, hogy 1945-ben a népjóléti minisztériumi tárgyaláson az alábbi kijelentés született „*Semmi olyan intézkedést nem tett, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy a fennálló alkotmányellenes irányzattal szembe kívánt volna helyezkedni.*”²⁵ A törvényeket az országgyűlés hozta, a rendeleteket a miniszter utasítására dolgozták ki, és azok végrehajtásáért voltak felelősek az államtitkárok – akár egyetértettek vele, akár nem. Kertai kéziratoss forrásokra hivatkozva állítja, hogy Johan tiltakozott a fajvédelmi paragrafusok ellen, és a háta mögött, tudta nélkül hívtak be, majd tüntettek el sok munkaszolgálatost. Johan Bélát igazolta az is, hogy a Népbíróóság 1945-ben a bizonyítékok és a tanúvallomások alapján felmentette a háborús bűnök vádjá alól.

Egy vérbeli orvos hozzáállását az akkori körülményekhez, Szent-Györgyi Albert igazoló bizottsághoz írt mondatai illusztrálják legjobban: „*Hogy a Sztójay-kormány alatt a helyén maradt, azt nem tudom hibául felróni. ... Én a magam részéről azért mentesítem a vád alól, mert az orvosi hivatás semmi más hivatáshoz nem hasonlítható és külön elbírálást kíván. Nincs oly politikai változás, amely lelkiismeretes orvost arra kényszeríthetne, hogy hivatalos működését megszakítva egy szülés levezetését abbahagyja... A különbség a gyakorló orvossal szemben csak az, hogy reá nem egy szülés, hanem szülések ezrei voltak bízva, és azokat nem hagyhatta el.*”²⁶

Ezek ismeretében méltánytalanok a napjainkban személye ellen intézett szélsőséges politikai támadások, melyek azzal vádolják, hogy „*Johan 1944. márciusát követően semmivel nem igazolható módon szerepet vállalt az Adolf Hitler követelésére kinevezett korábbi német nagykövet, Sztójay Döme altábornagy*

²³ Kertai, 2005. p.2083-2088.

²⁴ Torkos, 2003. p.4.

²⁵ Kertai, 2005. p.2083-2088.

²⁶ Kertai, 2005. p.2083-2088.

bábkormányában.”²⁷ Sajnos munkásságának, a két világháború közötti időszakban betöltött politikai szerepének objektív történeti értékelése még várat magára.

1945 után az ipari mikrobiológia területén dolgozott, része volt több hazai gyógyszer előállításában. Kutatásai nyomán került forgalomba az első hazai penicillin-készítmény is. 1972-ben rehabilitálták, megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát. 1989-ben születésének 100. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia visszaállította akadémiai tagságát. 1993-ban, az OKI átalakításakor az Országos Epidemiológiai Központ felvette nevét. A magyar közegészségügy megszervezéséért végzett kiemelkedő tevékenységéért nevét a Magyar Örökség díjazottainak Aranykönyve őrzi.

Johan egészségpolitikai elképzeléseinek helyessége vitán felül áll. Statisztikai adatokkal alátámasztva, kétségtelen bizonyítékaik vannak annak, hogy a két világháború közötti magyar egészségügy látványos javulása nagyrészt az ő munkájának, karizmatikus egyéniségének volt köszönhető. Intézkedései következtében sorra alakultak az egészségházak, az egészséges ivóvizet szolgáltató kutak, megvalósult a fertőző betegségek új bejelentési és nyilvántartási rendszere - beleértve a tífuszbacillus-gazdák nyilvántartását is -, kötelezővé vált a diftéria elleni védőoltás, kiterjedtté vált a gümőkórban és a nemi betegségekben szenvedők szűrővizsgálata és gondozása. Mindezek következtében 1938-ra csökkent a fertőző betegségekben elhunytak száma, számottevő javulást mutatott az általános mortalitás és a csecsemőhalandóság, ugyanakkor nőtt a születéskor várható átlagos élettartam. Újjászervezte az Országos Közegészségügyi Tanácsot. Jogszabállyal biztosította az ország összes orvosi állásának betöltésekor a központi szakmai elbírálást. Elképzeléseinek megvalósításához az intézményi háttérrel az Országos Közegészségügyi Intézet biztosította.

2.1.2 A M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet tevékenysége

Az Országos Közegészségügyi Tanács már 1873-ban javaslatot tett a hazai közegészségügy gyakorlati, oktatási és tudományos bázisának létrehozására. Végül 1925-ben megszületett a XXXI törvénycikk, mely kimondta az intézet felállítását.

²⁷ Félix, 2003. p.15.

Feladataként jelölte meg az elméleti orvostudomány gyakorlati alkalmazását, és a közegészségügyi szakemberek (tisztiorvos, védőnő) képzését, a kutatást és a közegészségügy rendszerének irányítását. Gyakorlati megvalósítására – bár az épület tervei már 1923 óta készen voltak – a nehéz gazdasági helyzet miatt csak 1927-ben került sor a Rockefeller Alapítvány segítségével. Az alapítvány csak az építkezést finanszírozta, a későbbi működést a magyar állam biztosította. Az Országos Közegészségügyi Intézet ünnepélyes átadására 1927. szeptember 29-én került sor. (1. melléklet)

Működése a fővároson kívül, az ország egész területére, főleg falvakra terjedt ki. (Budapesten a Fővárosi Közegészségügyi Intézet tevékenykedett.) Az intézet hivatali bürokrácia nélkül közvetlenül irányította és ellenőrizte a rábízott területet. Feladatai között találjuk az egészségügyi szakszemélyzet képzését, a laboratóriumi, az egészségvédelmi munkát és a kutatást. Az intézet teljes kiépülése fokozatosan történt.

Az **oktató** tevékenységük keretében 1928-tól kezdődött el a 9 hónapos tiszti-, községi és körorvos képzés, ami 1927-ig az egyetemen folyt. Az Orvosok Háza 1930-tól olcsó szállást és étkezést biztosított a tanfolyamokon résztvevő vidéki orvosoknak. Ugyanebben az évben készült el az Ápolónő- és Védőnőképző Intézet is, ahol két és fél év alatt az egészségvédelem minden ágában jártas szakembereket képeztek. Vidéken is nyíltak Ápolónő- és Védőnőképző Intézetek. Az első debrecenit, a szegedi követte, majd az elszakított területek visszacsatolása után 1938-ban a kassai, 1940-ben a kolozsvári. Erre igen nagy szükség is volt, hiszen, mint az 1940-es OKI éves jelentésből kiderül, még akkor sem volt elég védőnő. Az éves igény 200 fő lett volna a trianoni területeken, de csak kb. 100 fő végzett.²⁸ Védőnők hiányában pedig nehezen lehetett megvalósítani az OKI célkitűzéseit.

Az OKI **laboratóriumi** munkája egyrészt az Intézet különböző osztályainak keretében, másrészt a vidéki állomásain és ún. engedélyes kórházi laboratóriumaiban valósult meg. A Pathohisztológiai és Parazitológiai Osztály kórszövettani vizsgálatokat és a parazita fertőzések bizonyítását végezte. A Bakteriológia feladata a bakteriális betegségek kimutatása volt, ami főként járványok megelőzése szempontjából volt fontos. A Szerológiai Osztály vérvizsgálatokat végzett, melyek nagy része a szifilisz kimutatására szolgáló

²⁸ OKI jelentés 1940, p.91-94.

Wassermann-vizsgálat volt. A Kémiai osztályon gyógyszer-, élelmiszer-, víz vizsgálatok folytak. Idővel, a feladatok sokasodásával az osztályok tovább osztódtak. A negyvenes évek elején már Influenzakutató-, Népelelmezés-kutató-, Vízügyi-, Járványügyi- és Egészségügyi Mérnöki Osztályok is voltak.

A vidéki fiókállomások szervezése 1928-ban indult főként egyetemek, egyes jelentősebb kórházak mellett. Az első fiókállomások Pécsen, Debrecenben, Miskolcon és Székesfehérváron alakultak. Feladataik a laborvizsgálatok teljes körének végzése volt. Egy év múlva már Szegeden, Baján és Hódmezővásárhelyen, majd Gyulán és Szombathelyen is találhatók fiókállomások. Felvidék és Erdély visszacsatolását követően Kassán, Kolozsváron, Komáromban, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Újvidéken és Ungváron is megalakultak. A laboratóriumi vizsgálatok végzésében 1930/31-től részt vettek egyes jól felszerelt ún. engedélyes kórházi laboratóriumok is, többek között a nyíregyházi Erzsébet Közkórházban is.²⁹ Ez a decentralizáció az egyre szaporodó vizsgálati minta gyorsabb feldolgozása miatt volt szükséges.

A hazánk keleti és délnyugati tájain viruló maláriás megbetegedések hívták életre a maláriaállomásokat, melyek száma 1942-ben, hat.

Az OKI egyik legfontosabb tevékenysége az **egészségvédelem** volt. Az első világháború után nyilvánvalóvá vált, hogy a falusi lakosság életkörülményei nem megfelelőek, az egészség fenntartásához. Nem voltak közművek, a fertőző betegségek terjedtek falun is és mindehhez társult az orvoshiány és a tudati elmaradottság. A városi munkás kezek vidéki utánpótlása már-már veszélybe került. Tenni kellett valamit a nemzetfenntartó réteg, a parasztság felemeléséért, a vidéki elmaradottság megszüntetéséért. Ebben nagy szerepet vállalt az OKI.

A konkrét területi egészségvédelmi munkát az egészségügyi mintajárásokban kezdték megvalósítani. Az első mintajárás még 1927-ben létrejött Gödöllőn, majd felépültek Mogyoródon (1928) és Gödöllőn (1929) az első egészségházak. 1935-ben megalakult az első tanyai egészségvédelmi körzet is Röszkén.³⁰

	körzet	község	lakos	egészségház
1929				2
1930	14		133.989	5
1933	48	138	405.190	
1934	74	285	645.510	
1935	99	325	860.000	

²⁹ OKI jelentés 1932, p.45.

³⁰ Birtalan, 1979. p.193.

1936	127	378	1.035.217	66
1937	177	487	1.354.344	
1938	215	602	1.605.000	151
1939	305	714	2.299.477	
1940	394		3.140.189	
1941	719	1659	7.000.000	
1942	775	1875	7.231.732	

Az egészségvédelmi hálózat kiépülése hazánkban³¹

Az itt folyó tevékenység mintaként szolgált az egészségvédelmi munkához, a harmincas években kialakuló Zöldkereszt mozgalomhoz. Létrehozták a 6-8 ezer embert szolgáló egészségvédelmi köröket, mint az egészségvédelem alapegységeit. A különböző nagyságú települések más-más típusú egészségházat kaptak, hiszen eltérő volt a falusi és városi egészségvédelmi munka. Míg falun fő szerep a családgondozásnak jutott, városon már speciális képzettségű szakorvosok, szakvédők tevékenykedtek. Legegyszerűbb esetben az egészségház tanácsadói funkciót látott el, a következő fokozatnak már anya- és csecsemővédelmi feladatai is voltak, az ennél is nagyobb pl. járási központok egészségházaiban már iskola-egészségvédelmi intézmény, tüdő- és nemibeteg-gondozó, endémiás területeken golyva-, illetve maláriaállomás és tisztiorvosi hivatal is helyet kapott. Az egészségházakat az OKI Mérnöki Osztálya által készített típustervek alapján építették. Alaptípusa 1-4 szobás, fürdővel zuhannyal ellátott épület volt. A létesítményeket, melyek az új típusú falusi egészségvédelmi munka modell intézményei voltak, zöld kereszttel jelölték, melyet 1937-ben rendelet tett védetté. A Zöldkeresztes munka részét képezték az orvosi és védőnői tanácsadások, családlátogatások, az anya-, csecsemő- családvédelem, veszélyes betegségekre irányuló szűrések, szegény betegek ápolása, járványok megakadályozása, a környezet higiéne felügyelete és javítása, melyben az egészséges ivóvíz biztosítása kiemelkedően fontos volt. Minden korosztállyal törődni kívántak, ennek keretében beindult az iskola-egészségügyi munka, és iskolafogászatok szervezése. A szociális tevékenységek között találjuk a zöldkeresztes ebédeltetési- és tejakciókat, cukor és egyéb élelmiszer-, ruhanemű osztásokat, betegápolási cikkek és kelengye kölcsönzését. Fontos szerepet kapott a személyes és tömeges egészségügyi felvilágosítás, mely keretében pl. főzőtanfolyamokon tanították meg a vidéki asszonyokat egészséges ételek főzésére.

³¹ Az OKI éves jelentései alapján

Hiába indult el a jól szervezett közegészségügyi munka, az lassan teljesedett ki és sokáig problémát okozott a szakképzett védőnők hiánya és a sokféle egymás mellett létező társadalmi szervezet összehangolatlan működése. Végül 1941. január 1-től a 730/1940 sz. BM rendelettel összeolvasztották a Stefánia és Zöldkereszt szolgálatokat, és az OKI irányítása alá rendelték.

Ez a logikus jól átgondolt rendszer hatékonyan működött, de kiépítése anyagiak hiánya miatt nehezen ment. 1942-ben a községeknek még mindössze 28,2 %-a vett részt az egészségvédelmi munkában. Ugyanilyen arányban részesültek belőle a városok, de sajnálatos, hogy a települések 43,4 %-án ismeretlen volt ez a tevékenység.³² Még mindig jelentős volt az orvoshiány, 1937-ben 3376 faluból 2317-ben nem lakott orvos, és mindössze közel 800 dolgozott egészségvédelemben. (Stefániában 571, Zöldkereszt 200)³³

Az OKI munkájával hozzájárult a népesség jobb életkilátásaihoz, a halálozás csökkenéséhez (1920-ban 21,4 ‰, 1943-ban 13,5 ‰)³⁴ és szerepe volt a civilizáció és kultúra terjesztésében.

2.2 Az iskola-egészségügy Magyarországon

Az iskola-egészségügy a közegészségtan egyik ága, így kialakulása összefügg a hazai közegészségügy kibontakozásával. Ugyanakkor az iskola-egészségügy olyan összetett diszciplína, mely magába foglalja az iskolai környezet, a tanulók, a tanítók egészségügyét, de a higiéniai ismeretek oktatását is. Míg az előbbi területekkel sok száz évig nem igen törődtek, az elemi egészségügyi ismeretek átadása a kolostori iskoláktól a protestáns kollégiumokig sok helyen folyt.

A szakterület a 19. század végén indult jelentősebb fejlődésnek, Fodor József az éles látású, a közegészségügyet, ezzel a megelőzést szolgáló orvos ténykedése nyomán. Fodor a világon elsőként fogalmazta meg, hogy az iskolába járó gyermekekkel külön diszciplínának, az iskola-egészségügynek kell törődni. A munka végzésére alkalmas személy pedig a speciálisan erre képzett iskolaorvos, aki együtt él a diákokkal, tagja a tanári karnak, ismeri minden fiatal egészségügyi, lelki, sőt szociális problémáját, és igyekezik arra megoldást találni. Fodor az 1887-es Bécsben megrendezett IV. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai

³² OKI jelentés 1942, p.70.

³³ OKI jelentés 1942, p.79.

³⁴ Hoóz, 1970. p.175.

Kongresszuson nyilvánosságra hozta elképzeléseit, melyek külföldön hamarabb találtak fogadókészségre.

Hollandiában 1895-ben indult orvosi mozgalom az iskolák és iskolások egészségvédelme érdekében, és három év múltán egyes települések már iskolaorvosokat alkalmaztak. A húszas évekre a 25.000 fős lakosságnál nagyobb településen úgy működtek iskolaorvosok, hogy azt törvény nem is írta elő.³⁵

Angliában az 1905-ös tanügyi törvény előírta az iskolák számára iskolaorvos és –nővér alkalmazását, aminek következtében a húszas években már 2163 iskolaorvos és 4135 iskolanővér működött a népiskolákban. 1920-tól a középiskolákban is kiépült a rendszer. Kötelező vizsgálatokat írt elő a törvény a népiskolásoknál öt, nyolc és tizenéves a középiskolásoknál kilenc és tizenkét éves korban.³⁶

Finnországban 1912 után kezdődött az iskolaorvosi rendszer szélesebb körű kiépítése. 1937-ben 254 vidéki iskola rendelkezett orvossal, 30 iskola fogorvossal. Vizsgálatokat az elemi első, harmadik és hatodik, a gimnáziumok első, ötödik és nyolcadik osztályában végeztek.³⁷

Belgiumban is törvény írta elő 1914-ben a népiskolások orvosi felügyeletét, de a végrehajtást a községekre bízták.

Németországban az iskolaorvosok a városok iskoláiban tűntek fel először (pl. 1899 Bonn). Az 1895-ben Wiesbadenben kidolgozott iskolaorvosi rendszer jelentette a porosz városok számára a mintát.³⁸ 1910-re a német birodalom községeinek több, mint 60 %-a rendelkezett intézményekkel, ha nem is mind a wiesbadeni modell alapján.³⁹ 1921-ben Bonnban szabályozták az iskolanővérek feladatait is.⁴⁰ Düsseldorf járásban pl. 1925-ben 55 főállású és 134 mellékállású orvos volt.⁴¹ 1929-ben Németországban 3 állami, 122 városi, 25 körzeti, 44 iskolai fogklinika és 780 iskolai rendelő működött.⁴² A Weimari Köztársaság idején (1919-1932) olyan új téma jelent meg a német iskola-egészségügyben, mint pl. a szexuális nevelés. Később a Harmadik Birodalom alatt az iskola-egészségügy is egyre inkább a hatalom ideológiai érdekeit szolgálta. Egyre jobban tetten érhetők a diszciplínán belül a genetikai és rasszelméleti kérdések. A katonai megfontolásokból pedig

³⁵ Pauer (a), 1925. p.66-68.

³⁶ Pauer (b), 1925. p.2-3.

³⁷ Lyytinen, 1941. p.40.

³⁸ Bennack, 1990. p.276.

³⁹ Bennack, 1990. p.277.

⁴⁰ Bennack, 1990. p.358.

⁴¹ Bennack, 1990. p.358.

⁴² Bennack, 1990. p.359.

különös hangsúlyt kapott a testkultúra, testnevelés. A német iskola-egészségügy hazánk német orientációja miatt volt érdekes, hiszen számos eleme megjelent a magyar iskola-egészségügyben is.

2.2.1 A magyarországi iskola-egészségügy kezdetei

Hazánkban csak nagyon lassan valósultak meg Fodor javaslatai. Hiába születtek rendeletek, azok gyakorlati megvalósítására igazán csak az 1920-as években kerülhetett sor. Az iskolaorvosi rendszer csak kevés helyen jött létre, viszont a közegészségügyi törvény III. fejezetének néhány paragrafusa rendelkezett bizonyos kérdésekről és ennek értelmében kellett minden hatóságnak eljárnia:

19 § "A gyermekek egészségi állapota hatósági felügyelet és intézkedés tárgya képezi."

27 § " A népiskolák közegészségügyi tekintetben a törvényhatóság felügyelete alá helyezettnek, a felügyeletet a törvényhatóság a kebelében lévő közigazgatási bizottság vezetése s ellenőrzése mellett tisztiorvosai s más tisztviselői által gyakorolja."

*29 § "A tanodában felmerült ragályos kórosetekről a tanoda előjárósága illetőleg a tanító tartozik a hatóságot azonnal értesíteni."*⁴³

A prevenciót hangsúlyozó közegészségügyi törvény értelmében helyhatósági orvosok és tanfelügyelők kísérték figyelemmel az iskolák állapotát. Évente többször meglátogattak minden iskolát, valamint az orvosok első, harmadik és hatodik osztályban részletesen megvizsgálták minden gyermeket. Figyelni kellett a gyermekek fejlődését, esetleges betegségeiket, ezen túl szemmel kellett tartani az iskolai higiénés viszonyokat. Tevékenységük a közegészségügyileg legnagyobb problémát okozó területek vizsgálatában (pl. trachoma szűrés, ivóvíz vizsgálat), oltások adásában, járványok esetén iskolabezárások elrendelésében, néha felvilágosító előadások tartásában merült ki. A nagy hiányosságokat, rendellenességeket jelezték az illetékeseknek. A munkájuknak azonban csak egy részét tette ki az ifjúság egészségügyi felügyelete, így az nem lehetett elég alapos. A közegészségügyi törvény lényeges hiányossága, hogy nem alakított ki külön szervezetet erre a feladatra.

⁴³ 1876. évi XIV tc.

A századforduló iskola-egészségügye többnyire egyéni kezdeményezésekben merült ki. A jobb anyagi helyzetben lévő középiskolák, bennlakásos intézetek tudtak iskolaorvost alkalmazni. Körükből kerültek ki azok a doktorok, akik jelentős tudományos és publikációs tevékenységet is folytattak a szakterületen pl. Rigler Gusztáv, Schuschny Henrik, Waldmann Fülöp, Juba Adolf, Gerlóczy Zsigmond, Zimmermann Jakab, Schermann Adolf. 1898-1900 között megjelent az első iskola-egészségügyi folyóirat is, az Ifjúság és Egészség.

Az első világháború, majd az azt követő forradalmak, megszállás, nem hatottak kedvezően az iskola-egészségügyre. A sok nélkülözés, szenvedés következtében jelentkező testi és lelki bajok nem kímélték a fiatalokat sem, viszont ráirányították a figyelmet az ifjúság egészségügyére. Az első hivatalos egészségügyi statisztika azt mutatta, hogy 1922-ben hazánk közel 6500 népiskolájában 819 függetlenített iskolaorvos és 945 vidéki körorvos látott el képesítéssel, népiskolai orvosi feladatot.⁴⁴ Ez a népiskolák 27 %-át jelentette.

Az első, Fodor szellemiségét képviselő állami fenntartású iskolaorvosi intézményt 1925-ben a fővárosban alakították ki hét iskolaorvossal. Talán nem véletlen, hogy mindez egybeesett az OKI felállításával. Az iskolaorvos feladatai igen sokrétűek voltak.⁴⁵

- Minden tanév elején kötelező volt részletesen megvizsgálni a felvett tanulókat. A mérések, és vizsgálatok eredményeit törzslapon vezette.
- A beteg vagy betegesnek tűnő gyermekeket rendszeresen megfigyelte.
- Trachomaszűrést végzett.
- Véleményt adott a készségi tárgyakból való felmentésekhez.
- A testileg és szellemi elmaradottak speciális osztályokba áthelyezését javasolta
- Figyelemmel kísérte a tanulók ültetési rendjét
- Megelőzte a fertőző betegségek terjedését, fellépése esetén jelentést tett a tiszti orvosnak
- Szükség esetén elsősegélyt adott
- Javaslatot tett a szociálisan és orvosilag rászoruló gyerekek üdülésre küldésében

⁴⁴ Kapronczay, 2001. p.64.

⁴⁵ Budapest Székesfőváros Iskolaegészségügyi intézménye... 1929.

- Részt vett egészségügyi akciókban, pl. tej, csukamáj olaj, étkeztetési, ruha akciók
- Útmutatást nyújtott pályaválasztási kérdésekben, egészségügyi szempontból
- Szemmel tartotta az iskola környékét, és közműveit, ha valami közegészségügyi hiányosságot tapasztalt, intézkedést kezdeményezett
- Bekapcsolódott a tantestület és iskolaszék munkájába, egészségügyi kérdésekben indítványt tehetett. Évente tájékoztatott az egészségi állapotról az iskolai értesítőben.
- Tevékenységéről jelentést tett a tisztiorvosnak
- Egészségtant oktatott

Az 1925. kísérleti év tapasztalatai alapján 1926-ban kidolgoztak egy iskolaorvosi modellt, mely szerint a települést körzetekre osztották. Egy körzetbe átlagosan 1337 tanuló jutott. Minden körzetben egy orvos és egy iskola nővér (védőnő) tevékenykedett. Feladatuk a prevenció, de nem a gyógyítása volt. A nővér az adminisztráció és az orvos segítése mellett fontos feladatként kapta a családok látogatását és az iskolások rendszeres tisztasági ellenőrzését. A feltárt elváltozások gyógyítására iskolai szakorvosi rendelőt állítottak fel, szemész, orr-torok-gége, orthopaed, fül-orr-gégész, bel-, ideg-, bőrgyógyász közreműködésével és röntgendiagnosztikai és -terápiás lehetőséggel. Érdekes módon három évvel korábban – igaz amerikai segítséggel – a fővárosban már sikerült megszervezni az iskola fogászatot.

A fővárosi példát követve lassan a vidéki városokban is megvalósult bizonyos fokú iskolai gyermekvédelem, de főleg a középiskolákban, ellentétben Európa többi államával, ahol népiskolákban honosodott meg először ez az intézmény. Az elképzelés megvalósulását bizonyára hátráltatta az is, hogy az iskolaorvosok alkalmazását sokszor a tanárok nem nézték jó szemmel, és az iskolaorvos egészségtan tanárok fizetése, és társadalmi elismertsége nem volt túl magas, szinte kényszerpályának számított. Az iskolaorvosságról Németh László is ekképp vélekedett: *„A társadalomtól kaptam egy kenyérkeresetet, mely nem volt szenvedélyem...vagy a szenvedélyt kellett kenyérkeresetté alakítanom, vagy a kenyérkeresetet szenvedéllyé. Én ez utóbbival próbálkoztam meg.”*⁴⁶

⁴⁶ Németh, 1943. p.8.

Tiszteletdíjuk a 400 főt meghaladó helyeken 200 P, a kisebbekben 140 P körül volt. A velük szemben támasztott követelmény viszont nem volt kicsi: *„Az egészségtan tanárnak nagyobb egészségügyi tudományos készséggel kell bírnia, mint az orvosok átlagának, továbbá tanítani kell tudnia és bizonyos jártassággal kell bírnia a gyakorlati pedagógiában.”* – fogalmazott az 1929. évi rendelet.⁴⁷ Szintén Németh Lászlótól tudható, hogy milyen robot volt ez a munka, mely évi 1500-2000 tömegvizsgálatból, statisztikából, jelentések készítéséből némi tanításból állt. *„Minden gyereken ugyanazokat a dolgokat kellett megnéznem, ugyanazon rítus szerint: lapoc a szájban, hallgatócső a szíven, órákon át újra és újra...”*⁴⁸

Némileg javított a helyzeten a gazdasági válság idején megjelent diplomás munkanélküliség, ugyanis ekkor számos kiváló orvosnak a munkanélküliség előli menekülést jelentette, ha iskolaorvosi állást vállalt, illetve a 110.611/1938 VKM. sz. rendelet azon könnyítése, hogy a hivatali elfoglaltságán kívüli időben magánpraxist folytathattak. Ezek az orvosok is többnyire nagyobb településeken helyezkedtek el. Annak ellenére, hogy az állami, népiskolákra is kiterjedő iskolaorvosi intézmény fontosságát mindenki elismerte, annak felállítása többnyire anyagiak hiányában egyre késett. Az egészségügyi szempontok betartása pedig főként ezekben lett volna fontos, hiszen itt a teljes gyermek népesség megfordult.

Az állami iskolaorvosi szolgálat kialakítására tett első vidéki próbálkozás az OKI által 1927-ben Gödöllőn kialakított egészségügyi mintajárásban, majd a Zöldkereszt egészségvédelmi munkája keretében érhető tetten. A mintajárások száma 1932-ig ugyan hétre szaporodott, de ez a hazai népiskoláknak még csak egy kis hányadát fedte le. Így nem is csoda, hogy a sajtó a harmincas években még mindig élesen kritizálta a vidéki népiskolákat: *„szánalmas zugok, amelyek nemcsak hogy a kívánt és előírt célnak nem felelnek meg, de határozottan kárára vannak az oktatásügynek.”*⁴⁹

Az egészségügyi körök száma a negyvenes évek elején több mint 700 volt.⁵⁰ Még nagyobb baj volt, hogy a gyermekeknek a 41,6 %-t tudták csak megvizsgálni, ami nagyrészt az orvoshiánynak volt betudható. Szabolcsban pedig mindössze 31 kör létesült, ami országos viszonylatban igen kevésnek számított.

⁴⁷ 410 05 333/1929 VKM r.

⁴⁸ Németh, 1943. p.8.

⁴⁹ Mészáros, 1938. p.1116-1120

⁵⁰ OKI jelentés 1942, p.26.

Az iskola-egészségügynek külön fejezete az iskolafogászat, mely a főváros után elsőként a gödöllői mintajárásban jött létre, Hamar Pál tevékenységének köszönhetően. A rendelők száma 1942-ben 59 volt hazánkban, sajnos azonban számos megyében, így Szabolcsban sem működött egy sem.⁵¹ Németországban 1929-ben pedig már közel 1000 iskolai fogászati létesítmény volt.⁵²

Azokon a helyeken, ahol nem volt sem szakképzett iskolaorvos, sem egészségvédelmi kör, ott maradt a szűkebb körű kör-, községi- vagy tisztiorvosi felügyelet.

2.3 Az oktatáspolitikai a két világháború között

Az iskola-egészségügy tárgyalása során nem lehet figyelmen kívül hagyni a korszakbeli oktatásügy áttekintését sem, amit hatalmas fejlődés jellemzett. Ez nem választható el Klebelsberg Kunó (1922-1931) és Hóman Bálint (1932-1942) kultuszminiszterek nevétől. Alapvetően ugyanannak a konzervatív értékrendnek és nemzeti elkötelezettségnek a szellemében végezték feladatukat mindketten. A munkásságuk vezérgondolatát Klebelsberg szavai fejezik ki jól: „...*mostani helyzetünk javulását sorsunk jobbra fordulását csak attól várhatjuk, hogy művelődési téren fajsúlyosabbak leszünk, s hogy ezt a világ irányadó nemzetei elismerjék...*”⁵³ Míg Klebelsberg felfogása liberális vonásokkal volt színesítve, Hóman elődjénél nagyobb súlyt helyezett az iskolákban közvetített műveltséganyag nemzeti jellegére. Az oktatást, a tudományt és a kultúrát nemzetpolitikai stratégia ágazatnak tekintették.

A népiskolai hálózat fejlesztését egyaránt fontosnak tartották. Klebelsberg miniszterségének legjelentősebb alkotása a népiskolai program, bár működése idején létesültek polgári iskolák, gimnáziumok és egyetemek, létrehozott kutatóintézeteket, külföldi magyar kulturális központokat átszervezett közgyűjteményeket. Klebelsberg reformjai komplexen érintették az oktatásügy egészét, az iskola funkciójának meghatározásától, a tantervek kidolgozásán keresztül a tárgyi és személyi feltételek biztosításáig mindent. Hóman nevéhez viszont a máig élő hazai általános és középiskolai rendszer alapjainak lerakása fűződik; a nyolcosztályos általános- és négyosztályos középiskola, a szakoktatás, az

⁵¹ OKI jelentés 1942, p.270-271.

⁵² Bennack, 1990. p.359.

⁵³ Hencz, 1999. p.1365-1369.

állami tanfelügyelői rendszer kiépítése, amelyet 1940-ben kezdtek bevezetni. A két miniszter felfogása különbözött a középiskolákról. Az elitképzést kiemelt feladatként kezelték, de míg Klebelsberg a keresztény középosztály gyermekeit támogatta inkább ösztöndíjakkal, Hóman a szegény, de tehetséges gyermekek értelmiségivé válását részesítette előnyben.

Céljaik megvalósításához mindketten kiemelt támogatást szereztek tárcájuknak. Az 1920-as évek második felében az állami költségvetés 9–10 százalékát, az 1930-as években pedig 11–13 százalékát kapta a kultusztárca.⁵⁴ Igaz, az 1929–1933-as gazdasági válság alatt összezsugorodó önkormányzati büdzsé miatt abszolút összegekben Hómannak kevesebb pénz állt rendelkezésére, mint Klebelsbergnek.

Az 1920-as években valamennyi iskolatípusban új tanterveket vezettek be, melyeket a keresztény nemzeti szellem hatott át. Míg Klebelsberg működése alatt magas színvonalon folyt egymás mellett a humanisztikus és természettudományos képzés, Hóman minisztersége alatt a tanítás központjába a nemzetismereti tárgyak kerültek a természettudományiak rovására, de a középiskolák valamennyi változatában megjelent az egészségtan, mint kötelező rendkívüli tantárgy, és jelentősen nőtt a hazafias nevelést is szolgáló testnevelés órák száma.

Tevékenységük a különbözőségek ellenére is a magyar oktatásügy egyik legfényesebb szakasza volt.

2.3.1 Az iskolarendszer fejlődése

A **népoktatásunk** alapjának tekintendő 1868. évi XXXVIII. tc. hiába írta elő a 6-12 éves kor közötti tankötelezettséget, valamint azt, hogy a 12-15. éves fiatalok ismétlőiskolába kötelesek járni, ezt kevesen tartották be. A világháborút követő zűrzavaros idők még jobban fellazították az iskolába járási fegyelmet. Ezért a korszak első intézkedései között látott napvilágot az 1921. évi XXX.tc., az ún. tankötelezettségi törvény, mely megerősítette a 6-12 éves gyerekek mindennapi elemi népiskola, majd további három éven át az ismétlő iskola látogatási kötelezettségét. A VKM gondoskodott a testileg és szellemileg hátramaradtak oktatásáról is.

A rendelet kiadását a népiskolák állapotára és tanítói ellátottságára vonatkozó felmérés előzött meg, ami elkésérítő képet mutatott. Trianon után a korábban

⁵⁴ Romsics (b), 2000. p.966-970.

létesült iskoláink jelentős része határainkon túlra került: 16.929 népiskolából 6.435; 532 polgáriból 240; 264 gimnáziumból 129 maradt.⁵⁵ Tetézte a bajt, hogy a 19. századi iskolák és a velük együtt kialakított tanítói lakások jelentős része egészségügyi okokból lett tanításra alkalmatlan. A tankötelezettségi törvény megvalósításához tehát új iskolák kellettek.

Ezek után 1922-ben került a kultuszminiszteri bársonyszékbe gróf Klebelsberg Kunó, aki már államtitkársága kezdetén kidolgozta iskolaépítő programját, amiből a gazdaság stabilizációja után 1926-ra kinőtt, a nagy népiskola építési akció (VII.tc.). Ez azért volt különösen fontos, mert a korszakban a népesség 60-66 %-a nem tanult az elemnél magasabb fokon.⁵⁶ Elsősorban az Alföld elmaradott ritkán lakott tanyavilágának népiskolával való ellátását tűzte ki célul Pest-Solt, Jász-Nagykun, Szabolcs, Békés, Heves, Csongrád, Borsod, Zala, Csanád, Hajdú megyékben. Itt kellett korszerű iskolákat létesíteni, és a képzést a gyakorlati élet kívánalmai szerint alakítani. Arra törekedett, hogy a kötelező ismétlő iskola valamilyen szakmai képzéssel egészüljön ki. Így alakultak ki a mezőgazdasági vidékek iskoláiban a mezőgazdasági, az ipari területeken pedig az ipari jellegű szakképzések.

Az iskolaépítés költségének a felét államsegély biztosította, a másik felét helyi erőből kellett kiállítani. Segítséget jelentett a törvénnyel létrehozott Országos Népiskola Építési Alaptól felvehető rövid lejáratú hitel is. Az 1924/25 – 1928/29. költségvetési évekre összesen 79.848.035 pengő beruházási hitel állt rendelkezésre, melyből elemi népiskolai építkezésekre 33.762.800 pengőt (42,28 %) irányoztak elő. Ez mintegy 3500 népiskolai objektum (tanterem és tanítói lakás) felépítéséhez volt elegendő, bár a tervben 5000 szerepelt.⁵⁷ (2. melléklet)

Az államsegély feltétele a VKM által kiadott típustervek, és az előírt építőanyagok felhasználása volt. A Klebelsberg féle akció előírásaiban jelent meg először, hogy a népiskolákat csak téglából vagy terméskőből lehet felépíteni, nagy ablakkal, pala tetővel. Vályogot csak egészen kivételesen engedélyeztek, azt is csak megfelelő alapozással. Ez igen nagy újdonság volt akkor, amikor az alföldi házak 60-70 %-a nádfedelel, 50 %-a vályog volt, és csak 30-40 %-ának volt külön WC-je az udvaron.⁵⁸ Kiemelt figyelmet fordítottak a megvilágítás, a fűtés, vízellátás és illemhelyek kérdésére is. Az iskolákat a gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen téglá

⁵⁵ Kornis, 1929. p.237.

⁵⁶ L. Nagy, 1995. p.198.

⁵⁷ Pornói, 1994. p.36-39.

⁵⁸ Klebelsberg, 1990. p.23.

melléképületek egészítették ki. Az építkezések lebonyolításánál nem csak az olcsóság számított, hanem a minőség is, ezért igyekeztek a legjobb mestereket alkalmazni. A Klebelsberg-iskolák építése során előírták az udvar bekerítését és a környezet rendezését. Az új iskolák dísznövény egységcsomagot kaptak, melyek felhasználásával esztétikus virágágyásokat alakítottak ki, ami a hasznosságán túl segítette a biológia oktatást, és a környék gazdáinak „továbbképzését” is. Az iskolaépítési akcióval párhuzamosan, attól elválaszthatatlanul folyt a tanítói lakások építése, hiszen a tanyákon lehetetlen volt tanítói lakást bérelni, de lakás nélkül tanítót sem lehetett kapni. Így a tanyai és a kisebb falvak iskolái kivétel nélkül tanítói lakással épültek. Az iskolák felszerelése és a későbbi fenntartási költségek, viszont a községeket terhelték, ezért a legtöbb új épület belsejébe már csak szegényes, nem az egészségügyi követelményeknek megfelelő berendezés jutott. Az akció következtében 1930/31-re az egy tanteremre jutó átlagos tanulószám 60-ról 40-re csökkent, egy tanítóra már csak 47 tanuló jutott a nyolcvannal szemben.⁵⁹ Rövidesen a gazdasági válság megakasztotta a népiskola-fejlesztést, de az eredmények így is imponálóak voltak.

A válság utáni években Hóman Bálint elődje eredményeire támaszkodva folytatta az iskolaépítést, de már anyagiak híján jóval szerényebb mértékben. 1940-ig így is 2000 új iskola épült fel.

Hóman bonyolultnak találta Klebelsberg iskolarendszerét, ezért újabb reformmal állt elő. Elődje elképzeléseit továbbfejlesztve, az elemi képzés idejét kitolta 8 évre. A kiterjesztett népoktatást azért tartotta különösen fontosnak, mert úgy vélte a népműveltség elhanyagolása a társadalmi ellentétek kiéleződéséhez vezethet. Az új rendszer bevezetése lassan indult; 1937-re csak kb. 100 nyolcosztályos népiskola alakult.⁶⁰ A szorgalmi idő a négy alsó osztályban szeptember 1-jétől június 30-áig, a felső négyben – a nyári mezőgazdasági munkákhoz igazodva – október 15-étől április 15-éig tartott. A nyolcosztályos tanterv alapján tanuló első évfolyamok 1941-ben indultak, de a háborús viszonyok miatt a rendszer nem vált általánossá.

A **polgári iskola**, megalkotása (1868. évi XXXVIII. tc.) óta, sajátos részét képezte a magyar oktatásnak. Sokan az oktatás zsákutcájaként emlegették, pedig a két világháború között virágkorát élte, valós társadalmi igényt elégített ki, főként az alsó középosztály kulturális felemelkedését szolgálta. A polgári iskola 4.

⁵⁹ Romsics (b), 2000. p.175.

⁶⁰ Nagy, 1992. p.58.

osztályának elvégzése után különbözeti vizsgával a gimnázium ötödik osztályában is folytathatta tanulmányait az, aki tehette. A polgári iskolákról törvény csak 1927-ben született (XII.tc.), Klebelsberg Kunó oktatáspolitikai reformja keretében, mely rendelkezett a tantárgyakról, követelményekről, az iskolák építéséről, az ott tanító tanárok képzéséről egyaránt. A kultuszminiszter rendeletileg szabályozta az egységes, színvonalas polgári iskolai tanárképzést is. Ez a jogszabály mondta ki végül a polgári iskola négyosztályos voltát mindkét nem számára, lezárva ezzel azt a különleges helyzetet, hogy a hat osztályos iskolaforma két utolsó éve a gyakorlatban elszorvadt.

Szükségesnek tűnt legalább a járási székhelyek ellátása ezzel az iskolatípussal. A költségek részbeni fedezésére létrehozták az Országos Polgári Iskolai Építési Alapot. Az 1925/26. évi költségvetés 2 millió aranykoronát különített el erre a célra. Meg is kezdődött a polgári iskolák építése az ötezer lakostól nagyobb helyeken. Népszerűségüket jelzi, hogy míg az 1880/81-es tanévben 110 polgári létezett, 1942/43-ra számuk 564-re emelkedett, többségük a lányok képzését szolgálta.⁶¹

Klebelsberghez hasonlóan Hóman is nagy hangsúlyt fektetett a polgári iskola elterjesztésére, melyet nem mint alsóbbrendű középiskolát, hanem (Eötvös szellemében), mint felsőbb tömegnevelő iskolát jellemzett. Ily módon a polgárikat és a népiskola felső osztályait gazdasági tartalmuknál fogva a gyakorlati pályák felé orientáló intézményeknek tartotta. *„A polgári iskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy a középfokú szakiskolákra előkészítse. A polgári leányiskola feladata ezenfelül művelt, magyar polgári háziasszony nevelése.”*⁶²

A korszakban több **középiskolai** reformra is sor került. Klebelsberg minisztersége idején 1924-ben a fiú (1924. évi XI. tc.), majd két év múlva (1926. évi XXIV. tc.) a leány középiskolákról született jogszabály. A középiskolákkal szembeni alapvető elvárások, nevezetesen, hogy azok a felsőfokú tanulmányokra készítenek elő, nem változtak, azonban az eddiginél sokkal differenciáltabb rendszert alakult ki.

A középiskolai képzésben ezzel lehetőség nyílt arra, hogy a modern követelményeknek megfelelő természettudományos képzés nagyobb teret kapjon. A fiúk számára a klasszikus műveltséget adó gimnázium mellé létrejött a

⁶¹ Simon, 1979. p.81.

⁶² Tímár, 2004. p.71.

reálgimnázium, melyben a görög nyelv helyett modern nyelvek és a természettudományok kerültek előtérbe. Emellett megmaradt a múlt század második fele óta létező reáliskola, ahol nem oktattak görögöt és latint, a hangsúly a technikai, matematikai, természettudományi jellegű képzésen volt. A törvény következtében a középiskolák száma a következőképpen alakult: 20 humán gimnázium, 71 reálgimnázium és 15 reáliskola.⁶³ Differenciálttá vált a leány középiskolák rendszere is. A klasszikus műveltséget oktató leánygimnázium, a művészeti műveltséget közvetítő leánylíceum és a hagyományos női szerepekre felkészítő leánykollégium közül választhattak. Az első két iskolatípus sikerét jelzi, hogy 1927-ben a 8 leánygimnázium és 25 leánylíceum mellett mindössze 2 kollégium létezett.⁶⁴ A korszakban terjedő női képzést illusztrálja, hogy míg 1913/14-ben az érettségizettek 4,1 %-a lány, addig 1921/22-ben arányuk már 12,5 % volt. A húszas évek közepén a középiskolás tanulók 20 %, tíz év múlva 25 %-a lány.⁶⁵ A középiskolai reform bevezetésének kezdetén megtörtént a középiskolai tanárképzés reformja is (1924. évi XXVII. tc.). Ennek értelmében az egyetemek mellett tanárképző intézetek alakultak.

A középiskolák ilyen bőséges választéka nem volt hosszú életű hiszen a középiskolai latin-görög-modern nyelvek oktatása terén kaotikus állapotok alakultak ki, és az érettségi bizonyítványokat sem fogadta el minden felsőoktatási intézmény. Hóman Bálint minisztersége alatt ezért egységesítési törekvések kerültek előtérbe. Az 1934.évi XI.tc.-kel létrehozta az egységes középiskolát, melyben a fő hangsúly a nemzeti műveltségre (magyar irodalom, történelem, földrajz stb.) helyeződött. Hóman a középiskolát, mint a tudományos képzést előkészítő elit iskolát fogta fel, alsó tagozata formailag egységes lett, az iskolák elnevezése pedig gimnáziummá egységesült. A gyakorlatban azonban sokszor egy gimnáziumon belül a korábbi háromféle típus működött egymás mellett párhuzamosan. Az elképzelése a 20-as évek eredményeire épült. Az 1924-ben létrehozott reálgimnázium sikerét jelezte, hogy tananyagát szándékozták alapul venni az új középiskola alsó tagozatában. Ugyanakkor a felsőben külön humanisztikus és realisztikus irány biztosította a korábbi hármas tagozódásnak megfelelő továbbtanulási lehetőségeket. Hóman a kultúrfölény elérése érdekében

⁶³ Tímár, 2004. p.62.

⁶⁴ Tímár, 2004. p.63.

⁶⁵ Tímár, 2004. p.62-63.

szembehelyezkedett az iskolák gyakorlatibbá tételét követelőkkel. Ugyancsak sort kerített a leány középiskolák reformjára is. Hóman középiskolával kapcsolatos elképzeléseinél tulajdonképpen két irány keletkezett. Az egyik a gimnázium alsó tagozatára, illetve a polgári iskolára épülő gyakorlati középiskolai képzési vonal volt, mely a pedagógiai irányú líceum és a gazdasági irányú középiskolák széles köre felé ágazott, a másik a nyolc osztályos gimnázium.

A középfokú iskolák között léteztek **szakképző intézmények** is pl.: felső kereskedelmik, felső ipari iskolák, tanítóképző és óvónőképző intézetek, melyekben négy polgári vagy gimnáziumi osztály elvégzése után lehetett tanulmányokat folytatni.

A szakképző iskolák közül, a népiskolai átalakításokhoz kapcsolódva, a tanítóképzés terén történt először reform a korszakban. Első lépésként 1922/23-ban modern képzést nyújtó, öt évfolyamos tanítóképző intézetet alakult ki. A népiskolai tanítók sokoldalú képzését az motiválta, hogy a majdani tanító ne csak a tankötelezettek oktatására szorítkozzon, hanem képes legyen a népnevelői szerepre is, hogy a tanyai iskolából egy-egy kisebb szellemi központot tudjon csinálni. A reform 1928-ban teljesedett ki, amikor – a polgári iskolai tanárképzés átszervezéséhez kapcsolódva – Klebelsberg Szegeden megalakította az Apponyi-kollégiumot, amely a tanítóképző intézetekben működő tanárok képzésére szolgált. A képző elvégzése után lehetett ide jelentkezni, s újabb két év tanulmányi idő után a magasabb képesítést megszerezni. 1938-ban (XIII. tc.) az új 4 éves líceumra (mely nem volt azonos a korábbi leánylíceummal) épülő 2 éves akadémia lett a tanítóképzés új formája, mely a háborús idők miatt nem bontakozhatott ki.

Hóman 1938-ban felállította az ún. gazdasági (ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági) középiskolákat vagyis szakközépiskolákat is, ahol a tanulmányi idő 1920-tól négy év volt, s a polgári vagy a középiskola (gimnázium) első négy osztályának az elvégzése jogosított felvételre. Ezek az iskolák a háború utáni középfokú technikumok, illetve szakközépiskolák elődeinek tekinthetők. A legnépszerűbb szakképző intézmény a felsőkereskedelmi iskola volt. Míg 1913/14-ben a mai ország területén 27, 1926/27-ben 49 ilyen intézmény létezett.⁶⁶ A gimnáziumhoz képest alacsonyabb tandíjak miatt, a kispolgárok, különösen a zsidóság körében volt igen népszerű ez az iskolatípus, amit az alábbi adatok is illusztrálnak: 1930/31-ben a szülők 21,2 %-a izraelita, 33 %-a kereskedelmi dolgozó volt.⁶⁷

⁶⁶ Tímár, 2004. p.67.

⁶⁷ Tímár, 2004. p.69.

Elmondható, hogy a két világháború közötti időszak oktatáspolitikájának nagy erénye volt az iskolahálózat hatalmas arányú fejlesztése, mely elsősorban a népiskolák területén volt imponáló. Az építkezések eredményeként jelentősen nőtt a népesség iskolázottsági szintje, hiszen az analfabéták aránya az 1910-es 33 %-ról, 1920-ra 15 %-ra, majd 1941-re 7,3 % csökkent.⁶⁸

Az egyes társadalmi rétegek más-más típusú oktatási intézményeket favorizáltak. A korszak jelentős kulturpolitikusa Kornis Gyula az 1924-es törvénycikk indokolásában világosan megfogalmazta, hogy középiskolai végzettségre azoknak van szüksége, akik a szellemi alkotómunkát végzik (tudós, művész, tanár, főhivatalnok, nagybirtokos, nagykereskedő). A polgárit azoknak ajánlotta, akik az alsó rétegeket (kishivatalnok, kispolgár, kisbirtokos, tanító, altiszt) közvetlenül irányítják, az alsó réteg számára, amely a testi mechanikai munkát végzi, pedig elég a népiskola. Ezt mutatják a statisztikai adatok is, hiszen a középfokú képzés alsó szintjét jelentő az összes iskola 60 %-át kitevő polgárikba 1920-1938 között főként a kisiparos-, kereskedő (20%), munkás (9%-15%), paraszt (10 %) és altiszt (8 %) származású gyermekek jártak. A középiskolákba ezzel szemben a tanulók 56 %-a középosztályi értelmiség családból érkezett, és csak 11 % iparos, 19 %, kereskedő és 8-9 % paraszt gyermek. A munkás származásúak aránya mindössze 3 % volt. A felsőkereskedelmikben sok kereskedő vagy kereskedelmi tisztviselő (24 %), kereskedelemben dolgozó munkás (10%) gyermeke tanult.⁶⁹ A tanulás presztízse nőtt a korszakban, hiszen az oktatás objektív lehetőségei javultak és az a társadalmi mobilitásának eszköze lett.

3. Nyíregyháza a két világháború között

*„Megnőtt kopár falu, fonnyadt, fanyar,
álmos ínséges, alföldi és magyar...”
(Hollós Korvin Lajos)⁷⁰*

⁶⁸ Romsics (b), 2000. p.173 és p.181.

⁶⁹ L. Nagy, 1995. p.198.

⁷⁰ Hollós Korvin, 1937. p.239.

3.1 Nyíregyháza földrajzi környezete

A hányatott sorsú Árpád-kori település fennmaradását nagyrészt kedvező földrajzi fekvésének köszönhetette. A község nagyobb része 0,3-22 méter közötti vastagságot elérő futóhomokos területen található. A homokos, vizet könnyen elnyelő talaj mindig egészséges száraz környezetet biztosított az itt élőknek. Gondot jelentett viszont a gyakran fújó, uralkodó északkeleti szél, mely a futóhomokot magával víve dimbes-dombos felszínt alakított ki. A szeles napok száma magas, kb. 80 %, ami a levegő állandó poros szennyeződését és ezzel nem kevés egészségi problémát okoz.⁷¹ A port némileg megkötötte és a város klímáját javította az északi területén elterülő ún. gyöngyvirágos tölgyes, a Sóstói erdő.

A szélbarázdák, mélyedések között a sugár irányú közlekedési utak mentén alakult ki a lakóövezet. Az É-D irányú folyóvölgy maradványokban tavak mocsarak, lápok képződtek. Ilyenek a ma is létező Sóstó, Bujtosi tó vagy Igrice mocsár. De ilyenek voltak az azóta eltűnt vizek is; a nemrég feltöltött Ökörítő, illetve a belterületen a Kürt és Kereszt utca körül egykor létező Tetves tó vagy a Nádor és Honvéd utca környékén lévő „Cseh János” tava.⁷² A város területén lévő lápok (pl. Érkert) lecsapolása az 1840-es években kezdődött el, melyek vizét a VIII. és IX. számú főfolyás (Ér- és Igrice patak) vezette a Lónyai csatornába. (3. melléklet)

A környezeti tényezők, tehát ideális élőhelyet biztosítottak itt évszázadokon keresztül az embereknek. A dombok között meghúzódó vizek védelmet és táplálékot nyújtottak számukra, bár a bennük tenyésző rovarok közegészségügyi veszélyt is jelentettek. Nem volt ismeretlen errefelé pl. a szúnyogok által terjesztett malária.

A nagyhatárú települést számtalan tanya vette körül, amit az 1753-ban betelepülő szlovák családok alakítottak ki. Ezek a csak Nyíregyházára jellemző ún. bokortanyák, a város tartozéktelepülései voltak. (4. és 6.melléklet) Egyformán jellemző rájuk, hogy nem a városba vezető főutak mellett feküdtek, hanem távolabb, egy-egy bekötő út mentén, vagy annak a végében. Formailag egy kis falura hasonlítottak, majdnem faluszerű tanyai élettel. Eleinte csak a cselédség élt a tanyán, a gazda csak a munkák idejére, nyáron ment ki a belterületről. Csupán az idős gazdák és unokáik laktak a városban, akik nagyszülőktől jártak iskolába, mert

⁷¹ Frisnyák, 1993. 1. köt. p.13-62.

⁷² Györffy, 1929.

a tanyákon tanulási lehetőség nem igen volt. Az örökváltság (1803 és 1824) után, amikor a földek átmentek a lakosság tulajdonába, elkezdődött a gazdák kiköltözése, így 1850-től egyre többeknek lett állandó lakhelye a tanya, távol kultúrától, civilizációtól. A „tanyasiak” nem is érezték magukat városinak, többnyire csak ünnepekre, piacra jártak be oda. A 20. század elején a város lakosainak már egyharmada tanyán élt.

3.2 A város társadalma

Nyíregyháza a szinte néptelen faluból 1837-ben mezőváros, majd 1876-ban megyeszékhely lett. A világháború és az itt egy hónapig tartó Tanácsköztársaság megkímélte a várost. Annál nagyobb, mintegy 54 millió korona kárt okozott a román megszállás, mely Nyíregyházán 1920. március 10-ig tartott.⁷³ A trianoni diktátumot követően a település egy ideiglenes határokkal rendelkező határmegye székhelye lett, amit előzőnlöttek a menekültek. 1921-ben 80 szükséglakásban lakó hontalan mellett 600 fő élt az állomáson vagonlakóként, a legprimitívebb egészségügyi körülmények között.⁷⁴ A helyzet a várost övező tanyavilágban sem volt jobb, hiszen válságban volt a mezőgazdaság, az ipar pedig fejletlen volt. A város vezetése jelentős adósságokat halmozott fel. A húszas évek tehát egy kifosztott, fejlődésben megtorpant, nincstelenné vált lakosságú városra köszöntöttek. 1921-ben Nyíregyházán 4472 ínségest tartottak számon, ami a lakosok 10 %-a volt.⁷⁵ A lassan meginduló fejlődést a gazdasági válság akasztotta meg. A város adóssága 1934-re elérte a 6 millió pengőt és csak 1937 után apadt le. Míg 1931/32 telén a lakosság 14 %-a, 1936-ban már kb. 17 %-a szorult segélyre, és ez a szám csak 1937 után csökkent.⁷⁶ A harmincas évek végének viszonylagos fellendülése, azonban már a háborús készülődéssel hozható kapcsolatba. A gazdaság prosperitásán túl azonban jelentkezett a háború keserősége is, hiszen 1939. őszén lengyel menekülteket fogadott be Nyíregyháza. Egyre több férfi lakos kapott behívót. A zsidó törvények korlátozó intézkedéseinek végrehajtása is zavarokat okozott, hiszen pl. a város iparosainak 40 %-a ehhez a felekezethez tartozott.⁷⁷ 1944. április 16-án elkezdődött a nyíregyházi gettó benépesítése, majd

⁷³ Horváth S., 1975. p.33-58.

⁷⁴ Béres E.-né, 1993. p.70.

⁷⁵ Horváth S., 1975. p.40.

⁷⁶ Horváth S., 1975. p.49.

⁷⁷ Cservenyák, 1987. p.198.

lakóinak elhurcolása. Még az év szeptemberében bombatámadás érte a várost, jelentős károkat okozva. Végül 1944. október 31-én Nyíregyházán véget ért a háború.

Nyíregyháza lakossága a betelepítést követő közel kétszáz évben jelentősen megnövekedett, és ez a település eredeti társadalmi összetételének megváltozásával is együtt járt.

Év	Lakos
1753	95
1910	39.273
1920	44.850
1930	53.527
1940	61.493

A város népességének alakulása⁷⁸

Az 1753-as szlovák újratelepítést követően Nyíregyháza az evangélikus vallás egyik hazai fellegetvára volt. A Horthy-korszak végére az evangélikus vallású tót őslakosság aránya kevesebb mint felére csökkent. Ezzel egyenes arányban nőtt viszont a többi felekezethez tartozók aránya. Az itt felállított megyei hivatalokkal számos református és katolikus vallású tisztviselő költözött ide. A 19. század végére Nyíregyháza a monarchia egyik híres katonavárosává vált (1872-től honvéd- és 1891-től huszárlaktanya), ami sok katolikus idekerülését eredményezte. A fejlődő kereskedelmi és hitelélet a zsidóság számának gyarapodásával járt együtt, akik szívesen telepedtek le az urbanizálódó fejlődő városokban.

	Római kat		Görög kat		Református		Evangélikus		Izraelita		Egyéb		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1753	11	12	35	37	49	51	0	0	0	0	0	0	95	100
1821	1630	12	900	6	449	3	11047	79	19	0	8	0	14053	100
1900	8093	24	3790	11	3396	10	14788	46	3008	9	13	0	33088	100
1920	11043	25	4860	11	6024	14	16182	38	5066	12	165	0	43340	100
1930	13807	27	6087	12	8177	16	17972	35	5134	10	131	0	51308	100
1941	17713	31	7928	13	9746	16	18534	32	4993	8	242	0	59156	100

Nyíregyháza lakóinak felekezeti összetétele⁷⁹

A város jellegzetes vallási összetétele az arányeltolódás ellenére megmaradt. A csökkenés ellenére az evangélikus vallás volt a domináns, ami 1930-ban az országos 6,1%-os arányhoz képest itt közel hatszoros. Az ország legnagyobb

⁷⁸ 1753-as adat: Kujbusné, 2003. 566 p. 1910-1940-es adatok: Hajnal, 2003. p.162.

⁷⁹ 1753-as adat: Kujbusné, 2003. 566 p. 1910-1940-es adatok: Hajnal, 2003. p.162.

felekezetét adó (64,8%) római katolikusok Nyíregyházán csak a lakosság alig több mint negyedét tették ki. A reformátusok részesedése az országos átlag (20,9 %) közelében volt. Ezzel szemben az országos 2,3 %-os átlagtól jóval magasabb a görög katolikusok valamint az izraeliták aránya, mely az országos 5,1 %-nak a duplája.⁸⁰ E két utóbbi felekezet képviselőinek nagy számú megjelenése a kelet felől érkező betelepülőkkel magyarázható.

A betelepülés után a város társadalmi rétegei Márkus szerint a jobbágygazda, mesterember, szolga, zsellér és szegény voltak, a várost a Békésből jött nemesgazdák vezették. Ehhez képest a Horthy-korszakra Nyíregyháza egy megyeszékhely szerepkörrel is rendelkező középváros lett – hasonlóan Szolnokhoz vagy Nagykanizsához –, ahol az értelmiség, a közlekedés és kereskedelmi szféra együttes aránya már 26,5 % volt.⁸¹ Emellett Nyíregyháza egy olyan mezőgazdasági jellegű település is, amelyet jelentős tanyavilág övezett mezőgazdasági termeléssel, amire a város csekély ipara épült. (5. melléklet)

	1920		1930		1941	
	Nyíregyháza	Magyarország	Nyíregyháza	Magyarország	Nyíregyháza	Magyarország
Östermelés	23	55,7	20	51,8	34	48,7
Bányászat		1,5		1,3		1,8
Ipar	13	19,1	13	21,7	18	23,6
Keresk./hitel	35	5,1	32	5,4	13	5,5
Közlekedés	5	4,5	5	3,9	7	4,0
Közszolgálat	5	4,6	6	5,0	17	5,1
Véderő	10	1,6	10	0,8	n.a	1,7
Napszámos	1	1,2	2	1,4	3	0,9
Nyugdíjas	2	2,5	4	4,1	5	4,1
Háztartási alk.	4	2,2	6	2,3	n.a	1,9
Egyéb	2	2,0	2	2,3	3	2,7
	100	100	100	100	100	100

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása százalékban⁸²

A táblázatból kitűnik, hogy bár egy mezővárossal van dolgunk, az országotól jóval kisebb a mezőgazdasági népesség aránya, és az is a tanyavilágban él. (5. melléklet) A magyarországi átlaghoz képest ugyancsak alacsonyabb az iparban dolgozók száma, bár a korszak végére számuk némileg megszaporodott. Kifejezetten magas

⁸⁰ Az országos adatok forrása Gyáni, 2003. p.216.

⁸¹ Tímár, 1993. p.42.

⁸² Népszámlálások alapján

viszont a város lakossága között a kereskedelmi és hitel, a közszolgálat, a véderő illetve a közlekedés területén működők aránya. Ez a foglalkozási szerkezet azt mutatja tehát, hogy városunk társadalma nagyrészt a középosztály tagjaiból, illetve a külterületek paraszti lakóiból állt. A háztartási alkalmazottak országostól nagyobb hányada is ezzel a jelenséggel magyarázható, hiszen a középosztály polgárosodó életformájának része volt a sokszor erejüket meghaladó cseléd tartás.

A gazdasági nehézségek ellenére a polgárosodás jelei jól megfigyelhetők. 1934-ben a város ipartestületének tagjai sorában már olyan luxusigényeket kiszolgáló iparos mestereket találunk, mint 6 aranyműves, 2 hangszerkészítő, 65 fodrász és borbély, 3 kozmetikus, 10 cukrász, 5 fényképész, 25 vendéglős és szállodás. Az urbanizálódás, modernizálódás velejárói a 2 autószerelő, 1 gáz- és vízvezeték szerelő, 7 műszerész iparúzése. Megjelentek már azok az iparosok is, akik az egészség megővését, javítását szolgálták, pl. 13 fogműves, 2 látszerész, 2 kesztyűs-sérvkötő, 1 kútcsináló stb.⁸³

3.3 Nyíregyháza urbanizálódása

A nagy területen elterülő város jellemző részei koncentrikus köröket alkottak. Központjában az urbanizálódni akaró belváros, néhány modern emeletes tégláépülettel, ezt övezte a falusias városperem és a mezőgazdasági tevékenységet folytató tanyák tömege. Emellett megjelent a város északi részén az üdülőövezet is villasorral. (7. melléklet)

Az egyes társadalmi rétegek más városokhoz hasonlóan itt is jól körülhatárolható lakóövezetekben éltek. A várost körülölelő tanyák tírják lakossága kisebb-nagyobb birtokokat művelt meg. Igénytelen vertfalú, zsúp- vagy nádtetős, hosszú nedves, hideg, padló nélküli házaik egy-egy szobáját és konyháját sokszor több nemzedék is lakta. A város északi részén lévő uradalomnak is kiterjedt majorságai voltak, pl. Királytelek, Beltanya, Ferenc tanya, Gyulatanya, Varjúlapos, Görög szállás, Belegrád.⁸⁴ A majorságokban élő cselédek emberi lakáskörülményeit a megye és város igyekeztek szavatolni.⁸⁵ A betelepülő szlovákok utódai részben a város déli részein (mai Szarvas, Kállai, Debreceni utcákon) éltek, lakásaik egészségesebben megépülve megőrizték a jellegzetes tírják ház formát. A zsidóság jelentős része a

⁸³ SZSZBMÖL XV. 17. 9. pállium

⁸⁴ Királytelek története. é.n. p.161-166.

⁸⁵ 1897-ben Szabolcs vármegye, 1907-ben Nyíregyháza városa alkotott rendeletet a cselédek lakáskörülményeinek javításáról. Idézi: Sági, 1969. p.107-124.

belvárosban telepedett le. Gyors gyarapodásukat mutatta, a városképet átformáló polgári házsorok felépülése. Az urbanizált településrész viszonylag korszerű házaiban azonban sokszor népes családok zsúfolódtak össze. Az első világháború alatt itt felépült katonai megfigyelőállomás az ún. barakk kórház némely, tartós emberi lakásra alkalmas épületét nincstelenek foglalták el és ezek szükséglakásként funkcionáltak. A barakkokban embertelen viszonyok uralkodtak, aki tehetett menekült onnan. „...a barakkban lakók veszélyeztetik a környék közegészségügyét, továbbá olyan erkölcstelen életmódot folytatnak, hogy a környéken lakók gyermekeinek erkölcseit veszélyeztetik.”⁸⁶ – panaszolták a környék lakói. Az 1937-ben bekövetkezett lebontása előtt azonban még 51 család lakott itt 20 családdal.⁸⁷ A városban tetemes számú vasutas fő lakhelye az állomás környékén 1925-ben átadott emeletes 41 lakásos MÁV bérház és az 1929-ig 127 kertes házzal kiépült Friedmann telep volt. Az alkalmazottak a város nyugati felén létesített „Tisztviselő telep”-en jutottak lakáshoz. A település keleti felén kialakított házhelyek is részben a tisztviselőknek jutottak, de letelepedtek itt szép számmal iparosok is. A harmincas évek végén a vasúton túl épült lakótelep a huszárlaktanya családok hivatásos altisztjei számára, mely a Hadik-falva nevet kapta.

A település képe így is egy nagy falura emlékeztetett. Erősítette a falusias hatást, hogy 1927-es megszüntetéséig naponta jár a csorda és 1930-ig nagy látványosság volt a gulyakihajítás is. Nyíregyháza képének városiasabbá formálásáért az 1800-as évek elejétől városszépítő bizottság felelt, aminek feladatai között szerepelt az utcák építésének rendjének, tisztaságának ellenőrzése is.⁸⁸ A 19. század közepétől elkezdődött a járdák, majd 1877-től néhány, országútként is funkcionáló főutca kikövezése.⁸⁹ Ezzel együtt a város egyik fő, állomáshoz vezető útvonala még a húszas évek végén is elkeserítő képet mutatott. „Makadámmal volt burkolva, két oldalán ölnyi mély árokkal. Az úttest mellett néhány primitív házikó búslakodott s azokon túl szőlők és szántóföldek terültek el. Az úttest mellett gyalogjárónak híre hamva sem volt, s aki este a gyarló világítás mellett volt kénytelen ezen az úton járni, mindig attól kellett rettegnie, hogy belepottyan az árokba, s kitöri a nyakát.”⁹⁰

⁸⁶ SZSZBMÖL IV. B 411. 873. d. 1938.

⁸⁷ SZSZBMÖL IV. B 411. 873. d. 1938.

⁸⁸ Kujbusné, 2003. p.566.

⁸⁹ Lukács, 1886. p.337.

⁹⁰ Evang. lánygimnázium értesítője, 1925/26.

1910-ben készült el a város szabályozási terve. Ezt követően hozzáláttak a sikátorok felszámolásához, széles belvárosi utcák, terek kialakításához. Pénz hiányában azonban mindig elmaradtak a szükséges urbanizációs fejlesztések.

1924-ben az örökváltság 100. évfordulójára megrendezett kilenc napos centenáriumi kiállítás lett végül város urbanizálódásának elindítója. Segítette az elképzelések megvalósulását a csökkenő infláció és lassan stabilizálódó pénzügyi helyzet is. A rangos rendezvények sora a városra irányította az ország figyelmét, ezért elkezdődött a belváros kicsinosítása. Az ünnepség pozitív visszhangja a húszas évek közepére dinamikusabb várospolitikát eredményezett. Külföldi kölcsönök segítségével lassan jelentős beruházások indultak el, melyeknek eredménye számos köz- és lakóépület felépítése, a közművesítés elkezdése volt.

Nagy hibája volt a városfejlesztésnek, hogy lépényszerűen növelte tovább a földszintes várost. Hiába figyelmeztetett Piszer János, a városban négy évtizedig tevékenykedő építész és várostervező, hogy ez a településszerkezet majd megnehezíti a közművesítést, a húszas években megindult parcellázások során is földszintes lakóövezetek sora jött létre. 1941-ben a város 9302 lakóházából csak 1,3 %, azaz 120 volt emeletes, míg az országos átlag 2 %. ⁹¹ Piszer Jánosnak sajnos igaza lett, a közműhálózat kiépítettsége messze elmaradt más városokétól, és kimerült az 1897 január elsejétől megkezdődött elektromos áram ellátásban valamint az 1933-ra 14.450 méterre gyarapodott csapadékvíz csatorna hálózatban és útépítésekben. ⁹² A vízvezeték kiépítése csak a húszas évek végén kezdődött, gázvezeték létesítésről pedig szó sem volt. Igaz, a negyvenes évekre hazánk 11 városában volt csak gázvezeték, ezek is főként iparosodott törvényhatósági jogú- vagy dunántúli megyei jogú városok voltak. ⁹³ 1931-ben a fővárosban a lakások 37,6, Győrött 22,8, Miskolcon 9,7 %-ában főzhettek már gázzal. ⁹⁴

3.4 Nyíregyháza közegészségügye a két világháború között

⁹¹ Az 1941. évi népszámlálás. 5. rész. 1982. p.477.

⁹² Linhardt, 1934. p.270-289.

⁹³ Ijász, 1940. p.439-54.

⁹⁴ Tímár, 1993. p.61

Nyíregyháza, földrajzi fekvésénél, intézményrendszerénél fogva nem tartozott az egészségügyileg veszélyeztetett települések sorába. Ezzel szemben Szabolcs vármegye az ország közegészségügyileg elmaradott térségei közé számított magas születésszámmal és gyermekhalálozással, alacsony egészségügyi színvonallal. A súlyosabb közegészségügyi események általában valamilyen nagy kiterjedésű járványhoz kötődtek (pl. 19. században kolera), vagy háborús események következményei (pl. 1918-as spanyolnátha és tífusz) voltak. Az átlagos hétköznapiak során is számtalan egészségügyi veszélyforrással kellett a lakosságnak együtt élnie (pl. rossz ivóvíz, szemet, légy és az ezek okozta betegségek). A belváros viszonylagos rendezettsége mellett voltak kimondottan problémás városrészek, pl. „...a barakképületek poloskával és tetűvel való fertőzöttsége miatt a közegészségügyre nagy veszélyt jelentenek...”-állapította meg a tiszti főorvos.⁹⁵

Nagy érdeme volt a közegészségügyi helyzet javításában Jósa András (1834-1918) megyei főorvosnak. Tevékenységének egyik számszerű bizonyítéka, hogy tiszti főorvosi működése (1884-1904) alatt a halálozás 48-ról 17 ezrelékre csökkent.⁹⁶ Ennek ellenére a térség továbbra sem tudott kitörni rossz helyzetéből, éppen ezért érthetetlen, hogy az OKI miért nem szervezett egészségügyi mintajárást megyénkben.

Térségünk helyzetét leginkább a demográfiai mutatók illusztrálják. Az országos átlagtól magasabb volt az élveszületések, halálozások, közte a csecsemőhalálozás, de a különböző fertőző betegségek halálozási arányai is. Itt volt a legnagyobb a természetes szaporodás. Az egyetlen kivétel a harmincas évek elején a gümőkor-halálozás volt, ami a megyében egy kicsit jobb volt az országos átlagnál. Ennek az ellenkezője igaz viszont Nyíregyháza esetében, ahol meghaladta a tipikusan városi betegségként számon tartott tbc-megbetegedések száma az országos szintet. Más mutatók tekintetében is jelentős eltérések voltak Nyíregyháza és a megye adatai között, amik főként az urbanizálódás jegyeihez köthetők. A városban alacsonyabb volt az élveszületések száma, ami összefügghet a csecsemőhalálozási arány alacsonyabb voltával is. A halálozások magasabb száma viszont kapcsolatban lehet azzal, hogy a város kórházában sok, nem helybéli is elhunyt.

	Nyíregyháza	Szabolcs	Magyarország
--	-------------	----------	--------------

⁹⁵ SZSZBMÖL IV. B 411. 873. d. 1938.

⁹⁶ Klekner, 1935. p.2-10.

Élveszületés	30,1 ‰	36,7 ‰	24,7 ‰
Halálozás	20,8 ‰	19,6 ‰	16,9 ‰
Csecsemőhalálozás	19,5 ‰	20,0 ‰	17,1 ‰
Fertőző halálozás	1,3 ‰	0,9 ‰	0,7 ‰
Gümőkor halálozás	2,4 ‰	1,8 ‰	2,1 ‰
Term.szaporodás	9,3 ‰	17,1 ‰	7,8 ‰

Nyíregyháza demográfiai mutatóinak összehasonlítása⁹⁷

Petrilla Aladár OKI adjunktus adatgyűjtései alapján szemrevételezhetjük azt is, hogy milyen helyet foglalt el Nyíregyháza a megyei városok között a közegészségügy tekintetében. Kétségtelen, hogy a vizsgált 46 megyei város közül több olyat is találni, amely több mutatóját tekintve rosszabb eredményeket produkál a szabolcsi megyeszékhelynél. Gyula 4, Hajdúböszörmény, Kiskunfélegyháza, Sátoraljaújhely és Szekszárd 3-3 közegészségügyi paramétere rosszabb volt 1928-1932 között, mint Nyíregyházának. Kilenc megyei város produkált a nyíregyházi 19,5 ‰-nél rosszabb csecsemőhalálozási mutatót, és tizenegy esetben volt a 2,4 ‰-et meghaladó gümőkor halálozás, valamint három város előzte meg a fertőzőbetegség halálozásban.

A rossz egészségügyi mutatók javulását egy kiépített és jól működő közegészségügyi rendszertől lehetett várni, valamint a városi higiénia fejlesztésétől. Ehhez egyrészt a hatóságoknak kellett a feltételeket biztosítani, ami nagyrészt anyagiak függvénye volt. Másrészt a lakosság tudatát kellett átformálni. Ez utóbbi célkitűzés rendszeresen megvalósult a helyi sajtó, főképp Nyírvidék hasábjain, és az orvosok egészségnevelő tevékenysége során.

3.4.1 A város egészségügyi intézményrendszere

A Horthy-korszak kezdetére már egy kiépült és jó szakemberek által működtetett egészségügyi intézményhálózat létezett Nyíregyházán. Többségük (a kórház és patikák) a gyógyítást, míg a megelőzést csak a tisztiorvosi szolgálat biztosította, melynek további fejlődése korszakunkra tehető.

A Horthy-korszak jelentős megyei tisztii főorvosa 1921-től két évtizeden át dr. Mikecz Miklós volt, akinek működése a vármegye egészségügyét nagy lépésekkel vitte előre. Utóda 1941-től Dr. Jesztrebényi Ernő volt. Körorvosi állások új

⁹⁷ Petrilla, é.n. . p. 269, p. 257 és p.79.

gyógyszertárak létesítése fűződik nevéhez. 1941-ben már 29 községi- 37 kör- és, 10 tisztiorvos, 56 gyógyszertár, 40 védőnő és 232 bába működött a megyében, többségük Nyíregyházán.⁹⁸

Nyíregyháza egészségügyét az ügyvezető később m. kir. tiszti főorvos irányította. 1928-as nyugdíjazásáig dr. Konthy Gyula töltötte be a posztot, akit egyik volt beosztottja dr. Demjén József követett. A nagy kiterjedésű várost 1892-ben kettő, majd 1930-ban három kerületre osztották, remélve ettől a színvonalasabb közegezségügyi munkát, az orvosok kevesebb leterhelését. 1927-ben kezdtek hozzá az új, harmadik kerületi orvosi állás szervezéséhez.

Év	Név
m.kir. tiszti főorvos	
1919-1928	Dr. Konthy Gyula
1928-1943	Dr. Demjén József
városi ker. tisztiorvos	
1919-1928	Dr. Demjén József
1920-1943	Dr. Hartos János
1930-1937	Dr. Ruhmann Kornél
1923-1943	Dr. Valent Mihály
1939-1943	Dr. Kardos Endre

A város tisztiorvosai a Horthy-korszakban

Ez a szervezeti változás valószínűleg az OKI egyre erőteljesebb hatásának volt köszönhető. *„De még ez a kerületi megosztás sem egyenlő, illetve igazságos, mert amíg az első és második kerületben van az iskoláknak a legnagyobb része, addig a harmadik kerületben iskola alig van, így a kerületi orvosok egymás közt osztották meg osztályok szerint az iskolákat, hogy a szemvizsgálat és újraoltás körülbelül egyformán oszolják meg közöttük.”*⁹⁹ – tették szavá a tisztiorvosok. 1939-ben átadták az új központi orvosi rendelőt, és abban az épületegyüttesben kapott helyet többek között a tisztiorvosi hivatal és gondozó is, igaz az ahhoz kapcsolódó laboratórium, fürösztő és fertőtlenítő helyiség berendezésére csak később jutott pénz. Ugyancsak abban az évben hagyta jóvá a belügyminiszter újabb orvosi és szülésznői állások szervezését. (21. melléklet) *„...Úgy a városi, mint a tanyasi kerületnek a megosztásával lehetséges lesz elérni azt, hogy a városi egészségügyi vizsgálatok behatóbbak, számosabbak lesznek és a megkisebbedett tanyasi körzetekben pedig az illető kerületi orvos urak gyakoribb kiszállásokat fognak majd*

⁹⁸ Alispáni jelentés 1941.

⁹⁹ SZSZBMÖL V. B 186. 1322. 1931.

végezhetni...”¹⁰⁰ A főorvos törekedett azon elgondolása megvalósítására, hogy a könnyen megközelíthető tanyaközpontokban hetenként kétszer vizsgálatok sőt gyógykezelések elvégzésére legyen mód. A háborús években problémát okoztak a behívások. Volt olyan időszak, amikor két orvos látta el a hatvanezres várost.

Természetesen a községi orvosok mellett mások is gyógyítottak a városban: a húszas évek közepén pl. a 3 községi, 7-7 kórházi illetve betegpénztári és 25 magánorvos.¹⁰¹ Ezzel az egy orvosra jutó kb. 1000 beteggel városunk a húszas évek közepén, közepesen ellátottnak számított, ugyanis a vidéki városok közül pl. Pécssett 406, Szegeden 889, Kecskeméten 1850, de Hajdúnánáson 2603 beteg jutott egy doktorra.¹⁰²

Év	Orvos	Szülész nő	Gyógyszert.	Mentés
1920	37	27	7	223
1921	37	38	7	704
1922	33	23	7	490
1923	39	27	7	520
1924	39	26	7	513
1925	45	29	7	414

Nyíregyháza egészségügyi mutatói 1920-1925 között¹⁰³

Az egészségügyi ellátást szolgáltatta 1899-től a Nyíregyházára települt új vármegyei kórház sebészeti, szemészeti, szülészeti, belgyógyászati, fertőző, tbc, bőr- és bűjakórtani osztállyal. A növekvő beteglétszám újabb osztályok létesítését követelte meg (laboratórium, röntgen, gyermekosztály), majd 1929-ben új épület felépítésére került sor. Témánk szempontjából a gyermekgyógyászati osztály létesítése érdemel figyelmet, melyet 1927. november 10-én adtak át ünnepélyesen. Már 1917-ben felvetődött egy 50 ágyas osztály létesítésének a gondolata, hiszen pl. 1912-ben 268 tíz év alatti gyermeket és 1121 tíz-húsz év közötti fiatalot ápoltak itt.¹⁰⁴ A közismert nehézségek miatt csak nehezen, átszervezéssel, nagyobb költség nélkül sikerült létrehozni az osztályt. Kialakításában nagy szerepet vállaltak a város tehető polgárai is, akik 400 pengős ágyalapítványokkal járultak hozzá a költségekhez. A szakszerűbbé váló ellátás is közrejátszott abban, hogy a gyermekhalandóság

¹⁰⁰ IV B 416. 1926-1944.

¹⁰¹ SZSZBMÖL IV. B 416. 1913-1925.

¹⁰² Kapronczay, 2001. p.175.

¹⁰³ SZSZBMÖL XV. 17. 10. pallium

¹⁰⁴ Betegforgalmi kimutatás 1912.

csökkent. A kórház jól felszerelt ún. engedélyes laboratóriuma 1930-tól részt vett az OKI vizsgálatok végzésében is.¹⁰⁵

A betegellátást szolgálta még a városban 1923-ban létesült Korompay-Klekner félé szanatórium is. 1913-tól mentőszolgálat végezte a bajba jutottak mentését. 1914. július elején megnyílt a tüdő dispensaire, amit a József Király Szanatórium Egyesület helyi szervezete tartott fenn, ezt követte 1922-ben a Stefánia Szövetség keretében megvalósuló anya- és csecsemővédelem,¹⁰⁶ majd 1930-ban a kórház bőrosztályával együttműködve megnyíló Egészségvédő Intézet, a tulajdonképpeni bőr- és nemibeteg gondozó.

3.4.2 Köztisztaság

A századforduló urbanizálódó településein egyre nagyobb gondot jelentett a köztisztaság kérdése, ezen belül a **szennyvíz** elvezetése és a **szemét** eltakarítása. A város a leírások alapján kimondottan piszkos, poros volt. Különösen tragikus volt a helyzet a világháborús években, amikor a belterületen halmokban állt a szemét, mert nem volt fuvarlehetőség. Elhanyagoltak, piszkosak voltak a közterek, az utcai járdák többnyire sepretnenek, a zugok ürülékkel voltak tele. A tisztiorvos jelentésében hiába javasolta, hogy kényszeríteni kellene a háztulajdonosokat a köztisztasági szabályok betartására.¹⁰⁷

Az áldatlan állapotok, a nagy fertőzésveszély miatt a közegészségügyi hatóság időnként ellenőrzéseket végzett. 1919. decemberében például a megvizsgált városi udvarok közül kétezret kellett kitisztítani a tulajdonosnak, büntetés terhe mellett. A dolog gyors kivitelezése érdekében a város szerződtetett 10-12 taligást.¹⁰⁸ A hatóság rendezte a portát, de a költségeket a tulajdonosra terhelték. A helyzet csak nem akart megnyugtatóan rendeződni, mert még 1924-ben is így írt a helyi sajtó: *„Sok a légy mert a vízvezeték hiánya miatt a kanálisok, no meg az udvarok szemét és trágyadombjai milliószámra termelik a mind szemtelenebbé váló legyeket.”*¹⁰⁹ 1922-ben patkányirtást kellett elrendelni, amit egy budapesti vállalkozó végzett.¹¹⁰

1929-ben egy hasonló nagyarányú szemlén még mindig sok rendezetlen udvart találtak. Sok háztulajdonost kellett arra kötelezni, hogy szüntessék meg a telkükön

¹⁰⁵ OKI jelentés 1932, p.45.

¹⁰⁶ Gaál, 1989. p.392-400.

¹⁰⁷ IV B 416. 1913-1925.

¹⁰⁸ SZSZBMÖL V. B 184. 1919.

¹⁰⁹ Nyírvidek 1924. 45.évf. 221. sz. szept. 27.

¹¹⁰ SZSZBMÖL V. B 184. 1922.

ásott szemétgödröket, mert az elszennyezi a talajt és ivóvizet, és használjanak helyette cementből készült szeméttartályt. A helyzet csak nem javult jelentősebben, mert 1934. márciusában Demjén József tiszti főorvos javaslatára a polgármester kilátásba helyezte a büntetést azok számára, akik a „Köztisztasági szabályrendelet” 6. §-a értelmében nem hordatták ki a szemetet és fekáliát.¹¹¹

Fontos ügy volt tehát a közegészségi rendszabályok betartása, de teljesítésükhöz kellettek a megfelelő feltételek is. A szervezett szemétszállítás Nyíregyházán az 1924-as évtől indult meg, az országban elsőként megalakult Nyíregyháza-Városi Üzemi Részvénytársaság keretében. Ennek feladata volt a házi- és közterületről összegyűjtött szemet és ürülék elszállítása. A városban 56 szemétyűjtő bődön volt felállítva, amikbe sepréssel összegyűjtött szemetet is rakták. Ezt naponta egyszer (esetleg többször) úgy kellett kiüríteni, hogy 4 óránál tovább ne maradjon ott a hulladék.¹¹² A fuvarozás zárt szekérrel kellett végezni, hogy semmi ne hulljon le. A fekália szállításra „új módú bődönök”-et alkalmaztak. 1930-ban kidolgozta a város a házi szemet fuvarozásról szóló rendeletet is. A hulladék lerakása a város által kijelölt, a Bujtos szélén ásott homokgödörbe történt a húszas években. Igaz 1934-től többször is felmerült a telep áthelyezése, de az mindig elmaradt. A telepet vállalkozók üzemeltették, külön szállították ki a szemetet és fekáliát, melyet a negyvenes években komposztálásra hasznosítottak.

„Kevés a *levegőnk*, sok a *porunk*.”¹¹³ – ragadta meg az egyik helyi folyóirat a szerzője a város nagy gondjának lényegét. Éppen ezért javasolta a tiszti főorvos már az első világháború előtt, hogy ha már kevés a kövezett utca, legalább ültessenek több fasort a városban a mindig fűvő szél megfogására, a futóhomokból keletkező por lekötésére.¹¹⁴ A városi képviselőtestület ugyan már 1922. június 23-i ülésén elhatározta az utcák fásítását, de még két évet várni kellett rá, hogy elkezdődjön a 15 éves program.¹¹⁵ Az „Alföldfásítási törvény” (1923. XIX. tc.) értelmében elkezdődött a tanyabelsőségek körülültetése is többnyire akáccal, jegenyével. Mindez évek múlva, amikor a fák megnöttek, jelentősen javította a környék levegőminőségét.

¹¹¹ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 56. 1934.

¹¹² SZSZBMÖL V. B 186. III. 147. 1924.

¹¹³ Tisztaság. 1908. p.1.

¹¹⁴ 34657/99 K Szabályrendelet a fásításokról. Ismerteti: Nyírvidék, 1900. 4.sz

¹¹⁵ SZSZBMÖL IV. B 411. 672. d. 1923.

Segített a helyzeten az utak burkolása is. A felvett külföldi kölcsönök nagy részét városrendezésre, utcakövezésre használta a város, bár ennek a költségeit a háztulajdonosoknak is viselni kellett. Az útszínalás eleinte csak a közvetlen belvárost érintette, de a munka folyamatosan ment tovább.

1927-ben pl. 29.000 négyszögölt burkoltak be.¹¹⁶ Sok fontos utcát csak a harmincas években sikerült „pormentessé” tenni. A város 1.459.084 m² útjából a harmincas évek közepén 245.073 m² (16,7 %) volt kövezett és 20.312 m² (1,3 %) aszfaltos.¹¹⁷ A legtöbb utca még sokáig földes volt, két szélén keskeny kövekből kirakott járdával. Ugyanakkor Debrecenben 1937-ben az utak 45,7%-a volt burkolt, de Hódmezővásárhelyen már elérte az 53,6 és Budapesten a 88,2 %-ot.¹¹⁸ Tény, hogy ezek a városok a városhierarchiában magasabb helyet foglaltak el.

A por ellen már a század elejétől **locsolással** is védekeztek. A város ezért vásárolt egy 5000 literes öntözőautót és két kormányozható seprőgépet. Különös figyelmet fordítottak arra, hogy a szerdai és szombati piaci napokon a piac területét locsolják. A locsolást a főutakon naponta, mellékúton három naponta nappal végezték, a burkolt utakon a seprést éjjel.¹¹⁹ Nyíregyházán azt megelőzően, hogy 1921-ben Népjóléti Minisztérium is javasolta,¹²⁰ már szokásban volt a járdák felloccsolása. A lakosoknak házaik előtt reggel 9 óra előtt kellett sepregetni, hogy a nagy forgalomban ne zavarják a járókelőket a por felferésével. Az erőfeszítések ellenére a harmincas évek vége felé még mindig így jellemzi az idegen költő a várost:

*„Por, por. Utakon, tetőn, tüdőn,
szemek szögében, mindent belepőn
süllyed-emelkedik a levegőben,
por-gyászfátylat visz,
innen a nap magával lemenőben.”¹²¹*

A **lakások** építésére vonatkozóan a korszakban érvényben levő 1906-os Szabolcs vármegyei építési szabályzat rendelkezett. Az előírta a legkisebb telek-, szoba- és

¹¹⁶ SZSZBMÖL V. B 186. II.1. 1928.

¹¹⁷ Nyíregyháza és Sóstófürdő. 1936. p.59.

¹¹⁸ Tímár, 1993. p.61

¹¹⁹ SZSZBMÖL V. B 186. II. 1. 1928.

¹²⁰ SZSZBMÖL IV. B 411. 694. d.. 1924.

¹²¹ Hollós Korvin, 1937. p.239.

nyílászáró méretet, a padló szintjét a talajtól 50 cm-ben határozta meg és rendelkezett arról, hogy minden udvarban legyen árnyékszék téglá falú pócegödör, a kúttól minimálisan 8 m-re. Az iskolák vonatkozásában kötelezővé tette a deszkapadló alkalmazását, és ezek betartását többek között a körorvos ellenőrizte. Elnézők voltak viszont a földes szoba használatával szemben.¹²²

A házak építőanyaga az új építéseknel egyre inkább jó minőségű, egészséges anyagokra változott. A pozitív tendencia ellenére a két háború közötti időszakban a város építményeinek mindössze 10 %-a, (külsőterületen 1 %) épült egészséges építőanyagból, miközben az országos arány 1930-ban már 30 % fölött volt. A tényekhez tartozik, hogy a téglá és kő építőanyag többnyire a Dunántúlon volt könnyen hozzáférhető, tehát ott terjedt el. A tetőfedés terén csak azért volt jobb a cserép és pala aránya, mert a város 1888 óta építési szabályrendeletben tiltotta meg tűzrendészeti megfontolásokból, az épületek nád- és zsindelyfedését.

	Nyíregyháza				Országosan	
	1920		1930		1920	1930
	külsőterület	belterület	külsőterület	belterület		
Kő/tégla épület %	1	9	1	11	25,7	32
Vályogház alappal %	8	27	8	21	19,9	21,3
Vályog %	32	22	37	22	53,4	45,8
Fa %	0	1	0	0	1	0,9
Cserép/pala tető %	7	32	19	42	56,2	74,5
Zsindely %	6	11	1	2	12,5	3,5
Nád/zsup %	28	16	26	10	31,3	22
Lakóépületek száma	5734		7930			

Nyíregyháza házainak építőanyaga az országos összehasonlításban¹²³

Főleg a cselédlakások higiéniai színvonala volt kritikán aluli. „Sok helyen a gazdasági cseléd lakások állapota nem üti meg a modern higiéné követelményeit, a lakások igen sok helyen beáznak, a szobák kicsinyek, nem szellőztethetők, mert az ablakon nincsen sarokvas, a szobák alacsonyok, egészségtelenek, sok helyen dülledezők úgy, hogy bennük való lakás életveszélyes. Igen sok tanyán nincs emberi használatra ivóvíz.”¹²⁴ Persze ellenpéldát is találhatunk Királytelek pusztán, ahol 1926-ra csökkent a zsúfoltság, és már fűrott kút szolgáltatotta a vizet.¹²⁵

¹²² Kovacsics, 1927. p.496-509.

¹²³ Kovács A., 1934. p.81-100.

¹²⁴ Alispáni jelentés 1928.

¹²⁵ Királytelek története. é.n. p.161-166.

Nemcsak a cselédlakásoknál és tanyán, hanem a város belterületén is gondot jelentett a zsúfoltság. Ennek egyik oka a húszas évek elejének menekültáradatában keresendő. Az új építésű lakások általában kicsik, 1-2 szobások voltak, nemhiába nevezték „kislakások”-nak azokat. Ez egyébként jellemző volt az Alföldre, ahol legnagyobb számban volt az egy és két szobás lakás; az egyszobás lakások aránya 1930 táján 70,6 % volt, míg a kétszobásoké 21 %.¹²⁶ Ezekben a kis lakásokban sok ember élt egy helyiségben, nagy volt a zsúfoltság, ami közegészségügyileg nem volt helyes.

	1927	1928
földszintes	153	200
1 emeletes	5	0
2 emeletes	0	4
3 emeletes	1	2
lakás	203	307
1 szobás	63	98
2 szobás	77	138
3 szobás	40	43
4 szobás	17	22
5 szobás	5	5
6 szobás	1	1
lakószobák száma	436	622
szobaszám/lakás	2,1	2,02
fürdőszoba	54	66
lakás/fürdőszoba	3,7	4,65

Az új építésű lakások állapota Nyíregyházán¹²⁷

A nyíregyházi adatokból az olvasható ki, hogy a 1930-ban a legtöbben (54,3 %) 1-4 szobás lakásban laktak. Ijász Olga adataiból könnyen kiszámolható, hogy 1930 táján 11.653 lakást feltételezve, a városban egy lakóhelyiségre 4,2 fő jutott.¹²⁸ Zsúfoltnak számították a lakást akkor, ha 4-nél többen laktak szobánként. Ezek után kijelenthetjük, hogy a város lakásai egészségtelenül zsúfoltak voltak. A húszas évek végén még az is előfordult, hogy egy város széli nyomortanyán, négyen feküdtek egy ágyban.¹²⁹

szobaszám	<1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10<	összes
lakó	2906	9343	9251	8168	6538	4742	3570	2407	1296	490	561	49272

¹²⁶ Ijász, 1940. p.439-454.

¹²⁷ Mozolovszky, 1929. p.1035-54.

¹²⁸ Ijász, 1940. p.439-54.

¹²⁹ Ekészítetik a nyíregyházi szegények kataszterét. 1929. p.3.

Lakószám szobánként Nyíregyházán¹³⁰

Nyíregyháza **ivóvíz** ellátása az egyik legfontosabb közegészségügyi feladat volt, hiszen a fertőzött víz számos betegséget, pl. tífuszt vérhast okozhatott, amire Nyíregyházán is számos példa volt. A húszas évek hiányos statisztikájából is kitűnik, hogy időnként járványszerűen léptek fel a tífuszos megbetegedések, jelentős halálozást okozva.

	1922.I	1923.I.	1923.II.	1924.I	1927.II	1928.I.	1929.II.	1930.I.
megbetegedés	9	12	33	7	69	9	221	83
halálozás	0	0	5	3	10	2	26	21

Tífuszos megbetegedések Nyíregyházán az 1920-as években¹³¹

Az ivóvízellátást a városban a húszas évek közepéig sok ásott és néhány forgalmasabb helyen fúrott kutakkal oldották meg. Az első fúrt kutakat a belvárosban létesítették 1888-ban a Bessenyei téren és 1892-ben a Kossuth téren. Mindkettő több, mint 50 méter mélyről adta a tiszta iható vizet.¹³²

A kútfúrás azonban költséges megoldás volt, így inkább használták a régi ásott kutakat. Rontott a húszas évek ivóvízellátásán, hogy a háború alatt sok jó vizű kút tönkrement, beomlott, használhatatlanná vált. Különösen nyáron ütötték fel fejüket a víz számlájára írható betegségek. A város ezért bármilyen nehéz anyagi helyzetben is volt igyekezett tenni a lakosság vízellátásáért. Ennek eredményeként a harmincas években már 25 db. fúrt és 16 ásott közkút szolgált elsősorban a belvárosi lakosságot.¹³³ Ezek mellett volt számos ásott szivattyús kút, és olyan is, aminek a vizét csak tűzoltásra használták.¹³⁴ A kutak vizét a 79.770/1924 NMM rendelet megjelenése után vegyileg legalább egyszer, bakteriológiailag szükség szerint ingyenesen megvizsgálta az OKI. A megfelelő vizet adó kútra felkerült a „Jó víz” tábla.

Egy 1931-es vizsgálat számos rossz vizű kutat talált a városban és környékén, mely főként az időközben elmaradt karbantartás számlájára volt írható.¹³⁵ A kutak vize elszennyeződött az idők folyamán, felépítményük korhadott volt, némelyikbe

¹³⁰ Ijász, 1940. p.439-454.

¹³¹ SZSZBMÖL IV. B XIV.

¹³² Nyíregyháza és Sóstófürdő. Nyh. 1936. p.59.

¹³³ Nyíregyháza és Sóstófürdő. Nyh. 1936. p.59.

¹³⁴ SZSZBMÖL IV. B 411. 694. d. 30898. 1924.

¹³⁵ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 63. 1931.

belefolyt a pocsolya vagy állati ürülék. Nem volt jobb az országos helyzet sem, ugyanis az OKI 1938-as vizsgálatainak mérlege alapján a hazai kutak 30 %-ának vize volt csak megfelelő, 70 % nem.¹³⁶

1924 után végre elkezdődhetett a víz- és csatornahálózat kiépítésének előkészítése. Becsey Antal okl. gépészmérnök fúrásokat végzett. Végül a város közelében lévő Kótaj község határában talált víznyerő rétegből biztosítani lehetett az egészséges ivóvizet, melyet az OKI vizsgálata is jónak minősített. Az építkezésnek az 1926-ban elnyert dollár kölcsön adta meg a lendületet. Nagy szenzációnak számított, amikor 1929-ben elkészült a Vay Ádám utca víz- és csatornavezetéke, majd az utca aszfalt burkolása.

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a harmincas évek végére a megyei városoknak csak 12 %-a rendelkezett vízvezetékkel. Csatornázás még ennél is kevesebb helyen volt. A csatornázás hiányosságai miatt a szennyvizet pöcegödrökben tárolták. Tény, hogy a települések mezőgazdasági jellegének gyengülésével nőtt a közműellátottság foka, bár az több egyéb tényező függvénye is volt. A Nyíregyháza nagyságú városok közül, például csak Győr volt abban a szerencsés helyzetben, hogy volt kiépített vízvezetékrendszere, a lakások 88 %-ában volt ivóvíz¹³⁷, de csatornázás itt sem létezett. A hasonló nagyságú Hódmezővásárhelyen egyik közmű sem volt. Sok kisebb, kevésbé hányatott történeti múltú főleg dunántúli település (Szekszárd, Veszprém, Kaposvár, Sopron, Székesfehérvár, Eger) viszont mindkét közművel rendelkezett.¹³⁸ A közeli törvényhatósági városban, Debrecenben 1937-ben a lakások 51 %-a volt ellátva ivóvízzel.¹³⁹

	vízvezeték	villany	fürdőszoba
Törvényhat. város	17,3	40,3	8,3
Megyei városban	12	36,8	5,1

Magyarország lakásainak közműellátottsága 1930-ban százalékban ¹⁴⁰

A víz és csatornahálózat létevel szorosan összefüggött a fürdőszobai ellátottság. 1920-ban megyénkben a lakásoknak mindössze 1 %-ában rendeztek be ilyen helyiséget és az is többnyire Nyíregyházán volt, az országos átlag ekkor már 4,8 %

¹³⁶ Johan, 1938. p.447-450.

¹³⁷ Tímár, 1993. p. 61.

¹³⁸ Linhardt, 1934. p.270-289.

¹³⁹ Tímár. 1993. p. 61.

¹⁴⁰ Ijász, 1940. p.439-454.

volt.¹⁴¹ Ezek vízellátása a kiépített városi vízvezeték hiányában házi vezetékről történt. Egy másik statisztika egy évtized múlva már a megyei városok vonatkozásában jelentős szaporulatot tár elénk. A belvárosi fejlesztések mellett azonban a tanyai ivóvízellátás a hatóságok fáradozása ellenére is siralmas maradt.

Neuralgikus pont volt a köztisztaság terén az **árnyékszék** helyzete, ugyanis akárcsak a víz, ez is számtalan betegség okát szolgáltathatta. A tisztiorvosok ezért kiemelt figyelemmel ellenőrizték állapotukat. Bármennyire is hihetetlen ma már, az árnyékszék nagyon későn, túlnyomórészt 19. században jelent meg a magyar házak táján.¹⁴² Nyíregyházán is a század elején még csak az előkelőbb belvárosi házakban lehetett találni európai nívón álló mellékhelyiségeket. Ebben az időszakban közművesítés hiányában még a városon belül is többnyire árnyékszékeket használtak.

Év	Hely	WC/lakás	Országosan
1920	Szabolcs	56	71,5
1941	Nyháza	76,2	88,8

Árnyékszék-ellátottság százalékban¹⁴³

A rosszul kialakított árnyékszék hatalmas fertőzésveszélyt jelentett, hiszen tartalma beszivárgott az ivóvizet adó rétegek közé, valamint vonzotta, termelte a legyeket. Gyakran kellett azokat tatarozni, hiszen a fa alkatrészek az ammóniás közegben gyorsan korhadtak. Sokszor az elhelyezésük sem volt megfelelő, túl közel estek a kúthoz.

A polgárosodás megindulásával, az urbanizáció előre haladtával fokozatosan javult a város közegészségügye, bár egyre nagyobb különbség mutatkozott a város belterületén lakók és tanyaiak között. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyén és a társadalom egészségügyét jelentősen befolyásolta a kulturális színvonal, foglalkozás és vallás stb. is.

3.5 Nyíregyháza iskolaügye

A városi szerepkörrel együtt járt a lakosok országostól magasabb iskolázottsági szintje.

Nyíregyháza		Magyarország	
analfabéta	főiskolát végzett	analfabéta	főiskolát végzett

¹⁴¹ Népszámlálás 1920.

¹⁴² Magyar, 2000. p.107-116.

¹⁴³ Az 1920. és 1941 évi népszámlálás alapján

1920	13,7 ¹⁴⁴		23,6	
1930	7,55	1,52	8,8	1,1
1941	6,43	1,79	7,3	1,2

Nyíregyháza népességének kulturális szintje százalékban¹⁴⁵

Az országostól némileg volt csak kedvezőbb az analfabéták száma, viszont jóval alacsonyabb volt, mint az országosan egyik legrosszabb mutatókkal rendelkező Szabolcs megyében, ahol 1920 táján a lakosság harmada (36,2 %) nem tudott írni és olvasni.¹⁴⁶ Ezzel a számmal Nyíregyháza a 45 rendezett tanácsú város rangsorában így is csak a 22. helyet foglalta el.¹⁴⁷ Mindez a kedvező mutató a Nyíregyházán létesült széleskörű alsó- és középfokú iskolahálózattal magyarázható. Az analfabéták többsége bizonyára a kultúrától elzárt tanyákon élt.

Nyíregyháza vallási sokszínűsége megmutatkozott a város oktatásügyében is, hiszen minden felekezet rendelkezett elemivel, és többnek volt középfokú iskolája is. A Horthy- korszak nyíregyházi iskolaügyének áttekintéhez röviden szólni kell az oktatásügy kezdeti időszakáról is, ugyanis ennek ismeretében válik érthetővé, hogy hogyan jött létre az első látásra bonyolult iskolaszervezet.

A hol elnéptelenedő, majd újraéledő Nyíregyházán a szlovák betelepítés előtt is létezett oktatás. A nyíregyházi református egyház és iskola keletkezése a 16. század közepére tehető.¹⁴⁸ A katolikus gyermek számára is „egy osztályos közönséges iskolával ... hihetőleg a város telepítése óta birt...”¹⁴⁹ Az egyház 1869-től a királytelki uradalomban is működtetett iskolát.¹⁵⁰ A görög katolikus felekezet egytanítós iskolájának létéről biztos adat az 1794-es évből maradt fenn.¹⁵¹ Az izraelita hitközség iskolája 1868-ban kezdte működését.¹⁵²

A városba érkező evangélikus vallású szlovákok számára „Az elöljáróság ösztönözte az írás-olvasás tudományának elsajátítását és a rendszeres hitgyakorlást. Az iskolát nem látogató gyerekek szüleit azzal büntették, hogy nem kaphattak ősszel és tavasszal vetés alá való földet. A városi elöljáróság többször

¹⁴⁴ Szombatfalvy, 1928. p.41-61.

¹⁴⁵ Az adatok forrása: Népszámlálás 1930. p.197-198., 1941. p.370. és Vernes, 1939. p.5-6. országos adatok Romsics p.181.

¹⁴⁶ 1920. évi népszámlálás. 5. rész. 1928. p.54-55.

¹⁴⁷ Szombatfalvy, 1928. p. 41-61.

¹⁴⁸ SZSZBMÖL XV. 17. 4. pallium

¹⁴⁹ R.kat. Elemi értesítője, 1865/66.

¹⁵⁰ SZSZBMÖL XV. 17. 4. pallium

¹⁵¹ SZSZBMÖL XV. 17. 4. pallium

¹⁵² Riczu, 1992. p.12.

*felhívta a mesterek figyelmét, arra hogy csak olyanokat fogadjanak fel inasnak, akik írni-olvasni tudnak.*¹⁵³ 1804-ben a város már 3 evangélikus iskolában mintegy 817 gyermeket tanítottak¹⁵⁴ fiú, lány és egy vegyes osztályban, téglából készült iskolaépületekben. 1821 őszén az egyháztanács a város peremén oldaliskolákat létesített, hogy a kis gyermekeknek rossz időben ne kelljen nagy távolságra menniük. Ezekből az oldaliskolákból fejlődött ki a 20. századra a Debreceni-, Nádor- és Körte utcai, valamint a Szegényház téri kis iskola. Az evangélikus iskolák szétszórtságán, a gyakran a célnak nem megfelelő épületek problémáján csak az 1892. szeptember 17-én átadott Alpár Ignác által tervezett modern központi elemi iskolával tudtak segíteni.

Az oktatásügy belterületi fejlettsége mellett a tanyákon elmaradottság volt tapasztalható. A tanyai iskolák létesítése az 1860-as években kezdődött el. Az evangélikus egyház fontosnak tartotta a tanyai oktatás kérdését: az „...*oktatás oly szellemi kincs, amely alapja az életbeni boldogulásnak, s egyházunk ezt kívánja is fejleszteni az által, hogy iskoláit rendezi, és hova tovább szaporítani akarja.*”¹⁵⁵ A tanyai iskolák iránti igényt indokolta az is, hogy magas volt az analfabéták száma. Az első világháborúig eltelt években ezért a tanyai osztályok száma 9-ről, 24-re gyarapodott.¹⁵⁶ (8. melléklet)

A korszak kezdetéig a városban az elemik mellett az alábbi középfokú iskolák léteztek (13. és 15. melléklet):

Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium (1806-)

Felső leányiskola (1880/81-), majd községi polgári leányiskola (1894/95-)

Községi polgári fiú iskola (1906-)

Az első világháború érdekes módon nem vetette vissza a városban az iskolaalapítási kedvet. 1914-ben az Állami Fiú Tanítóképző nyitotta meg kapuit azzal a nem titkolt céllal, hogy főleg görög katolikusoknak, de más felekezeteknek is, kántor-tanítókat képezzen. Az eleinte hányatott sorsú, a város számtalan helyén működő iskola 1926-ban kapott végleges otthont egy bérházban, a Széchényi út és Károlyi kert sarkán. A háború okozta nehézségek közepette létesült 1917-ben az Evangélikus lánygimnázium, közismert nevén a „Geduly”, megoldva ezzel egy időre a lányok gimnáziumi tanulmányainak problémáját. Ez az iskola is csak jóval később

¹⁵³ Kujbusné, 2003. p.566.

¹⁵⁴ Szabó J., 1992. és Mátis, 1993.

¹⁵⁵ NYEEL Egyháztanácsai és képviselőtestületi jkv. 1876. febr. 27.

¹⁵⁶ Szabó J., 1992. p.21. és Nyírvidek, 1914. 38.sz. 4.o.

1935/36-ban költözhetett végleges otthonába. 1918-ban megnyílt a Városi Felsőkereskedelmi iskola. Néhány évig itt is kölcsönépületekben folyt a tanítás, míg 1921/22-ben a Szabolcs utcán nyertek elhelyezést.

3.5.1 A város oktatásügyének fejlődése a két világháború között

Az oktatási intézmények életébe nagy törést okozott az első világháború. Az akkor még zömében férfi tanerőket behívták katonai szolgálatra, sokan vissza sem térhettek többé. A tanárhiányt a városban osztályok, a tanyákon iskolák összevonásával illetve nő és fiatal férfi helyettes tanítók beállításával pótolták. Ezek után is csak 25-31 teremben sikerült rendszeresen oktatni.¹⁵⁷ Nehezítette a helyzetet a tüzelő, tankönyv és ruhahiány, ami főleg a külterületeken okozott sok iskolai hiányzást. A harctéren lévő apákat a feleségek és gyermekek helyettesítették a földeken, ezért az iskolába járás fegyelme is meglazult.

Az 1918/19-es tanév sem hozott sok jót. A román megszállás alatt a tanév végén 28 iskolát foglaltak le katonai célokra.¹⁵⁸ Hadikórház lett az evangélikus központi iskolából, kaszárnya a fiú polgáriból. A leány polgári kórház volt, majd a kassai katonai parancsnokság székháza, és román csapatok kaszárnyája. A fiú polgári tornaterme még menekülteknek is szállásul szolgált egy ideig. A fiú polgáriban mindössze 140 tanítási napot tudtak megtartani a román megszállás miatt.

A háború után a forradalom, a proletár uralom és a román megszállás még súlyosabb nyomokat hagyott az iskolákban. Az evangélikus egyháztanács 50.000 koronára becsülte az iskoláiban okozott kárt.¹⁵⁹ A katonaság megrongálta a központi iskola bútorzatát, fáját elhordta.¹⁶⁰ Az izraelita elemiben is vandál pusztítást találtak.¹⁶¹ A leány polgáriban sajnálattal vették tudomásul, hogy amit a háború alatt sikerült megóvni, azt a román katonák nem kímélték.¹⁶² Hasonló rossz hírekről számoltak be a tanítóképző értesítőjében is.

Csak nehezítette a helyzetet a városba áradó menekültek tömege, akik között számos iskolaköteles korú gyermeket találunk. Az ő iskoláztatásukra végkép nem volt felkészülve a település iskolahálózata. A menekültek jelentős része tisztviselő, értelmiségi család volt. Részükről igény mutatkozott az eleminél magasabb szintű

¹⁵⁷ Szabó J., 1992. p.28.

¹⁵⁸ Fiú Polgári értesítője, 1918/19.

¹⁵⁹ NYEEL Egyháztanácsai és képviselőtestületi jkv. 1919. aug. 9. 69. bjgy.

¹⁶⁰ NYEEL Egyháztanácsai és képviselőtestületi jkv. 1919. máj. 28. 58. bjgy.

¹⁶¹ Izr. Elemi értesítője, 1913/1928.

¹⁶² Leány Polgári értesítője, 1918/19-1919/20.

iskolákra is. 1920-ban Szabolcsban a 6-11 évesek 28,4 %-a beiskolázatlan volt, de a számuk 12-14 éves korra 74,8 %-ra emelkedett.¹⁶³ Egy 1921-ből származó közigazgatási bizottsági jelentés szerint a tankötelesek 23 %-a nem iratkozott be iskolába (országosan 17,2 %).¹⁶⁴ Még magasabb volt (53%) azok száma akik ha be is iratkoztak nem jártak foglalkozásokra.

Az 1921. XXX. tc. nyomán aztán lassan javult az iskolába járási fegyelem, ami az osztályok túlszűfolttségéhez vezetett. A külterületeken új lendületet kapott tanyásodási folyamat miatt jelentett gondot az iskolák hiánya. Sürgősen új tantermekre volt szükség. (9-12. melléklet)

Ezt a problémát próbálta megoldani a Klebelsberg féle **népiskola** építési akció.

	iskola			terem			tanító		
	1925	1927	1932/33	1925	1927	1932/33	1925	1927	1932/33
Állami	23	26	27	50	54	62	57	67	114
Községi	51	57	70	58	75	93	67	77	91
Római katolikus	74	75	83	123	149	186	142	154	190
Görög katolikus	46	51	52	69	83	96	82	90	112
R.kat. - G.kat.		2	2		2	3		3	4
Református	107	108	109	207	238	260	237	242	274
Evangélikus	15	21	25	41	41	44	41	41	44
Izraelita	2	15	14	2	33	36	4	35	36
Uradalmi r.kat.		6	8		7	9		7	18
Magán uradalmi	16	9	11	18	10	12	18	9	11
Érdekeltségi			3			3			3
Magán			1			1			1
Összesen	334	370	405	568	692	805	648	725	898

Az iskolaépítések hatása Szabolcs megye oktatásügyére¹⁶⁵
Az iskolaépítések megyénkben elsősorban Balkány, Buj, Gáva, Nyírtass és Újfehértó körzetében zajlottak, de Nyíregyháza is részesült az államsegélyből. Klebelsberg 1926-os megyebeli látogatásakor 376 iskola építéséről tett említést. Ez a szám 1930-ra összességében 535-ra nőtt, melyek közül 402 tanyai, 133 belközségi iskola volt.¹⁶⁶

Nyíregyházán is kihasználták a Klebelsberg-féle népiskola építési akció nyújtotta lehetőségeket, bár sokat áldoztak az egyházak és a város is. A város belterületén nem volt szükség az iskolahálózat jelentősebb változtatására, mindössze az

¹⁶³ Szombatfalvy, 1928. p.41-61.

¹⁶⁴ SZSZBMÖL XIV. 1504. 1921.

¹⁶⁵ Az adatok forrása: Alispáni jelentés 1925, Moravszky, 1929. és Szabolcsi Tanító, 1933. 11.évf. 1.sz. p.17.

¹⁶⁶ Horváth L., 1993. p. 50-54.

időközben elavult, tönkrement vagy szűkké váló iskolaépületek felújítása, bővítése volt indokolt. „Az iskolátlan területeknek iskolákkal való behálózásán kívül gondot kell fordítani a belterületek iskoláinak egészségtelen zsúfoltságának s főképp az úgynevezett felváltó oktatás megszüntetésére.” – állapította meg az alispáni jelentés 1927-ben.¹⁶⁷ Ezért a város belterületén több iskolabővítést hajtottak végre. Ezek a bővítések gyorsan lezajlottak, így az akció kezdetén már jelentősen megszaporodott a belváros népiskoláinak tanteremszáma. 1925-re emeletet húztak a görög katolikus elemi meglévő épületére, s így két tanteremmel és a földszinten két tanítói lakással lett nagyobb. Az emeletes római katolikus iskola kiegészült négy teremmel és egy tanítói lakással, de felépült egy új három termes egy lakásos felekezeti iskola is Liptay Jenő adományából az Árpád és Vécsey utca sarkán,¹⁶⁸ illetve egy másik római katolikus elemi az Iskola és Kürt utca sarkán.¹⁶⁹ 1927-ben a református elemi iskola is bővült emeletráépítésként négy új teremmel.¹⁷⁰ Új négy tantermes épületszárnyat kapott 1929-ben az izraelita iskola is.¹⁷¹ 1928. március 26-án egy speciális iskola, a fogyatékos gyermekeket képző kisegítő iskola is megnyitotta kapuit, egyelőre albérletben.

A húszas évek közepén a város belterületén lévő elemi iskolák összesen 13 teremmel és négy tanítói lakással lettek gazdagabbak, ami a zsúfoltság jelentős enyhüléséhez vezetett.

	iskola		terem		tanító		tanuló	
	belterület	kületerület	belterület	kületerület	belterület	kületerület	belterület	kületerület
Állami gyakorló	1		2		2		64	
Állami Kisegítő	1		4		4		99	
Községi		2		2		2		164
Római katolikus	3	1	19	4	19	4	1084	241
Görög katolikus	1		6		6		396	
Református	1		9		10		593	
Evangélikus	5	23	20	23	20	23	1090	1587
Izraelita	1		10		9		471	
Uradalmi r.kat.		1		2		2		137

¹⁶⁷ Alispáni jelentés 1927. 1. félév p.33-34.

¹⁶⁸ SZSZBMÖL IV. B 404. 173. d. III. 114. 1927. és Magyar népoktatás, 1928. p.266.

¹⁶⁹ Alispáni jelentés 1927.

¹⁷⁰ TtREL I. 299. d. 5. 1922-1927.

¹⁷¹ Izr. Elemi értesítője, 1928/29-1929/30.

Magán uradalmi		1		1		1		80
Összesen	13	28	70	32	70	32	3797	2209

Nyíregyháza elemi iskolái 1930-ban¹⁷²

Sokkal fontosabb volt a tanyai iskolák gyarapodása, mely nem számszerűségében volt imponáló, jelentősége inkább abban rejlett, hogy távoli tanyabokrok kaptak iskolát. A tanyai iskolás élete még ezek után sem volt egyszerű. *"A tanyai iskolák egy tanítósak, egy teremben van az egész osztály. Télen egész nap az iskolában vannak, nyáron az ebédszünetben hazajárnak"*¹⁷³

Az akció indulásakor Nyíregyházán két tanyai iskola épült fel lakással, a második ütemben 1932-ig hét újabb terem és négy lakás építését tervezték. Tamásbokorban evangélikus, Belegrádon és Gyulatanyán állami, Királytelek szőlő uradalomban római katolikus iskola és lakás épült. Több tanyán viszont a zsúfoltság enyhítésére kellett újabb tantermeket létesíteni. Ekkor építtette az evangélikus egyház államsegély igénybevételével a bálintbokori és rozsrétszöllői újabb tantermeket és a jakus- és síposbokori egy-egy tanteremes és lakásos új iskolát. Királytelken az új iskola mellett egy terem bővítést is készült a zsúfoltság megszüntetésére. Így ez a nagy területű tanyabokor az akció során két új tanteremhez is jutott.¹⁷⁴ Az 1926. VII. tc. iskolák létesítésére kötelezte az érdekeltségeket. Így jött létre a húszas évek végén Varjúlaposon és Görögszálláson is iskola.¹⁷⁵

Az első iskolaépületek esztétikus megjelenésükkel, praktikus kialakításukkal és korszerű anyagaikkal a környék lakóinak és a szakmai köröknek a figyelmét egyaránt felcsigázták, ami az 1927-es alispáni jelentésből is kiderül: *„A már felépített törvényszerű egészséges szép tantermek az egészséges helyes megvilágítású iskolák iránti vágyakozást az egész vármegye területében felkeltették.”*¹⁷⁶ Ennek következtében azt vették észre az illetékesek, hogy sok iskolafenntartó az addig jónak, használhatónak jelentett tantermeket most már erősen avultként jelezte, bízva abban, hogy új modern tantermet kaphat.

Közben egy a húszas évek óta húzódó ügy nyomán, 1935-ben Nyíregyházán új állami elemi iskola létesült Benczúr Gyula Állami Elemi Iskola néven. Az iskolával az Elető telepi több, mint 300 iskolázatlan tanköteles gyerek iskoláztatását sikerült

¹⁷² Korányi, 1931. p.168-194.

¹⁷³ idézi Szabó J. 1992. p.38.

¹⁷⁴ Szombatfalvy, 1928. p.41-61.

¹⁷⁵ Alispáni jelentés 1928. 1. félév

¹⁷⁶ Alispáni jelentés 1927.

megoldani egyelőre ideiglenes épületben, az ún. egykori „Három Rózsa” más néven „Huszár ház”-ban.¹⁷⁷

A gazdasági válság elmúltával Hóman Bálint minisztersége idején 1937-től újból megindult az iskolaépítési program, bár jóval szerényebb mértékben. A harmincas évek végén megyénkben még mindig szükség lett volna 97 új iskolára és 44 lakásra, de 1937-1940 között kb. 50 iskola épült csak fel.¹⁷⁸ Ebben az építési hullámban azért csak sikerült felépülnie Vargabokorban, Kisteleki szőlő-újkertben, Alsósímabokorban, Puposhalmon, Halmosbokorban, Újtelken állami, és Sulyán bokorban evangélikus egy tantermes és lakásos iskolának.¹⁷⁹

A háborút követően a város lakóinak gyarapodásával tovább nőtt a **középfokú iskolák** iránti igény. Hiány elsősorban a lányokat képző intézetekben és az evangélikus mellett egyéb felekezetek iskoláiban volt. Ez utóbbi szempont azért is került előtérbe, mert mint láttuk 1920-ra jelentősen megszorodott a két katolikus felekezet aránya a városban, de a mindig jelentős arányt képviselő reformátusok és zsidók sem rendelkeztek középfokú iskolával. A háború utáni időszakban ezért ilyen irányú iskolaalapítások történtek.

1921-ben a katolikus felekezet nyitott fiú gimnáziumot. A Magyar Királyi Katholikus Gimnázium, közkedvelt néven „kirkat” eleinte a római katolikus elemi iskola termeit vette igénybe a tanításhoz, majd 1923-ra gróf Dessewffy Emil és dr. Hoffer Kunó áldozatkészségének köszönhetően lett telek, melyen a VKM segítségével 1925. november 5-re felépült az első négy tanterem. Sok hiányosság volt még, *„Intézetünk épülete – miként hazánk, csonka... Szertáraink, előadókink nincsenek, tornatermünk nincs, kutunk nincs.”*¹⁸⁰ – jegyezte meg a kor hangulatában az egyik iskolai értesítő. A hiányokat az elkövetkező években fokozatosan pótolták. 1926. nyarán az emeletet fejezték be, 1937/38-ban készült el a kápolna fülkét, tornatermet, öltözőt, zuhanyozót, fizikai előadót és szertárat tartalmazó új épületrész. A középiskolák új rendjét szabályozó „Hóman törvény” alapján az iskola humanisztikus gimnázium lett, bővítve ezzel a városban a választékot, hiszen a Kossuth reálgimnázium volt.

1926-ban kezdte kialakítani iskolahálózatát a Kálvineum, az 1902-ben létesített református leányinternátus Bethlen utca 35. szám alatti épületben. A háborús

¹⁷⁷ Visszaemlékezés a régi iskolámra, 1997, p.9-20.

¹⁷⁸ SZSZBMÖL IV. B 404. 36. 284. d. 1940.

¹⁷⁹ SZSZBMÖL IV. B 404. III. 114. 250. d. 1937.

¹⁸⁰ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1929. p.25-26.

igénybevételt követően, miután 1926 tavaszán felépült az új két emeletes internátus épület, és az 1926/27-es tanévben elkezdődött a polgári- és továbbképző iskolai képzés. Elsősorban református hadiárvrakat vettek fel, akiknek az ellátása ingyenes volt. 1928-tól indult el a tanítónőképzés. 1931-ben létrehozták a gyakorló iskolát, mely 1943. novemberében az udvarban egy három termes épületet kapott. A középiskolai reform értelmében az 1938/39-es tanévtől indult a líceumi képzés, melyet pár év múlva az 1941. 55/600 sz. rendelet megszüntetett. Az internátus 1941/42-re olyan szűk lett, hogy az iskola közelében három kis externátust kellett fenntartani. Alig nyílt meg a Kálvineum tanítónőképzője, egy minisztériumi elképzelés szerint máris Kisújszállásra akarták áthelyezni. A gazdasági válságnak „köszönhetően” a képző mégis maradt. Elköltöztetésétől való félelem azonban egy másik iskolahálózat megtelepülését idézte elő a városban.

Az angol kisasszonyok katolikus női tanítórend 1945 előtt Nyíregyházán hozta létre utolsó iskoláit. Anyagi hátterét a Petrovics Gyula kanonok, Konthy Gyula és a Liptay házaspár által tett alapítvány biztosította.¹⁸¹ Az ide települt egri angol-kisasszonyok 1929. szeptember 7.-én kezdték, az eredetileg tervezett tanítóképző helyett, a felsőkereskedelmi iskolai és a továbbképzős oktatást. Egy év múlva a továbbképző helyett, (ami szülői kérésre 1938 szeptemberében újra indul) már líceumi oktatás folyt. 1930/31-ben pedig elkezdődött a négy évfolyamos elemi iskolai képzés is. Internátusuk már az első évtől fogadott tanulókat, igaz csak tíz férőhellyel. A sokféle iskolatípusnak sok hely kellett. Az első évben vettek egy házat a Báthori u 28-ban, amit átalakítottak iskolának. Az első líceumi osztály Nagy Kálmán gyógyszerész magánházának egy nagyobb szobájában indult, majd 1930. januárban megvették a Széchényi út 30. számú házat, amit 1931-ben vett használatba a felsőkereskedelmi. 1935/36 nyarán elkészült a Báthori utcai elemi, majd 1936/37 végére az egyik Dessewffy grófnő adományának köszönhetően felépült az emeletes nyolc tantermes Báthori utcai gimnázium korszerű épülete. Az 1933/34. tanévben kibérelték dr. Komjáthy Kázmér ügyvéd közeli házat, amit berendeztek internátusnak. Az iskola tanulói a férőhelyeknek csak egy részét töltötték be, ebben valószínűleg szerepe volt az éves 800 pengős díjnak is. Az üres helyekre más iskolák katolikus növendékei kerültek. Az ily módon kiegészült

¹⁸¹ Szitha, 1990. p.39-47.

iskolahálózat a város egyre nagyobb számú katolikus lányainak adott sokféle alternatívát a képzésükhöz. (14-18. melléklet)

Mint látható volt, a város középfokú iskolásainak 40 %-a származott Nyíregyházán kívüli településekről, így jelentős szerep jutott az **internátusoknak**. Sokan a város vonzáskörzetéből (Apagyról, Bujról, Levelekről, Orosról stb.) naponta jártak lovaskocsival vagy vonattal a város iskoláiba. A tanulók 13 %-ának azonban állandó lakhelye más megyében esetleg a trianoni határainkon túl volt. Elhelyezésükre Nyíregyházán nem sok lehetőség volt, így a távol lakók albérletben, esetleg rokonnál töltötték iskolás éveiket.

A nem nyíregyházi fiataloknak kb. negyedét fogadta csak be a három bentlakásos intézet (Angolkisasszonyok, Kálvineum, Állami Tanítóképző). A város nagy gondja volt sokáig a fiú diákotthon hiánya, melyet a felsőkereskedelmi iskola értesítője így illusztrált: „*Évek óta nagy hiányát éreztük Nyíregyházán, hogy egyetlen internátus sem volt fiúnövendékek részére. Tanári karunk többször tette vizsgálat tárgyává vidéki növendékeink elhelyeződését és igen szomorú tapasztalatra jutottunk. Drága pénzért sokszor egyáltalán nem kielégítő ellátást kaptak s az ellenőrzés a legtrikább esetben volt kielégítő.*”¹⁸² 1927. őszén tárgyalásba kezdett a város és az Alföldi Magyar Közművelődési Egylet (AMKE) egy 120 férőhelyes internátus létesítéséről, de az utolsó pillanatban megghiúsultak az elképzelések. Nagy öröm volt ezért, amikor az 1929/30-as tanévben a Kossuth Gimnázium valóra válthatta régi tervét. A Kállai utca 18. szám alatt kölcsönből megvásárolt két átalakított épületben megnyithatta 45–48 férőhelyes Rothermere Diákotthonát. A kezdeti lelkesedést lehűtötte, hogy a 800 pengős diákotthoni díjak magasak voltak, amihez még előírt ruházat, ágynemű beszerzése is társult. A tulajdonképpeni célját ezért nem érte el, hiszen nem a rászoruló szegényebb tanulók, hanem inkább a fizetni tudók vették igénybe.¹⁸³ Az üresen maradt helyekre viszont más iskolák diákjai bekerülhettek.

A katolikus fiúgimnázium vidéki diákjainak elhelyezését az 1931-ben átadott Érseki Szt. Imre Fiúinternátus oldotta meg. A Széchényi út 36-ban lévő épület két emeletes modern épület 60-80 fő számára biztosított szállást és katolikus szellemű nevelést. Az intézetet az egri egyházmegye papjai vezették, a tanulmányi munka felügyelete a gimnáziumi tanárok feladata volt, a háztartást és betegápolást apácák végezték.

¹⁸² Felsőkereskedelmi értesítője, 1927/28. p.39.

¹⁸³ Adriányi, 1956. p.37-42.

Az intézet lakói „kirkat”-osok voltak, akik szigorú napirend szerint éltek. Az éves díj a harmincas években, évi 650 pengő volt. (19-20. melléklet)

Evangélikus leánygimnázium internátusa nehezen tudott létrejönni. Az egykori tanítványok gyűjtést rendeztek, jótékony előadásokat tartottak, így teremtték elő a szükséges költségeket. Összeszedték 11 vaságy és éjjeli szekrény árát, és 1941/42-ben megnyílhatott a 24 férőhelyes internátus.

1942 januárban (más forrás szerint 1943-ban) avatták fel a 16 férőhelyes Szent Jozefát Görög Katolikus Diákotthont a Sóstói erdőhöz közeli Körte utcában bérelt kis villában.

Ezekben az intézetekben szigorú internátusi napirend szerint éltek a fiatalok. Az intézetek mellett, hogy hajlékot és étkezést adtak a tanulóknak, nevelő munkát is kifejtettek a mindennapos dolgokon túl az egészséges életmód, a művészetek, sport, tudományok irányában. Ez igen nagy jelentőségű dolog volt, hiszen a diákok jelentős része, mint láttuk falusi, nem túl civilizált környezetből került a városba.

3.5.2 A nyíregyházi iskolások társadalmi tagozódása

Nyíregyházát már a Horthy-korszakban is joggal említhették iskolavárosnak számos iskolája miatt. A két világháború közötti időszakban a város lakosainak kb. 10 %-a, 4.500-5.000 fő járt elemi iskolába. A középfokú tanintézeteket az 1930 után kisebb ingadozásokkal kb. 3.000 fiatal látogatta.¹⁸⁴

A középfokú iskolás fiatalok társadalmi háttérének vizsgálatához az iskolai értesítők szolgálhattak forrásként, míg az elemik esetében más forráshoz, pl. az 1924-es centenáriumi kiállítás előkészületi anyagához kellett nyúlni. A középfokú iskolák esetében sikerült áttekinteni az 1920-1944 közötti időszakban valamennyi nyíregyházi tanuló társadalmi státuszát. Miután egyes iskolák a vizsgált időszak közepén keletkeztek, adatot rövidebb ideig szolgáltatottak, így az abszolút számadatok összehasonlítása helyett átlagokkal kellett dolgozni. Az értesítőkben évenként közölt számsorokat egyben látva egyes iskolák esetében számszaki hibák tűntek elő, illetve némi pontatlanság, következetlenség volt észlelhető, ami abból adódhatott, hogy nem mindenütt értelmezték egységesen az adatszolgáltatást.

A város **elemi iskolásai** zömében helyi lakosok voltak, így leképezték a város társadalmát. A tanulók többsége a belváros iskoláiba járt, tanyákon az evangélikusok rendelkeztek több iskolával. A húszas években az evangélikus tanyai

¹⁸⁴ Az iskolai értesítők statisztikai adataiból kiszámítva.

iskolák összes tanulói létszáma 1150-1450 fő között ingadozott. Számuk a harmincas-negyvenes évek fordulóján részben az új iskolaépületeknek köszönhetően elérte a kétezret. A tanyai tanulók számát mintegy nyolcszázzal gyarapította még az uradalmi és községi iskolák gyerekserege. Érthető módon a kis elemisek 99 %-a helybeli lakos, 1 %-uk – szám szerint a római katolikus elemi iskolában 8 fő, az evangélikusban 33 fő – más község állandó lakója volt.

	r.katolikus		g.katolikus		református		evang.		izraelita		községi		uradalmi		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1919/20	728	16	290	6	442	10	2582	55	582	13					4624	100
1920/21	809	17	296	6	497	10	2555	55	578	12					4735	100
1921/22	785	17	300	6	484	10	2551	56	528	11					4648	100
1922/23	812	19	319	7	423	10	2219	52	501	12					4274	100
1923/24	826	17	300	6	392	8	2222	45	468	10	116	2	596	12	4920	100

Elemi iskolások száma a húszas évek első felében iskolafenntartók szerint¹⁸⁵

Miután ekkor még a városban csak felekezeti iskolák működtek, az elemi iskolába járás elsődlegesen determináló tényezője a vallási hovatartozás és nem pl. az iskola lakástól való távolsága volt, bár főleg külterületeken ez is számított. Az 1920. évi népszámlálás adataival összevetve (a város lakosainak 25 %-a r.katolikus, 11 %-a g.katolikus, 14 %-a református, 38 %-a evangélikus és 12 %-a izraelita), úgy tűnik, hogy az evangélikus gyermekek aránya felülmúlja az evangélikus össznépesség arányát, ami a magasabb gyerekszám jó iskolába járási hajlandóságával és a jól kiépült iskolahálózattal magyarázható. Csupán az izraelita elemi volt vallásilag teljesen homogén.

	Iskola				
	r.katolikus	g.katolikus	református	evangélikus	izraelita
rkat	98	2	1	4	0
gkat	1	98	0	7	0
ref	1	0	99	4	0
evang	0	0	0	85	0
izr	0	0	0	0	100

Az elemi iskolás gyerekek vallása 1924/25-ben iskolánként százalékban¹⁸⁶

¹⁸⁵ SZSZBMÖL XV. 17. 1920-1996.

¹⁸⁶ SZSZBMÖL XV. 17. 1920-1996.

Az iskolák legtöbbszében a tanulók vallása megegyezett a fenntartó felekezet vallásával. A bokortanyák iskolásai között domináns az evangélikus vallású. A harmincas években annyiban módosult a helyzet, hogy tanyán is épült katolikus iskola, a városban pedig állami elemi létesültek; pl. a Benczúr Gyula elemi, a kiegészítő iskola és a Kálvineum gyakorlója. Ezekben az iskolákban már vallásilag vegyesebb a tanulók összetétele, de ide speciális szempontok alapján jöttek a tanulók. (pl. lakhelyhez való közelség, oktatás színvonala, fogyatékoság stb.)

Az is tény, hogy a tanyai iskolák a földművelő népesség gyerekeit fogadták be. A városban pedig párhuzam vonható a gyermekes szülők és a teljes felnőtt népesség foglalkozási arányai között. Ennek alapján rekonstruálható a város elemi iskoláiba járó gyermekek társadalmi hovatartozása.

	Református elemi		Áll.tképző gyak.		Kálvineum gyak.	
	1928/29		1928/29		1933/34	
	fő	%	fő	%	fő	%
alkalmazott	49	10				
kereskedő	20	4			2	3
iparos	132	28	3	5	14	23
földműves	13	3	2	3		
katonatiszt	60	12			4	7
egyéb	9	2	3	5	17	28
háztartási	26	5				
értelmiségi	19	4	57	87	24	39
közlekedés	70	15				
napszámos	63	13				
zenész	10	2				
nyugdíjas	11	2				
összesen	482	100	65	100	61	100

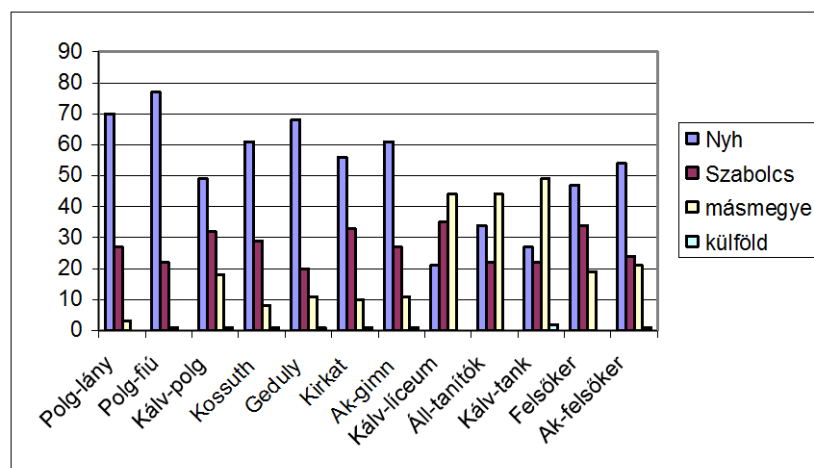
Az elemisek szüleinek társadalmi hovatartozása¹⁸⁷

Részletesebb képet csak a református elemi és a két gyakorló iskola esetében tudunk rajzolni. Ez a csekély adat inkább csak illusztrációként szolgálhat, és nem komolyabb következtetések, általánosítások levonására. Az adatok a gyakorló iskolák esetében az értelmiségi gyerekek dominanciáját mutatják (87 és 39 %). A református elemiben az iparos gyerekek voltak többségben (28%). Ezek az adatok tehát jelentősen eltérnek a város teljes társadalmának jellemző összetételétől.

A **középfokú iskolások** illetőségére vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a polgárik tanulói nagyrészt Nyíregyházáról és környékéről kerültek ki. A lány polgáriban a

¹⁸⁷ Forrás: SZSZBMÖL XV. 17. 1920-1996., a gyakorlók esetében értesítők

tanulók 70-, a fiú polgáriban 77 %-a megyeszékhelyi és csak 27, illetve 22 %-uk a megye más, főleg Nyíregyháza közeli településéről való. A magyarázat abban rejlik, hogy a megye több településén is voltak polgári iskolák: Büdszentmihályon állami, Dombrádon községi, Kisvárdán állami és lányoknak római katolikus, Nyírbátorban községi, Polgáron és Újfehértón magán fenntartású polgári iskola volt mind a fiúk, mind a lányok részére. Az, hogy a Kálvineum polgárijában a városiak az összes tanulónak már csak alig felét (49 %) tették ki, arra vezethető vissza, hogy református közép fokú iskola a megyében csak városunkban volt, és aki vallása szellemében kívánta gyermekét taníttatni, az kénytelen volt a megyeszékhelyre küldeni. A 32 % szabolcsi fiatal mellett megjelenő 18 % más megyebeli tanuló a reformátusok körében az iskola regionális szerepét tükrözi.

A középiskolások illetősége iskolánként, százalékban¹⁸⁸

Gimnázium már jóval kevesebb volt Szabolcsban; Kisvárdán és Nagykállóban állami, Nyírbátorban római katolikus gimnáziumok voltak. Ennek ellenére nem özönlötték el Nyíregyháza gimnáziumait a tanulni vágyók, ugyanis a városból származó diákok foglalták el a gimnáziumi helyek kétharmadát (Kossuth 61 %, Geduly 68 %, Kir.kat 56%, Angol kisasszonyok 61%). Szabolcs más településéről származott a Kossuthban a tanulók 29 %-a, a Gedulyban 20 %-a, a kir.kat-ban 33%-a és az Angol kisasszonyoknál 27%-a. A gimnáziumok tanulóinak 8-11 %-a más, többnyire Szabolccsal szomszédos megyéből való volt.

¹⁸⁸ Az iskolai értesítők alapján

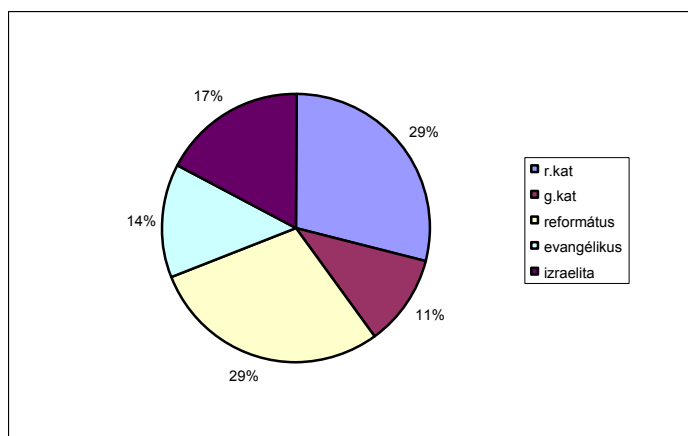
A középfokú szakképesítést adó intézmények közül a megyeszékhelyen négy is volt, míg a megyében csak Kisvárdán létezett egy római katolikus tanítónőképző. Így érthető, hogy ezeket az iskolákat egész Szabolcs, sőt más megyék ifjúsága is látogatta.

Különösen az állami- és a Kálvineum tanítóképző növendékei között találunk sok, más megyéből származót: az állami tanítóképzőben 34 % - 22 % - 44 % és a Kálvineum képzőben 27 % - 22 % - 49 %-os a helybeli, szabolcsi és más megyebeli tanulók aránya. Ezeknek az arányoknak a kialakulásánál figyelembe kell venni egyrészt unikális jellegüket, másrészt azt is, hogy a nevezett intézetek bennlakásosak voltak, tehát nem kellett az idegenből származó fiataloknak a lakás gondja miatt visszarettenniük a tanulástól.

Az Angol kisasszonyok- és fiú felsőkereskedelmi iskolában a nyíregyháziak 54 % illetve 47 %-os részesedése a város jelentős hivatalnok igényével magyarázható. Ezeknek az iskoláknak regionális szerepét a 24 % illetve 34 %-os szabolcsi és 21 % illetve 19 % más megyéből származó tanulói arány mutatja.

Mivel a trianoni döntés után Szabolcs határmegye lett, megnőtt az új határon túlról ide került hallgatók száma. Közülük legtöbben a Kálvineum tanítónőképzőjében tanultak, bár ők így is csak 2 %-át tették ki a korszak alatt itt megfordult tanulóknak.

Miután az előzőkben azt láttuk, hogy a Nyíregyháza középiskoláit nagyrészt a városi tanulók látogatták, azt várhatnánk, hogy az őslakos evangélikusok kimagasló arányban voltak reprezentálva a diákság soraiban. Ezzel szemben az evangélikusok, 14 %-os részesedésükkel csak a negyedik helyet foglalták el a tanulók sorában. Bizonyítva ezzel azt a megállapítást, hogy a húszas-harmincas években a tírják- gyermekek tanulmányaik során már nem igen jutottak el a középfokig.

A Nyíregyházán tanuló diákok vallás szerinti megoszlása¹⁸⁹

A város lakosainak gyarapodása során különösen a római katolikus, református és izraelita felekezetűek száma nőtt jelentősen. Ez megmutatkozik ezen felekezetek tanulóinak magas arányában is (r.kat: 29 %, ref: 29 %, izr: 17 %).

Az egyes felekezetekhez tartozás és tanulási hajlam viszonylatában a város egyes iskoláinak esetén egyedi vonásokat is megfigyelhetünk. Míg a gimnáziumi tanulmányokat az országos adatokkal megegyezően főleg a római katolikus, református és izraelita gyermekek végeztek, addig a többi iskola esetében az országostól eltér a sorrend.

	Polgári		Gimnázium		Tanítóképző		Felsőkereskedelmi	
	Magyaro.	Nyíregyháza	Magyaro.	Nyíregyháza	Magyaro.	Nyíregyháza	Magyaro.	Nyíregyháza
r.kat	66,8	25	57,8	32	72,5	24	61,2	34
g.kat	1,5	12	1,3	10	2,2	20	1,5	10
Ref	16,3	29	17,4	26	16,6	47	12,8	25
Evang	5,4	16	6,8	14	6,1	8	5	9
Izr	9,6	18	16,3	18	2,4	1	18,9	22
egyéb	0,4	0	0,4	0	0,2	0	0,6	0

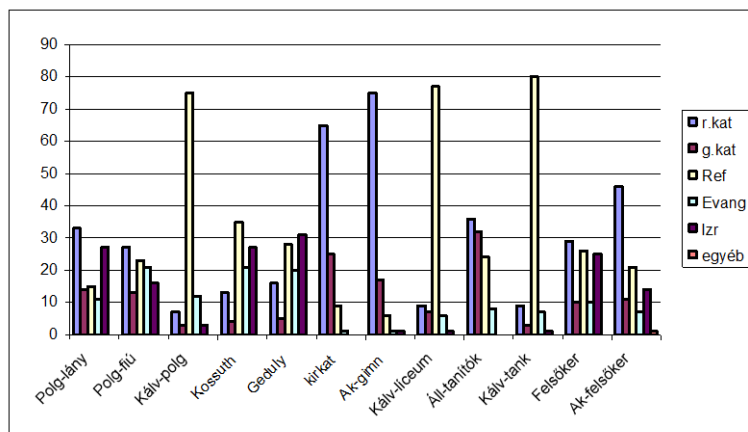
Az egyes felekezetek részesedése Nyíregyháza és az ország iskoláiban
százalékban¹⁹⁰

A polgárikban és a felsőkereskedelmikben is a fent említett vallásúak tanultak inkább, bár az egyes felekezetek képviselői az országostól eltérő arányokat mutatnak. A legnagyobb különbség a képzők tekintetében tapasztalható, ahol az

¹⁸⁹ Az iskolai értesítők alapján

¹⁹⁰ Az iskolai értesítők alapján és Statisztikai évkönyv 1939.

országostól eltérően a két katolikus felekezetű illetve a református tanulók domináltak.

A tanulók vallási megoszlása iskolánként, százalékban¹⁹¹

Nem rendelkezett a városban a zsidóság középfokú oktatási intézménnyel, ezért az izraelita vallású gyermekek szétszóródtak a különböző iskolákban. Különösen sokan tanultak a polgárikban, evangélikus gimnáziumokban és felső kereskedelmikben, arányuk itt 25-30 %-ra rúgott. Számuk csak az 1940-től csökkent nagyobb mértékben, ami a zsidó törvényekkel magyarázható. Ezzel szemben a katolikus és református intézményekben és az állami tanítóképzőben alig voltak jelen a zsidó felekezet képviselői.

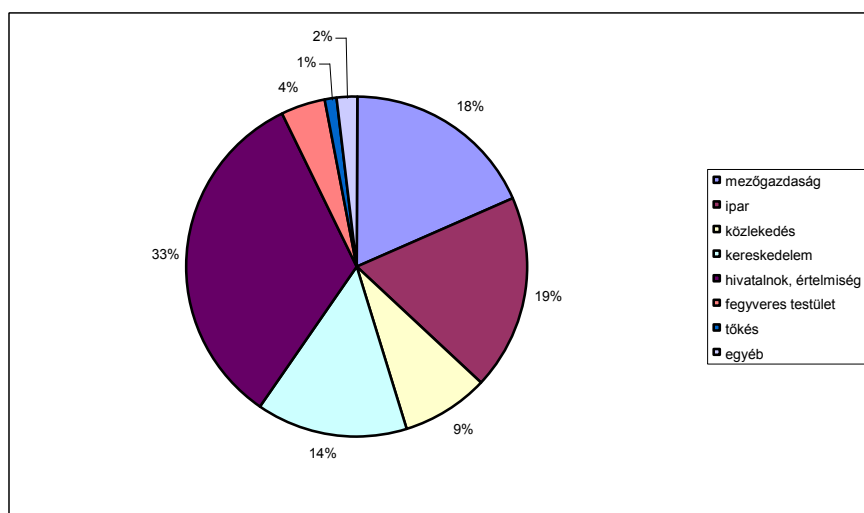
Az iskolán belüli felekezeti tarkaság a régebbi alapítású intézményeknél figyelhető meg inkább, ahol megszokott volt a tanulni vágyó, de iskolával nem rendelkező más felekezetűek jelenléte. Jelentősebben átalakult egyes iskolákon belül a vallási arány egy újabb felekezeti iskola megjelenésével. A katolikus iskolák 1921-es illetve 1929-es megnyitása lecsökkentette például az evangélikus gimnáziumok katolikus tanulóinak számát, a Kálvineum líceumának 1938-ban bekövetkezett megnyitása az evangélikus lánygimnázium református tanulóinak számát apasztotta, igaz csak csekély mértékben.

Az iskolai értesítők sokat elárulnak a gyerekek szüleinek foglalkozásáról is. Sajnos az évkönyvek statisztikai adatsoraiban nem különültek el a helybeli és más településről származók szüleinek foglalkozásai adatai, ezért a nyíregyházi illetőségű

¹⁹¹ Az iskolai értesítők alapján

tanulók esetén ezzel a módszerrel nem lehetett megállapítani, társadalmi hovatartozásukat.

A közölt adatok a szülők foglalkozását tekintve, korszakonként kissé változtak. 1931-től a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 37 foglalkozási csoportot alakított ki az oktatási intézmények statisztikai adatgyűjtéséhez, amit az értesítőkből is alkalmaztak. Míg korábban leginkább csak azt lehetett kideríteni, hogy a tanulók szülei mely gazdasági ágazatban dolgoztak, a részletező adatközlés már arra is fényt derít, hogy az adott gazdasági szférán belül milyen társadalmi státuszt töltöttek be. Érdekes, hogy öt nyíregyházi középiskola értesítője, már a húszas évek közepén használta az 1931-es részletezőbb kategorizálást.

A gyermeküket taníttató szülők gazdasági ágazatok szerinti megoszlása¹⁹²

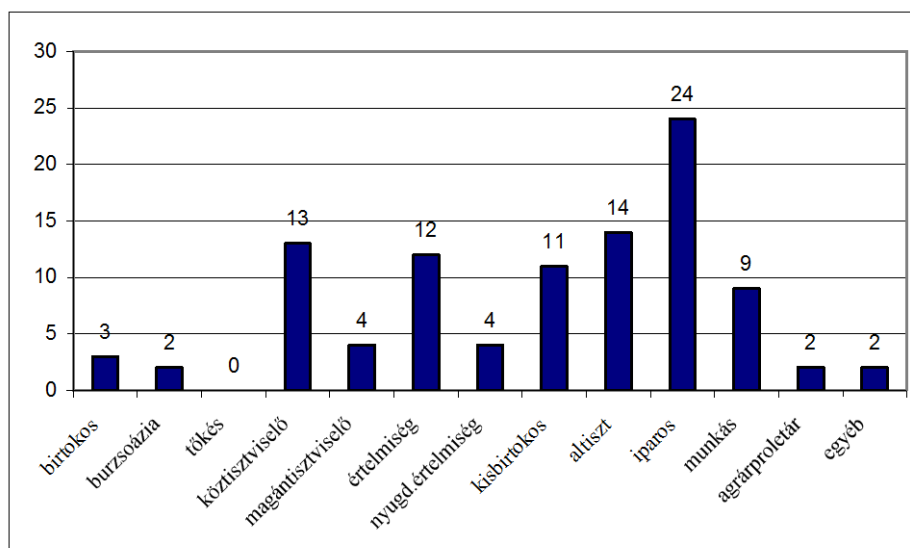
A számításokból kitűnik, hogy térségünkben a korszakban élő kb. 30 %-nyi földműves 18 %-a taníttatta az elemnél magasabb fokon gyermekeit, ami az országos átlagtól mindenképpen jobb. Megfigyelhető, hogy az iskolákban megjelenő iparos gyerekek 19 %-os aránya magasabb az iparból élő lakosság 16%-os arányánál, mint ahogy a közlekedésben dolgozó szülők (6 %) is nagy számban taníttatták gyermekeiket, akik az iskolások 9 %-t tették ki. Nyíregyházán leginkább a szellemi tevékenységekhez kötődők (33 %) irányították utódaikat a középiskolai tanulmányok felé, ez a magas szám jóval felülmúlja a város társadalmában való kb. 10 %-os reprezentáltságukat. A kereskedelem területén dolgozó szülők városi

¹⁹² Az iskolai értesítők alapján

arányához viszonyítva az iskolákban kb. fele annyi kereskedő gyerek tanult (14 %), mint ahogy ugyanez mondható el a fegyveres testületekhez tartozó gyermekekről is, ahol a szülők a város 10 %-át adták, míg gyermekeik a tanulóknak csupán 4 %-át tették ki. Ez utóbbi adatnál azonban nem szabad elfelejteni, hogy a városban összeírt katonák közül csak a tiszti állomány egy része volt családos.

A vizsgálat másik szempontja a társadalmi hierarchiában betöltött hely volt, amit az értesítők részletezőbb adatgyűjtése segítségével lehetett vizsgálni. A túl sok felállított kategória miatt nehezen volt kezelhető az adatsor, ezért a könnyebb elemezhetőség érdekében a rokon kategóriák összevonására került sor Tímár Lajos módszere alapján. Így az alábbi főcsoportok alakultak ki:

1. **Birtokos** – nagy- és középirtokos és bérlő, aki a földjéből szerzett jövedelemből élt.
2. **Kisbirtokos** – és kisbérlő önálló őstermelők, pl. kertész, majoros, halász.
3. **Agrárproletár** – kisbirtokos-napszámos, bérlő-napszámos, gazdasági cseléd, földműves napszámos.
4. **Burzsoázia** – nagyiparos, nagykereskedő, közlekedési nagyvállalkozó.
5. **Tőkés** – járadékos, háztulajdonos, magánzó.
6. **Kisiparos/kereskedő** – kiskereskedő, piacozó, közlekedési kisvállalkozó.
7. **Munkás** – ipari, kereskedelmi, közlekedési segédszemélyzet, napszámos, házi cseléd.
8. **Köztisztviselő** – gazdasági, közlekedési, és közhivatali alkalmazott, illetve katona-, csendőr- rendőrtiszt.
9. **Magántisztviselő** – ipari tisztviselő, kereskedelmi tisztviselő, nyugdíjas tisztviselő.
10. **Értelmiség** – pedagógus, pap, másféle értelmiségi pl. orvos, ügyvéd, mérnök, ez utóbbiak alkalmazottai.
11. **Nyugdíjas** köztisztviselő, -pap, -tanár.
12. **Altiszt** – közlekedési segédszemély, közhivatali és katonai altiszt, és nyugdíjasai.
13. **Egyéb** – árvaházi tanuló vagy ismeretlen.

A szülők társadalmi státusza, százalékban¹⁹³

Ezek alapján világosan látszik, hogy a város középfokú iskoláiban 1920-1944 között főleg a kis- és középpolgári egzisztenciák taníttatták gyermekeiket. A nagybirtokos- (3%), nagyiparos-, nagykereskedő (2 %) gyermekek száma csekély volt, de a város társadalmában is csak néhány nagybirtokos (Dessewffyék, Odeschalckiak) vagy nagykereskedő (Friedmannék) képviselte ezt a réteget. Az alsóbb társadalmi rétegek közül az altisztek a társadalmi mobilitás lehetőségét látva viszonylag nagy számban (14 %) taníttatták gyermekeiket, míg a cselédek és napszámosok (2 %) gyermekei közül kevesen jártak középfokú iskolákba.

Érdekesebb annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy az egyes társadalmi rétegek fiataljai mely iskolákat favorizáltak. Ez egyúttal Jóború Magda eredményei alapján a polgárik és gimnáziumok esetében országos összevetésekre is lehetőséget adhat.

A polgári iskolákban Németh László budapesti megfigyeléseivel megegyezően¹⁹⁴ a kisiparos, kiskereskedő, ipari és kereskedelmi segédszemélyzet, kisbirtokosok, valamint a köztisztviselők taníttatták gyermekeiket. Ez a jelenség a nyíregyházi polgárik esetében is jól megfigyelhető azzal az eltéréssel, hogy városunkban az országotól sokkal nagyobb az altiszt gyerekek aránya. Nyíregyháza már megismert szerepénél fogva ez érthető jelenség, ugyanis a sok hivatal és katonaság magával hozta a több altiszt jelenlétét is a településen. A nagyon jómódúak közül, mint ahogy országosan is, a nagybirtokos és burzsoá fiatalok aránya elenyésző a

¹⁹³ Az iskolai értesítők alapján

¹⁹⁴ Németh, 1943. p.26-27.

polgáriban. Agrárproletár gyermek pedig egyáltalán nem tanult az 1927/28-as tanévben nyíregyházi polgári iskolákban, ami a mezőváros szerep mellett érthetően.

	Polgári iskola		Gimnázium	
	Nyíregyháza	Magyarország	Nyíregyháza	Magyarország
Birtokos	2	1	1	2,5
Kisbirtokos	46	11	15	5,8
Agrárproletár	0	2,1	1	0,5
Burzoázia	0	0	2	0
Tőkés	14	3,2	1	0,7
Kisiparos/kereskedő	70	25,3	18	19,7
Munkás	26	22,4	5	7,5
Köztisztviselő	47	12,3	15	15,6
Magántisztviselő	3	4,3	7	25,7
Értelmiség	41	2,7	21	7,8
Nyugdíjas	2	3,6	6	5,6
Altiszt	40	6,8	7	6
Egyéb	7	5,3	1	0,3

A polgári iskolák és gimnáziumok tanulóinak származása százalékban¹⁹⁵

A gimnáziumok tanulói között akár országosan is nagy számban találhatók az értelmiségi, köztisztviselő, kisiparos és kiskereskedő gyerekek. Nyíregyházi jellegzetesség a kisbirtokos fiatalok nagy száma a gimnáziumban, bár arányuk jóval alacsonyabb, mint a polgárik esetében volt. A középiskolákban elenyésző számban jelentek meg a munkás és agrárproletár gyerekek, és a polgárikhoz viszonyítva jóval kevesebb az altiszti származásúak aránya is.

¹⁹⁵ Az iskolai értesítők alapján és Statisztikai évkönyv 1939.

4. A nyíregyházi iskolák higiénés helyzete a két világháború között

„...Mállott vakolatok betört ablakok,
kerítetlen telkek, kopár udvarok,
fedetlen kutak, összedőlt melléképületek
fogadják sok helyen a látogatót.”¹⁹⁶

A 19. század rendeletei (népoktatási és közegészségügyi törvény) már figyelmet szenteltek az iskolaépületek egészségügyi viszonyaira. Általában évente egyszer ellenőrizni kellett a iskolák környezetét, a termek zsúfoltságát, megvilágítását, fűtését, szellőztethetőségét, a berendezést, az ivóvíz ellátást és a mellékhelyiségek állapotát.

A két világháború között két nagyobb szabású nyíregyházi iskolavizsgálatról maradtak fenn adatok. 1921-ben egy rendelet (24.156/1921 NMM sz.) következtében a Szabolcs megyei Közigazgatási Bizottság kérte a járási főszolgabírókat és polgármestereket, hogy a járásuk területén lévő összes tanintézetet vizsgáltsák meg közegészségi szempontból, és pótolják a hiányosságokat augusztus 28-ig, hogy a tanév időben megkezdhető legyen. 1943-ból az evangélikus egyház iskolavizsgálata ad képet a tanyai iskolák állapotáról.

4.1 Az iskolaépületek és környezetük

Nyíregyházán nem túlszűfolt város lévén, általában jól ki tudták választani az iskolák építéséhez a leghelyesebb telket. A városi iskolák emeletes épületei a belvárosban voltak, de kímélve a távol lakó apró nebulókat az alsó osztályosok számára létrehozták az oldaliskolákat a város minden pontján. A tanyai iskolákat igyekeztek homokos terepre, magaslatra, utak kereszteződéséhez, vasutak mellé építeni, hogy azok akadály nélkül megközelíthetők legyenek. Ez azonban nem mindenütt sikerült. A Sulyán bokori iskola előtt lévő mocsár bűzös vize például hosszú időn át fertőző forrás, és a szúnyogok kiváló „termőhelye” volt. A Varga bokori iskola építésének pedig a magas talajvíz miatt kellett új helyet keresni.¹⁹⁷ Volt, ahol hóolvadáskor a nagy sár gátolta az iskolába járást.

Több tanyai iskola udvara bekerítetlen volt. A háború után sokszor veteményeskert foglalta el a helyet a gyermekek elől. A Klebelsberg-iskolák építése során előírták az udvar és környezet rendezését. Az új iskolák dísznövény egységcsomagot

¹⁹⁶ OEL Canonica visitatio 1943.

¹⁹⁷ SZSZBMÖL VI. 401. 65. d. 126. csom. 1940.

kaptak, melyek felhasználásával esztétikus virágágyásokat alakíthattak ki, de ültethettek díszcserjéket, mézelő növényeket, gyümölcsfákat, telepíthettek veteményes kerteket, ami a hasznosságán túl segítette az oktatást, és a környék gazdáinak továbbképzését is. A evangélikus iskolafenntartó javaslatára sok tanyai iskolát dróttal összefont gledicsia élő sövénnel kerítettek be.¹⁹⁸ 1927-ben lehetőség nyílt arra, hogy a VKM költségén telepítsenek fákat, amivel élt is az összes tanyai iskola.¹⁹⁹

Hangsúlyt fektettek a városi iskolák fásítására is. 1923-ban a központi elemi iskolában a kiirtott öreg fák helyett akácfákat ültettek az „*esztétikai szempontok figyelembe vételével*”.²⁰⁰ Voltak fásítási akciók a húszas évek végén és harmincas évek közepén is.²⁰¹

Ekkor parkosították a Kossuth gimnázium udvarát is, salakot, kavicsot terítettek le, füvesítettek és virágágyat alakítottak ki, a tornaterem elé ültetett két tölgyet Kossuthról és Lutherről nevezték el.²⁰² (32. melléklet) A parkosításnak lakóhelyünkön a futóhomok megkötése miatt fontos szerepe volt.

Az iskolaépületek állapota már több fejtörést okozott a fenntartóknak. Az egyik probléma volt a termek zsúfoltsága, mely csak a korszak végére enyhült, az iskolaépítéseknek köszönhetően. A századfordulón nem volt ritka, hogy a kb. 50 tanulónak megfelelő űrtartalommal, alapterülettel épült termekbe 100 gyermeket is bezsúfoltak.²⁰³

Az osztálytermek méretezésének alapelve szerint tanulónként 1-1,5 m²-t és 4-7 m³-t kellett számítani.²⁰⁴ Megfelelő alapterülettel akkoriban csak az evangélikus elemi és Kossuth gimnázium (1,2 m²/fő) rendelkezett. A belvárosi osztálytermek a húszas évek bővítései után már megfelelték a normának. A református elemiben átlag 1,7 m², az izraelitában 1,4 m², a tanítóképző gyakorlójában 1,78 m² jutott egy növendékre. Az új középiskolák pedig jó tágas termekkel épültek. A tanítóképzőben 1,2 m², a Kálvineum polgári iskolájában 1,14 m², az evangélikus

¹⁹⁸ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv.1921. nov. 26. 153. bjgy

¹⁹⁹ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv.1927. jun. 18. 28. bjgy

²⁰⁰ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv.1923. márc. 17. 66. bjgy

²⁰¹ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv.1923. márc. 17. 66. bjgy

²⁰² EKLK értesítője, 1933/34.

²⁰³ Evang. Elemi értesítője, 1889/90.

²⁰⁴ Darányi, 1933. 24-I. oldal.

lánygimnáziumban 1,56 m², az angolkisasszonyok gimnáziumában 1,46 m² volt az átlagos alapterület tanulónként.²⁰⁵

A központi elemik és középfokú iskolák a város belterületén helyezkedtek el, ezek emeletes, korszerű, időtálló anyagból épült épületek voltak. A nagy kiterjedésű település oldal-, és tanyai iskolái viszont egy-két helyiségből álló földszintes, vályog épületek. Csak a Klebelsberg-akció után épült iskolákat emelték szilárd alapra téglából és fedték cseréppel, palával. (Jakus bokor, Varga bokor) A tanyai iskolák építésénél kivételesen előfordult a vályog építőanyag, de megfelelően szigetelt alap alkalmazásával. (pl. Királytelek) Az előírások szerint a melléképületeket is téglából kellett építeni, bár ettől kényszerűségből gyakrabban eltértek. Állandó javítást különösen a vályog épületek igényeltek. 1921-ben a felügyelők több olyan helyet találtak, ahol a falat javítani kellett. Hiányzott a vakolat az állami tanítóképzőben, Nagycserkesz és Jakus bokor iskolájában. Benkő bokor omladozó vakolatát éppen a vizsgálat alatt tatarozták. Hosszúháton az épület egyik oldala fűtési szezonban állandóan nedvesedett, mert kívülről a talaj magasan a falra ment.

Év	városi iskolák	tanyai iskolák
1920	5000	8000
1921	105587	101190
1922	44645	181188
1923	n.a.	n.a.
1924	11880985	40238888
1925	15660666	60900000
1926	48000000	90000000
1927	350	8000
1928	380	8000
1929	460	8000
1930	n.a.	n.a.
1931	3000	820
1932	300	50
1933	600	729
1934	190	316
1935	n.a.	n.a.
1936	12000	729
1937	5000	400
1938	2000	200

Az evangélikus iskolák tatarozási költségei 1926-ig koronában utána pengőben²⁰⁶

²⁰⁵ Az osztálylétszámokból és teremméretekből kiszámítva. Forrás az iskolai értesítők.

²⁰⁶ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. éves bejegyzései

1943-ban már újabb 9 helyen váltak aktuálissá az iskolajavítások. Az evangélikus egyház képviselőtestületének jegyzőkönyveiből jól követhető, hogy mennyi javítanivaló volt évről évre az iskolákban, és ez milyen költségekkel járt.

Az iskolaépületben fontos volt az ablakok milyensége, hiszen akkor különösen tanyán nem létezett még korszerű villanyvilágítás. Ezekben a termekben már a korai délutáni órákban félhomály volt. A húszas évek elején néhány városi oldaliskola tanítói lakásaiban kezdték el a villany bevezetését.²⁰⁷ Ezt követte a tantermek villamosítása. Hogy mennyire szűk körű volt a húszas évek közepén az iskolákban a villany használata, bizonyítja, hogy evangélikus Geduly leánygimnázium új épületében a harmincas évek közepén csak a folyosón, tanáriban, tornateremben és mindössze két

tanteremben volt villanyvilágítás.²⁰⁸ A katolikus elemi iskolában pedig arra panaszkodtak, hogy a délutánonként működő tanonciskola miatt kellett villannyal ellátni a WC-t.²⁰⁹ A tanyákon még a negyvenes években is petróleummal világítottak, pl. a varjúlaposi elemibe 1940. február 28-án 20 l petróleumot vettek e célra.²¹⁰

Az ablaknak tehát sok fényt kellett ahhoz bebocsátani, hogy a terem minden pontján jól lássanak a gyerekek. Másrészt az ablak egyúttal szellőztető alkalmatosság is volt, és télen védett a hideg ellen.

Főként a régi tanyai épületekben fordult elő, hogy kevés volt az ablak. (Sulyán bokor) Ideális esetben 3-4 ablaknak kellett lenni termenként, lehetőleg bal oldalon. A húszas években sok iskolában voltak töröttek az ablakszemek, aminek megcsináltatására nem volt keret. Újteleken 18 ablakszem hiányzott, de hiányzott az üveg a nagycserkeszi és Szegényház téri stb. iskolában is. Nyolc tanyai elemiben a megvetemedett, eldeformálódott ablakokat kellett volna javítani. Sok ablaküveg bár tiszta volt, de homályos, karcos, ami szintén akadályozta a fény beáramlását. Az ablakhiányok előbb-utóbb kijavításra kerültek. 1943-ban két esetben találtak a szemlélők törött üveget.

Az új építésű városi iskolákban már megjelentek olyan újítások is, mint tornatermekben a légcserélő ventilátor, vagy az evangélikus lány gimnáziumban az

²⁰⁷ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1918. dec. 14. 125. bjgy. és 1928. jun. 23. 38.

bjgy

²⁰⁸ Evang. Leánygimnázium értesítője, 1935/36.

²⁰⁹ SZSZBMÖL V. B 186. 945. d. VII. 46. 1927.

²¹⁰ SZSZBMÖL V. B 186. 1235. I. 7. 1941.

ún. „Venusta” szellőző szerkezet, ami a levegő elhasznált felső rétegét cserélte ki úgy, hogy a kívülről bejövő levegő nem zuhant a felmelegedett testű növendékekre.²¹¹

A tantermek padlója hagyományosan fából, ritkábban téglából készült. A legfontosabb szempont a porképződés megakadályozása, amit a hézagmentes, tisztán tartott padlóval érhetek el. A padlók állapota idővel romlott, a háborút követő vizsgálat sok korhadt padlót, hiányos téglalajzatot jelentett. Hat tanyai (Salamon-, Benkő-, Sulyán-, Nádasibokor, Nagycserkesz, Királytelek) és a városi római katolikus elemiben szorult kisebb nagyobb javításokra. Divat volt a századforduló környékén a hajópadló évente kétszer történő olajozása, ami a por lekötése, a baktériumok és így a rettegett tüdővész terjedésének megakadályozása miatt volt fontos. A nehéz időkben azonban az olajozás gyakran elmaradt, mint azt az 1921-es vizsgálat is konstataálta. A konszolidáltabb viszonyok között az olajozás rendszeresen folyt. A második világháború előestéjén viszont a fellépő olajhiány miatt megtiltották használatát, (23.600/1940 IM rendelet) és más megoldásokat pl. kalciumklorid oldattal történő portalanítást kerestek.²¹² Az új épületekben már korszerűbb, egyszerűbben tisztítható padlóburkoló anyagok is megjelentek. A Szt. Imre diákotthonnak például parkettás szobái voltak. Ezeken a helyeken végleg búcsút mondhattak a padló olajozásnak.

4.2 Fűtés

Sok gondot okozott a korszakban végig az iskolák fűtése, melyet sokféle fűtő alkalmasossággal oldottak meg. Tanyákon a régebben épült épületekben többnyire vaskályhával fűtöttek. Az új építésű iskolákat korszerűbb és jobb hatásfokú Meidinger kályhával (Jakus bokor), vagy cserép kályhával (Varga bokor, állami elemi) látták el. (22. melléklet) A kályhákat általában fával, kukoricacsutkával és egyéb hulladékkal táplálták. A karbantartásuk sem volt mindig rendben, ezért előfordult, hogy a tanulók a füstös tanteremben voltak kénytelenek ülni (pl. Nagycserkesz). A fűtés hatásfokát rontotta, hogy számtalan iskolában nem jól zárt az ablak, esetleg hiányzott a gitt.

Városon némileg jobb volt a helyzet, itt már központi fűtéses iskolák is voltak. A Kálvineumban, és a katolikus fiú gimnáziumban is 1937/38-ban szereltek központi

²¹¹ Evang. lánygimnázium értesítője, 1935/36.

²¹² Galambos, 1941. p.1077-1079.

fűtést. 1927-ben felvetődött a központi fűtés létesítése az evangélikus központi elemi iskolában is,²¹³ de végül költségessége miatt más módon korszerűsítették a drága fafűtést. Erre csak 1938-ban kerülhetett sor, amikor a Kossuth gimnáziumban már bevált szenes kályhákat kezdtek alkalmazni, előbb csak két osztályban próba képen. Kemény Péter igazgató tervet is kidolgozott a fa és szén tüzelőanyag egyenlő adagolására.²¹⁴ A Szt. Imre internátus viszont már eleve központi fűtéssel készült.

Előfordult olyan kényszerhelyzet is, hogy a katolikus gimnázium félig kész épületébe járó tanulók az 1925/26-os tanévben 6-8 fokban fagyoskodtak, mert az ideiglenesen beállított kályha fűtőereje kicsi volt a még nedves falak kiszárításához. A fűtés hatásfokát a folyosók téliesítésével növelték. A Kossuth Gimnáziumban hosszas tervezés után 1935/36-ban fűthetővé tették a folyosót, hat radiátorszerű szénkályhával, az ajtókhöz szélfogót készítettek, majd a harmincas években bevezették a termék hőfokának rendszeres mérését. Ugyancsak a nyitott folyosó beüvegezésével védekeztek az angol kisasszonyok intézetében a hideg ellen 1940/41-től.

A korszakban végig, városon és tanyán, sokat kínlódtak a téli tüzelőhiánnyal. A háború utolsó évében javasolták az evangélikus képviselők, hogy megoldásként fizessenek a növendékek éves díjat az iskola fűtéséhez.²¹⁵ 1922. januárjában a városi iskolák 100.000 koronát kaptak az egyháztól fára, viszont azt is elrendelte a képviselőtestület, hogy tanyán a szülők adjanak az iskola fűtésére a tanköteles gyermekek után két-két zsák tengeri csutkát.²¹⁶ A következő tanévben is míg a tanyákon összehordták a fűtőanyagot, városon a családok anyagi helyzetének függvényében 100-300 korona fűtési díjat szedtek.²¹⁷

A harmincas években sem volt jobb a helyzet. Sokszor előfordult az is, hogy tél végére, már a tanulók sem tudnak hozni tüzelőt, ezért szünetelt a tanítás. A városi iskolákat időnként egy-egy jóteknő személy tüzelő adománya segítette át a nehézségeken. Pl. 1931/32-ben a katolikus gimnázium hittantanára és a Szt. Imre internátus igazgatója ajándékozott 30 q szenet az iskola fűtésére.²¹⁸

²¹³ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1927. márc. 27. 21. bjgy

²¹⁴ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1938. szept. 10. 62. bjgy

²¹⁵ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1918. jun..24. 76. bjgy.

²¹⁶ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1922. jan. 29. 12. bjgy

²¹⁷ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1922. okt. 21. 157. bjgy

²¹⁸ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1931/32.

4.3 Vízellátás

Közegészségügyileg a legfontosabb kérdés a megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása volt. A fővárosban, ahol az 1890-es évtizedben megkezdődött a vízellátás és csatornázás, természetes a vízvezeték használata az iskolákban is. Egy-két évtized múlva egyes vidéki városokban is megjelent a folyóvíz és ezzel együtt a mosdó, sőt akár iskolafürdő is. Nyíregyházán erről sokáig nem beszélhettünk, mivel a belterületen is csak 1926-ban kezdték kiépíteni a vízvezetékét. A népesség vízellátását fúrott vagy ásott kutak szolgálták. Számos városi és tanyai iskola udvarán állt kút, amit nem csak a diákok, hanem a környék lakói is használtak, ezért sokakat érintett, ha az elromlott, vagy vize beszennyeződött.

Saját, jó vizű fúrt kútja volt a Kossuth-nak, a felsőkereskedelminek és az izraelita elemi iskolának. Évekig megoldatlan volt viszont a katolikus gimnázium, a leány polgári és a szegényház téri iskola vízellátása. Sokáig bajlódott a város a fiú polgári kútjának rendbe hozásával is, végül 1930-ban új kutat kellett fúrniuk 1000 pengő költségen.²¹⁹ A leány polgáriban az 1934/35-ös tanévben adományból sikerült pótolni az 1931 nyarán elromlott kutat. Addig a szomszédos városi tulajdonban lévő ház kútját használták.²²⁰ A katolikus gimnáziumban pedig a házi vízvezeték kiépülése jelentette a megoldást.

Számos tanyai iskolánál állandó volt a vízprobléma. Az 1921-es vizsgálat alkalmával a 32 Nyíregyháza környéki iskolai kút közül 28-nál gondokat észleltek.²²¹ Találtak iszapos és bűzös kutat. Manda bokor I. iskolájában még pondrók is voltak a vízben, Halmos bokorban pedig gaz nőtt ki belőle.²²² A Kisteleki iskola kútjában 1931. szept. 24-n egy döglött kutyát találtak, ami miatt a víz használhatatlan lett, ezért a szomszédtól kaptak vizet.²²³ A javítás nem ment gyorsan, ugyanis pl. Manda bokor kútjának javítása még 1927-ben is napirenden volt.²²⁴ Ugyancsak évekig foglalkoztatta a fenntartót a Szegényház téri iskola kút-ügye.²²⁵ Egy évtized kitartó küzdelmeinek következtében 1931-re némileg javult a helyzet, mint azt az OKI vizsgálata is mutatta.²²⁶ (26. melléklet) A Tisza István Egyetem közegészségtani intézetében időnként elvégezték a nyíregyházi kutak

²¹⁹ SZSZBMÖL V. B 186. III. 462. 1929.

²²⁰ Leány Polgári értesítője, 1934/35.

²²¹ SZSZBMÖL V. B 186. 29319. 1921.

²²² SZSZBMÖL V. B 186. 29319. 1921.

²²³ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 63. 1931.

²²⁴ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1927. aug. 13. 49. bjgy

²²⁵ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1928. jun. 23. 38. bjgy és 1930. jun. 15. 96. bjgy

²²⁶ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 63. 1931.

vizének bakteriológiai vizsgálatát, mely a tifuszveszély miatt különösen fontos volt, de szükséges volt legalább egyszer a vegyi analízis is.²²⁷ Az elemzett 86 kút közül 35 iskola területén volt. A vizsgálat elkésztő eredményt mutatott. 15 iskolai kút (43 %) vizét nyilvánították csak ivásra alkalmasnak, viszont 4 esetben (Sulyánbokor, Királytelek szőlő I. Kistelek tanyai elemik és a r.kat központi iskola) annyira rossz minőségű volt a víz, hogy új kút fúrását javasolták. A többi esetben alapos tisztítás, javítás után vélhetően használható lett a víz.²²⁸

A negyvenes évek elején megtartott vizsgálat 24 iskolai kút közül 13 (54 %) vizét találta már megfelelőnek.²²⁹ A javulásban része volt az iskolaépítési akciónak is, mely feltételként írta elő a megfelelően kialakított egészséges ivóvizet adó kút készítését.

Az Alföld egyéb helyein sem volt jobb a helyzet, mint ahogy egy Szeged környéki tanyavilágban végzett vizsgálat is feltárta. A 121 tantermet számláló 73 elemi és 4 gazdasági iskola közül mindössze 4 eleminek és a 4 gazdaságinak volt artézi kútja. 69 eleminek összesen 75 ásott kútja volt, melyek átlagmélysége 3,5 m volt; 14 kút betongyűrűs, 1 cementhabarcsba rakott, 60 kötőanyag nélküli téglafallal épült. A vízkiemelés technikája szerint 1 kút volt szivattyús, 70 gémes és 4 kerekes. A vizsgálat elsősorban a téglafalu kutak 40 %-ánál Coli fertőzöttséget igazolt, a magas klorid tartalom viszont vizelet jelenlétére utalt.²³⁰ Az országos statisztika pedig a megvizsgált 29.073 hazai kút 70 %-át nem tartotta megfelelő vizűnek a harmincas évek végén.²³¹ Nyíregyházán tehát rosszabb volt a helyzet.

Sokat rontott a víz minőségén, ha az állatok itatása közvetlenül a kútnál történt, és azok, vagy a kútba belefolyó csapadék szennyezte a vizet. A kutak könnyen megteltek szeméttel, mert többségük nem volt befedve, bár azt egy miniszteri rendelet is előírta. Sok helyen némi gondossággal elháríthatták volna a bajt, de a javítás, tisztítás anyagiak hiánya miatt sokszor több évig is húzódhatott.

Voltak olyan iskolák is városunkban, ahol sokáig a közutak vizét itták, ilyen volt a Szegényház téri, evangélikus, a római és görög katolikus és a református elemi iskolák.²³² Néhány esetben az iskola udvarán elhelyezett kút a lakosságot is szolgálta. A központi evangélikus elemi kútja például olyan forgalmat bonyolított

²²⁷ 79.770/1924 NMM rend.

²²⁸ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 63. 1931.

²²⁹ OEL. Canonica visitatio 1943.

²³⁰ Mészáros, 1938. p.1116-1120.

²³¹ Johan, 1938. p.447-451.

²³² SZSZBMÖL V. B 186. 29319. 1921.

le, hogy a húszas évek végén kénytelenek voltak vízért évente és családonként 12 P kút használati díjat kérni.²³³

A felsőkereskedelmi iskola udvaráról vizet hordó cseléd lányok illetve a környékbeli katonatisztek és gyári inasok viháncolásai miatt 1937-ben kellett korlátozni a vízvétel időpontjait, mely reggel $\frac{3}{4}$ 8-ig és du. 5 után volt lehetséges. Az iskola udvarán lévő kút civilek általi használatát egyébként nemcsak pedagógiai hanem egészségügyi okokból is helytelenítették, mert attól tartottak, hogy szennyezik a kút vizét.²³⁴

A kutakból általában kannákban vitték be a vizet az épületbe, ahol többnyire kupában, esetleg dézsában tartották. Sajnos mivel Nyíregyháza belvárosi iskoláiban is csak későn jelent meg a vezetékes vízellátás, a tantermeknek általános kelléke volt a mosdótál és kiöntő vödör. A központi evangélikus elemi új épületében is minden teremben elhelyeztek egyet-egyet. Egy ügyes megoldással folyóvizet is tudtak varázsolni vízvezeték hiányában is. Csappal ellátott bádogtartályokat szereltek a falra amiből a víz az alattuk álló lavórba folyt. Ilyet inkább a belvárosi iskolákban alkalmaztak, pl. az állami elemi iskolában 3 db. 20 literes tartály volt használatban, de volt 2 db. lavóros kézmosóhely is szappannal.²³⁵ A Kossuth Gimnáziumban 1930/31-ban helyeztek el a folyosón 3 db. tartályt törölközővel.²³⁶ Ilyen megoldást alkalmaztak az Evangélikus lánygimnázium régi épületében is.

4.4 Illemhelyek

Közegészségügyileg sok probléma volt az árnyékszékekkel. Sokszor a számuk sem volt elegendő és állapotuk is kritikán aluli volt. A VKM 44.000/1892 rendeletének előírásai szerint 15-20 tanulóra, de minimum 40 fiúra és 25 lányra kellett biztosítani egy-egy fülkét, a fiúknak egy karbollaal bekent pissoire-t. A 6126/1892. számú VKM rendelet a középiskolákban osztályonként egy-egy illemhelyet javasolt létesíteni. Nyíregyháza belvárosában a húszas évek elején igyekeztek teljesíteni a rendeletek előírásait. A római katolikus elemiben pl. 14, a görög katolikusban 24 férőhelyeseket építettek, az evangélikus leánygimnáziumban 8, de a Szegényház téri oldaliskolában is 6 férőhely állt a tanulók rendelkezésére. Annál meglepőbb azonban, hogy a több mint 400 iskolást befogadó, református elemiben csak 5

²³³ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1929. jan. 20. 15. bjgy

²³⁴ SZSZBMÖL V. B 186. VII. 170. 1162. 1937.

²³⁵ SZSZBMÖL V. B 186. VII.100. 1923.

²³⁶ EKLK értesítője, 1930/31.

illemhely létezett, bár volt benne villanyvilágítás.²³⁷ A polgári leány iskola illemhely bővítési szándéka pedig az első világháború idején több év alatt tudott csak megvalósulni.²³⁸ A bokortanyák zömében 3-3 úrszék állt rendelkezésre. Vélhetően 1-1 a fiuk és lányok, egy pedig a tanító számára. Vízőblítéses angol WC-ket (Water Closet) a korszak elején szinte csak a főváros iskoláiban lehetett találni.

Az árnyékszékek épületen kívül, lehetőleg a telek távol eső pontjára kerültek, de később a városi iskolákban épített WC-k a folyosók félreeső zugaiban voltak. Ideális helyzetben előtere volt, ahol kézmosó is rendelkezésre állt, és megfelelő volt a szellőzése, mert sokszor elviselhetetlen bűzt árasztott. Németh László szavaival *„Iskolánk miatta emlékeztet arra az emberre, aki reggel nem mosott száját: mondhat akár mit, a lehellete rossz.”*²³⁹ Valószínűleg hasonló oka lehetett annak, hogy a Kossuth gimnáziumban az 1933/34-ös tanévben áthelyezték a WC-ajtót a folyosóról az udvarra. Más iskolákban az egyébként is esedékes renoválás alkalmával építették újjá a telek eldugottabb részén az illemhelyet. A központi evangélikus elemiben a 2 x 10 ülökés épület, téglázott falú pöcegödörrel került az új helyre,²⁴⁰ a felsőkereskedelmiben az emésztőgödör boltozatának beszakadása után az udvar közepéről áttelepítették a mellékhelyiséget egy félreeső zugba.²⁴¹

Az átépítések sok esetben a megnövekedett tanulószám miatt bővítést is jelentettek, mint pl. a tanítóképzőben, ahol 4 fülkével és a szomszéd telektől 3 m távolságra elhelyezett téglázott pöcegödörrel bővítették a fa épületet.²⁴² Az iskolák a javítások alkalmával törekedtek a korszerűsítésre is. A katolikus elemi úgy tervezte új 12 férőhelyes árnyékszékét, hogy a későbbiekben a városi vízvezeték kiépülése után alkalmas legyen vízőblítésre.²⁴³ Addig is a tetőn elhelyezett 1000 literes bádoggal tartályból akarták megoldani WC-k öblítését. A megvalósítására azért nem került sor, mert a télen nem fűthető épületben a víz befagyott volna.

A Klebelsberg-akció hatására már előírás volt a téglából készített árnyékszék és szabályos pöcegödörök építése. Ettől vidékünkön többnyire pénzhiány miatt olykor eltértek. Jakus bokorban pl. 5 férőhelyes, bádoggal bélelt pissoirral ellátott,

²³⁷ SZSZBMÖL V. B 186. 29319. 1921.

²³⁸ SZSZBMÖL IV. B 402. 1918. 42. Bjgy.

²³⁹ Németh, 1943. p.24.

²⁴⁰ SZSZBMÖL V. B 186. IV. 51. 1223. 1940.

²⁴¹ SZSZBMÖL V. B 186. VII. 88. 1940.

²⁴² SZSZBMÖL V. B 186. IV. 496. 1288. 1943.

²⁴³ SZSZBMÖL V. B 186. IV. 402. 1929.

karbollaal impregnált favázas épület készült.²⁴⁴ A városi izraelita iskolában téglalapon, vályog fallal nád tetővel épült fel.²⁴⁵

Arra is volt példa, hogy az iskola felépítése után jóval épült csak meg a mellékhelyiség, pl. Cigánybokorban.²⁴⁶ Számos városi iskola építésnél, pedig ideiglenes megoldásokat (fabódékat) alkalmaztak, a korszerű végleges helyiségek felépüléséig (pl. katolikus gimnázium, Geduly).

A fából készült udvari ürszékeket gyakran kellett tatarozni, hiszen a fa alkatrészek az ammóniás közegben gyorsan korhadtak, ezáltal sokszor veszélyesek lettek az építmények. A karbantartásuk főleg a háborús időkben az anyag (fa és a korhadást meggátló olaj) és munkaerő hiány miatt sokszor elmaradt. Így volt ez Nyíregyháza iskoláiban is. 1921-ben a megvizsgált 36 iskolai árnyékszék közül 25 fizikális állapota volt rossz. Hiányzott az ajtó a Manda I. és Benkő bokori régi iskolában, a tanítóképző gyakorlójában az árnyékszék oldala annyira tönkre ment, hogy a föld behullott, a Kistelek-bokori iskolában rossz volt a padló, és a közös fiú-lány bejárat miatt javasolták az átépítést.

A Katolikus Gimnázium emeletes épületében szintenként elhelyezett 14,40 m² alapterületű WC-k szennyvizét pedig csatorna hiányában a közeli VIII. sz. főfolyásba engedték megfelelő biológiai szűrés után.²⁴⁷

Legtöbb gond azonban a tisztasággal volt. Majdnem minden iskolában piszkos ülőkéket és tele pöcegödröt találtak a szemlélők 1921-ben. Mindössze négy olyan iskola akadt (Szegényház tér, Salamon-, Sulyán-, és Benkő bokor új iskolájában), ahol kielégítő volt az állapot.²⁴⁸

A tisztítással a későbbiekben is volt gond. „...A nyíregyházi iskoláknál az árnyékszékek már évek óta nem voltak takarítatva és van olyan iskola is, ahol 12 év óta takarítás nem volt. Egyes helyeken a pöcegödrök annyira telve vannak, hogy az ürülék már folyik ki belőle.”²⁴⁹ – olvasható Löwi Adolf köztisztasági vállalkozó városhoz írt levelében. Az állapot megszüntetésére Szohor Pál polgármester utasította az iskolafenntartókat. Ez a tisztátalanság ugyanis nemcsak köztisztaságilag volt veszélyes, hanem mint azt Benkő András tanfelügyelő megállapította, „Az iskolának egyik fő hivatása, hogy a lelki intelligenciát a

²⁴⁴ SZSZBMÖL VI. 401. 65. d. 145. csom. 1929.

²⁴⁵ Izr. Elemi értesítője, 1928/29-1929/30.

²⁴⁶ EEL 1937. nov. 6. 143. bjgy

²⁴⁷ SZSZBMÖL V. B 186. IV. 41. 1179. 1938.

²⁴⁸ SZSZBMÖL V. B 186. 29319. 1921.

²⁴⁹ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 165. 1160. 1937.

tisztaság szeretetét és az ízlés érzékét fejlessze a növendékeinél. Ezen célt szolgáló munkáinál rendkívül hátráltatólag hat az árnyékszékek rondasága.”²⁵⁰

Idővel városunkban sokat javult a helyzet az iskolai illemhelyek terén, amit az is mutat, hogy az 1943-as elemi iskolákban tartott vizitációnál a 24 helyszínből már csak 5-nél kifogásolták a mellékhelyiségek állapotát. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ez a ma oly természetes helyiség akkoriban még kevésbé volt elterjedt, ezért nem igen tudták helyesen használni. Az 1930-as népszámlálás arról tanúskodik, hogy az Alföldön lévő lakások mindössze 8,1 %-ban volt csak épített árnyékszék, azok is többnyire a városokban.²⁵¹

4.5 Iskolai berendezési tárgyak

A román megszállás alatt a legtöbb iskolát nagy kár érte. A bútorhiány oda vezetett, hogy a fiú polgáriban 1924/25-ig, amíg sikerült 24 új **padot** venniük, pl. tornapadokon, otthonról hozott széken ültek a tanulók.

Egy „haszna” a rongálásnak mégis volt, alkalmat jelenthetett, az addig használt sokféle, szedett-vedett eltérő hosszúságú és magasságú ülő alkalmatosságok cseréjére. *„Egészségügyi szempontból különösen a régi rendszerű iskolai padok jönnek komoly kifogás alá... E régi padok készítésénél és most az itt-ott eszközölt javításoknál az egészséges testtartás fontossága figyelmen kívül maradt, amint ezt a vármegye tiszti főorvosa is több ízben megállapította.”*²⁵² (23. melléklet)

Javasolta egyúttal az alispán, hogy olyan új padokat vegyenek, amely alkalmazkodik a gyermekek egészséges fejlődéséhez. A padok kérdése a korszak orvosait, pl. Németh Lászlót is foglalkoztatta, aki a Medve utcai polgári plusz distanciás padjaival kapcsolatban hívta fel a figyelmet, hogy az milyen hibát okozhat a fejlődő testen.

A pad pótlások a pénzhiányos időkben azonban nehezen mentek. Az iskolafenntartók szegénységét mutatja, hogy pl. az evangélikus egyház 1921-ben képtelen volt kifizetni 33 új padra 950-1500 koronát, ezért a régiek javítása és a felesleges padok összegyűjtése, és szétosztása révén pótolták a szükségleteket.²⁵³ Az összetört padok vas alkatrészeit is értékesítették, hogy pénzhez jussanak. Végül

²⁵⁰ SZSZBMÖL IV. B 404. 161. d. 1925.

²⁵¹ Ijász, 1940. p.439-454.

²⁵² Alispáni jelentés 1927 I. félév 34 o.

²⁵³ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1921. nov. 26. 155. bjgy

1924-ben tudtak csak 20 új padot venni.²⁵⁴ A tanítóképzőben 1939/40-ben került sor 34 pad és 20 szék megvételére.

Az iskolák berendezése igen eltérő színvonalú volt. *„Míg az új iskolák bútorzattal és a legszükségesebb tanszerekkel a használatbavételnél kellőleg ellátatnak, a régi iskolák felszerelése igen gyakran hiányos.”*²⁵⁵ – állapította meg az alispán jelentése.

De jelentősen különbözött a tanyai és központi iskolák bútorzata is. A századforduló táján a tanyai iskolákban hosszú fa padokat, esetleg lócákat használtak. Egy ilyen 2,1 m hosszú lócán sokszor 6-7 gyermek szorongott.²⁵⁶

Érdekesség az is, hogy 1927-ben a városi református elemibe is 25 db. három fős 140 cm hosszú padot rendeltek²⁵⁷ A harmincas évek közepén létesült állami elemi padjai is elég eklektikus összeállításúak: 52 db. 2 személyes, 54 db. 3 személyes és 12 db. 4 személyes paddal rendezték be az épületet.²⁵⁸

Az újfajta vas vázas Szöcs- és Rettig-féle padokat először a városi iskolákban alkalmazták. A Kossuth gimnáziumban próba képen 1928/29-ban szereztek be 10 db. Szöcs padot ezek bizonyára beváltak, mert 1931/32-ben újabb 12 darabot vettek ebből a két személyes ferde írólapos könnyen takarítható ülő alkalmasságból. 1933/34-től hét éven keresztül már Rettig-féle pad beszerzések kerülnek említésre, így a harmincas évtized végére a gimnázium valamennyi osztályát új padokkal szerelték fel. A felszabaduló régi padok némi javítás és festés után az oldal-, vagy tanyai iskolákba kerültek. 1934-ben a gimnázium 96 férőhelynyi padot adott az elemi iskolának.²⁵⁹

Az Geduly-ban ugyan a háború végén próbálkoztak kétszemélyes asztalkákkal és székekkel is, de mivel sok helyet foglaltak, kicserélték kétszemélyes padokra. Az angolkisasszonyoknál ezzel szemben úgy tűnik bevált az asztal-szék összeállítás. A harmincas évekre már vélhetően elterjedtek a korszerű padok, és az újonnan épült városi iskolák berendezésénél ezeket alkalmazták. A tanyákra továbbra is a városból kiselejtezett ülőalkalmatosságok jutottak. Ezt a megoldást szorgalmazta a minisztérium is, mivel az Országos Népiskola Építési alapból felépült elemik bebútorozása nehéz volt. A tankerületi főigazgatóság utasította a középiskolák igazgatóit, hogy jelentsék a felesleges használt bútoraikat, hogy azokat az

²⁵⁴ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1924. aug. 30. 157. bjgy

²⁵⁵ Alispáni jelentés 1927. 1. félév p.34.

²⁵⁶ Evang. Elemi értesítője, 1889/90.

²⁵⁷ TtREL I. 299. d. 5. 1922-1927.

²⁵⁸ SZSZBMÖL V. B 186. VII. 100. 1923.

²⁵⁹ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1934. nov. 3. 84. bjgy.

elemiknek adhassák.²⁶⁰ Ezek után nem is csoda, hogy az 1943-as szemle csak Benkő-, Manda II-, Rozsrétbokor és Újtelek iskolájában találta megfelelőnek a padokat.

Fontos kellék volt a feketére mázolt **tábla**. Követelmény volt vele szemben a jól láthatóság, amit a fekete matt felülettel értek el. A tanyai iskolákban a fali vagy lábon álló változatát használták. A városi iskolákban ebben az időszakban terjedt el a feltolható tábla. A Kossuthban 1934/35-ben négyet, majd három év múlva hármat is beszereztek.

Nem volt megszokott tartozék a korabeli iskolákban a **szemetes**, pedig szerepe közegészségügyi szempontból vitathatatlan. A húszas évek közegészségügyi vizsgálatában hét iskolánál (köztük 2 belvárosi is volt) feljegyezték hiányát, két helyen pedig nem volt fedelük. A Kossuth gimnáziumban 1928/29-ban szereztek be a folyosóra és termekbe szemetes kosarakat. Az evangélikus központi elemi udvarára is ugyanabban a tanévben állítottak fel egy, a higiéniai szempontoknak megfelelő szemétyűjtőt.²⁶¹ Az állami elemi létesítésekor az udvarra szeméttartót építettek.²⁶² Használatuk főként a belvárosi iskolákban honosodott meg, ahol rendelet írta a szemét gyűjtését és kihordatását.

A közvetlen utcákról bekerülő szennyeződés megakadályozása fontos feladat volt. Az új iskolák létesítésekor külön tétel a költségvetésekben a lábkaparó vas, és lábrács (Jakus-, Varga bokor, állami elemi 5 db lábtörlőrácsa stb.), melyek révén a nagy sártól meg lehetett szabadulni. Iskolai évkönyvek pedig előszeretettel emlékeznek meg egy-egy nagyobb kókuszlábtörlő megvételéről, lábtörlésre figyelmeztető tábla kihelyezéséről. (1930/31 és 1931/32 években Kossuth, illetve 1939/40-ban tanítóképző 4 db.)

Köpcésze a korabeli iskolák fontos tartozéka volt, bár használatukról megoszlottak a vélemények. A vizsgálódó orvosok számukat kevesellték, elhelyezésüket kifogásolták és gyakran szóvá tették, hogy piszkosak. Takarításuk és heti egyszeri Lysoformos vagy karbolos fertőtlenítésük az iskolaszolga feladata volt. Nyíregyházán főként a húszas években és a fiú iskolák leltáraiban tűntek fel ezek az eszközök (r.katolikus elemi 6 db., tanítóképző 2 db., állami elemi 9 db.).

Látszólag jelentéktelen eszköz a **fogas**, de szerepe nagy, hiszen a ruhadarabokat

²⁶⁰ HBML VI. 501. b. Debreceni Tankerület M. kir. Főigazgató ügyiratai 5. cs.

²⁶¹ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1928. dec. 16. 73. bjgy

²⁶² SZSZBMÖL V. B 186. VII. 100. 1923.

tárolni esetleg szárítani kellett valahol. Az ideális megoldás az lett volna, ha a ruhatár-fogast a tantermen kívül helyezik el. Ez egyrészt jobb fényviszonyokat másrészt jobb levegőt eredményezhetett volna a teremben. Az esős időszakban átázott felső ruházat száradásakor keletkezett pára ugyanis elhasználta a tanterem melegét, és rontotta a levegőjét. Ezt a megoldást azonban a városi iskolák közül csak az új építésű Kálvineum polgárijában alkalmazták 1939/40-től.

4.6 Takarítás

A városi iskolákban alkalmazott gondnok (pl. központi elemiben), iskolaszolga vagy pedellus feladata volt a sok tantermes épületek tisztán tartása. Naponta végig kellett törölnie a bútorokat, a táblát, tintatartót, ki kell ürítenie a szemétládákat és szemétkosarakat, rendbe tenni az illemhelyeket. A központi evangélikus elemiben egy takarítónő tette rendbe naponta egyszer-kétszer az árnyékszékeket.²⁶³ Az igazgató által megállapított időközben le kellett takarítani a fűtőtesteket, az ablakokat. Feladata volt a folyosók tisztántartása, és a szünidőkben a nagytakarítás. Nyíregyháza kis, főként tanyai evangélikus iskoláinak takarítása egy 1905-ös egyháztanácsi határozat megszületéséig a szülőkre, azt követően a tanítóra hárult.²⁶⁴ A nagytakarításhoz napszámost igényelhetett, a mindennapi takarításra iskolaszolgát vehetett fel. A mindennapi rendcsinálásban, seprésben, felmosásban sokszor a gyermekek is segítettek.

A legtöbb iskolában a nagytakarítás keretében tisztították a kályhát és ablakokat, leporolták, jobb esetben meszelték a falakat, felsúrolták és olajozták a padlót, meszelték és fertőtlenítették az illemhelyeket. A karbantartásról, kéményseprésről viszont évente a fenntartók gondoskodtak. A nagytakarítás időpontjának az evangélikus iskolafenntartó a szünidők első napját jelölte ki.²⁶⁵

A kis iskolákban ezeket az alapvető teendőket sem tudták mindig elvégezni. Az 1921-es vizsgálat során pókhálós, piszkos falakat találtak a vizsgálók kilenc tanyai iskolában, és három városi elemiben. Három városi, és öt tanyai iskolában piszkos, másik négy helyen törött volt az ablak. A padlók állapota sem volt sokkal jobb, mert voltak helyek, ahol még a súrolást sem végezték el. A vizsgált iskolák közül mindössze a görög katolikus elemiben találták a padlót olajozva.

²⁶³ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1920. nov. 3. 79. bjgy. és 1929. jan. 19. 7. bjgy

²⁶⁴ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1905. júl. 8. 5. bjgy.

²⁶⁵ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1929. jan. 25. 31. bjgy

A takarítás költségeit a tanulónként beiratkozáskor fűtés, takarítás és tanszerátalány címen beszedett 1-1 korona, és a tanítóknak a fenntartásra elvileg biztosított 150 korona fedezte volna. Ezt az összeget azonban nem mindig kapták meg. A húszas évek elején pl. tanévenként csak 1-1 seprűt és udvari seprűt kaptak a karácsonyi és húsvéti nagytakarításra, ami hamar elhasználódott.²⁶⁶ A városi iskolákban némileg jobb lehetett a helyzet. Az állami elemi iskola létesítésekor, már jóval gazdagabb tisztasági felszerelést találunk: 4 seprűt, 2 partvist, 2 bádog lapátot, 2 udvarseprőt, 10 portörő rongyot szereztek be, valamint az udvar rendben tartásához 2 hólapátot, 2 nyeles vaslapátot, 2 gereblyét, 1 ásót, 4 fás kosarat, 1 db. ötfokú létrát.²⁶⁷ A takarítás költséges dolog volt, 1939-ben némelyik nyíregyházi iskola fél havi fizetést költött szünidei takarításra²⁶⁸:

Állami elemi (Eletó telepi) iskola	100 P
Felsőkereskedelmi iskola	100 P
Hosszúhát tanyai elemi	33 P
Jakus bokori (Básthyné) elemi	33 P
Nagylaposi elemi	33 P
Fiú polgári iskola	120 P
Leány polgári iskola	80 P

A pénzügyi helyzet javulása fokozta az iskolák higiéniás szintjét, így az 1943-ban vizsgált 20 iskolából 8 helyen mállott ugyan a vakolat, de a termek meszeltek voltak, és a padlókat is csak 4 esetben találták piszkosnak, gondozatlannak.

Év	városi iskolák	tanyai iskolák
1920	800	4200
1921	800	4400
1922	1200	4400
1923		
1924	800	
1925	3501750	
1926	8000000	
1927	80	440
1928		440
1929	100	550

Az evangélikus iskolák takarítási költségei 1926-ig koronában utána pengőben²⁶⁹

²⁶⁶ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. 1924. ápr. 13. 71. bgy

²⁶⁷ SZSZBMÖL V. B 186. VIII. 00. 1923.

²⁶⁸ SZSZBMÖL V. B 186. VIII. 57. B. 1939.

²⁶⁹ NYEEL Egyháztanácsi és képviselőtestületi jkv. éves bejegyzései alapján

Az iskolákban megjelentek olyan építészeti megoldások (lekerekített sarkok, korszerű fal- és padlóburkolatok) is, amik megkönnyítették a takarítást. A harmincas években a Kossuth gimnázium elhasználódott fa folyosó padlóburkolatát cementlapra cserélték, a falakat 150-200 cm magasságig könnyen tisztítható olajlabazattal látták el. Ugyancsak itt vezették be újítként az 1932/33-os évben a folyosók fűrészpores seprését.

A tanyai iskolák körüli teendőket jól illusztrálja a varjúlaposi elemiben az 1939/40-es tanév folyamán elvégzett karbantartások és takarítások sora.²⁷⁰ Barócsi János kijavította a kerítést, Kálmán János a kutat, melyhez vettek két kútvedret láncsal és egy kannát. Vaskó János és Dezső Barnabás napszámos kijavította a tetőt és falat, átrakták a kéményt.

Az 1939. év folyamán Kálmán Borbála, majd özv. Bugecsuk Jánosné végezte a mindennapos- és nagytakarítást, mely meszelésből, felmosásból súrolásból és padló olajozásból állt. Gönczi János illetve özv. Weinlich Henrikné feladata volt a cserépkályha és kémény tisztítása, Jóni János, majd 3 hónap múlva Tóth Péter tisztította ki az úrszéket. Mindezen munkálatokhoz a tanév folyamán felhasználtak 25 kg meszet, 25 kg padló olajat, 4 meszelőt, 2 súroló kefét, nyeles súroló felmosót, 4 szobaseprűt 22,40 pengőért, és az elhasználódott eszközök pótlására vettek még 5,40 pengő értékben 1 ivóedényt és 1 vödröt.

A rendetlenség nagyrészt a csekély éves karbantartási pénz következménye volt, de tény az is, hogy amint a tisztiorvosi vizsgálatok megjegyezték, nagyobb rend és tisztaság volt a családok tanítók iskoláiban.

²⁷⁰ SZSZBMÖL V. B 186. 1235. I. 7. 1941.

5. A nyíregyházi iskolások egészségi állapota

*„A magyar gyermeket tehát nemcsak
tanítani kell, hanem egészségét, életét óvni
talán még nagyobb nemzeti kötelesség.”*
(Klebensberg Kunó)²⁷¹

A gyermekek egészségi állapotát több tényező befolyásolhatja. Meghatározó lehet a lakás- és iskolai körülményeken kívül a személyi higiénia, a táplálkozás, ruházat és a körükben jelentkező betegségek is.

A korszak iskolásainak egészségi állapotáról nem könnyű tájékozódni, hiszen az általános egészségi helyzet felmérése nem volt központi kérdés. Azokon a településeken, ahol kifejezett egészségvédelmi munka folyt (pl. egyetemi székhelyeken, OKI mintajárásokban) az ún. iskolai sorozások adatainak elemzésesei képet adhatnak az ifjúság egészségi helyzetéről, betegségeiről. Ilyen nagyobb vizsgálatokat végzett Jankovich Adél, Németh László, Szondi Lipót Budapesten, Neuber Ede Debrecenben, Petrányi Győző Szegeden, Huzella Lajos Pécsen, Bielek Tibor Mezőkövesden vagy Sós József Orosházán. Eredményeik többnyire publikálásra is kerültek a korabeli szakajtóban (Népegészségügy, Iskola és Egészség stb). Nyíregyháza sajnos nem tartozott ezeknek a településeknek a sorába. Itt a kötelező iskolai vizsgálatokat végző tisztiorvosoknak nem igen volt ideje és ereje arra, hogy eredményeiket tudományosan feldolgozzák, publikálják. A forrásul szolgáló iskolai egészségügyi törzslapokat pedig a háború viharai és a rendcsinálások semmisítették meg.

Tovább nehezítette a késői kutató dolgát, hogy az 1930-ban és 1937-ben a minisztérium kérésére készült országos teljes körű iskola-egészségügyi felmérés anyaga elpusztult a Magyar Országos Levéltárban.

Szerencsére a Szabolcs megyei levéltárban fellelhető volt némi iskola-egészségügyi témájú kézirat és segítségül szolgáltak az iskolai értesítők megjegyzései és a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai adatgyűjtései is.

²⁷¹ Hencz, 1999. p.1365-1969.

5.1 Személyi higiénia

A személyi higiénia kérdése a húszas évek elején elég neuralgikus pontja lehetett az ifjúságnak. Erre lehet következtetni azokról az adatokról, melyek a tisztaság minden körülmények közötti népszerűsítését szorgalmazták. Szükség is volt rá, hiszen országos tapasztalatok szerint a korabeli gyermekek nem sokat tettek tisztaságuk érdekében. Néha megmosakodtak ritkán fürödtek, de az is előfordult, hogy ugyanabban a ruhában jártak iskolába, amiben aludtak.²⁷² Nem törődtek a hajuk, körmük, foguk ápolásával, nem használtak zsebkendőt. Az izraelita elemiben ezért havonta ingyenes hajnyírás volt.²⁷³ Rendkívül nagy tájékozatlanság volt egészségi kérdésekben. A tisztaság iránti érzék sokszor a szülőknél sem volt meg, ezért gyermekeiket is tisztátlanul eresztették az iskolába. A helyzet csak a polgárosodott városi családok gyermekeinél volt jobb.

Az iskolaorvosoknak és a tanítóknak tehát volt bőven feladatuk a higiéniai szabályok elsajátítása terén. Feladataik közé tartozott, hogy a tanulóknak minden alkalommal ajánlják a fürdést, a kéz, a haj és a száj tisztántartását. A fontos higiéniai elvek sokszor fogalmazódtak meg iskolai évkönyvekben és szülői értekezleteken is.

A helyzetet tükrözheti a katolikus fiú gimnázium igazgatójának 1937. januárjában egy szülői értekezleten kellett a szülők figyelmét felhívni hogy *„legyen tehát tudatos gondunk arra, hogy a gyermekünk a testi tisztaság fontosságát egész külsejére és azokra a testrészekre nézve is értse meg, amelyeket ruha takar. Tehát pl. poros lábbal ne kerüljön ágyba. Tiszta fehérneműt ne csak vasárnap kapjon, hanem mindannyiszor, amikor a viselt nem tiszta. Mindennap tiszta zsebkendővel legyen ellátva, ragyogó cipővel induljon el otthonról. A ruhán esett pecsétet ne viselje érdemrendek gyanánt, hanem azonnal tisztítsa ki.*”²⁷⁴

Személyi higiéné betartásának elveit először a fiú polgári értesítőjében olvashatjuk.²⁷⁵ Az egészségügyi rendszabályok előírták a reggeli mosakodást, a naponta többszöri kézmosást, a körmök rövidre vágását és tisztítását, reggel és este a fogkefével történő fogmosást, étkezés után szájöblítést, a fej és a haj tisztán tartását, gyakori fürdést, a ruha és cipő tisztán tartását, zsebkendő használatát a köpködés elkerülését.

²⁷² Evang. Elemi értesítője, 1889/90.

²⁷³ Izr. Elemi értesítője, 1913/28.

²⁷⁴ Kir. Kath Gimnázium értesítője, 1936/37.

²⁷⁵ Fiú Polgári értesítője, 1908/09.

Tanyán, külterületeken, ahol az emberek, köztük a gyerekek is naphosszat szennyezett környezetben dolgoztak, nagy fontossága lett volna az alapos fürdésnek. A tisztálkodás azonban legtöbbször kimerült a napi egyszeri mosdásban és este a lábmosásban, amit dézsában, mosdótálban vagy nyáron a kút mellett végeztek. A nagyobb „feltisztálkodás” hétvégén történt, télen teknőben, nyáron a lapályos állóvizekben. A borotválkozást és a 4-6 hetenként végzett hajnyírást a férfiak házilag oldották meg. A mosdásra, hajmosásra, mosásra sokszor lágy esővizet és főzött szappant használtak.²⁷⁶ A modern tanyai iskolák építésével jelentek meg a tanítói lakásokban az első fürdőszobák. (pl. Királytelek)

A belváros lakosságának nagy része is az ősi paraszti tisztálkodást gyakorolta megfelelő vízellátottság és fürdőszobák hiányában. Mint láttuk Nyíregyházán 1926-ig közművek hiányában, kevés volt a fürdőszoba. A magasabb fokú higiénia itt azonban egyéb fürdési lehetőségek is szolgálták. Nyíregyházán 1886-tól létezett a városi fürdő, mely a lakosság egyik legfontosabb tisztasági fürdője volt, ahol évente átlag 50-60 ezer vendég (a város lakossága évente átlagban egy-másfélszer, naponta 180 ember) fordul meg.²⁷⁷ Volt Sóstón is fürdő 32 káddal és medencével, valamint az első világháború előtt nyílt a városban még egy gőz- és kádfürdő a Hungária, mely sajnos nem sokáig állt fenn. Az épített fürdők mellett a városban és környékén számos természetes víz is volt, melyek a fürdőkultúra terjedésével egyre népszerűbbek lettek. Ezek között említhetjük Sóstót, a Bujtost, Ökörítőt vagy a Tisza tiszaberceli és tokaji szakaszát, ahova még fürdővonatokat is indítottak.

Az iskolák törekedtek arra, hogy megteremtsék pl. a kézmosás lehetőségét. A városi iskolákban, főleg az újabb építésűekben jobb volt a helyzet, hiszen ezeket eleve ellátták házi vízvezetékekkel és ahhoz kapcsolódó mosdóval, zuhannyal. Ezek a szerencsés iskolák a Kálvineum, a tanítóképző, ahol a 66 fajansz mosdó volt. A Szt. Imre internátus vízvezetékekkel, mosdókkal, modern WC-kel volt felszerelve, az Evangélikus leánygimnázium internátusa hideg-meleg vizes fürdőszobával volt ellátva. A legrosszabb helyzet a tanyai iskolákban és városi oldaliskolákban volt. A 19. század utolsó éveiben például még egyikükben sem volt kézmosási lehetőség, hiszen nem szerepelt a leltári tárgyak között a mosdó.²⁷⁸

²⁷⁶ Mezei, é.n. p.179-181.

²⁷⁷ Vertse és Nyíregyházán egy évben legfeljebb kétszer fürdenek az emberek, 1927.

²⁷⁸ Evang. Elemi értesítője, 1893/94.

A tisztaságra a középfokú iskolákban tehát már meglehetősen odafigyeltek. Már az első világháború időszakában szervezetteren vitték fürödni a polgári fiúiskolásokat a Hungária fürdőbe és kéthetente kötelező fürdés volt az állami tanítóképző diákjainak, bár az épületben is volt egy kicsiny zuhanyozó, de ez nem volt alkalmas az egész diákság rendszeres fürdőzésére.²⁷⁹ A városi gőz- és kádfürdő is számos iskolát fogadott tisztasági fürdésre, 30 filléres kedvezményes áron. A tanítóképzőben év elején előre összeszedték 10 fürdés árát. A harmincas évek közepén a Kálvineum hétfőnként $\frac{3}{4}$ 4-5-ig,²⁸⁰ a Szent Imre internátus diákjai szerda délután 3-4-ig, majd szombatonként 4-5-ig használhatták a fürdőt.²⁸¹ A 45 perces fürdésre előre fel kellett iratkozni, és csak teljesen egészségesek vehettek részt benne. A fürdés pedig imígyen zajlott „*Kaptunk egy 'hátul-masnis' szeméremkőtőcskét, egy-egy darab szappant, meg ketten egy kabinkulcsot...A törzsvendégek jól tudták menetrendünket, ezért szerda délután szinte mienk volt az egész fürdő...Negyvenöt perc után kíméletlenül megszólalt a csengő. Alig maradt néhány percünk zuhany alatt, a szappanos mosakodásra. Gyorsan ledobtuk a vizes kötőket, az ajtóban hatalmas lepedővel várt már a személyzet...*”

Annak ellenére, hogy az újabb építésű internátusokban (Szt. Imre, Kálvineum stb.) volt mosdó és zuhanyozó, szükség volt a közfürdő használatára is ugyanis „*A nagyháló két végében a falnál sorakoztak a mosdókagylók. ... de a mosdókagylók vízcsapjaiból bizony, csak hideg víz csurgott. A huszadik század harmincas éveiben, fürdőszoba nélkül nőttünk fel, Európa kellős közepén...*”²⁸² – emlékezik vissza az egyik volt Szt. Imrés diák. Ennek oka talán abban rejlett, hogy a házi vízvezeték, aminek ellátásához a vizet kútból kellett húzni, és a szennyvíz tárolására szolgáló pöcegödör kapacitása nem volt akkora, hogy egy egész internátus diákságának „pancsolását” kiszolgálja. A 24 férőhelyes evangélikus lányinternátus hideg-meleg vizes fürdőszobájában viszont hetente rendszeresen fürödtek a lányok. Bizonyára a vízvezeték és csatorna hiánya lehetett az oka annak, hogy ha ki is alakítottak egy-egy zuhanyozót, abban nem voltak csoportos fürdések.

Külön fejezetet érdemel a szájhigiéne kérdése. A felsőkereskedelmi és Kálvineum értesítőiből kiderülhet számunkra, hogy mennyi rossz fogazatú gyerek járt a város iskoláiba. Ezek után feltételezhetjük, hogy nem igen ápolták fogait. Erre

²⁷⁹ Fiú Polgári értesítője, 1913/14. és Áll. Tanítóképző értesítője, 1914/15.

²⁸⁰ SZSZBMÖL V. B 186. III. 1-10. 1. 1084. 1934.

²⁸¹ SZSZBMÖL V. B 186. 1085. d. III. 10. 2. 1934.

²⁸² Ruttkay, 2001. p.18.

vonatkozó részletes adatunk nincs, viszont ránk maradt Jankovich Adél egyik tanulmánya, mely hű képet fest a vidéki iskolások fogápolási szokásairól.²⁸³ 1122 városi és 1334 falusi gyermekkel végzett vizsgálatában kimutatta, hogy míg a városi gyerekek harmada nem mos fogat, addig ez az arány falun kétharmad. A lányok jobban ápták fogaikat, mint a fiúk. A fogat mosók között pedig számos olyan gyerek volt, aki közös fogkefét használt. A hagyományos fogápoló szerek (krém, por, szájvíz) mellett városon és falun is a kérdezettek harmada használt szappant, de előfordult még só, hamu, szénpor, szódabikarbóna, timsó, citrom, szalicil, kömény, tömjén és „Szidol” nevű súrolószer használata is. Megállapította azonban, hogy nem volt összefüggés a szájápolás és fogromlás között.

	Város	Falu
Nem mos fogat	37,6	65,2
Saját fogkeféje van	35,8	16,1
Közös " "	26,5	18,6
Fogport/krémet használ	46,6	9,1
Szájvizet használ	6	2

A gyermekek fogápolási szokása a harmincas években²⁸⁴

Kapcsolat mutatkozott viszont a társadalmi hovatartozás és iskolázottság valamint szájápolás között. Maksay az iparostanoncok körében ugyanis azt állapította meg, hogy 90 %-nak nincs fogkeféje.²⁸⁵ Az igazsághoz tartozik azonban, hogy Németországban is csak némileg volt jobb a helyzet, mivel 9 millió gyermek végzett vizsgálat azt mutatta, hogy csak 42,4 %-uk rendelkezett saját fogkefével.²⁸⁶ Úgy vélem Nyíregyháza iskolásai sem lógtak ki az országos trendből a fogmosás terén, amit alátámaszt, hogy az iskolaorvosoknak rendszeresen kellett felvilágosító előadásokat tartani a diákoknak a fogápolásról. (pl. Fest doktor a felsőkereskedelmiben)²⁸⁷

²⁸³ S. Jankovich, 1935. p.103-108.

²⁸⁴ S. Jankovich, 1935. p.103-108.

²⁸⁵ Maksay, 1935/36. p.256-259.

²⁸⁶ S. Jankovich, 1935. p.103-108.

²⁸⁷ Felsőkereskedelmi értesítője, 1933/34.

5.2 Táplálkozás

A két világháború között a gyermekek jelentős hányada igen rosszul táplált volt, ami egészségi problémákhoz vezethetett. Számtalan szakember végzett vizsgálatokat e téren, és sürgette, hogy az illetékesek tegyenek valamit a gyermekéhezés ellen.

A gyermektáplálkozást azonban nem lehet mereven elkülöníteni a felnőttekétől, hiszen többnyire közös kosztot éltek. Az is tény, hogy a táplálkozás gazdasági kérdés is volt. A szegény parasztok eladták legjobb élelmiszereiket a városi módosabb polgároknak, így nekik a selejt jutott és az éhezés. Ugyancsak sokat nélkülöztek a városi szegények. Az étkezések száma és nyersanyagkínálata is évszakfüggő volt. Befolyásolta azt a nem, az életkor, a társadalmi hovatartozás, a lakhely és a tradíciók is. A földművesek népelelmézését például a sokáig gyomorban maradó nehéz ételek fogyasztása jellemezte. A városi polgári rétegek étkezésében nagyrészt a divatnak köszönhetően hamarabb jelent meg pl. a gyümölcsevés.

A táplálkozás mennyiségi problémái mellett gond volt a minőséggel is. A szegényebbek asztalán dominált a szénhidrát és zsírféle, de minimális volt a fehérje- és vitaminbevitel.

Waltner Károly szegedi egyetemi tanár táplálkozási standardjához viszonyítva az iskolások étkezését a korabeli orvosok azt állapították meg, hogy az ország tanulóinak több mint negyede hiányosan és rosszul táplált volt.²⁸⁸ Egyes szegény vidékeken egészen kirívó esetek is előfordultak.²⁸⁹

Nyíregyháza esetében véleményem szerint a legszegényebb rétegeket leszámítva elfogadható volt a gyermekek étkezési színvonala, köszönhetően a város és tanya szimbiotikus együttélésének is. A szlovák eredetű lakosság között még erősen éltek a táplálkozás terén is olyan jó szokások, amiket a városba beköltözve is megtartottak. Böven termeltek és használtak, kölest, rozsot, ami kenyerek alapanyaga is volt. Kiegészítette ezt a kukorica, és burgonya, melyeket sokféleképpen elkészítve fogyasztottak. Táplálkozásukból nem hiányzott a zöldségféle sem: sóska, saláta, tök, bab, borsó, káposzta sárgarépa, karalábé, petrezselyem, paradicsom, paprika, melyek leves, mártás és főzelék alapanyagai voltak. Sokféle gyümölcs (barack, meggy, szilva, eperfa, dinnye, szőlő) termett a

²⁸⁸ Waltner, 1933. p.355-359, p.400-405.

²⁸⁹ Szabó, 1937. p.46-82.

tirpák portán. Jellegzetes ételük reggelire, vacsorára a szőlő kenyérrel. A tanyákon tartottak marhát, így a tej sokféle formában került az asztalra. Szegényebb gazdáknál a tehenet a kecske helyettesítette, melynek tejét itták. Nem volt olyan nap, hogy szalonnát nem ettek volna. A baromfi húsát csak ritkán fogyasztották.

Étrendjük évtizedes megszokásokon nyugodott: reggelire többnyire rántott levest ettek, amit a húszas években a nők és gyermekek esetében felváltott a tejeskávé, tea és hozzá pl. zsíros kenyér.²⁹⁰ Munkanapokon az ebéd egytálétel volt. Az ételek változatos elkészítésével nem bíbelődtek, mert az időt vett el a munkától. A paraszti családok heti étrendje szigorúan kialakult rend szerint alakult: két húsos-, három tésztás nap, vasárnap több fogásos ebéd, hétfőn vasárnapi maradék. A tanyai iskolások étkezése szegényes volt. „Ebéd kenyér, főtt krumpli, sült tök és sok-sok napraforgómag volt.” - tudható Riedt Lászlóné, visszaemlékezéséből.²⁹¹

A szegény iskolások alultápláltsága városunkban is szembeszökő volt. *”Iskolalátogatásaim alkalmával megindulva láttam azt a folyton súlyosbodó nyomort, mely a fejlődésben lévő szegény iskola gyermekét súlytja. A megfelelő meleg táplálék hiánya kívül az arcokra, a sápadtság, csenevészég, szomorú tekintet megdöbbenő képét mutatva. Több helyen láttam, hogy a gyermekek nagy része még kenyér helyett is a napraforgó magvának kisajtolása után visszamaradt pogácsát ették. Ez volt egész napi táplálékuk. Elképzelhető, hogy mily rendkívül visszafejlődést okoz ez úgy testi, mint szellemi tekintetben.”* – olvasható Tesléry Károly tanfelügyelő 1932 novemberi jelentésében.²⁹² Viszonylag sok szegény, alultáplált gyermek volt a református elemiben,²⁹³ az állami elemiben,²⁹⁴ de a tanítóképzőben,²⁹⁵ a Kálvineum polgárijában²⁹⁶ és a leány polgáriban is.²⁹⁷

A városi polgárok és hatóságok sem nézték tétlenül az éhező gyermekeket. A Leányegylet pl. adományokból napközi otthont és gyermekkonyhát állított fel a szegény sorsú iskola gyermekek ellátására. A város egyik iskolájában berendezett konyhán a háborút követően naponta 80-100,²⁹⁸ majd 30-40 gyermek étkezett

²⁹⁰ Bodnár, 1999. p.87.

²⁹¹ Kopka, 1990. p.47-54.

²⁹² SZSZBMÖL IV. B 404. 210. d. III. 58. 1932.

²⁹³ SZSZBMÖL V. B 186. 1195.d. I.1.1939.

²⁹⁴ SZSZBMÖL V. B 186. 1195.d. I.1.1939.

²⁹⁵ Áll. Tanítóképző értesítője, 1916/17.

²⁹⁶ Kálvineum Polgári értesítője, 1928/29.

²⁹⁷ Leány Polgári értesítője, 1928/29.

²⁹⁸ Szegény gyermekek ebédje, 1918. és Megnyílik a Leányegylet gyermekkonyhája, 1918.

díjtalanul.²⁹⁹ Az országban elsők között Nyíregyházán indítottak az 1927/28-as tanévben (Kossuth, leány polgári, felsőkereskedelmi, majd ev. leány gimnázium) tejakciót.

	1933	1936	1937	1938	1939	1940
Benzczur állami el.		262	244	280	296	44
Romai katolikus	67	683	703	923	940	80
G. katolikus elemi	30	362	351	357	348	28
Liptay r.kat. elemi		158	186			
Református	50	588	523	445	509	32
Evangélikus elemi	67	1015	1000	991	933	84
Iraelita elemi		415	403	369	410	28
Kisegítő		78	89	87	76	
Összesen	214	3561	3499	3452	3512	296

A harmincas években iskolatej akcióban részesült tanulók száma Nyíregyházán³⁰⁰

Az 1929/30-as tanévben már a városi és tanyai evangélikus iskolákba járó szegény tanulók is kaptak ingyen tejet.³⁰¹ A nyíregyházi iskolai tejakció valószínűleg folyamatos volt,³⁰² és a harmincas évek általános elszegényedése következtében 1935/36-tól az évtized végéig minden elemisre kibővítették azt. A módosabbak pénzért, a szegények tejjegy ellenében jutottak tejhez.

	1912	1925	1927	1930
Reggeli	2 dl tej, zsemle	2 dl tej, zsemle	2 dl tej, tejes kávé és zsemle	2dl tej, tejeskávé zsemle
Tízórai	vaj, túró, kenyér	vaj, túró, kenyér. hígtojás	vajas v. mézes kenyér, híg tojás	vajas v. mézes kenyér, hígtojás,
Ebéd	húsleves, főzelék, hús, vasárnap sütemény	3 dl leves, főtt hús, sült hús, burgonya, rizs, dara, mártás, főzelék, pénteken sült v. főtt tészta	leves, hetente ötször főzelék feltéttel, heti kétszer főtt v. sült tészta, gyümölcs	ebéd leves, főzelék feltéttel, heti ötször gyümölcs, kétszer sült v. főtt tészta
Uzsonna	vaj, túró, kenyér, tej	vaj, túró, kenyér. hígtojás	tejes kávé, kakaó, tej, zsemle v. kenyér	kávé kakaó zsemle v. kenyér
Vacsora	főzelék, vagy tej kenyér	3-4 szer főzelék, feltét, tészta	déli főtt étel maradéka, v. tejbegríz	déli főtt étel maradéka. v. tejes étel

Üdülői étrendminták³⁰³

²⁹⁹ A jótékony nőegylet, 1929.

³⁰⁰ 1933-1938 adatai: SZSZBMÖL V. B 186.1069. 1939; 1939-1940 adatai: SZSZBMÖL V. B 186. 1195.d. I.1. 1939.

³⁰¹ Szabolcsi Tanító, 1930. 8.évf. 11-12.sz. p.242.

³⁰² SZSZBMÖL V. B 186.1069. 1939.

³⁰³ 1912-es adat: SZSZBMÖL V. B 186. 597. 1912. a többi év adatai: SZSZBMÖL V. B 186. 119. 1929.

A hiányos, helytelenül összeállított táplálkozást közösségekben (internátus, üdültetés) is igyekeztek korrigálni. A menü kialakításánál fő szempont a testi fejlődés előmozdítása volt, amit az egészséges táplálékokból összeállított ötszöri étkezés szolgált. Sok tejtermék, főzelékféle, zöldség, és hetente hatszor, péntek kivételével, hús jellemezte az étkezést. A gyerekek megerősödése mellett ennek nagy nevelő ereje is lehetett. Hozzászoktak a fiatalok az egészséges táplálkozáshoz, aminek igényét becsempészhették otthonaikba.

5.3 A nyíregyházi iskolások betegségei

A köztudatban az él, hogy a Horthy-korszak fő betegségei a heveny fertőző gyermekbetegségek mellett a tbc és lues, esetleg a rossz- és alultápláltságból fakadó bajok voltak (pl. angolkór). Kutatásom során egyéb, eddig nem annyira reflektorfényben lévő, inkább csak az orvosi körök által ismert gyermekek-betegségekre is fény derült (pl. szem- és bőrbetegségek).

A betegségek kialakulásához és terjedéséhez a kórokozókon kívül hozzájárultak az elégtelen szociális és higiénés viszonyok, viselkedésmódok, iskolai ártalmak és a tudatlanság. A gyermekek-betegségek kialakulása sokszor a felnőtt, szülői környezet és életmód függvénye volt (lakás, táplálkozás, tudati elmaradottság). Ha nem jutott megfelelő minőségű ételhez a gyerek, hiánybetegségek léptek fel. Ha a ruházata volt hiányos, megfázott. Ha nem volt önálló ágya a zsúfolt lakásban az újabb fertőzéseket, kialvatlanságot okozott. A család szegénysége gyakran arra készítette a fiatalt, hogy igen korán munkát vállaljon, ami új veszélyeket rejtett (pl. munkával kapcsolatos balesetek, betegségek). Megállapítható tehát, hogy a legtöbb betegségnek társadalmi összefüggései is vannak. A vizsgált iskolásokat nem lehetett a betegségek szempontjából egységesen kezelni, hiszen vannak korcsoportokra jellemző bajok, pl. a fertőző gyermekbetegségek.

5.3.1 Heveny fertőző gyermekbetegségek

A hirtelen fellépő, kórokozók által okozott betegségek közül némelyik nagy járványt okozva jelentős pusztítást végzett a korábbi évszázadokban. Akkora volt a félelem velük szemben, hogy számos feljegyzés maradt róluk az utókorra. A városban igen sok volt a fertőzőes megbetegedés, Nyíregyháza a harmadik helyet

foglalta el a vizsgált korszakban a fertőző betegség halálozás terén, köztük a tuberkulózis halálozásban a hatodik volt.³⁰⁴ (25. melléklet)

Az egyetlen védekezési mód eleinte a betegek izolálása volt. A fertőző betegek lakását színes ragálycédulákkal jelölték, arra figyelmeztetve, hogy feleslegesen senki ne menjen be ezekbe a házakba. Vörheny – piros, kanyaró – sárga, diftéria – kék, kolera – fekete és az immunis terület – fehér.³⁰⁵ A beteg orvosilag igazolt felgyógyulása után mehetett csak közösségbe. Amennyiben halmozódtak a betegek egy iskolában, az orvos javasolhatta annak hosszabb-rövidebb ideig tartó bezárását. Arra is volt példa, hogy Nyíregyháza egész területén szüneteltetni kellett a tanítást, pl. az 1921/22-es influenza-, vagy 1933/34-es kanyaró járvány idején. A klasszikus gyermek heveny fertőző betegségek felbukkanásakor a kisebb gyerekek érintettsége miatt az elemikben és polgárikban fordult elő többször iskolabezárás (pl. 1920-ban, 1921-ben, 1925-ben, 1929-ben stb.).

Míg az első világháborúig gyakori volt a hólyagos himlő, később a kanyaró és vörheny miatti iskolaszünet, addig a nagy spanyolnátha járvány után, amikor a városban 1918-ban eleve csak november 5-én kezdődött a tanulás,³⁰⁶ megszorodtak az influenza miatti iskolabezárások. Arra is volt példa, hogy amíg az egyik bokortanyán kanyaró okozta a megbetegedéseket, addig a másikon vagy a városban vörheny vagy influenza (pl. 1921-, 1925-, 1929-, 1934-ben).

A betegségek egyre hatékonyabb gyógyításával és megelőzésével ritkultak az ilyen iskolai kényszerpihenők. Jó példa erre a hazánkban 1867 óta alkalmazott himlőoltás. A hazai védőoltások meghonosodásában pedig jelentős szerepe volt az OKI-nak.

A heveny fertőző betegségek között számos olyan van, amely csak a gyermekeket betegíti meg. Ebbe a kategóriába tartoznak kevésbé veszélyes kórok, mint pl. a bárányhimlő, de voltak olyanok is, pl. a diftéria, melyek sok, főleg kisgyermek halálát okozták.

A *diftéria* népies elnevezése „torokgyík” nagyon találó, ugyanis ez a cseppfertőzéssel és közvetlen kontaktussal terjedő bakteriális betegség a gége ödémája révén, fulladáshoz is vezethet és gyakran súlyos szövődményekkel jár.

³⁰⁴ Petrilla, é.n. p.269.

³⁰⁵ SZSZBMÖL V. B 184. Egészségügyi Bizottság jegyzőkönyv borítóján

³⁰⁶ Izr.Elemi értesítője, 1913-28.

A diftéria hazánkban 18873-tól lett endémiás betegség. A századforduló előtti évtizedben átlag 14.000-34.000 áldozata volt.³⁰⁷ Különösen az Alföldön okozott súlyos járványokat. A húszas évek második felében az ország diftéria megbetegedéseinek 55-65 %-a ezen a vidéken volt.³⁰⁸ (27. melléklet)

Az egyetlen kezelési mód sokáig a gégemetszés, majd az 1847-ben Schöpf Mérei Ágost által először leírt intubáció volt.³⁰⁹ Ezt azonban tömegesen nem tudták alkalmazni.

Jelentős áttörést hozott a terápiában a Behring által kifejlesztett gyógsavó, amit 1913-tól az aktív immunizálás követett. Hazánkban az aktív immunizálást először 1928/29-ben az egészségügyi mintajárásokban alkalmazták. A tapasztalatok szerint a háromszori oltás 90 %-kal csökkentette a megbetegedések számát, és esetleges megbetegedés esetén enyhébb lett a lefolyás. A háromszori oltás szépséghibája az volt, hogy a bizalmatlan falusi, tanyai ember nehezen vitte el gyermekét az oltásra. A 209.300/1930 BM körrendelet értelmében ingyenes oltóanyagot biztosítottak a diftéria oltáshoz. A rendelet javasolta valamennyi két évnél fiatalabb gyermek immunizálását, de az idősebbeket csak akkor, ha környékükön gyakran van diftéria megbetegedés. A fizetőképes szülőknek 20 fillér oltási díjat kellett fizetni. Áttörést jelentett az elegendő védettséget nyújtó egyetlen oltás kidolgozása, melyet 1938-tól a világon elsőként hazánkban tettek kötelezővé. (Bécs iskoláiban pl. csak 1940-től oltottak.)³¹⁰

Az oltás kötelezővé tétele után hazánkban a diftéria ellen oltott gyermekek száma több mint 1 millió volt. Jelentősen csökkent a megbetegedések és halálozások száma. Míg 1931-ben még 1,72 fő jutott 10.000 lakosra, 1939-ban már csak 0,34 fő esett.³¹¹ A betegség elleni védelem másik intézkedése a bacilusgazdák felkutatása, közösségből való kiemelése volt. A diftéria hajlamot pedig ún. Sick-próbával tudták kimutatni.

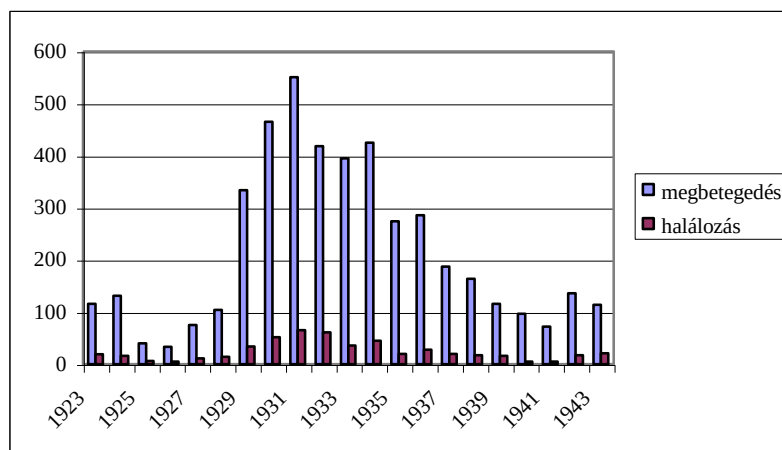
³⁰⁷ Rigler, 1929.

³⁰⁸ Magyar Statisztikai Közlemények, 97 köt. 1937. p.179.

³⁰⁹ Bencze, 1966. p.107-119.

³¹⁰ Városi Szemle, 1941.27.évf. p.955.

³¹¹ Bencze, 1966. p.107-119.

A diftéria megbetegedések és halálozások száma Szabolcsban³¹²

Megyénkben a diftériás megbetegedések száma a harmincas évtizedben jelentős számúra ugrott (1929-1937), igen magas 10-15 %-os halálozási aránnyal. Bencs Kálmán Nyíregyháza polgármestere ezért arról rendelkezett, hogy 1933. június 1-től a város gyógyszerértárai tartsanak diftéria elleni szérumot. Kérte továbbá, hogy a lelkészek a szószékről, a tanítók a szülők körében hirdessék az oltás előnyét és a sajtó is népszerűsítse azt.³¹³

Erre azért volt szükség, mert 1934-ben az alispán hiába rendelte el az elemisek kötelező diftéria oltását, az oltási hajlandóság, amint a 27. melléklet is mutatja, igen csekély volt.³¹⁴ Oltások már 1933-ban voltak, „*sajnos azonban nem jelentkeztek arra elegendő számban a gyermekek és így teljes védelmet csak kevés gyermek kaphatott.*”³¹⁵ Az oltásokat a leány polgári iskola tornatermében a hatósági orvosok végezték május és június vasárnapjain együtt a kötelező himlő oltásokkal. 1935-től új oltóanyag került forgalomba, ebből már egy oltás is elegendő volt. Ez javított az oltási fegyelman és jelentősen csökkent a megbetegedések száma, bár egyes közösségekben pl. 1934-36-ban a Kálvineum polgári iskolájában időnként járványszerűen jelentkezett. A közegészségügyi felügyelőség itt baciluskeresést végzett, és a baciluszgázokat elkülönítették, majd kórházban kezelték. 1936-ban a Sóstón üdülő gyermekek között is fellépett a diftéria, a betegeket minden esetben kórházba szállították. Ezek a betegségek azonban már enyhébb lefolyásúak voltak, és a halálozási arányszámot is sikerült leszorítani.

³¹² Alispáni jelentések alapján

³¹³ SZSZBMÖL V. B 186. I 42. 1933.

³¹⁴ SZSZBMÖL V. B 186. I 42. 1933.

³¹⁵ SZSZBMÖL V. B 186. I 42. 1933.

A **vörheny**, vagy skarlát egy nagyon veszélyes baktérium által terjesztett heveny fertőző betegség, mely 10.000 főre számítva 60-140 halálozással járhat. A hálált sokszor a súlyos szövődmények okozták. Hazánkban igen elterjedt volt, 1925-ben pl. 8743 beteget mutattak ki.³¹⁶ (28. melléklet) Az Amerikában felfedezett ún. Dick próba segített a vörheny iránti fogékonyság kimutatásában. Később próbálkoztak a Dick toxinnal történő aktív védekezés kidolgozásával is. A húszas évek közepén hazánkban is alkalmazni kezdték az oltást. 1926-ban kb. 30.000 gyermeket oltottak be jó eredménnyel.³¹⁷ A hatósági orvosok ingyen kapták az oltóanyagot, és járványveszély esetén gyermekintézményekben adták be az oltásokat.

1926-32 között az alföldi megyék megbetegedései tették ki a betegek 60 %-át, de pl. 1928-ban még a 30 %-ot sem érte el.³¹⁸ „Ez a nyavalya évről-évre ránk jön. Egyik évben kevesebb, a másikban több gyermekáldozatot visz magával. Nem válogat! Úrnak, parasztnak a fiát, lányát viszi, elnyomorítja.”³¹⁹ – írta a helyi sajtó. És valóban volt olyan év (1923), amikor a betegek 12 %-át elvesztették. Talán ennek a szomorú adatnak volt köszönhető, hogy javasolta a városi egészségügyi bizottság, hogy szerezzenek be 10 adag 50 gr-os antistreptococcus szérumot a betegek kezeléséhez, mert ezzel már két évvel korábban jó tapasztalatokat szereztek.³²⁰ Az 1926-os alispáni jelentés arról tudósít, hogy elkezdték a skarlát elleni Dick oltásokat.³²¹ Mint az iskolák értesítőiből is kiderül, 1925/26-ban az önként jelentkező 18 év alatti diákok kaphattak Dick oltást.³²²

³¹⁶ Bókay, 1927. 398 p.

³¹⁷ Faragó, 1941. p.319-329

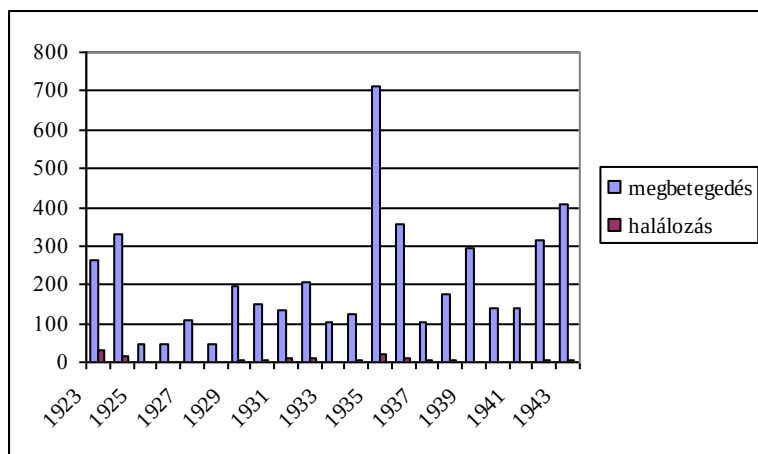
³¹⁸ Magyar Statisztikai Közlemények. 97 köt. 1937. p.179.

³¹⁹ Skarlát- és bizottság, 1901.

³²⁰ SZSZBMÖL V. B 184. 1923.

³²¹ Alispáni jelentés 1926. I. félév.

³²² Áll. Tanítóképző és leány Polgári értesítője, 1925/26.

Vörheny megbetegedések száma Szabolcsban³²³

Ennek meg is lett az eredménye, mert a megbetegedések száma drasztikusan lecsökkent. Egy újabb bizottsági jegyzőkönyvből viszont az tudható meg, hogy 1927-ben szüneteltetni kellett az oltást, mert a kormány nem intézkedett róla.³²⁴ A harmincas évek elején újból voltak Dick oltások.³²⁵ Az oltás azonban nem volt kötelező, amit Johan Béla 1942-ben azzal indokolt, hogy hazánkban a vörheny enyhe lefolyású és alacsony (1 %) a letalitás. Ez lehet, hogy országos szinten igaz volt, viszont vidékünkön állandó problémát jelentett a korszakban a skarlát, amit bizonyít az is, hogy az elemi és középiskolák mindegyikében állandóan voltak kisebb megbetegedések. 1935-ben és 1943-ban még a sóstói gyermeküdülőben is felütötte fejét. Nagyobb járványok kitörését azonban a formalinos fertőtlenítéssel, meszeléssel, lúgos súrolással és karanténnal sikerült megakadályozni.

A **kanyaró** heveny lefolyású kiütéses vírusbetegség. A halálozási arány szerencsére nem volt túl magas, de súlyos szövődményekkel járhatott. Kizárólag cseppfertőzéssel terjed és 2-3 évenként nagyobb járványokat okozhatott. Az ország kanyarósainak több mint fele az Alföldön élt.³²⁶ Megyénkben is többször okozott jelentősebb riadalmat felbukkanása.

A betegek izolációja nehéz volt, ugyanis a betegség a kezdeti, de már fertőző szakaszában tünetszegény, ezért egy beteg gyerek észrevétlenül megfertőzhetett egy nagyobb közösséget. Passzív immunizálással már a harmincas évek végén

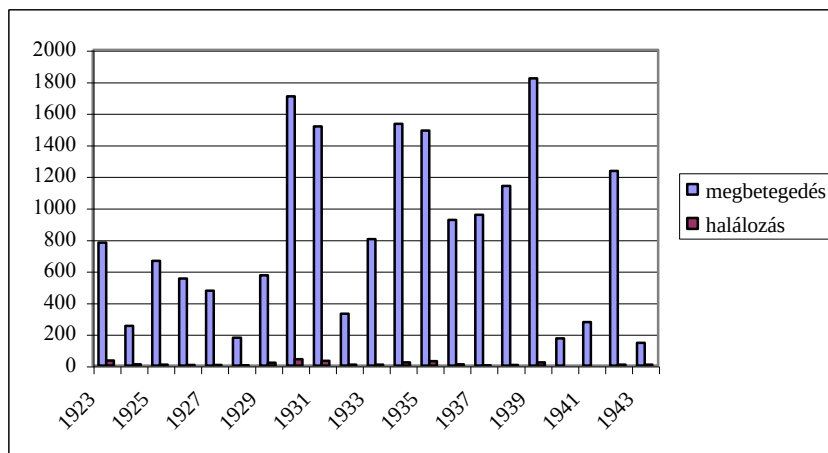
³²³ Alispáni jelentések alapján.

³²⁴ SZSZBMÖL V. B 184. 1913-1928.

³²⁵ SZSZBMÖL V. B 186. I. 42. 1933.

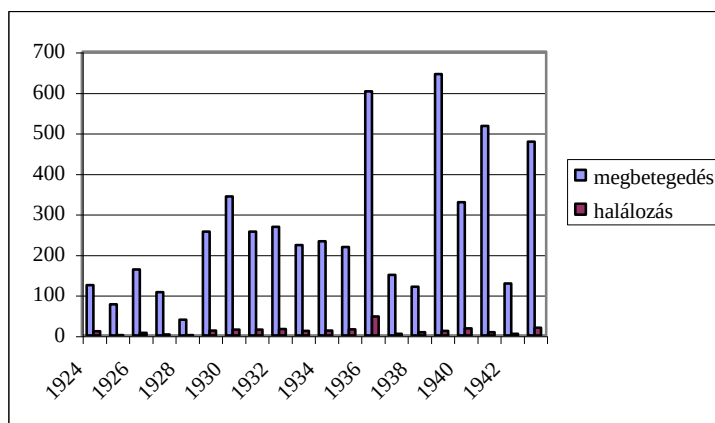
³²⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. 97 köt. 1937. p.179.

próbálkoztak, de védőoltás csak 1954 után létezett ellene, így az egyetlen védekezési mód a beteg elkülönítése, ha kellett az iskolabezárás elrendelése maradt. Erre számos esetben sor is került, de nemcsak az elemi esetében, hanem a középfokú iskoláknál is. pl. Kossuth gimnázium 1922-ben.³²⁷ Bár a betegség igen elterjedt volt vidékünkön, a halálozás szerencsére alacsony volt.

Kanyarós megbetegedések és halálozások Szabolcsban³²⁸

A **szamárköhögés** olyan cseppfertőzéssel terjedő fertőző bakteriális betegség, mely inkább csak csecsemőknél végződhet halállal. 1920-25-ben kb. 600-700 halálozást okozott országosan.³²⁹ Megyénkben egy-egy nagyobb járvány alkalmával a betegek 5-8 %-a meghalt.³³⁰ Gyakoriak lehetnek a későbbi szövődmények, akár halálos tüdőgyulladás.

Szamárköhögés megbetegedések és halálozások száma Szabolcsban³³¹

³²⁷ EKLK értesítője, 1922/23.

³²⁸ Alispáni jelentések alapján.

³²⁹ Heim, 1927. p.398.

³³⁰ Alispáni jelentések alapján.

³³¹ Alispáni jelentések alapján.

A járványok periodikusan, 3-4 évenként léptek fel. A Horthy-korszakban az egyetlen védekezés terjedése ellen a 40 napos elkülönítés volt, bár a harmincas évek végén már kísérletek folytak a szamárköhögés elleni oltásokkal.

Hazánkban az alföldi megyék megbetegedései tették ki a betegek 45-55 %-át a húszas évek második felében.³³²

A heveny fertőző gyermekbetegségek közül járványügyi szempontból a **gyermekbénulás** jelentett még veszélyt, mely periodikusan jelentkezett. Megyénkben 1931-ben és 1939-ben találtak száznál több beteget. A halálozás igen magas volt pl. 1931-ben 24 %. Védekezés még akkor nem létezett ellene.

Nagy járványokat okozott az kis iskolások körében a **bárányhimlő**, viszont ez enyhe lefolyásánál fogva nem jelentett különösebb veszélyt. Mindössze 1930-1932 között okozott 5-6 %-os halálozást. Az evangélikus leánygimnáziumban volt néhány beteg 28/29-ban.

Hasonlóan enyhe betegség volt a vírus okozta **mumpsz**, mely 5-15 éves kor között gyakori. 1941-43 között a Kálvineum polgárijában okozott riadalmat.

1918-at követően új korszak kezdődött a járványügy területén. Ekkor söpört végig ugyanis a világon a spanyolnátha, mely a háborúban elgyengült szervezetekben jó táptalajt találva sokak halálát okozta. Nyíregyházán 811 megbetegedést és 36 halálozást regisztráltak.³³³ A betegséget ezek után már nem lehetett bagatellizálni. A korszak dokumentumai is arról tanúskodnak, hogy odafigyeltek az **influenzára**, mely gyermeket, felnőttet egyaránt sírba küldhetett. A húszas évektől szerepel a statisztikákban, de szerencsére jócskán megszélidült. Ellenszere csupán a beteg elkülönítése volt, ezért iskolai jelentkezésekor beszüntették a foglalkozásokat. Erre számos példát találunk a városi és tanyai iskolákban egyaránt, melynek tanúi az értesítők.

Nagyobb arányú megbetegedéseket okozott időnként a városban a **tífusz**, aminek a rossz ivóvíz volt az okozója. Az iskolásokat sem kímélte a betegség (pl. 1930/31

³³² Magyar Statisztikai Közlemények. 97 köt. 1937. p.179.

³³³ Cserevnyák, 1987. p.155.

Kirkat: 1 fő, 1939/40 Kossuth: 3 fő). Létezett ellene védőoltás, amit a veszélyeztetett egyéneken pl. az iskolákban a cserkészeknél, leventéknél, ismétlődő iskolásoknál alkalmazták. Az alispán ajánlotta az elemi 5-6 osztályosainak is az oltást, sőt megfenyegette a felelőtlen szülőket: „Azon szülő, aki gyermekét bármi okból beoltatni elmulasztja, kihágást követ el és ellene az eljárás azonnal meg lesz indítva.”³³⁴ Az oltási fegyelem ugyanis nem volt túl jó, mert csak három oltás adott védeltséget. Mivel az első után gyakran jelentkezett láz, rosszullét, sokszor elmaradt a többi, és így nem alakult ki teljes védeltség.

Előfordult az is, hogy több elemi iskola a római és görög katolikus, református és Liptay elemi diákjai nem jelentek meg az oltáson, aminek sürgős pótlását kérte a hatóság.³³⁵

A fertőző betegségek közül több, csak szórványosan betegítette meg a város iskoláit. 1930/31-ben a katolikus gimnázium két diákja kapott vérhast. Az angolkisasszonyoknál 1941/42-ben két tanuló is kapott sárgaságot (hepatitis), egy pedig rubeolát.

A heveny fertőző betegségek szabolcsi visszaszorulását és az eredményes védekezést leginkább a 7 év alattiak halálozási statisztikája tükrözi, mely szerint a húszas évek 55 % körüli gyermekhalandósága a harmincas évek végére 40 % körülire csökkent, míg 1940-ben már 37 % körüli értéket mutatott.³³⁶

5.3.2 Tuberkulózis

A tuberkulózis olyan baktérium okozta, cseppfertőzéssel terjedő betegség, mely végső kimenetele gyakran halálos lehet. A dualizmus korában hazánkban gyakori volt a „morbus hungaricus”-ként számon tartott betegség, mely évi 40-50 ezer fő halálos áldozatot követelt.

A 19. század végén Korányi Frigyes emelte fel szavát a tbc küzdelem megindítása érdekében, mely nagyrészt társadalmi szervezkedésben nyilvánult meg. 1901-ben megnyílt az első szanatórium (Erzsébet királynő), 1902-ben Tuberkulózis címmel lapot indítottak, 1908-ban megalakult a Gümőkor Elleni Küzdelem Országos Bizottsága, mely összefogta az addig létrejött sok egyesületet.

³³⁴ SZSZBMÖL V. B 186. I. 42. 1933.

³³⁵ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 61. 1937.

³³⁶ Alispáni jelentések alapján

Ezeknek az intézkedéseknek a hatására, lassan javult a gümőkór helyzet, mely tény legjobban a halálozási adatok illusztrálnak. Tízezer lélekre 1900-1909 között 37,5, 1910-1919 között 33 és 1920-24 táján 31 fős halálozás jutott.³³⁷ Nemzetközi viszonylatban azonban még mindig magasnak számított a magyar tbc-halálozás. A harmincas évek végére hiába csökkent a hazai halandóság 10.000 főre jutó 14,9-re, a nyugati államokban 5 volt.³³⁸

év	fő	10.000 főre
1932	16479	18,8
1933	14348	16,3
1934	13451	15,2
1935	13619	15,3
1936	13181	14,7
1937	12988	14,4
1938	12405	13,7
1940	12351	13,2
1941	12901	13,8
1942	14402	15,4

Tbc halálozás 1932-1942 között hazánkban³³⁹

A jelentős javulás az első világháborút követő romló életfeltételeknek köszönhetően, megtorpant, majd a prosperálás időszakában újra javultak a mutatók. Ez rávilágított a tbc egyik kulcskérdésére: „...az egész tbc-kérdést nagyon helytelen volna kizárólag orvosi szempontból felfognunk és pedig azért, mert régen túlnőtte már az egyéni gyógyítás és a kórházak kereteit. Egyike ma a legégetőbb és legszomorúbb szociális problémának.”³⁴⁰

A legjobb a helyzet a Dunántúlon és kis településeken volt, ami szintén szociális okokkal volt magyarázható.

Bár a korszakban történtek lépések a tbc terjedésének megállítására (ingyenes köpetvizsgálat, gondozók-, szanatóriumok létesítése stb.), a legjelentősebb lépés az 1940. VI. tc. az ún. tuberkulózis törvény volt, mely 1941-ben lépett hatályba, és többek között kimondta, hogy a gümőkór elleni védekezés előmozdítása közfeladat, amelyet az állam a törvényhatóságok valamint az ilyen célú egyesületek és intézmények közreműködésével lát el.

³³⁷ Fáy, 1927. p. 204-212.

³³⁸ Johan, 1939. p.101-107.

³³⁹ Magyar Statisztikai Szemle, 1943. 2-3 sz. ism. TEK, 1943. 7. p.274.

³⁴⁰ Szöllősy, 1933. p.359-368.

Nyíregyháza száraz homokos fekvésénél fogva jobb helyzetben volt, de az első világháború után itt is terjedt a tbc. Konthy Gyula megyei tiszti főorvos ennek okát így látta: *„A nagyméretű beköltözés következtében a szegényebb nép lakásaiból kiszorul, de egyáltalában a műveltebb elem is elszegényedett, s szűk gyakran nedves egészségtelen lakásban húzódik meg. Az elszegényedés a rossz táplálkozást, rossz ruházatot meghűlést, kevésbé ellenálló képességet hozza maga után. Így a rossz lakás zsúfoltság s a rossz táplálkozás oka lett a tuberkulózis terjedésének. Amely város épületeiben 40.000 lakos lakott, ugyanezen épületekben ma 55.000-60.000 közt lévő lélek lakik.”*³⁴¹ Úgy vélte, hogy amíg a lakás és kereseti viszonyok nem javulnak, a tbc terjedni fog.

Ezt a megállapítást látszik alátámasztani, hogy míg városunk gümőkór-halálozását a háború alatt 15 % körülire becsülték, addig 1923-ban már 19,1 % volt.³⁴² A harmincas évek legelejére ugyan csökkent ez az elszomorítóan magas szám, de az ország 25 megyéje közül Szabolcs a negyedik helyen állt a tuberkulózis halandóság tekintetében. Az összes halálozás 9,2 %-a (673 fő) tbc következtében vesztette életét 1930-ban.³⁴³ *„...Itt – ahol a gyermekáldás az egész országban a legnagyobb – a szegény emberek 6-8-an laknak és alusznak egy-egy kicsiny, alig szellőztethető földes szobában, ha ezek közül egy megbetegszik tüdőgümőkórban – mert nincs hely, ahol a beteget családja köréből kiragadva elkülönítenénk, – fertőzi a többieket s egy két év múlva már az egész család minden tagja fertőzött.”*³⁴⁴ – állapította meg az alispán. Az is nyilvánvaló volt, hogy az életkor emelkedésével nőtt a fertőzöttség, így az iskolás korosztályban még viszonylag jobb volt a helyzet.

Az első világháborút követően, a romló életfeltételek miatt, emelkedésnek indult a tbc megbetegedések száma. A VKM 1928. májusban elrendelt egy nagy arányú országos szemlét, mely során számba kellett venni a tbc gyanús gyerekeket. A megye 490 iskolájában szeptemberben 3438 középiskolást és 44.501 elemist; összesen 47.939 főt vizsgáltak meg.

A vizsgálat során a megye tanulóinak 10 %-ánál találtak valamilyen elváltozást. A betegek több, mint a felénél nem tbc-szerű légzőszervi bajt diagnosztizáltak, a vizsgált tanulók ötöde viszont tbc-t megelőző állapotban, tüdőcsúcshurutban szenvedett. Szerencsére a tanulók mindössze 1 %-nak volt nyílt tbc-je.

³⁴¹ SZSZBMÖL IV. B 416. 1913-1925.

³⁴² Friedrich, 1924. p.859-862.

³⁴³ Szél, 1931. p.755-767.

³⁴⁴ SZSZBMÖL IV. B 411. 971. d. 12013. 1940.

	fiú	lány	összesen	%
megvizsgálva	25608	22331	47939	100
egészséges	23226	19903	43129	90
beteg	2382	2328	4710	10
betegségfajták:				
csont-tbc	48	56	104	2
mirigy-tbc	426	395	821	17
tüdőcsúcshurut	615	601	925	20
nyílt tbc	30	31	61	1
egyéb légzőszervi	1263	1345	2608	56
nincs megnevezve			191	4
Összesen			4710	100

Tbc-t kutató vizsgálat 1928-ban Szabolcsban³⁴⁵

A statisztika a megye iskolásainak tbc helyzetét tükrözi. A város gümőkór halandóságáról, csupán a szórványosan fennmaradt tisztiorvosi iratok vallanak. Ezekből kitűnik, hogy míg a húszas években a városi tbc-halálozás a megyei tizedét tette ki, a harmincas években az arány már 1/3 – 2/3 volt, és a negyvenes évekre az arány megfordult, ugyanis Nyíregyházán több mint ötször annyian haltak meg tuberkulózisban, mint a megyében. A romló városi mutatók az egyre zsúfoltabbá váló város következményei.

	1922	1929	1941
Nyíregyháza	79	87	68
Szabolcs	801	569	13

Nyíregyháza és Szabolcs megye tbc halálozásának összehasonlítása³⁴⁶

Ezek után feltételezhetjük, hogy az iskolások körében is fokozódott ennek a betegségnek a felbukkanása. A nyíregyházi iskolai gümőkór állapotok tanulmányozására az iskolai értesítők adhatnak némi támpontot. A tbc-s megbetegedések elég nagy riadalmat kelthettek egy iskolai közösségben, ezért ezekről általában beszámolnak az iskolai értesítők is. Az orvosi vizsgálatok viszonylag ritkán találtak kifejlődött tbc-megbetegedést, annál több tüdőcsúcshurutos tanulót. A vizsgálatot végző orvosok több ízben is megjegyezték, hogy a baj megállapítására szükségesek lennének a rendszeres év eleji tömeges

³⁴⁵ SZSZBMÖL IV. B 411. 743. d. 13428. 1928.

³⁴⁶ 1922 és 1941 adatai: SZSZBMÖL IV. B 416. 1-2 dob. 1929 adata: SZSZBMÖL IV. B 411. 764. d. 300. 1929.

vizsgálatok, de megjegyezték azt is, hogy a tbc-t csak alaposabb vizsgálattal lehetne kimutatni.

Év	Iskola	Megjegyzés
1926/27	Katolikus Gimnázium	tüdőcsúcshurut
	Leány polgári	több tüdőcsúcshurut
1927/28	Kálvineum polgári	tüdőcsúcshurut
1929/30	Tanítóképző	tüdőcsúcshurut
	Ev. Leánygimnázium	1 tüdőcsúcshurut
1930/31	Katolikus Gimnázium	7 tüdőcsúcshurut
1931/32	Katolikus Gimnázium	tüdőcsúcshurut
	Tanítóképző	több tbc-s
1932/33	Tanítóképző	súlyos tbc-s
1933/34	Tanítóképző	kevebb tbc-s
	Angol Kisasszonyok felsőker.	tüdőcsúcshurut
1939/40	Tanítóképző	1-2 tbc-s
1940/41	Kossuth	tüdőcsúcshurut
1941/42	Kossuth	2 fő meghalt tbc-ben

A tbc-helyzet Nyíregyháza középiskolaiban³⁴⁷

A rendszeres szűrések fontosságát alátámasztotta az a megállapítás is, hogy „*Hazánk azon helyein, ahol az iskola orvosi intézmény még nincs megszervezve nem egyszer fordul elő, hogy nyílt tüdőbajos gyermekek járnak hosszabb időn át iskolába.*”³⁴⁸ Városunk orvosait is foglalkoztatta a gondolat, és történtek próbálkozások az iskolások szűrésének megszervezésére. Ezek az akciók eleinte egyéni kezdeményezések voltak. A harmincas évek elején két városban élő orvos Oláh Dániel egyetemi tanársegéd, későbbi kórházi bőr- és nemi kórtani főorvos és Sarvay Tivadar kórházi belgyógyász főorvos tervezte az összes elemi iskolás tanuló gumőkorra és szifiliszre vonatkozó szűrését. Ingyenes munkájukban támogatta őket a kórház is. A szűrésről adat sajnos nem maradt fenn, de az orvosok nyilván jelezték a probléma nagyságát, mert az ügy nem nyugodott.

1938-ban a Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület városi fiókja elkezdte a város területén lévő iskolások egészségvédelme érdekében a tbc-s tanulók felkutatását.³⁴⁹

1939-ben az Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület által fenntartott gondozóban 5473 főt vizsgáltak meg, ebből 2077 iskolavizsgálat volt.³⁵⁰ A szűrések ezután rendszeressé váltak, 1939/40-től a Fiú polgári, egy év múlva már a Kossuth,

³⁴⁷ Az iskolai évkönyvek alapján

³⁴⁸ Kramár, 1935. p.739-745.

³⁴⁹ SZSZBMÖL IV. B 404. III. 59. 263. d. 19378. 1938.

³⁵⁰ SZSZBMÖL IV. B 411. 972. d. 13373. 1939.

Angolkisasszonyok, Kálvineum gyakorlóiskolásai, majd a Kálvineum diákjai is részt vettek rajta. Így időben felfedezhették az esetleges megbetegedéseket, és kezelhették azokat.

A tbc kezelése több irányban folyt. A kevésbé súlyos esetekben a betegek feltáplálása, egészséges levegőjű környezetben hosszabb időn át történő erősítése volt a cél. Ezeket a módszereket igyekeztek bevezetni városunkban is.

Nyíregyházán az 1927/28-as tanévben, a fővárost megelőzve, kísérletképpen több iskolában is beindították a tejakciót, mely éveken át eltérő intenzitással folyt.³⁵¹

1928-ban iskolaszsanatórium, erdei iskola létesítési mozgalom indult a város kedvező fekvésére, a közeli tölgyerdőre hivatkozással. 1933. táján a városi képviselőtestület és az evangélikus egyház javaslat tárgyává tette: *„A város lakosságának nagyfokú vagyoni romlása miatt a gyengén táplált tüdőbetegségre hajlamos gyermekek száma annyira megnövekedett, hogy ezek gondozása feltétlenül szükséges, és erre a Sóstói üdülőtelep megfelelő átalakításával létesítendő erdei iskola szolgálna.”*³⁵² Sajnos az elképzelés anyagiak hiánya miatt nem valósult meg.

Ugyancsak terv maradt a korszakban végig a Sóstói erdőben létesítendő szanatórium építése is, melynek gondolata már a század első éveiben megfogant. Az ötlet a harmincas évek végén újból lábra kapott, de a minimum 150 ágyasra tervezett intézmény felépítése akkor a közelgő háború miatt hiúsult meg.

A nyíregyházi tbc-s fiatalok gyógyulására így nem maradt más lehetőség, mint az ország távoli szanatóriumaiban történő kezelés. A város 1935. január 1-től létesített egy alapítványi helyet a Magyar Iskolaszsanatórium Egyesület szentgotthárdi intézeténél. A legjobban ráutalt gyereket az alispán választotta ki. A szanatóriumi kezelés igen költséges dolog volt, ezért nem mindenki tudta igénybe venni. Előfordult az is, hogy egy-egy szegényebb tanuló segítségével jutott az intézetbe, mint például az Evangélikus Gedy Lánygimnáziumban történt 1929/30-ban, amikor az Ifjúsági Vöröskereszt Egylet 120 pengővel segítette egy tanítvány gyógykezelését.

³⁵¹ Róth, 1927/28. p.172-173.

³⁵² SZSZBMÖL V. B 186. III. 119. 1929.

5.3.3 Bőrbetegségek

A bőrbetegségekről viszonylag kevés szó esik, mint iskolai ártalmakat okozó betegségek, pedig számos fajtájuk fertőző voltuknál fogva veszélyt jelentett egy gyermekközösségen belül.

A húszas-harmincas évek fordulóján megnőtt a ***gombás bőrbetegségek*** száma, melyre Nékám Lajos már 1929-ben felhívta a figyelmet a Magyar Dermatológiai Társaság nagygyűlésén. A legtöbb betegséget a microsporia nevű gomba okozta eleinte városon, majd a harmincas években már vidéken is. Ez a gombás hajbetegség fertőző, és végső esetben a haj elvesztéséhez vezethet. Legfogékonyabbak rá az 1-14 évesek, így leginkább az elemi iskolába járókat betegítette meg. A pubertás hormonális változásai védettséget adtak vele szemben.

Dr. Oláh Dániel a Szabolcs Vármegyei Erzsébet Közkórház bőrgyógyásza, Nékám doktor ösztönzésére határozta el ennek a korábban még nem kutatott kórnak a vizsgálatát. A kivitelezésre Nyíregyháza városában 1931-ben került sor, mikor Oláh doktor ingyen elvégezte az összes városi elemis tanuló szűrését „tanulmányozás céljából”.³⁵³ A vizsgálatok technikai részében Simon Dezső szigorló segített. A vizsgálatot a himlő újraoltásokkor a kerületi orvoshoz csatlakozva folytatta le a doktor.

Kutatása kiteljesedéseként 1930. november és 1933. október között a megye összes tanulóját – 46.805 gyermeket – végignézte Oláh doktor. Természetesen a tanyák sem maradtak ki a szűrésből. 1933 folyamán kocsin járta végig a Nyíregyháza környéki tanyai iskolákat dr. Demjén József városi ügyvezető orvossal.³⁵⁴ Előzetesen a vármegye tanfelügyelője felhívta a tankerület valamennyi népiskolai igazgatójának, tanítójának a figyelmét, a szűrésre, és kérte az együttműködésüket. Kérték, hogy a fiúgyermekek haját a látogatás időpontjára 3 mm-es géppel nyírassák le a szülők.³⁵⁵ Oláh Dániel több éven át folytatott vizsgálatainak eredményeit az országos szakmai lapokban publikálta.

A város belterületén 3535; a 25 tanyai iskolákban 2012 (összesen 5547) gyermeket vizsgált meg a doktor úr. A megye egészéhez viszonyítva (1113 fő - 2,37 %) Nyíregyházán és környékén jóval kevesebb (29 fő - 0,52 %) volt a megbetegedés.³⁵⁶ A betegségek eloszlásáról a belvárosi iskolákban keveset tudunk, mivel összesített

³⁵³ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 53. 1931.

³⁵⁴ SZSZBMÖL V. B 186. 14844. 1928.

³⁵⁵ SZSZBMÖL V. B 186. 6848. 1931.

³⁵⁶ Oláh (b), 1934. p. 666-671, p. 734-741, p. 779-788, p. 811-826.

adatokat közöltek. A mikroszkópos lelettel igazolt fertőzöttek száma 21 fő volt a belvárosban, ami a megnézett tanulók 0,59 %-a.

helység	vizsgálva	beteg	gomba típus	%
Nyíregyháza	3535	7	microsporia	0,19
		14	trichophytia	0,39
Felsősóskút evang.	84	1	trichophytia	1,19
Görögszáll uradalmi	85	3	trichophytia	3,53
Jakusbokor evang.	44	1	trichophytia	2,27
Királytelek uradalmi	201	1	trichophytia	0,49
Királytel szőlő r.kat.	184	1	trichophytia	0,54
Salamonbokor evang.	76	1	trichophytia	1,31

Gombás hajbetegségek előfordulása Nyíregyházi iskolásoknál³⁵⁷

Kisebbségi betegséghalmozódás kezdődött a nyíregyházi talmud iskolában, ahol a járvány kialakulását a betegek számára rendelt sapka és kendő viselésével akadályozták meg. Kiemelték a vizsgálat értékelésénél, hogy a Nyíregyházán a Debreceni úti iskolában a megvizsgált 51 gyerek között egy beteg sem volt, és nem találtak beteget a 61 cigány tanuló között sem.³⁵⁸ A tanyákon alacsonyabb volt a fertőzöttség, ugyanis a megvizsgált tanulók 0,39 %-a volt fertőzött. A vizsgált tanyai iskolák közel negyedében (24 %) fordult elő trichophytia által okozott hajbetegség. Két tanyán a belvárosi átlaghoz közeli fertőzöttséget regisztráltak, négy helyen viszont jóval nagyobb arányút. Valamennyi tanya a város közelében feküdt, vagy jó közlekedési összeköttetése volt Nyíregyházával, ezért feltételezhető a behurcolás. A vizsgálat során családi fertőzéseket is feltártak, ahol a kórokozó átvivő közege közös ágy, fejfedő vagy fésű lehetett. Az iskolai halmozódások oka pedig a testi kontaktus (sugdolózás, játék) volt. A korszerinti eloszlásból kitűnik, hogy legnagyobb arányban a 6-11 éves korosztály betegedett meg. A vizsgálatban a fiú érintettek túlsúlya volt tapasztalható, aminek oka a rövid haj, ami könnyebben közvetíti a fejbőrre a spórákat.

A feltételezésekkel ellentétben Nyíregyházán és a megyében is a microsporia kisebb arányban betegítette meg a hajas fejbőrt, a betegségek kétharmadában viszont a trichophytia volt a kórokozó. Megállapítható az is, hogy a betegségben nem játszott különösebb szerepet a személyi higiénia, hiszen az annak nagyobb fontosságát tulajdonító zsidó gyermekek között gyakoribb a gombás betegség, míg

³⁵⁷ Oláh (b), 1934. p. 666-671, p. 734-741, p. 779-788, p. 811-826.

³⁵⁸ Oláh (a), 1934. p.78-79.

a rosszabb higiénés körülmények között élő cigányoknál egy sem volt. A kiszűrt súlyosabb eseteket a Debreceni klinikára vagy az Erzsébet közkórházba utalták kezelése.

Voltak olyan betegségek is, amelyeket *élősdiek* (rüh és tetű) terjesztettek. A vért szívó tetű kórokozója a nagy közegészségügyi veszélyt jelentő tifusz terjesztésében játszott jelentős szerepet. A rüh, pedig egy igen erősen fertőző, gennyesedésekkel járó betegséget okozhat. Mindkét kórokozó a kedvezőtlen higiéniai körülmények között virulens, gyakran felbukkantak háborús időkben, rossz körülmények között élő személyeken.

Nyíregyházán is volt erre példa. Az első világháborút követő időkben a *rühesség* jelentett gondot. Ha egy iskolában feltűnt a kórokozó, az azt hordozó tanulókat kitiltották a közösségből, családon belül még az egészségesnek látszó családtagokat is kezelték, a lakást fertőtlenítették. Benkő bokor iskolájából például a háborút követő évben 19 fertőzött tanulót találtak, közülük öt erősen rühes fiút és egy lányt akiket a gyógykezelés mellett egy időre kizárták az iskolából.³⁵⁹

Gyakrabban fordultak elő az iskolás gyermekek körében a *fej-, vagy ruhatetű* által okozott fertőzések. 1924-ben a görög katolikus elemi iskolában, 1926-ban tanyai elemikben volt nagyobb fertőzés.³⁶⁰ Ugyanez az elősködő okozott bajt 1927-ben is. A szokásos iskolásvizsgálatokat végző orvosok felfigyeltek a nagy számban előforduló ruhatetves tanulóra. Ekkor 326 gyermeket tetvetlenített a járványkórházban Bucskó György egészségügyi altiszt.³⁶¹ 1935-ben újabb ruhatetű invázió jelentkezett a város egy jól körülhatárolható részén. A Liptay elemi iskola tanulói között találtak több fertőzött gyereket. A fiatalok valamennyien rendkívül rossz körülmények között éltek a város szélén lévő Friedmann telepen, Alsópázsit nevű tanyán és a hírhedett barakk lakásokban. Ez alkalommal körülbelül 60 fő, fűrésztésére és tetvetlenítésére került sor a városi szegényházban.³⁶²

Öt év múlva újabb ruhatetű fertőzés volt azon a környéken.³⁶³ A tisztiorvosi iskolalátogatások (szemvizsgálatok, himlőoltás) alkalmával Kardos Endre városi kerületi orvos a Benczur Gyula Állami Elemi Iskolában több elhanyagolt, tetves gyermeket talált, akiről listát készített, és behívta a gyermekeket és szüleiket a

³⁵⁹ SZSZBMÖL V. B 186.VI. 56. 1919.

³⁶⁰ SZSZBMÖL V. B 186. mutatókönyveinek bejegyzéseiből tudható

³⁶¹ SZSZBMÖL V. B 186. II.1.1928. 1927.

³⁶² SZSZBMÖL V. B 186. VI. 59. 1935.

³⁶³ SZSZBMÖL V. B 186. 1225. VI. 106. 1940.

fertőtlenítésre. A szép szónak, és a tanítók felvilágosító munkájának nem sok foganatja volt. Az érintettek nem jelentek meg a fertőtlenítésen sem az iskolaigazgatói, sem az orvosi felhívásra. Kénytelenek voltak hatósági elővezetéssel fenyegetőzni. Ez sem járt eredménnyel, sőt a szülők goromba vissza-válaszokat küldtek a hatóságnak. Végül karhatalom segítségét kérték a tetvetlenítéshez. Az ügy több hónapig elhúzódott. A renitens fertőzöttek 1940. június 4-én készült listája szerint a 10 tanuló közül 9 lány és 1 fiú volt. Két-két lány lakhelye a barakk telep, illetve a Kisteleki szőlő nevű tanya. 3-3 tanuló alsó- és felsőpázsiti lakos volt. Található köztük három testvérpár, 4-4 harmadikos és hatodikos illetve 1-1 negyedik és ötödikes diák. A fertőzöttek, tehát egy jól körülhatárolható szerény körülmények között élő körből kerültek ki. Ezeken a lakóterületeken – főleg a barakkban – igen rossz volt az általános higiéniai színvonal. Elképzelhető, hogy onnan hurcolták be a tetűt, ami az osztálytársak révén terjedt tovább.

név	osztály	lakhely
Gy. Piroska	3	Kisteleki szőlő 8.
Gy. Sándor	6	Kisteleki szőlő 8.
H. Ilona	3	Alsópázsit
H. Júlia	6	Alsópázsit
K. Irén	6	Alsópázsit 160/III
K. Ilona	3	Felsőpázsit 337.
K. Júlia	4	Felsőpázsit 337.
M. Ilona	3	Felsőpázsit 255.
Sz. Jolán	5	Barakk
Zs. Anna	6	Barakk

A Benczur elemi ruhatetves gyermekei 1940.³⁶⁴

A fertőzöttek fertőtlenítése csak akkor volt eredményes, ha a személyek fürösztése mellett, a lakásokat is fertőtlenítették szállítható fertőtlenítő berendezéssel. Ezen kívül el kellett égetni minden ruhát, ágyneműt és fehérneműt. A fertőtlenítés nehézségeit részben a tudatlanságból eredő szégyenérzet okozta, illetve a nincstelen családok nem engedték megsemmisíteni sokszor egyetlen ruhájukat, ágyneműjüket. A ruhatetű mellett még nagyobb arányban fordult elő a korszakban, fejtetű által okozott fertőzés. 1931-ben, Dr. Oláh Dániel a fej gombás betegségeinek kutatása során azt tapasztalta, hogy a gyerekek 70 %-a tetves vagy serkés volt.³⁶⁵ Miután

³⁶⁴ SZSZBMÖL V. B 186. 1225. VI. 106. 1940.

³⁶⁵ Alispáni jelentés 1931.

tudjuk, hogy a vizsgálat során Nyíregyházán 3535 tanuló fejét látta Oláh doktor, a jelzett százalék 2474,5 gyermeket takar. Ez hihetetlenül magas számnak tűnik. Eredményeit megerősítette egy másik nyíregyházi vizsgálata, mely során a gyermekek 87,45 %-ának fejét találta serkésnek.³⁶⁶ 1934-ben a gyermeküdülő telep 40 beutaltja között találtak több fejtetves gyermeket. Ekkor 29 lány (72,5 %) haját kellett lenyírni a serkék és tetvek miatt.³⁶⁷

Ezek az arányok jóval magasabbak, mint pl. a Neuber Ede debreceni vizsgálatában talált 31,4 %.³⁶⁸ Úgy tűnik a harmincas években a nyíregyházi gyermekek körében igen elterjedt volt a fejtetű, pedig terjedése viszonylag könnyen megakadályozható lett volna. Csupán arra kellett volna ügyelni a szülőknek, hogy a fiúk haját ne engedjék 2-3 cm-esnél nagyobbra nőni, illetve a lányok se viseljenek 10 éves koruk alatt 10 cm-esnél hosszabb haját. A haj nyírása mellett az orvosok ajánlottak különböző szerekkel való kenést is.

Nehéz ma már megtalálni az okát annak, hogy a viszonylag könnyű védekezés ellenére miért volt ilyen magas a fejtetves fertőzöttség a városban. Az okok összetettek lehettek. Úgy vélem az anyagiak ebben a kérdésben kevésbé voltak meghatározóak, inkább a tudati tényezők. Valószínűleg a rövid haj és a tetű az emberek szemében összefüggött egymással, ami miatt szégyenkezni kellett, és az egy gyermekközösségben kiközösítéssel járt együtt.

5.3.4 Szembetegségek

A szem leggyakoribb betegségei a fénytörési hibák, melyeket a rutin iskolavizsgálatok során igyekeztek kideríteni. A rossz világítású termekben, a nem megfelelő padokon dolgozva sokat romolhatott a tanulók látásélessége. A fénytörési hibák az iskolai ártalom voltát igazolja az a tény is, hogy azok inkább a felsőbb osztályosokra voltak jellemzőek, akik már hosszabb ideje rongálták szemüket nem megfelelő fényviszonyok között. A szemorvosok ugyanis összefüggést találtak az iskolai myopia (rövidlátás) és az iskolapad milyensége (asztallap-ülőke távolság, lejtés, tábla színe, csillogása), a fény jó irányból (balról) való beesése között.³⁶⁹ A

³⁶⁶ Oláh, 1937. p.20.

³⁶⁷ SZSZBMÖL V. B 186. 119. 1929.

³⁶⁸ Neuber, 1931. p.93-96.

³⁶⁹ Vogel, 1931. p.434-439.

nyíregyházi fiú polgáriban ezért már a század elején felhívták a figyelmet arra, hogyan kell óvni a szem világát.³⁷⁰

Az első szélesebb körű tanulói vizsgálatokat erre vonatkozóan a Kossuth gimnáziumban végezték még a tízes években a tanév elején.³⁷¹ Szem és fül vizsgálatok voltak, melyek során a tanulók esetleges érzékszervi károsodásait mérték föl. Ennek értékeléséről azonban sajnos nem maradt fenn adat. A vizsgálat eredménye megszabhatta a gyerekek ülési rendjét az osztályban, hiszen a rövidlátók, és nem tökéletesen hallók az első padokban kaptak helyet.

Hasonló felmérést végeztek a katolikus gimnázium indulásának első évében 1921-ben amikor minden tanuló látóképét és súlyát megmérték.³⁷² 1926/27-ben majd 1931/32-ben is talált az iskolaorvos szórványosan szemgyengéséget.³⁷³ Ugyancsak sok „szembajos” volt a lány polgáriban³⁷⁴ A Kálvineum orvosa szintén azt tette szóvá, hogy sok a szemüveges tanuló, ami a rossz a világítás következménye.³⁷⁵ Mint láttuk a termek nagy részében későn jelent meg a villany világítás és az ablakok mérete sem volt – főleg a tanyai iskolákban – megfelelő.

A szemvizsgálatok azonban ekkor inkább egy fertőző szembetegség, a trachoma felderítésére fókuszáltak.

Az 1945 előtti időszak kevés szűrővizsgálata közül legnagyobb múltra a **trachoma** vizsgálatok nyúltak vissza. A trachoma közegészségügyileg veszélyes betegség volt, melynek megelőzésében fontos szerepe volt a szűrésnek, a beteg korai izolálásának és gyógyításának. A korszak másik két népbetegsége a tbc és a nemi betegségek sokszor elterelték a trachoma kérdésről a figyelmet. Ebben a betegségben ugyan nem haltak meg az emberek, de munka- és keresőképtelenné válhattak.

A trachoma minden életkorban előfordul, és mindkét szemet megtámadja, de a fiatalok fogékonyabbak rá. Úgynevezett családi betegség, vagyis legtöbbször az egy háztartásban együtt élők, egymással folytonosan érintkező emberek között terjed el. Ezért gyakran jelent meg internátusokban és kaszárnnyákban is. Terjedésében nagy

³⁷⁰ Fiú Polgári értesítője, 1908/09.

³⁷¹ EKLK értesítője, 1914/15 – 1916/17.

³⁷² Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1921/22.

³⁷³ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1926/27 és 1931/32.

³⁷⁴ Leány Polgári értesítője, 1924/25.

³⁷⁵ Kálvineum Polgári értesítője, 1937/38.

szerpepe volt a katonaságnak, hiszen Európába, de hazánkba is a napoleoni háborúk idején ők hurcolták be.

A betegség elleni védekezésben az izolálás, vagyis a váladék széthurcolásának megakadályozása volt a cél. Ezt azonban a betegség hosszú tartama miatt nehéz volt megvalósítani. Fontos szerepe volt még a védekezésben a felvilágosításnak, mely során hangsúlyozni kellett, hogy „...*a trachoma tovább terjedésének meggátlására az egyszerű polgári tisztaság elegendő.*”³⁷⁶

A betegség lassan gyógyult, kedvezőbb prognózis esetén is 4-5 hónapig, és a végkifejlet a kötő- és szaruhártya állapotától függött. Ha a beteg hamarabb került orvoshoz, jobbak voltak a gyógyulás esélyei. A kezelés ecsetelésből és a szemölcszerű növedékek elpusztításából állt, „*a kezelés gondossága pótolja a gyógyszerekben való szegénységet.*” – vélte Goldzieher Vilmos a 19. század végének neves szemorvosa.³⁷⁷ Súlyos esetben látáscsökkenés, vakság léphetett fel. 1912-ben Magyarországon a vakok 6,6 %-a trachoma miatt vakult meg.³⁷⁸

Leginkább a szegény néposztály között terjedt. Érdekes viszont, hogy a szegény és higiénia alacsony fokán álló cigányok-románok mentesnek voltak a betegségtől. Más népek viszont különösen fogékonyak voltak rá. (pl. galíciai vagy portugál zsidóság, hazai horvátok)³⁷⁹ Hazánkban a Délalföldön. pl. Szeged, Kecskemét környékén voltak a trachoma fő fészkei.³⁸⁰ A 19. század végén dél-magyarországon a lakosság 5 %-a beteg volt.³⁸¹ Szabolcs megye nem tartozott a trachomával legfertőzöttebb vidékek közé, de időnként itt is jelentősebb járványok léptek fel. Az 1930-as betegségsúcs idején a megye 49 községében 361 beteget találtak, ami azonban a dél-magyarországi arányhoz képest csekély, csak 0,1 % körüli megbetegedési arány volt.³⁸²

A világon először hazánkban indult meg a trachoma ellenes küzdelem az 1884.évi 51.066 sz. majd 1886.-as 63.668 sz. BM rendeletek megjelenését követően, ami külföldnek is példaként szolgált. A fertőzésnek különösen kedveztek az iskolai körülmények, ezért volt különösen fontos a betegség szűrése és kezelése az iskolás korban. Az iskolai év elején és végén, de trachomás vidékeken évente háromszor is

³⁷⁶ Goldzieher, 1891. p.46.

³⁷⁷ Goldzieher, 1891. p.46.

³⁷⁸ Rött, 1931. p.863-868.

³⁷⁹ Lénárd, 1928. p.868-880.

³⁸⁰ Hoor, 1912.

³⁸¹ Goldzieher, 1891. p.46.

³⁸² Az 1930. évi népszámlálás

trachomaszűrést kellett végezni a kör-, vagy az iskolaorvosnak minden nép-, közép és szakiskolában.³⁸³ A vizsgálatról jegyzőkönyv készült, és a beteget kezelésre küldték, illetve gyógyulásáig kizárták az iskolából. A vizsgálatok eredményeiről tájékoztatni kellett a minisztériumot. 1934-ben egy újabb járványt követően az ország egész területére kiterjedő általános szemvizsgálatot írtak elő.³⁸⁴ A jogi előírások következtében újabb erőre kaptak a tisztiorvosi szemvizsgálatok.

Szabolcs vármegye alispánjának jelentése már 1925-ben jelezte a betegség halmozódását. A tbc és nemi betegség mellett a trachomát már harmadik népbetegséggént kezdték emlegetni. 1926-ban például a megyében 821 fertőzöttet találtak, ami összevetve a megye lakosságával (372.122 fő)³⁸⁵ olyan sok volt (0,22 %), hogy Dr. Bakó Tibor országos egészségügyi felügyelő eljött kivizsgálni a helyzetet.³⁸⁶

Nyíregyházán komolyan vették az ország egész területére kiterjedő általános szemvizsgálatra vonatkozó rendeleteket.³⁸⁷ A félévenkénti vizsgálatokat Ruhmann Kornél, Valent Mihály, Hartos János, majd 1938-tól Ruhmann helyett Márkus László városi tisztiorvosok végezték, általában szeptember-október és május-június folyamán. Amennyiben betegséggyanús fiataalt találtak, azonnal külön padba ültették. Felhívták a szülők figyelmét a kötelező gyógykezeltetés szükségességére, melyet az Erzsébet Közkórházban dr. Elekfi Eckert Lajos kórházi szemész főorvos végzett.

A vizsgálatokról kötelezően vezetett jegyzőkönyvek szinte hiánytalanul fennmaradtak 1929-1942 közötti időszakból. Ezek iskolák szerinti csoportosításban tartalmazták a megvizsgáltak számát, a beteggyanús egyének pontos lakhelyét.

A jegyzőkönyvekből nyert adatok alapján összeállított grafikon jól mutatja a betegségek alakulását. Megfigyelhető az iskolás korú megbetegedettek magas száma 1930 körül. Ekkor a helyi iskolások 0,51 %-a mutatott trachomás elváltozást. Ez főleg annak ismeretében volt magas, hogy a betegség országos iskolai arányszáma 0,39 % volt.³⁸⁸ (29. melléklet)

³⁸³ 110.000. 1903 BM rend.

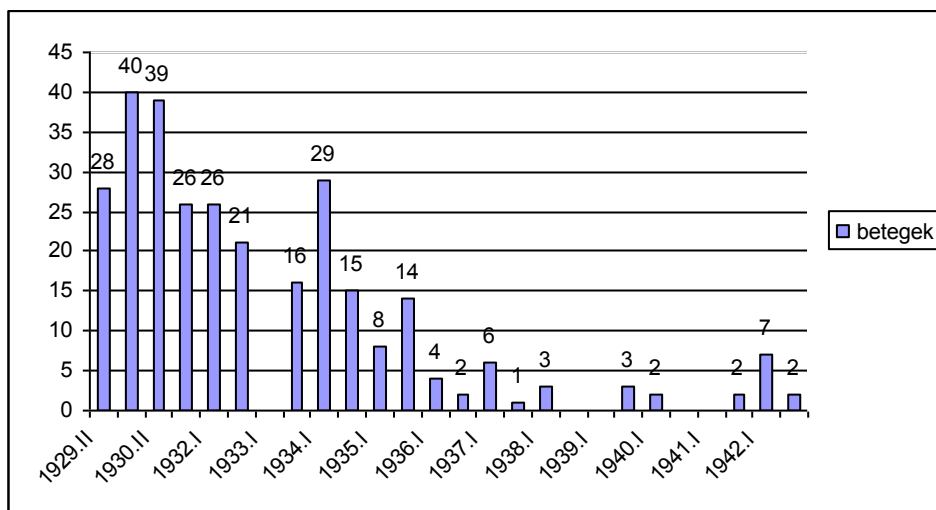
³⁸⁴ 250.314.1934 BM rend.

³⁸⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv 1926. 1928. p.32.

³⁸⁶ Alispáni jelentés 1926. 1. félév.

³⁸⁷ 250.314.1934 BM rend.

³⁸⁸ Vogel, 1931. p.434-439.

A trachomás iskolások száma Nyíregyházán 1929-1942³⁸⁹

Némi csökkenés után, 1934 első félévében újabb emelkedés következett be, 0,34 %-os megbetegedési aránnyal, ami a polgármester szerint annak volt köszönhető, hogy sok gyermeket nem vittek el a szülők orvoshoz, vagy nem volt megfelelő a kezelésük.³⁹⁰ Akik nem kezeltették magukat, a jogszabályok szerint, kihágást követtek el, elővezethette őket rendőrség a kórházba, nem szegődhetek el summásnak, munkát nem kaphattak. Ennek ellenére városunkban is előfordult, hogy nem mindenki tett eleget a kezeltetési kötelezettségnek. Az 1930-as járvány során így kellett kényszergyógykezelésre elővezettetni F. Sándor, központi elemi iskolai 4. osztályos tanulót és E. Erzsébet, izraelita elemis diákot.³⁹¹

A nem mindig jó körülmények között folytatott szűrések során előfordult a téves diagnózis is, ugyanis a rossz megvilágításban végzett felületes vizsgálat alapján trachomásnak látszódnak a szemcsés kötőhártyalob (conjunctivitis folliculosa) is. Miután minden trachoma gyanús esetet a kórházba utaltak, hamar kiderült a tévedés. A szemcsés kötőhártyalobos beteget a tisztiorvosi hivatalba irányították, ahol heti három alkalommal kezelésben részesült. A kitartó trachomakutatás, és kezelés eredményesnek bizonyult, ugyanis 1935-től fokozatosan minimálisra csökkent a megbetegedettek száma városunkban.

Miután a betegség okának a váladékkal való érintkezést tartják, viszonylag könnyen behatárolhatók a fertőző helyszínek. Egyik veszélyes helyszín a zsúfolt otthon, ahol egymás ágyában alszanak, egymás tisztálkodási eszközeit használják. Nem zárható

³⁸⁹ A szemvizsgálati jegyzőkönyvek alapján

³⁹⁰ SZSZBMÖL V. B. 186. VI. 21. 1934.

³⁹¹ SZSZBMÖL V. B. 186. VI. II. 15984. 1930.

ki az iskola sem, ahol főleg a kis gyermekek gyakran összebújva sugdolóznak. A harmadik valószínű hely a lakóhely és környéke lehet, ahol az egymással játszó kicsik megfertőzhetik egymást.

A vizsgálati jegyzőkönyvek iskolánkénti bontásban közölték az adatokat, így könnyű volt annak megállapítása, hogy a város mely iskolája volt leginkább fertőzött.

Iskola	Beteg
Izrealita elemi	257
Evangélikus elemi	8
Református elemi	1
R. kat. elemi	1
G. kat. elemi	7
Tanyai elemi	9
Polgári lány	9
Felsőkereskedelmi	1
Összesen	293

Az iskolák trachoma-fertőzöttsége Nyíregyházán³⁹²

Megállapíthatjuk, hogy a város belterületén akkoriban létező 9 középfokú és 15 külön épületben található elemi iskola közül csak 8 helyen, az iskolák harmadánál találtak beteget. Feltűnő, hogy a középfokú iskolákban, ahova 10-18 éves korosztály járt, alig volt fertőzött: a lány polgáriban 9 fő, a felsőkereskedelmiben 1 fő. Ez összefügghet azzal a ténnyel, hogy a középfokú iskolákba olyan társadalmi körből érkeztek a tanulók, ahol vélhetően jobb körülmények között, kevésbé zsúfoltan laktak, jobban betartották a higiénés szabályokat. Érdekes viszont, hogy a beteg polgárisok közül 5 fő és a felsőkereskedelmi fiú is vidékről bejáró tanuló volt.

Az is nyilvánvaló, hogy a tanyai elemi iskolákban is kevés, mindössze 9 beteg volt. Közülük 8 beteget Királytelek uradalmi iskolájában találtak a doktorok, egyet Rozsrét bokorban. A királytelki betegséghalmozódás hátterében a zsúfolt cselédlakások jól ismert problémája állhat. Egyébként a viszonylag kevés tanyai trachomának az oka egyrészt az volt, hogy a gyerekek többen voltak a szabadban, másrészt mivel aktívan dolgoztak is, kevesebb idejük és módjuk is volt megfertőzni egymást.

³⁹² A szemvizsgálati jegyzőkönyvek alapján

A legtöbb trachomást (89%) az izraelita iskolások körében találták. Már a jegyzőkönyvek létezése előtti időből, alispáni jelentések alapján vannak adataink arról, hogy az izraelita elemik és talmud iskolák fészkei voltak ennek a bajnak. 1926-ban például a trachomás betegek 90 %-a talmud iskolás, 10 % pedig a velük érintkező volt.³⁹³ Számos alkalommal, így 1926-ban is sor került az iskola bezárására is.³⁹⁴ A harmincas évek közepén ezért a tóra talmud iskolában havonta voltak vizsgálatok.

Feltételezhetjük azt is, hogy a mobilis zsidóság könnyen behurcolta majd továbbvitte a bajt. Számos szemvizsgálati jegyzőkönyv jelzi, hogy a gyógyulatlan beteg városunkból eltávozott. Bár meglehetősen zárt közösségben éltek és meghatározott elemiben tanultak, azért előfordult, hogy a város más iskolájában tanuló fiatal oda is elvihette ezt a kórt. (pl. 1930-ban E. Erzsébet a leány polgáriba) A rendszeres vizsgálatoknak és óvintézkedéseknek köszönhetően azonban az ilyenfajta behurcolások nem váltak járvánnyá.

Vizsgálat alá vettük a lakóhely és trachomás betegek viszonyát is Nyíregyháza különböző körzeteiben. Ehhez a nagy kiterjedésű várost öt belvárosi körzetre és a vidékére osztottuk. Az elemzés során nem volt célszerű a tisztiorvosi körzetek alapján való vizsgálódás, ugyanis ezek a mesterséges körzethatárok nem estek egybe a város sajátos jegyekkel bíró lakókörzeteinek határaival.

Feltűnő, hogy igen jelentős eltérések mutatkoztak az egyes városrészek trachomafertőzöttsége tekintetében. A várost újratervező tótok ősi lakhelyén a belváros déli részén, valamint a kialakulófélben lévő Érkertben alig volt beteg (18, ill. 9 fő), akárcsak a szellős beépítettségű szőlőkben és külterületen (16 és 19 fő). Legtöbb volt a megbetegedettek száma a belváros nyugati részében (169 fő), illetve a Bujtos nevű városrészben élők között (60 fő). Ez a város legpolgáriasodottabb része üzletekkel, közintézményekkel, nagy polgári lakóházakkal, melyekben akár több család is élt. Itt lakott a zsidóság nagy része, és mint láttuk gyermekeik körében magasabb volt a betegek aránya. Itt voltak zsinagógáik és egyéb közintézményeik, de itt volt Nyíregyháza iskoláinak jelentős része is. Nem zárható ki tehát az sem, hogy a fertőzött lakóhelyről, könnyen áthurcolhatták a betegséget a szomszédos iskolába, vagy fordítva.

³⁹³ SZSZBMÖL IV. B 404. 184. 1926.

³⁹⁴ Alispáni jelentések.

Voltak olyan lakóházak, amely éveken át szolgáltatták a betegek utánpótlását. A rekordot a Bocskai út 6. számú ház jelentette, ahol 7 személy betegségét regisztrálták 12 alkalommal. Itt élt a J. család, ahol pl. 1931-ben egyszerre 7 fő volt trachomás, apa, anya és a gyerekek.³⁹⁵ A nem túl messze lévő Géza utca 5-ben hat trachomás személyt mutattak ki 13 alkalommal. Hasonló betegséggóc volt a Selyem utca 5, a Kossuth út 11, Új utca 24 is. Ezeken a helyeken a szomszédos házakban lakók között is találtak betegeket.

Sok családban egyszerre több családtag is érintett volt a betegség által. 1929 második félévében 5 családban 2-2 beteg is találtak. Fél év múlva 4 családnál volt 2-2 beteg, akik csak részben egyeztek az előző félévekkel. Újabb félév után már volt olyan család, ahol 3 beteg is akadt.

A betegek sokszor nehezen gyógyultak. Több gyermek 2-3 évig is rajta szerepelt a betegek listáján.

Név	Lakcím	Betegség kezdete	Betegség vége
E. Ernő	Nyírfater 10	1929 2. félév	1931 2. félév
Go. Béla	Géza u. 5. sz.	1933. 2. félév	1936 1. félév
Gu. Dezső	Róka u. 19.	1929. 2. félév	1935 év
J. Sándor	Bocskai u. 6.	1930 1. félév	1934 2. félév
L. Jenő	Ibolya u. 14.	1933. 2. félév	1935. 2. félév
P. Lajos	Epreskert u. 26.	1929.2. félév	1932. 1. félév

Betegségek tartama³⁹⁶

Valamennyi sokáig betegeskedő az izraelita elemi illetve a tóra talmud iskola növendéke volt. Némelyik esetben a nevek mellett változó címetek találunk. Feltételezhető ezért a költözés ténye is. Ebben az esetben viszont a betegségek időtartama még hosszabb is lehetett. Van példa arra is, hogy a betegségből felgyógyult tanuló 1-2 év múlva ismét elkapta a bajt, pl. E. Sándor, aki 1931-es gyógyulását követően 1935-ben, vagy F. Soma aki 1932 után 1934-ben újra beteg lett.

Vizsgálatunkban feltűnő, egy jól körülhatárolható populáció, a zsidóság nagyfokú fertőzöttsége. Mi lehet ennek az oka? – vetődik fel a kérdés. Egyes szerzők a szegénységgel, és rossz higiéniai viszonyokkal hozták összefüggésbe a betegség

³⁹⁵ SZSZBMÖL V. B 186. VI. II. 15984. 1930.

³⁹⁶ A szemvizsgálati jegyzőkönyvek alapján

iránti fogékonyságot: „*legnagyobb oka a tisztátalanság, amely miatt már a kigyógyított trachomások ismét trachomásokká lesznek, mert iskolatársaik piszkos voltánál fogva ismét megfertőződnek.*”³⁹⁷ Ez a kitétel nem volt igaz a nyíregyházi betegekre, akik szinte teljes egészében belvárosi, jobb felszereltségű lakásokban éltek. Igaz hogy a higiénikus, tágas nyíregyházi lakások is sokszor zsúfoltak voltak, sok családtag lakott együtt. Hasonló okokkal magyarázta Dr. Tüdös Kálmán, debreceni városi tiszti-főorvos is az 1925-ben az orthodox zsidó iskolában kitört járványt. A betegek között azt tapasztalta, hogy egy kis szobában 6-8-an háltak és egy ágyban vagy szalmazsákon 2-3 gyermek is aludt.³⁹⁸ A zsúfoltság azonban nem lehet az egyetlen magyarázat, hiszen ez jellemző volt a város egészére. Ezek után kénytelenek vagyunk egyetérteni azzal a kitétellel, hogy egyes népek fogékonyabbak lehetnek a trachomára. Természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül egyéb társadalmi szempontok sem, vagyis a zsidóság körében tapasztalható nagyfokú mobilizáció, ami a betegség szét- és behurcolását megkönnyítette.

Megállapítható, hogy a város közegészségügyének őrei a helyzet magaslatán álltak, és eredményes volt rendszeres szűrőmunkájuk. Néhány év leforgása alatt ugyanis sikeresen megfékeztek ezt a kellemetlen betegséget, ami a negyvenes évekre szinte teljesen eltűnt.

5.3.5 A fogak betegségei

A XX. század első felének leggyakoribb népbetegségei mellett a fogszuvasodás is veszélyeztette a magyar népességet, különösen az ifjúságot. Ezt a szomorú megállapítást a fogorvosoknak az a kis hányada egyöntetűen tette, akik a húszas évek közepén az iskoláskorú gyermekek fogászati ellátásával kezdtek foglalkozni. Hiányos, fájdalmas fogazattal nem lehetett jól koncentrálni, tanulni. Elégtelen rágás miatt, a táplálék egy része emésztetlen maradt, a gyermek gyomorbajos, vérszegény, fejlődésben visszamaradott lett.

A korabeli fogorvosok adatai szerint már a hat éves gyermekek 70-75 %-ának beteg volt a fogazata, és ez a szám a tizedik életévig 97-98 %-ra növekedett.³⁹⁹ Hatodik osztályos korra alig volt néhány gyermek, akinek 2-3 maradandó fogában fogszú ne lett volna, mégpedig többnyire menthetetlen állapotban. Ezzel szemben, legalábbis

³⁹⁷ SZSZBMÖL V. B 186. III.1928. 1927.

³⁹⁸ Közegészségügyi feladataink. 203 o.

³⁹⁹ Kollár, 1940. p.920-924.

a falusiaknak, csak 1 %-a volt valaha fogorvosnál.⁴⁰⁰ A nehéz anyagi helyzetben utolsó szükséglet volt a fogkezelés, valamint falun kevés volt a biztosított, és nem nagyon volt fogorvos sem.

A fogászati állapotokkal kapcsolatban Jankovich Adél értékes vizsgálata maradt ránk, mely több olyan fontos kijelentést is megfogalmazott, ami városunk fiataljaira is érvényes lehet.⁴⁰¹ Megállapította, hogy a fogváltás ideje városon 9-10 év, falun 11-12 év körül zajlik. Jankovich megállapításait figyelembe véve, Nyíregyháza iskoláiban tehát 9-12 év között kellett lenni a legtöbb jó fogú gyermeknek, az elemisek felsőbb évesei és a középfokú iskolások alsóbb osztályosai között. A városi jobb módúak körében, ahol odafigyeltek a fogápolásra, és a fogorvosi ellenőrzésre, fele annyi romlott fogat talált, mint a szegényeknél. Ennek a fordítottja volt igaz falun, ahol a nagyon szegényeknek jobbak voltak a fogai, mint a jobb módúaknak. A jelenség okát a doktornő a kevesebb édességfogyasztással magyarázta. Vizsgálatai során nem talált összefüggést a különböző kenyérfajták fogyasztása és fogak állapota között.

A vázolt szomorú helyzetkép alól Nyíregyháza sem volt kivétel. Két iskola tanulóinak fogászati állapotáról maradtak fenn részletes adatok, melyek alapján rekonstruálhatjuk a helyzetet.

A Kálvineum polgári iskola esetében az iskola felállításától voltak fogászati vizsgálatok. Két tanévből maradtak az utókorra fogvizsgálati eredmények.

	1928/29		1934/35	
	fő	%	fő	%
vizsgálat	191	100	223	100
húzás	85	44,5	88	39,4
tömés	194	101,57		
egyéb beavatkozás			23	10,3

A Kálvineum polgári iskola tanulóinak fogászati állapota⁴⁰²

A diákok fogazata főleg az 1928/29-es évben mutatott elkeserítő képet. A megvizsgált fiatalok mindegyikének átlagban legalább egy fogát be kellett tömni, és e mellett még közel felének (44,5 %) legalább egy fogát ki kellett húzni. Ez annál inkább elszomorító, mivel a polgárlista növendékek a 10-14 korosztályból kerültek ki, és tudvalevően a 12 év körül befejeződött a fogváltás, így a szájukban tökéletes fogsornak, vadonatúj fogaknak kellett volna lenni. Ha ezt a tényt

⁴⁰⁰ Birtalan, 1979. p.207-209.

⁴⁰¹ S. Jankovich, 1935. p.103-108.

⁴⁰² Kálvineum Polgári értesítője, 1928/29 és 1934/35.

figyelembe vesszük, akkor vélhetően a fiatalabbaknak jobb fogai voltak, viszont a felsőbb éveseknek igen rossz fogakkal kellett rendelkezni, ami rontotta az átlagot.

Az okokat elsősorban társadalmi tényezőkkel magyarázhatjuk. Az iskola tanulói között sok volt a rossz körülmények között élő tanuló. Jelentős a vidékiek aránya: 46 illetve 39 %. A szülők többsége, nehezen tudta eltartani a családját, 15 illetve 9 % kisbirtokos-napszámos, 39 illetve 21 % kisiparos, kiskereskedő, 46 illetve 49 % tisztviselő, pap, tanár, és 21 % altiszt, segéd. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az első vizsgálat eredményei az iskolaorvosi kezelések elkezdésének második évében történtek.

A következő vizsgálati eredmény már javuló állapotokat mutatott, ami annak a következménye lehetett, hogy az időközben eltelt 5 év alatt rendszeresek voltak a vizsgálatok és kezelések, és a gyermekek rossz fogait meggyógyították. A húzások, vagyis a menthetetlen fogak aránya még így is magas, de 5 %-kal kevesebb, mint korábban. Az egyéb beavatkozások, amelyek valószínűleg a töméseket is magukba foglalták, meglepően alacsony arányt mutattak.

Hasonló vizsgálatokról maradtak adatok a felsőkereskedelmi iskolából. Az 1933/34. tanév elején megvizsgálták az iskola összes tanulójának (142 fő) a fogát. Ekkor a diákok mindössze 20 %-ának (28 fő) volt hibátlan a fogazata. Néhány fogtöméssel korrigálható foghiba 101 tanuló esetében (71 %) fordult elő. Szerencsére nagyon hiányos, beteg fogazatú gyermek „csak” 13 (9 %) volt.

Évfolyam	Fog status	Év elején	Év végén
I. évfolyam	Ép	10	14
	Közepes foghiba	24	21
	Igen rossz fogak	4	3
II. évfolyam	Ép	7	12
	Közepes foghiba	26	21
	Igen rossz fogak	2	2
III. évfolyam	Ép	6	16
	Közepes foghiba	23	14
	Igen rossz fogak	2	1
IV. évfolyam	Ép	5	13
	Közepes foghiba	28	22
	Igen rossz fogak	5	3
Összesen:		142	142

A felsőkereskedelmi iskola tanulóinak fogászati állapota 1933/34.⁴⁰³

⁴⁰³ Fest, 1934. p.15-18.

Ezek a számok lényegesen jobbak voltak az előzőekben vázolt iskola hasonló korosztályú tanulóinak adatainál. A magyarázat valószínűleg több okban is rejlik.

Felsőkereskedelmi tanulmányokat, a társadalmi helyzetet tekintve, egy „válogatott” gyereksereg végzett. Ebbe az iskolába járók zöme ugyanis polgári közegekből érkezett (38 % értelmiségi, tisztviselő, 10 % birtokos, tőkés, 22 % kiskereskedő vagy kisiparos-, 11 % kisbirtokos, napszámos, 19 % munkás, segéd vagy altiszt szülők gyermeke), ahol többet áldoztak, nagyobb hangsúlyt fordítottak az egészségre, a jó megjelenésre – amihez szigorúan hozzátartozott a fogak állapota is.⁴⁰⁴ Az sem elhanyagolható szempont, hogy a tanulók közel fele (42 %) Nyíregyházi lakos, és a városban lakók könnyebben jutottak orvosi ellátáshoz, mint a vidékiek, így a fogaikat is egyszerűbb volt rendbe hozatni.

Az alsóbb osztályok gyermekei már a fogváltás kellős közepén voltak, szájukban részben vadonatúj fogakkal. Ezt tükrözik az adatok is, ugyanis az 1 osztályban volt a legtöbb ép fogú gyermek. Igaz, magas a nagyon rossz fogak aránya is, de ezt valószínűleg a még ki nem hullott, rossz tejfogak számlájára lehet írni. Az évek előre haladtával érthető módon nőtt a közepes foghibák száma.

Az év végén tartott újabb fogorvosi ellenőrzés alkalmával egyértelmű javulás volt tapasztalható. Ekkor ugyanis a gyermekek 39 %-ának már hibátlan volt a fogazata, ami az év közben elvégzett kezeléseknak volt köszönhető. A közepes állapotú fogazatúak száma ezzel arányosan 55%-ra, az igen rossz fogúaké 6 %-ra esett vissza. A szűrés legnagyobb eredménye, hogy a néhány carieses foggal rendelkező tanuló közül 23 még idejében megcsináltatta romlott fogait. A legrosszabb fogazatúak közül csak 4 diák vállalkozott fogainak pótlására – talán a nagy költségek miatt csak ennyien.

A vizsgálatot készítő Fest doktor a rossz gazdasági helyzettel magyarázta, hogy ebben a fiatal korban ilyen rossz a fogak állapota: „... a táplálékok fogkímélő összeállítása ma anyagi okok miatt sem lehetséges s a fogak ápolására sem tudnak ezek miatt gondot fordítani.”⁴⁰⁵

A bemutatott két példa alapján elmondható, hogy a nyíregyházi középfokú iskolás korosztály fogainak állapota rosszabb volt az országos átlagnál. Jankovich említett vizsgálata a harmincas évek elején az OKI mintajárások adatait idézi, ahol a megvizsgált gyermekek 25%-a volt ép fogú. Ugyancsak jobb arányokat tapasztalt

⁴⁰⁴ Felsőkereskedelmi értesítője, 1933/34.

⁴⁰⁵ Fest, 1934. p.15-18.

Neuber Ede Debrecenben is, ahol a városi tanulók körében 24,5 % ép fogazatút talált.⁴⁰⁶ Ezzel szemben a nyíregyházi Kálvineum polgári tanulói között a statisztikai átlag alapján 1928/29-ben egyetlen hibátlan fogazatú leány sem volt, de a Felsőkereskedelmi iskolában is csak a tanulók 20 %-ának voltak épek a fogai. Igaz ez az arány a kezelések után 39 %-ra emelkedett.

Mindkét példa világosan rámutatott a fogászati kezelések pozitív hatásaira, és alátámasztotta a városban régen óhajtott iskolafogászati ellátás kiépítésének szükségességét. Sajnos azonban, az pénz hiányában csak sok év elteltével valósulhatott meg.

5.3.6 Fogyatékoságok

Miután csak becsült adatok voltak arról, hogy hány fogyatékos gyermek él hazánkban, ezért 1926-ban elrendelték az összeírásukat. Számba vették a Nyíregyházán élő 6-12 éves siketnéma, gyengeelméjű fogyatékos is.⁴⁰⁷ A vizsgálat során feltűnt a siketnéma gyermek magas aránya.

Név	vallás	kor	fogyatékos	szülő	lakhely
F. József	izraelita	14	siketnéma	özv.htb	belváros
S. Endre	evangélikus	10	elme	özv.htb	belváros
G. András	evangélikus	10	elme	földműves	Jakusbokor
K. Eszter	r.katolikus	15	siketnéma	kocsmáros	Felsőpázsit
F. György	g.katolikus	6	siketnéma	cseléd	belváros
S. Gizella	g.katolikus	11	siketnéma		belváros

Fogyatékos gyermekek Nyíregyházán 1926-ban⁴⁰⁸

Simon József szakfelügyelő 1927. január 11-15 között, mint a kultuszminiszter kiküldöttje, Fábry Ignác királyi tanfelügyelő és dr. Kovács László kíséretében végigjárta a népiskolákat. Ismét tájékoztak a gyengeelméjű és hibás beszédűek számáról. A vizsgálatok elvégzése után Nyíregyházán 134 hibás beszédű és 32 gyenge tehetségű gyermeket találtak⁴⁰⁹ úgy, hogy a kis fokban rossz beszédűeket sok esetben nem vették számba.⁴¹⁰ Az adott tanévben kb. 5.000 elemist feltételezve ez a szám azt mutatta, hogy a tanulók 2,7 %-a volt beszédhibás és 0,6 %-a gyenge elméjű. Hibás beszédűek száma valamivel az országos arány 3-4 % alatt maradt. Volt olyan iskola a városban, ahol a harmadik osztályosok 40 %-a hibás beszédű

⁴⁰⁶ idézi: S. Jankovich, 1935. p.103-108.

⁴⁰⁷ SZSZBMÖL V. B 186. VII. 44. 1925.

⁴⁰⁸ SZSZBMÖL V. B 186. VII. 44. 1925.

⁴⁰⁹ SZSZBMÖL IV. B 404. 173. d. III. 114. 1927.

⁴¹⁰ Kovács L., 1927/28. p.20-22. és 3.sz. p.36-37.

volt. A leggyakoribb beszédhibák a pöszeség, a raccsolás, a selypítő beszéd, dadogás és hadarás voltak. A beszédhiba okai sokfélék voltak: 10 esetben idegbántalom, 6-6 angolkor, szervi- (farkastorok), környezeti ok, 5 tanulónál alkoholizmus, 3-nál szellemi gyengeség, 2 esetben vérbaj, 1-1 elmebaj és epilepszia. Volt ahol egyszerre több ok is közrejátszott a baj kialakulásában. 17 olyan tanulót találtak, aki kezelést igényelt, mert vérszegény, sovány, szervi bajos vagy ingerlékeny volt. Három fő kórházba került pl. mandula eltávolításra így szüntetve meg a beszédhiba szervi okát. Volt olyan gyerek, akinek rendszeres alkoholfogyasztása miatt kellett figyelmeztetni a szüleit.⁴¹¹

A nyíregyházi gyermekek elmeállapotáról leginkább egy a kisegítő iskola működésével kapcsolatos adat tájékoztathat. 1928-1935 között 250 gyermek tanult itt, ami a város tanulóinak 0,62 %-a.

5.3.7 Egyéb betegségek

Az *általános testi fejletlenség*, gyengeség, vérszegénység többnyire a leányiskolák egészségi problémája. A korszakban végig arról tudósítanak a leány polgári esetében, hogy sok a gyenge vérszegény tanuló. Kisebb mértékben ugyan, de hasonló problémával találkozhatunk a Kálvineum polgárijában az evangélikus leánygimnáziumban is. Az alaposabb iskolaorvosi vizsgálatok a katolikus fiú gimnázium esetében is a tanulók 15 %-át vérszegények, fejletlennek találta.⁴¹² A probléma okát a rossz otthoni körülményekkel, az elégtelen lakás- és élelmezési viszonyokkal magyarázták, illetve azzal, hogy a Horthy-korszak iskolásai a sokat nélkülöző első világháborús szülöttek, és ezek a tényezők együtt felelősek a tanulók szervezetének csekély ellenálló-képességéért.

Az iskolákban feltűnő szokványos betegségek mellett (heveny fertőző, tbc, stb.) leggyakrabban a *gyulladásos megbetegedések* okoztak gondot. Az enyhébb lefolyású hurutos meghűléses betegségek mindennaposnak számítottak. Az okokat a nehéz gazdasági körülmények, ellátási gondok idején főként a legyengült, kevésbé ellenálló szervezettel, illetve a nem mindig megfelelő ruházattal, elégtelen fűtéssel magyarázták. Különösen azoknál az iskoláknál gyakoriak ezek a problémák, ahol tanulóknak nagy távolságokat kellett megtenni rossz időben is az iskoláig.

⁴¹¹ Kovács L., 1927/28. p.20-22. és 3.sz. p.36-37.

⁴¹² Kirkat értesítője, 1926/27 és 1931/32.

Gyakori betegség volt a mandulagyulladás, vagy az abból kialakuló mandulatályog. (Kálvineum), mely heveny fertőző betegségek szövődménye is lehetett. A korszakban különösen odafigyeltek a mandulatúltengésre, ugyanis a gyakran lobos nagy mandulák más betegségeket és a testi fejlődés visszamaradását is eredményezhették. A katolikus gimnázium orvosa a tanulók 8-10 %-ánál állapított meg rendellenesen nagy mandulát.⁴¹³ Gyakran került sor ezért mandulaműtetre.

Ekkor még nem léteztek olyan gyulladáscsökkentő gyógyszerek, mint a penicillin, ezért sokszor nehéz volt a gyulladásos bajok kezelése. Különösen súlyos, akár végzetes kimenetelű is lehetett a tüdő- és mellhártyagyulladás, mely gyakran kerül említésre az értesítőkben, mint súlyos betegség. Nincs olyan városi közép fokú iskola, ahol ne fordult volna elő a korszakban.

Viszonylag sűrűn találhatunk a vakbélgyulladás előfordulására utaló adatot, mely többnyire műtétrel végződött. (Kossuth, Kálvineum, Angolkisasszonyok)

Ritkábban említik az értesítőkben szívburok-, csonthártya-, ízületi-, középfül-vesegyulladást.

A komolyabb szervi bajok között előfordult szívbaj (Kossuth, Katolikus Gimnázium, Angolkisasszonyok), mely akár végzetes is lehetett (Kálvineum). A katolikus gimnáziumban a fiúk 3-4 %-ánál talált az iskolaorvos eltérést a szív esetében.⁴¹⁴ Az idegrendszeri betegségek közül az angolkisasszonyok felsőkereskedelmisei között fordult elő ideggyengeség illetve fej-és szemidegzsába. Egy polgáriba járó fiúnak pedig agybaj miatt kellett abbahagyni a tanulmányait az 1924/25-ös évben. Ezekről a betegségekről nem derül ki a pontosabb diagnózis, viszont súlyuknál fogva megemlékeznek róluk az értesítők.

A veszélyesebbé váló élet következtében megjelentek a **balesetek**, mint betegítő körülmények (Angolkisasszonyok, Kossuth). A banálisnak tűnő végtagtöréseken kívül, melyek zömmel a fiú iskolák jellemzője, az új technikai vívmányok számlájára írható, hogy 1942/43-ben egy repülésért rajongó Kossuthos fiú baleset szenvedett a cserkészrepülő táborban.

Egy-egy esetben került említésre sárgaság, Basedow-kor, rubeola (Angolkisasszonyok), illetve az állami tanítóképző esetében bokasüllyedés, ínrandulás, lábfeltörés.

⁴¹³ Kirkat értesítője, 1926/27 és 1931/32.

⁴¹⁴ Kirkat értesítője, 1926/27 és 1931/32.

6. Az iskolások egészségvédelme érdekében tett erőfeszítések

*„A hygiénét iskoláinkban általában és
rendszeresen oktatni kell...
Főleg az elemi iskolák és középiskolák azok,
amelyek révén a népbe beolthatók az
egészségtani ismeretek és humánus érzések.”
(Fodor József)⁴¹⁵*

Az ifjúság egészségvédelmének több formája is létezett, az egészségvédelmi intézményrendszertől, egészségtan tantárgy oktatásán, az iskolán kívüli népművelésen keresztül a rendszeres sportolásig. A város iskoláiban ügyesen éltek a sokféle lehetőséggel. Felhasználták a széles körbe eljutó helyi és országos sajtót és az új technikai vívmányokat a mozgófilmet, rádiót is az ismeretek terjesztése érdekében. Az egészségvédő tevékenység pedig túllépett a szűkebb belváros területén, kiterjesztették a tanyai lakosság körébe is.

6.1 Intézményes egészségvédelem

6.1.1 Az iskolaorvosi rendszer

A közegészségi törvény előírásai értelmében a **helyhatósági orvosoknak** minden iskolát évente többször is meg kellett látogatniuk. Mint láttuk feladatuk igen sokrétű volt.

A nyíregyházi tisztiorvosok felosztották maguk között a várost, és évről évre ugyanazokat az iskolákat keresték fel. 1929-1938 között például dr. Ruhmann Kornél a római katolikus és református elemikben valamint Angolkisasszonyoknál és ortodox tóra talmud iskolában, dr. Hartos János a központi evangélikus és izraelita elemikben, a lány polgáriban, dr. Valent Mihály a Kossuth és a katolikus gimnáziumban, Kálvineumban és fiú polgáriban végezte a kötelező (pl. trachoma) vizsgálatokat. A tanyai iskolák látogatását is hasonló rendszerben oldották meg, és kivitelezéséhez a város fogatot biztosított az orvosoknak. Ez a megoldás szerencsés volt abból a szempontból, hogy hosszabb időn át ugyanaz a személy kísérhette figyelemmel egy iskola diákságának állapotát.

A városi középiskolák tudtak csak saját iskolaorvost alkalmazni. Személyük többnyire megegyezett valamelyik tisztiorvos személyével, akik másodállásban a

⁴¹⁵ Bécsei közei kongresszus 1887. idézi Takács Sándor, 1993. p.102-107.

fenntartó iskola költségén látták el a rendszeres iskolai felügyeletet. Az iskolaorvosi költségeknek egy részét a beiratkozó gyermekek néhány pengős befizetései adták.

Legrégebben, 1908-tól a Kossuth Lajos Evangélikus Gimnázium alkalmazott iskolaorvost, a rendelet megjelenését követő 23. évben.⁴¹⁶ A késlekedés oka abban rejlett, hogy nehezen kaptak szakembert erre a posztra. Az iskolaorvosuk feladatává tették *„a főgimnáziumi ifjúságnak lakás- és egészség szempontjából való gondozását, a mulasztó tanulóknak, az igazgató felhívására, a bejelentés napján való meglátogatását, a szegény sorú beteg tanulók ingyenes gyógykezelését és a VII-VIII. osztályban heti 1-1 órában az egészségtan tanítását.”*⁴¹⁷ Megkívánták, hogy az alkalmazandó orvos iskolaorvosi képesítéssel rendelkezzen. Az 1919-ben iskolaorvosként munkába álló dr. Valent Mihály tisztiorvos például 1920 végén szerezte meg képesítését. Az október-november hónapban fővárosban tartott iskolaorvosi tanfolyama idején két kollégája helyettesítette, dr. Korompay Klekner Károly kórházigazgató főorvos tartotta az egészségtant és dr. Fábrý Gábor segédorvos végezte az iskolaorvosi teendőket.

A bennlakásos intézeteknél intézeti orvost kellett alkalmazni. Ők látták el az iskolaorvosi teendőket, és figyelemmel kísérték a városban lakó diákok állapotát is. Nyíregyháza mindhárom intézete teljesítette is ez irányú kötelezettségét, hiszen alapításától rendelkezett intézeti orvossal az Angolkisasszonyok, a Kálvineum és a Tanítóképző is. Az Állami Fiú Tanítóképzőben úgy vélték, hogy *„Az iskolaorvosi intézmény egyik fontos láncszeme az egészségvédelmi szervezetnek.”*⁴¹⁸ A Kálvineum orvosát szabadsága idején több neves, városban működő kollégája helyettesített, és előfordult az is, hogy egy nagyobb járvány esetén többen is bekapcsolódtak a kezelésekre, sőt ennek a református iskolának 1941/42-től Tolvaj Vilma személyében intézeti ápolónője is volt.

Az iskolaorvost foglalkoztató középiskolák közül csak a Kossuth Lajos Evangélikus Gimnáziumban tudtak berendezni és eszközökkel felszerelni különálló orvosi rendelőt. Az orvosok vagy a saját rendelőjükben vagy a tantermekben vizsgálták és oltották a gyermekeket, esetleg a fekvőbetegeket meglátogatták. A bentlakásos intézeteknek és az internátusok, diákotthonok fenntartásához szigorú előírások betartása volt kötelező. Az épületnek rendelkeznie kellett betegszobával, internátusi

⁴¹⁶ Egészségtanár választása. 1908. p.2.

⁴¹⁷ EKLK értesítője, 1935/36.

⁴¹⁸ Áll. Tanítóképző értesítője, 1933/34.

orvost kellett alkalmazniuk. Az Állami Fiú Tanítóképzőben pl. 16,15 m² alapterületű betegszoba volt,⁴¹⁹ a Kálvineumban 10 ágyas, de volt a Szent Imre fiúinternátusban is. Az intézménybe való bevonulás előtt hatósági orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni a tanulónak, hogy nem beteg.

Az első világháborút követően felállott középiskolák már kivétel nélkül alkalmaztak orvost, bár az egészségtant a leányiskolákban (Geduly lánygimnázium, Kálvineum, Angolkisasszonyok) nem ők oktatták.

Iskola	Tanév	Iskolaorvos
Kossuth Gimnázium	1908/09	Szilvási Gyula
	1908/09-1909/10	Demjén József és Saáry Sándor
	1910/11-1917/18	Mikecz Miklós
	1918/19	Hoffmann Emil
	1919/20-1944	Valent Mihály
Áll. Tanítóképző	1914/15-1928/29	Konthy Gyula
	1929/30-1944	Pál Jenő
Ev. Leánygimnázium	1917/18-1940/41	Hoffmann Emil
	1941/42-1944	Kusnyerik János
Felsőkereskedelmi	1918-1943	Demjén József
	1944. jan.1.-	Vígváry László
Kir. Kat. Gimnázium	1921/22-1926/27	Konthy Gyula
	1927/28-1928/29	K.Klekner Károly
	1930-1943	Pál Jenő
	1944	Keresztesy Tibor
Kálvineum	1926-1928/29	Benkő Jenő
	1929/30-1942/43	Pataki Tibor
	1943/44	Lévay Miklós
Angol kisasszonyok	1930/31-1936/37	Konthy Gyula
	1936/37-1938/39	T. Welinszky Róza
	1939/40-1944	Mandula Sándor

Nyíregyházi iskolaorvosok⁴²⁰

Probléma az egyéb közép fokú intézetek (polgárik, szakképző iskolák) és a népiskolák iskolaorvosi ellátásával volt. Ezeknek az iskoláknak iskola-egészségügyi felügyeletét csak évtizedekkel később sikerült megszervezni.

A kötelező tisztiorvosi és iskolaorvosi vizsgálatokon túl a húszas-harmincas években néhány nagyobb szabású egészségügyi akció is lezajlott a városban. Ezek egy része központilag előírt (pl. az 1921-es iskolavizsgálat), más részük az ifjúság egészségéért aggódó helyi orvosok, pedagógusok magánkezdeményezése volt (pl. Oláh Dániel és a fogorvosok vizsgálatai). Valamennyi az ifjúság egészségének óvását szolgálta.

⁴¹⁹ Áll. Tanítóképző értesítője, 1926/27.

⁴²⁰ Az iskolák értesítői alapján

Továbbra sem létezett városi iskolaorvosi szolgálat, így az elemi iskoláknak, és a polgáriknak nélkülözniük kellett az iskolaorvost. Ezeket a tanintézeteket „csak” a tisztiorvosok látogatták amennyire idejük engedte, bár ezekben az iskolákban is jelentős számú gyereksereg fordult meg. A Jókai Mór Községi Polgári Fiúiskola igazgatója már 1927. szeptember 10-én levélben fordult a tanfelügyelőséghez, és kérte iskolaorvos alkalmazását. A Községi Polgári Lányiskola tanári kara néhány hónap múlva, 1928. január 9-i ülésén szintén szorgalmazta az iskolaorvosi intézmény megszervezését. Kérésük indoklásában az szerepelt, hogy az ifjúság egészségi állapota nem kielégítő és más városok megvalósították e fontos intézményt. A húszas évek második felétől az iskolai értesítők folyton arról adnak hírt, hogy a leány polgáriban sok a gyenge, vérszegény, sőt a tbc-t megelőző állapotú, tüdőcsúcshurutos tanuló, ezért szükséges lenne a rendszeres év eleji vizsgálat. Hasonló volt a helyzet a fiú polgáriban is. A gyermekek egészségi állapotát hátrányosan befolyásolta az is, hogy főleg a fiú polgáriba járók között sok bejáró korán kelt, későn feküdt le, és egész nap száraz kosztot evett. Ez a kimerült, alultáplált állapot pedig kedvezett a „morbus hungaricus” kialakulásának.

A polgári leányiskola tanári kara kérelmét az iskolaorvosi állás megszervezésére, a város iskolaszéke is támogatta január 17-i ülésén. Az elképzelés véleményezésre került Konthy Gyula tiszti főorvoshoz is, aki az iskolaorvosi intézmény felállítását szükséges és hasznos dolognak tartotta. A vizsgálatok szükségessége mellett lényegesnek tartotta a felvilágosító előadásokat is, hiszen, ha nem oltják be a gyermekeket ezen ismeretekkel, azok nyom nélkül eltűnnek. Konthy doktor javasolta továbbá, hogy a polgári fiúiskolába is kellene iskolaorvos.

Az ügy szerencsére nem nyugodott, az ötlet eljutott Bencs Kálmán polgármesterig, aki kérte Kardos István kulturtanácsnokot, hogy tekintse meg a fővárosi kidolgozott tervezetet, és tegyen javaslatot az orvosi vizsgálatok meghonosítására nemcsak a községi, de a felekezeti iskolákban is.

A fővárosi példa nyomán már 1928. április 28-án megszületett egy tervezet a város iskolaorvosi állás megszervezése tárgyában. A leendő szakképzett iskolaorvos feladatait részletesen szabályozták, és csak apró részletekben tértek el a budapesti mintától. A feladatokat három tevékenységi körre bontották: az iskolával-, a gyermekekkel szembeni feladatokra, és az egészségtan oktatására. A fenti tervezet keresztülviteléhez számba vették a szükséges kiadások dologi és személyi részét. Fel kellett szerelni egy iskolaorvosi rendelőt, ami az induláskor nagyobb összeget

jelentett. Szükség volt a vizsgálatokhoz pontos személymérlegre, magasságmérőre, cm-szalagra, kis mentőszekrényre, hallgatósőre, 20-20 db. falapocra torokvizsgálathoz, kartotékborítékokra a törzslapok tárolásához, 1000 nyomtatványra a szülők felhívásához, 2000 pesti minta szerinti törzslapra, iskolaorvosi bélyegzőre, gyógyszerekre, illetve az iratok őrzésére zárható szekrényre, aminek kulcsa az iskolaorvosnál lett volna. Az iskolaorvosi intézmény indítását a két polgáriban javasolták. A tervek szerint a tandíjban évi 1 - 1,5 - 2 pengőt szándékoztak az iskolaorvos céljára beállítani. A többi költséget a város fedezte volna. A két iskola ellátására szolgáló iskolaorvost a XI. fizetési fok 1. fokozata szerinti fizetés illette volna meg.

1931 őszén azonban országosan redukálták az iskolaorvosi költségvetést. Talán ez lehetett az oka, hogy a sokak által támogatott terv csak terv maradt, és még 1940-ben is csak ott tartottak, hogy „*a helybeli fiúiskolák a város polgármestere útján állami iskolaorvosi intézmény felállítását kérték a Vallás és Közoktatási Minisztertől az iskolák 1600 tanulójának egészségügyi ellenőrzésére.*”⁴²¹ A VKM 1940. november 15-én kelt elutasító levele közölte, hogy fedezet hiányában nem tud felvenni iskolaorvos és egészségtanárt a nyíregyházi közép és középfokú fiúiskolák számára.

Az ambíciózus, a szakirodalmi beszámolókat bizonyára jól ismerő orvosok egyéni törekvései többnyire anyagi támogatás hiányában nem tudtak teljesen kibontakozni, de a haladó fővárosi elképzelés minél több elemét próbálták a helyi viszonyok között alkalmazni. A hivatalos intézkedések pedig kimerültek abban, hogy 1934-ben tanulmányutat szerveztek a mintául szolgáló Gödöllőre.

1944 januárjában került újból napirendre az iskolaorvosi intézmény megszervezésének kérdése. Az 1943-ban megszületett 8300 sz. VKM rendelet megerősítette, hogy a középiskolákban iskolaorvost kellett alkalmazni. A város be is tervezett költségvetésébe 500 pengő évi költséget. Az iskolaigazgatók feladatává tették, hogy keressenek megfelelő orvost, akit heti 5 órában foglalkoztatnak. Ezzel az elhatározással a város középfokú, tehát a polgári iskolái is, megfelelő anyagilag biztos háttérrel rendelkező egészségügyi ellátáshoz jutottak. Igaz, az elemisek továbbra is kimaradtak a rendszerből.

⁴²¹ EKLK értesítője, 1940/41.

6.1.2 Iskolafogászat

A XX. század elején a fogorvosok felismerték, hogy a már-már népbetegségszámba menő fogbetegségek gyógyítását és megelőzését leginkább iskolai kereteken belül lehet megvalósítani. E gondolatok jegyében a század első éveitől Európa szerte alakultak az iskola-fogorvosi rendelők. Az első 1902-ben Strassburgban létesült, majd 1909-ben Berlin, 1910-ben Zürich, Koppenhága, 1912-ben Lipcse, Nürnberg, Hamburg, 1923-ban Prága következett.⁴²²

Több évtizednyi próbálkozás után csak 1921. szeptemberébenben sikerült Végh János budapesti tiszti főorvosnak az amerikai vöröskereszt segítségével, a főváros nyolc iskolájában elhelyezett iskola-fogorvosi rendelőt fölállítania 16 fog- és 1 röntgenorvossal napi 3 órás munkaidővel.⁴²³ Az OKI lökést adott az iskolai fogászatok ügyének is. Az ellátásra két lehetőség nyílt. A nagyobb településeken a tanulók látogattak el rendszeresen a központi fogorvosi rendelőkbe. A vidéken megvalósuló változat szerint, viszont mozgó ambulanciákat hoztak létre, amik a gyerekek helyébe mentek. A felszerelés három ládában elfért, és akár szekéren vagy vonaton is szállíthatták. A hazánktól fejlettebb úthálózattal rendelkező európai államokban már ún. vándor autós klinikák is léteztek, ahol az autó belső tere volt rendelőnek berendezve.

Az iskolai fogklinikák feladata a prevención túl, a vagyontalan gyermekek fogainak gyógyítása, a menthető fogak tömése, a menthetetlenek húzása, majd pótlása, és a fogszabályozás volt. Új elemet jelentett a fogápolás népszerűsítése. Valamennyi helyen a Kantorowicz bonni professzor által kidolgozott ún. szisztémás kezelés folyt, ami azt jelentette, hogy a fogászatok működésük első évében megvizsgálták az éppen fogváltás alatt lévő összes elsőst, és rendbe hozták azoknak a hibás fogait, akik a kezelést az iskola-fogorvostól igényelték. A következő évben már csak ellenőrizni kellett, és az esetleges beavatkozásokat elvégezni. Emellett újabb első osztályok kerültek sorra. Egységes volt az adminisztráció és a kötelező havi statisztika is, így a rendelők munkájáról bármikor könnyen áttekintést lehetett kapni.

Magyarországon az első vidéki iskola-fogorvosi körzeti rendelő 1927/28 tanévben alakult az OKI által kialakított gödöllői egészségügyi mintajárásban Hamar Pál irányításával. Az egymás után létrejövő újabb mintajárásokban szépen gyarapodott

⁴²² Oravecz, 1927. p.279-296.

⁴²³ Oravecz, 1927. p.279-296.

a fogászati rendelők száma: 1929-ben 11; 1930-ban 13; 1932-ben 16; és 1934-ben már 19 üzemelt.⁴²⁴ Az OKI jelentéseiből azonban az is megállapítható, hogy Északkelet-Magyarországon 1934-ig Sátoraljaújhely kivételével nem létesült kör fogorvosi rendelő. A rendelők anyagi biztonságáról az OKI gondoskodott, részben a minisztériumtól, részben a Rockefeller alaptól kapott pénzből. Néhol a vármegyék is átvállaltak a költségekből. Voltak törekvések a betegbiztosítók bevonására is. Bár 1931-ben redukálták az iskola-egészségügyi ellátásra szolgáló keretet, az iskolafogászati rendelések számát megtartották, sőt újabb vándorrendelők is létrejöttek. Előfordult azonban, hogy időnként nem üzemeltek, vagy csökkentették a munkaidőt.

Nyíregyháza középfokú iskolái közül a húszas évek végén, a harmincas évek elején csak négyben létezett rendszeres fogászati ellátás.

Iskola	Tanév	Iskolaorvos
Kossuth Gimnázium	1934/35-	Fest Zoltán
Felsőkereskedelmi	1933/34-	Fest Zoltán
Kálvineum	1926/27-1941/42	Köteles József (képző)
	1926/27-1931/32	Kugel Viktor (polgári)
	1941/42-	Balogh Ilona
Leány polgári	1930/31-	Kovácsné, Farkas Irén

Nyíregyházi iskolafogorvosok⁴²⁵

A Kálvineum volt a város első iskolája, ahol először vezették be, és évenként ismételték a hallgatók számára kötelező fogászati kezelést, az iskola költségén. Az iskolafogorvos az aranytömésen és koronán kívül minden beavatkozást elvégzett. Mindez az 1926/27-es tanévben történt – a Budapesti iskolafogászat nyitása (1925) után egy évvel, és az első Gödöllői kezdeményezéstől (1927/28-es tanév) egy évvel korábban. Az 1933/34-os évben az eddig évenként újból felfektetett szájtérkép helyett a növendékek állandó törzslapot kaptak, ami a későbbi kezelések szempontjából rendkívül fontos és hasznos újítás volt. Az iskolafogorvos alapelve az volt, hogy olyan fogat tömött, aminél a romlás nem érte el az ideget, így a többség félelem izgalom nélkül jár kezelésre. Nem kényszerítene senkit, hogy az intézeti orvossal kezeltesse fogait, a lényeg az volt, hogy kezeltesse. 1942/43-tól már az iskolához tartozó gyakorló iskola első elemiseinek fogait is megvizsgálták.

⁴²⁴ Iskola-fogorvosi munka az egészségügyi mintajárásokban. 1930.p.753-766.

⁴²⁵ Az iskolák értesítői alapján

A Kossuth Gimnáziumban 1934-ben kötelező jelleggel bevezették a tanulói fogvizsgálatokat. Az orvos fogászati törzslapokat állított ki a tanulók fogainak állapotáról, szülői értekezleten előadást tartott a szájápolásról. A Felsőkereskedelmi iskolában a fogászati vizsgálat költségét az Ifjúsági Segítő Egyesület állta. A fogorvosuk 1934-ben tanulmányban összegezte tapasztalatait. Ahol nem volt elég pénz a vizsgálatokra, legalább az elsősök fogait nézték át időnként, és szülői értekezleten propagálták a fogakkal való törődés fontosságát. Ez tette a leány polgáriiban dr. Kovácsné dr. Farkas Irén fogorvosnő.⁴²⁶

A tanulóifjúság jó része azonban ellátatlanul maradt. Az elemi iskolások esetén, és különösen a tanyai gyermekeknél volt ez nagy probléma, hiszen mint láttuk, ez az újabb népbetegség a tanulóifjúság majdnem egészét érintette. A Kálvineum gyakorló iskoláján kívül az izraelita elemi iskolában is bevezették a rendszeres fogvizsgálatot 1930-ban a főrabbi javaslatára. Egyéni törzslapokat alkalmaztak, és tervezték a szegények ingyenes gyógyítását is, bár ezt csak terv maradt. Szerencsájukra a hitközség tagjai között több fogorvos is volt, így pl. dr. Katz és dr. Bordás, akikre sürgős esetben számítani lehetett.

Országosan pedig intenzíven beindultak az iskolafogászat szervezések. Nyíregyháza fogorvosai látva az országos próbálkozásokat, és ismerve a tarthatatlan helyzetet a fogászati állapotok terén, 1935-ben önszántukból mozgalmat kezdeményeztek. *„Sajnos városunk nemkülönben az iskolákat fenntartó egyházaknak ma nem igen áll módjában anyagiak híján ezen intézményeket megszervezni, de hisszük, hogy a gondolat ébrentartásával mindig lehet majd valamit csinálni ezzel a népbetegséggel szemben s ha az elemi iskolákban mást nem is, de a fogak tisztántartását és célszerű táplálkozást tudjuk propagálni.”* - írta az iskola fogászati akciót meghirdető 8 fogorvos dr. Katz Imre, dr. Klinczkó Lajos, dr. Kovács László, dr. Kovácsné dr. Farkas Irén, dr. Köteles József, dr. Molnár Viktor, dr. Róth Izsó, dr. Sággy Gyula, valamint egy vizsgázott fogászmester, Harstein Miklós.⁴²⁷ Négy oldalas átiratukat elküldték a város középfokú iskoláiba és a Polgármesteri Hivatalhoz, kérve a polgármester támogatását, és értesítését arról, hogy akarnak-e csatlakozni a városi fogorvosok kezdeményezéséhez.

⁴²⁶ Leány Polgári értesítője, 1930/31.

⁴²⁷ SZSZBMÖL V. B 186. 2971.1935.

A mielőbbi vizsgálat indoklásaként az szerepelt, hogy a fogromlás már kisgyermekkorban kezdődik, és amit elmulasztanak kezelni, az később helyrehozhatatlan állapotba kerül

A nyíregyházi fogorvosok kérték, hogy

- Kötelezzék a vármegyei főorvos és város vezetése alá tartozó iskolákat, hogy tanulók fogait félévente szakorvossal díjtalanul megvizsgáltassák
- Legalább első osztályban vezessék be a kötelező fogorvosi kezelést.

A munkát alacsonyabb díjazásért vállalták és javasolták a beavatkozásoknál a szabad orvosválasztást. A választott orvosnak viszont a gyermek törzslapját ki kellett tölteni, és vissza kellett juttatni az iskolába, hogy végigkísérje a tanulót iskolai évei alatt.

Az akció lezajlása után a fogorvosok egyre szorgalmazták az iskolafogászat felállítását. 1938. szeptemberében a Zöldkereszt szolgálat keretében való megszervezés merült fel, de megvalósítása elmaradt.

1941. novemberében került újból napirendre a kérdés. Dr. Jesztrebényi Ernő tiszt főorvos az akkor már polgármester Szohor Pálhoz írt levelében próbálta előrevinni a dolgot. *„Közegészségügyi érdekek figyelembevételével arra kérem Polgármester Urat, szíveskedjen lehetővé tenni a nyíregyházi gyermekek iskola-fogorvosi ellátását.”*⁴²⁸

Az eredmény ezúttal nem maradt el, a képviselőtestület 1941. év november 28-án elhatározta az iskolafogászat megszervezését: *„1942. évtől kezdődőleg a 6 éves kortól 12 éves korig elemi iskolás gyermekek részére iskola-fogorvosi intézményt szervez, amely munkaköre: az évenként történő rendszeres vizsgálat és kezelés, a szülők felhívása és a gyermek nevelése a rendszeres fogvizsgálat és fogpótlás szükségességére, a helyes fogápolás tanítása, profilacticus kezelés, mely a helyes táplálkozásra való nevelésből, esetleg gyógyszeres kezelésből áll.”*⁴²⁹ Erre a célra 5.500 pengőt irányoztak elő az alábbi megosztásban:

- berendezés: 2.200
- orvos fizetése 10 óra: 2.000
- asszisztens fizetése 10 óra: 800
- fogászati anyagok: 500⁴³⁰

⁴²⁸ SZSZBMÖL V. B 186. 31081. 941.

⁴²⁹ SZSZBMÖL V. B 186. 628. 1941.

⁴³⁰ SZSZBMÖL V. B 186. 31081. 1941.

Az OKI-tól jutányosan jutottak hozzá egy teljes iskola fogászati felszereléshez, és kinevezték dr. Balogh Ilona fogorvosnőt a feladat ellátására, aki saját rendelőjében rendelt, és ő szerezte be a fogászati anyagokat is. Az iskola-fogorvosi rendelés tehát 1942. márciusában megindult városunkban, de kapacitása nem volt akkora, mint az igények. 6.684 elemi iskolást kellett volna ellátnia, de a tíz hónapos rendelési idő alatt mintegy 1.500 tanuló ellátására volt lehetőség. Az intézmény felállítása így is nagy jelentőséggel bírt Nyíregyháza egészségügyében.

6.1.3 A fogyatékos gyermekek iskoláztatása

A hazai népoktatás nagy hibája volt a magas 50-60 fős osztálylétszám, ahol sem a kiemelkedően tehetséges gyermekekkel, sem a kevés tehetségűekkel vagy fogyatékosokkal nem tudtak kielégítően foglalkozni. A legtöbb hátránnyal küzdő fiatal ezért hamar lemorzsolódott az oktatásból és képzetlenségénél fogva munkát sem tudott vállalni. Nyugat-Európában pedig már a 20. század elején működtek olyan, kis létszámú, 15-20 fős osztályok ahol a tanulóval hosszabb ideig és behatóbban lehetett foglalkozni.

A század elején hazánkban is nagy fejlődésnek indult a gyógypedagógiai szakoktatás és nevelés. Intézetek létesültek de a háború derékba törte a terveket. A háború után a VKM újra hozzákezdett a régi elképzelések megvalósításához. Erre nagy szükség is volt, hiszen 1920-ban hazánkban 10.601 gyenge elméjű gyermek volt, s közülük csak 189 volt beiskolázva.⁴³¹ Ezek a fiatalok az államnak és családoknak egyaránt terhére voltak, pedig ha időben képezték volna őket, dolgozhattak volna pl. a mezőgazdaságban. Mint ahogy a németországi példa is mutatta, ahol a kiegészítő képzést követően 70 %-uk teljes, 20 %-uk részlegesen keresőképesé vált.⁴³²

A magyar népoktatás is elismerte ezeknek az iskoláknak a létjogosultságát, de az intézmények létrehozása és fenntartása többnyire anyagi akadályokba ütközött. Legtöbbjüket jótékony egyesületek, vallási felekezetek, közadakozás hozta létre, esetleg némi állami hozzájárulással tartották fenn azokat. Az 1921. évi XXX. tc. előírta a fogyatékosok iskoláztatási kötelezettségét.⁴³³ A végrehajtást szabályozó rendelet két iskolatípust határozott meg a képzésükre, a kiegészítő iskolákat, és az

⁴³¹ Kovács L. (a), 1926/27. p.104-105.

⁴³² Kovács L. (b), 1926/27. p.42-43.

⁴³³ 1921. évi XXX. Tc.

ideges és fejletlen gyermekek intézeteit. A gyermekek szellemi képességeinek pontosabb meghatározása érdekében Éltés Mátyás gyógypedagógiai igazgató intelligencia vizsgálatot dolgozott ki. Aki a korának megfelelő értelmi szint alatt volt, azt kiegészítő iskolába utalták.

1927. január 11-15. között végzett vizsgálatok után Nyíregyházán szám szerint annyi gyermeket találtak, hogy „*a gyenge tehetségű és beszédhibás gyermekek tanítására még folyó tanévben egy kiegészítő iskola szerveztessék.*” – jelentette ki Benkő András tanfelügyelő augusztusban, és ezt kérték a szülők is.⁴³⁴ A gyógypedagógiai intézet mellé egy beszédjavító tanfolyamot is tervezett Kardos István kultúr tanácsnok.

Először ez a beszédjavító tanfolyam valósult meg. Az 1927-es felmérés során fény derült ugyanis arra, hogy milyen sok beszédhibás gyermek jár az iskolákba. Kétségtelen az is, hogy Kubacska István evangélikus tanító osztályában alig volt rossz beszédű fiatal, mivel ő régebb óta foglalkozott a beszédjavítás kérdésével, bizonyítva ezzel a korrigálás lehetőségét.⁴³⁵

Ezek után nem volt kétséges, hogy a város képviselőtestülete 1927. április 29-i közgyűlésén áldását adja egy beszédjavító tanfolyamot szervezéséhez „*....amely azért is érdekes és jelentőségteljes, mert Budapesten kívül Nyíregyházán lesz Magyarország első ilyen gyógytanfolyama.*”⁴³⁶ A szegényeknek ingyenes, a többinek mérsékelt díjú volt a képzés. A kiválasztott tanulóknak júliusban előzetes orvosi vizsgálaton kellett részt venniük, ahol felvételi lapot állítottak ki számukra és ha kellett kezelték őket. 1927. augusztusában négy héten át tanulták a helyes légzés, lassú tagolt beszéd módozatait dr. Schulmann Adolftól a siketnéma intézet igazgatójától és dr. Kovács Lászlótól. Egyúttal folyt a szülők felvilágosítása is. Megismertették velük a gyógypedagógusok munkáját és megtanulták, hogyan bánjanak helyesen a gyerekekkel. A beszédjavító tanfolyam résztvevői között 35 fiú és 15 lány volt. Negyven fő 6-15 éves, öt-öt 5 év alatti és 15 év feletti volt, valamennyi vallású között volt hibás beszédű. A szülők foglalkozását tekintve feltűnt, hogy zömében a városi polgárság korrigáltatta gyermeke beszédét, ugyanis míg 12-12 iparos és értelmiségi, 4 kereskedő, 2 zenész és 1 katona gyerek, addig 18 napszámos és csak 1 földmunkás gyermek járt a tanfolyamra. Ennek oka az lehetett,

⁴³⁴ SZSZBMÖL IV. B 404. 173. d. III. 114.1927.

⁴³⁵ Kovács L. (a), 1926/27. p.104-105.

⁴³⁶ SZSZBMÖL V. B 186. 945. d. VII. 46. 1927.

hogy a földművesek a várostól messze laktak, lekötötte őket nyáron a munka illetve úgy gondolhatták a szülők, hogy egy paraszt gyerek számára talán mellékes, hogy milyen szépen beszél. A tanfolyam eredményessége az alábbiak szerint volt összegezhető:

	részrtvevő	eredményesség					
		folyékony	jó kiejtés	nagy jav.	javult	kevés jav.	kimaradt
dadog	21	7		6	4	3	1
pősze	18		4	5	1	5	3
mindkettő	11		2	5	3	1	
összesen	50	7	13	16	8	9	4

A beszédjavító tanfolyam eredményességéről⁴³⁷

A résztvevők nagy részénél lényeges javulás következett be. A 17 főnyi kevésbé gyógyultnál az esetek súlyossága, az idő rövidsége, későbbi kezdés vagy az órák rendszertelen látogatása állt a háttérben. A kimaradások oka 2 fő estében a vidéki lakhely volt, 1 szabóinast főnöke nem engedett el az órákra, 1 esetben pedig a szülői hanyagság volt az ok.

Együttal a tanítóknak is rendeztek tanfolyamot. Ez azért bírt nagy jelentőséggel, mert egyébként csak a fővárosban létezett ilyen képzés. Az első évben 36 hallgató (tanár 6, orvos 1, tanító 22, tanárjelölt 2, tanítójelölt 5) vett részt az augusztus 2-19. között megtartott képzésen, ami délelőttönként elméleti oktatásból, délután gyakorlatból állt, mely során a hallgatók vezették a gyerekek tanfolyamát. A vidéki tanítók napidíjat kaptak és elszállásolták őket. A képzés 17 fő sikeres vizsgájával zárult. A résztvevők közül 11 fő, bár rendszeresen járt, de nem vizsgázott és nyolcan pedig a rendszertelen tanfolyam látogatás miatt nem vizsgáztak.⁴³⁸

Az eredményekről beszámolva Benkő András királyi tanfelügyelő kérte a várostól az állandó tanfolyam létrehozását. Javasolta, hogy kössék össze egy kisegítő iskola létesítésével, mely akkor már napirenden volt.

A húszas évek elején Magyarországon csak 10 olyan iskola volt, ahol orvosi felügyelet mellett két év alatt megtanulva egy év anyagát, képezték a gyengébb képességű gyermekeket. Ha a gyerek szellemileg utolérte a többit visszahelyezték a normál osztályba, ha a kisegítőben sem fejlődött, áthelyezték a gyengeelmájúek intézetébe.

⁴³⁷ Kovács L., 1927/28. p.20-22. és 3.sz. p.36-37.

⁴³⁸ Kovács L., 1927/28. p.20-22. és 3.sz. p.36-37.

Simon József szakfelügyelő vezetésével országosan elkezdődött az új *kisegítő iskolák* felállítása. Nyíregyházán is szóba jött egy ilyen intézet létesítésre, mely gondolatot a város polgármestere és tanügyi hatósága is támogatott. Beindult a helyi sajtóban (Nyírvidék és Szabolcsi Tanító) is a hírverés az ügy érdekében, ami főként a szülők és pedagógusok felvilágosítását szolgálta. Dr. Kovács László, az iskolaorvos, és újságíró számos cikket írt a témában.

A VKM, a megye tanfelügyelőségének felterjesztésére, 1928. január 28-án rendelte el az intézet létesítését. Szabolcs-Szatmár megyében 1928. március 26-án nyílt meg a fogyatékos gyermeket oktató kisegítő iskola összevont első-második osztályban. Az első osztályt az evangélikus iskolában helyezték el, majd a következő évben, már a többi egyházi iskola is igényelte, egy-egy osztály szervezését. Az iskola tanítójának Czimbolinecz József állami tanítót nevezték ki. A fenntartást pl. fűtés a város fedezte. A következő évtől, amikor a második osztályt is megnyitották, bevontak a képzésbe olyan evangélikus tanítókat is, akiknek volt erre képesítése.⁴³⁹

Az 1931-ben megjelent várostörténeti monográfia már arról ad hírt, hogy Nyíregyházán az 1. és 2. osztályos kis elemisták részére kisegítő iskolai tagozatot állítottak fel a római és görög katolikus, evangélikus és izraelita iskolákban.⁴⁴⁰

Fokozatosan emelkedett a létszám, önálló épületet igényeltek, mindhiába, majd 1930-tól többször sürgették az osztályok felekezeti megoszlásának felszámolását, önálló osztályok kialakítását, a sikerebb munkavégzés érdekében.

A kisegítő iskolában 1935-ig kb. 250 gyermek tanult, akik között nagy létszámban voltak a környezeti ártalmak miatt visszamaradt tanulók.⁴⁴¹ Az osztályok létszámát a szemvizsgálati jegyzőkönyvek alapján tudjuk. Általában 15-26 gyerek járt osztályonként, 30 fölé mindössze három félévben emelkedett a létszám. Szintén a szemvizsgálati jegyzőkönyvekből tűnik úgy, hogy 1939-től már csak állami kisegítő iskola működött, a felekezeti iskolákban nem voltak osztályok.

Közben a sajtóban felröppent a hír, hogy a Sóstói erdőben a város által adott 16 hold területen gyengeelméjűek intézetét építik fel, ahol foglalkoztatás is lesz. *„Ilyen gyógypedagógiai mezőgazdasági foglalkoztató intézet hazánkban elsőként*

⁴³⁹ SZSZBMÖL V. 402. 1928. 20. bjgy

⁴⁴⁰ Korányi, 1931. p.168-194.

⁴⁴¹ Tarnai, 1987. p.5-18.

Nyíregyházán épült volna”.⁴⁴² A megyei felvételi körzetű intézet végül nem épült fel.

6.1.4 Gyermeknyaraltatás

A kötelező iskoláztatás a 19. század vége óta a gyermeket napi 4-5 órai zárt levegőben való tartózkodásra készítette, iskolai kötelezettségük ellátása erős szellemi munkát jelentett, ami a fejlődő szervezetet fokozottan igénybe vette. Főként a szegény szülők testileg leromlott, vérszegény, rosszul táplált gyermekeinek, akik a tanulás mellett rendszeresen dolgoztak is, lett volna szükségük némi regenerálódásra, ők viszont nem tudták gyermekeiket üdülésre küldeni. Esetükben a hatóságoknak, a társadalomnak kellett megoldani az egészség helyreállításának kérdését. Nem volt ez másként Nyíregyházán sem. Adva volt egy gyermeküdülő létesítésének minden feltétele: 900 holdas szél és pormentes erdő, szikes tó, jó volt a megközelítése, 20 perc alatt el lehetett érni a városból villamossal. (31. melléklet)

Az első gyermeküdültetést 1911-ben szervezte meg a Nyíregyházi Leányegylet Sóstón. *„A Leányegylet úgy gondolja, nemcsak a fővárosnak, nekünk is vannak erre szoruló gyermekeink... Nézzünk csak körül! A vérszegénységnek, scrofula hajlamnak,⁴⁴³ rossz táplálkozásnak hány sápadt alakját látják tanítóink a szeptemberi csoportosuláskor? Nem betegek, nem tüdővérszesek, csak gyöngék, véznák, ellenállásra képtelenek. Ha ezeket a szünidőben fel lehetne frissíteni, jó levegőre vinni, rendszeren táplálni – 10-15 fürdőben részesíteni, nem volna áldásos?”* – foglalták össze elképzelésüket a helyi sajtóban.⁴⁴⁴

A nagyrészt adományokból működtetett, majd 1914-ben új épülettel gyarapodott üdülőt 1927-től 1945-ig a város működtette egy alapítványból. Lehetővé vált ezzel a nyaralók létszámának növelése is.

A gyermeküdültetés fő elve az volt, hogy a szegény, betegségre hajlamos, gyenge, vérszegény gyermekek vehettek benne részt. Az üdülésre szorulókról egyrészt az iskolaigazgatók küldtek névsort, másrészt a tisztí orvos adott véleményt. Ezt környezet tanulmány követte, melynek fő szempontjai a vagyoni állapot, a szülők foglalkozása, testvérek száma stb. voltak, így választva ki a leginkább rászoruló,

⁴⁴² Kovács L., 1926/27. p.104-105.

⁴⁴³ Scrofula: gümőkóros nyaki nyirokcsomó duzzanat

⁴⁴⁴ A Leányegylet új actiója, 1911.

szegény rossz körülmények között élőkét. Egyenlő jogosultságnál a hadviseltek előnyt élveztek.

*„Az egész nyaralás szervezésében bármily oldalról jövő ajánlás vagy protekció kizárassék.”*⁴⁴⁵ – adták ki a verdiktet a városatyák. Az üdülőbe vonulás előtt a tisztí orvos megvizsgálta a beutaltakat, hogy nincs-e fertőző közöttük, lemérte súlyukat, hogy majd 4 hét után megállapíthassa a súlygyarapodás mértékét. Ha egy gyermek nem volt üdülésre engedhető, mással töltötték fel a helyét, hisz rászoruló sok volt, a férőhely kevés.

A húszas évek közepétől számos beutalt családi háttéréről képet tudunk kapni. 1925-ben, a 25 üdülő gyermek közül 2 postás, 3 rendőr, 3 városi munkás, és 1-1 borbély géplakatos, bodnár, suszter, gazdálkodó, gyermeke volt, valamint 12 árva vagy félárva.⁴⁴⁶

A 14 éves menekült, árva R. Elvirát 19 és 20 éves bátyjai tartották el. A lány télen náthalázás volt, az orvos javasolta a jó levegőt, feltáplálást. Az ugyanabban az évben nyaraló K. Ildikó és K. Tibor egy 6 gyermekes menekült tanító gyermekei. Nem volt lakásuk és jövedelmük, hét hónapja éheztek.⁴⁴⁷

1931-ben D. Katalinnak, egy százszázalékos hadirokkant 10 éves vérszegény lányának üdülési kérvényét Fodor Lajos orvos imígyen indokolta: *„nagyfokú vérszegénységben szenved, erősen lesoványodott, ingyen nyaralásra javasolt.”*⁴⁴⁸

1933-ban özvegy T. Ferencné két lánya részére kért felvételt. *„Alázatos kérelmem alátámasztására legyen szabad felhozni végtelenül szomorú anyagi helyzetemen kívül azt a körülményt, hogy megboldogult férjem hadifogságban szerzett betegségbe következtében elhalván, már évek óta két kezem munkájával a legnagyobb nélkülözések között tartom el és nevelem 1 fiú és 3 leánygyermekemet, kiknek életkora 6-10 év között van.”*

1935-ben a sokgyermekes 6 elemít végzett S. Jenő géplakatos segéd, így írt: *„...nyolc gyermekem van, akik közül hat ez idő szerint közép és elemi iskolába jár, s én magam a nyíregyházi Irsai féle vasgyárban vagyok 30 éve mint segéd alkalmazva, s köztudomású, hogy a nagy munkanélküliség és naponkénti rövid ideig tartó foglalkoztatásom alig elég ilyen nagyszámú családom fenntartására... gyermekeim, de különösen Gizella nevű leányom vérszegény, hogyha gyors segítség*

⁴⁴⁵ SZSZBMÖL V. B 186. III. 119. 1929.

⁴⁴⁶ SZSZBMÖL V. B 186. 928. d. 119. 1929.

⁴⁴⁷ SZSZBMÖL V. B 186. 810. dob. III. 952. 3. 1922.

⁴⁴⁸ SZSZBMÖL V. B 186. 928. d. 119. 1929.

nem jön támogatásomra, abban az esetben féltve őrzött és nehezen nevelt gyermekem áldozata lehet szegénységemnek.”⁴⁴⁹

1936-ban és 1938-ban J. Gyula 50 %-os rokkant postaaltsízt Irén nevű lánya számára kért nyaralási lehetőséget, aki súlyos betegségen esett át.⁴⁵⁰

1938-ban a 12 éves negyedik elemibe járó B. Berta 75 %-os hadirokkant gyermeke számára a hadirokkantak szövetsége kért üdülést. *„Nevezett hadirokkantunk kislánya a jelenben is kénytelen több mint egy hónapja betegsége miatt az iskolából kimaradni, s így nagyon aktuális és hasznos volna, ha a nyári szünidőben a sóstói erdő levegőjét élvezhetné, s ezáltal egészsége helyreállna.”* Dr. Fest Zoltán orvosi véleménye imígyen szól: *„vérszegénysége és tüdőgyengesége miatt a sóstói nyaraltatásra, erdei levegőre gyógyulása érdekében feltétlen szüksége van.”*

Szülői kérelemből, tanítói és orvosi javaslatból mindig több volt, mint ahány férőhely. Szükség volt ezért környezettanulmány végzésére is, hogy valóban a legráutaltabbak kerüljenek az ingyenes üdülésre.

A tábori élet meghatározott szabályok között folyt, de elsődleges szempont a pihenés, a szabad levegőn való minél több tartózkodás, testmozgás, némi szellemi épülés és tápláló étkezés volt.

A szabadidő hasznos eltöltését szolgálták az 1927-es tábornyitáskor beszerzett rádió, labda, karika, hinta, tornaszerek, és adományként kapott könyvek, és olyan társasjátékok, mint a „Víg egyszeregy”, „Lóverseny”, „Diaboló” „Játszva számolunk” és „Képes számoló”. Beszereztek kirakós kockát, ugráló kötelet, football labdát és felszereltek öt bordásfalat, lengő- és körhintát is.⁴⁵¹

Már a kezdetektől lehetőség volt a kád- és gyógyfürdő ingyenes használatára azokban, a többnyire déli az órákban, amikor fizető vendégek nem voltak jelen. Ez a lehetőség elsősorban tisztasági fürdözést jelentett. Az orvosok nagyon hangsúlyozták a legyengült beteges szervezet feljavítása szempontjából a lég- és napfürdő, és a Sóstó homokjának, mikroklímájának pozitív hatását, ezért volt nagyszerű lehetőség, a strand ingyenes látogatása.

Az étkezések kialakításánál fő szempont a testi fejlődés előmozdítása volt, amit az egészséges táplálékokból összeállított ötszöri étkezés szolgált. A táplálkozás ily módon alakítása azért volt fontos, mert akkoriban a néptáplálást még az

⁴⁴⁹ SZSZBMÖL V. B 186. III. 119. 1929.

⁴⁵⁰ SZSZBMÖL V. B 186. III. 119. 1929.

⁴⁵¹ SZSZBMÖL V. B 186. III. 119. 1929.

egészségtelen étkezés jellemezte. A tábor ideje alatt azon túl, hogy feltáplálták a gyermekeket, felkeltették az igényt bennük egy korszerűbb egészségesebb táplálkozási forma iránt.

A tábor egészségügyi állapotát a városi orvosok felügyelték, hetente legalább 2-3 alkalommal vizitáltak Sóstón, és észrevételeikről naplót vezettek. Ha szükség volt például betegség jelentkezése esetén, az orvosok azonnal kimentek a telepre. A beutaltak egészségi állapota az orvosok szerint igen rossz volt. Különösen a harmincas évek végétől jelentek meg nagy számban vézna, gyenge, leromlott, vérszegény, tüdőgyenge gyerekek az üdülőben. Emiatt a súlygyarapodás sem volt mindig elég jelentős. A korszakban végig fejenként átlag 1-2 kg-os súlygyarapodást regisztráltak a nyaralás végére az orvosok. Néhányan ettől jóval többet 2-2,5 kg-ot is híztak, de néhány esetben súlycsökkenés is volt.

Betegség ritkán jelentkezett a gyerekek körében. Legtöbbször gyomorrontás, hűvös, esős nyarakon, meghűlés fordult elő. Az üdülő 20 éves történetében csak néhányszor volt közegészségügyileg veszélyesebb esemény: skarlátos és diftéria megbetegedés, nagyobb tömegű tetvesedés. A fertőző betegeket még időben elkülönítették, az üdülés folyt tovább.

A Sóstói gyermeküdülő telep jelentősége elsősorban abban állt, hogy a Horthy-korszakban sok szegény nyíregyházi család számára elérhető lehetőséget jelentett gyenge beteges gyermeke egészségének visszaállítására. Az üdülő felállításától 1944-ig több mint 2100 gyermek üdült és erősödött itt. (1920-ig kb. 250 fő, 1920-1944 között, 1910 fő) Megjegyzendő azonban, hogy elsősorban a város belterületén lakó családok vették igénybe ezt a kedvező lehetőséget, a tanyai lakosok kevésbé.

6.2 Egészségnevelés

6.2.1 Az egészségtan oktatása

Az egyén és környezete egészségének megóvására a fiatalokat legegyszerűbben az iskolákban lehetett megtanítani. Hazánkban az egészségügyi ismeretek szervezett tanításáról igazán csak Fodor József fellépése után beszélhetünk, de elképzelései csak nehezen valósultak meg.

Néhány évtizeddel később az 1928-as budapesti Egyetemes Tanügyi Congressus résztvevői így határoztak „...*Egészségtani ismeretekre kivétel nélkül mindenkinek és mindig szüksége van: az egészségtant minden fokú és nemű iskolában – beleértve az óvodákat, valamennyi szak- és főiskolát, az egyetemeket is – mindenkire*

*kötelezően tanítani kell.*⁴⁵² Talán ennek volt köszönhető, hogy az 1929. évi 410.05.333 VKM sz. rendelet kimondta, az alsó és középfokú iskolák diákjainak egészségügyi ismereteket kell szerezniük.

A tananyag az elemikben többnyire az elemi higiénés szabályok készségszintű elsajátítása volt, ami a beszéd- és értelemgyakorlatok tantárgy keretében történt. Kimondott egészségtan oktatás az elemiknek csak 5. és 6. osztályában jelent meg. Sokan viszont ezekig az osztályokig nem jutottak el tanulmányaik során.

A középfokú iskolákban először a természettudományokat pártoló reáliskolai képzésben jelent meg a tantárgy, majd a húszas évek elején a középiskolák valamennyi változatában 7. és 8. osztályban, heti egy-egy órában ott szerepelt az egészségtan, mint kötelező rendkívüli tantárgy. A Hóman miniszteri működéséhez köthető 1938-as tantervben az egészségtan maradt önálló tantárgy a gimnáziumok negyedik és nyolcadik osztályában. Ennek az elosztásnak a jelentősége abban állt, hogy egészségügyi ismeretekre szert tehettek azok a diákok is, akik 4. osztály után elhagyták a gimnáziumot.

A gyakorlatiasabb képzést adó polgári tantervében 1918-tól szerepelt az egészségtan, a negyedik évfolyamon heti kettő, a hatodikban egy órában. A szakmai képzést nyújtó középiskolák közül különösen a tanítóképzőkben volt hangsúlyos a tantárgy, hiszen „...*az életbe kerülő fiatal tanítók* (feladata, hogy) *az egészségével semmit sem törődő e tekintetben a leginkább elmaradt falusi lakosságot felvilágosítsa, legnagyobb kincsének az egészségnek értékéről.*”⁴⁵³ A felsőkereskedelmikben bár sem rendes sem rendkívüli tantárgyként nem írták elő az egészségtant, ahol volt rá mód és személyzet, ott általában oktatták is ezeket az ismereteket.

A középfokú iskolákban általában iskolaorvosok tanították a tárgyat, de amennyiben nem volt az intézetnek orvosa, és főleg a lányokat képző iskolákban előfordult, hogy az a természetrajz vagy a testnevelés tanár feladata volt.

Nyíregyháza elemi iskoláiban csak csekély nyoma van az egészségtani oktatásnak. A Nyírvidék boldogan adott hírt arról, hogy 1918/19-től Nyíregyháza elemi-, a polgári leány és fiú iskoláiban kötelező tárgyként tervezik tanítani a közegészségtant és csecsemővédelmet. A középfokú iskolák mindegyikében viszont jól nyomon követhető a tantárgy sorsa.

⁴⁵² Makfalvy, 1928. p.888-891.

⁴⁵³ Áll. Tanítóképző értesítője, 1933/34.

A *polgárikban* tanárok oktatták a heti két óra egészségtant, személyük gyakran változott.

Iskola	Tanév	Tanár	Foglalkozás
Leány polgári	1913/14	Mayer Lipótné	Tanár, reáliák
	1914/15	Jáger Emma	Tanár, kézimunka
	1915-1917	Bencs Berta	Tanár, rajz, háztartás
	1920/21	Vajda Emilné	Tanár, magyar
	1921/22	Lakner Erzsébet	Tanár, reáliák
	1922-33	Takács Karolina és Vajda Emilné	Tanárok
	1933-44	Takács Karolina	Tanár, magyar, német
Fiú polgári	1918/19	Vajda Emil	Tanár, természetrajz
	1919/20	Artner Izidor	Tanár, gazdaságtan
	1920-1926	Nagyváthy Ferenc	Tanár, reáliák
	1926-1928	Schrenk Károly	Tanár, természetrajz
	1928-1930?	Nagyváthy Ferenc	Tanár, reáliák
	1930?-1933	Berényi Jenő	Tanár, természetrajz
	1933/36	Nagyváthy Ferenc	Tanár, reáliák
	1936-1941	Berényi Jenő	Tanár, természetrajz
	1941-1943	Nagyváthy Ferenc	Tanár, reáliák
	1943-1944	Berényi Jenő	Tanár, természetrajz
Kálvineum polgári	1926/27	Széll Júlia	Tanár, reáliák
	1927/28	Kozma Ilona	Tanár, magyar, német
	1928/29	Kiss Margit	Tanár, magyar, torna
	1929-1931	Boros Leona	Tanár, reáliák
	1931/32	Dobai Sándorné	Tanár, reáliák
	1932-1943	Erdélyi Dóra	Diakonossza
	1943/44	Kovács Ida	Tanár, magyar, német

A polgári iskolák egészségtan tanárai⁴⁵⁴

Fő szakjuk nem mindig volt összhangban az oktatandó tárgy jellegével, ami azt jelenthette, hogy az általánosságokon túl nem igen jutottak mélyebbre. A lány polgári iskolákban tanárnők oktattak, de kevés volt közöttük a természetrajz szakos. A korszak általánosan elterjedt polgári iskolai tankönyveit használták városunkban, melyekből volt mindkét nem számára. (pl. a lányoknak Gerlóczy Zsigmond, Juba Adolf, Bexheft Ármin egészségtan könyvei, a fiúknak Földi Mihály - Lucza János Egészségtana)

Városunk *gimnáziumaiban* az egészségtan tanári poszton, már inkább találunk orvosokat. Tanárt csak kényszerből, vagy a lány intézetek alkalmaztak. Az volt akkoriban a nézet, hogy helyesebb, ha a lányoknak nők oktatják az egészségtant, orvosnő viszont akkor még kevés működött a városban. Orvos óraadóként csupán dr. Takácsné dr. Welinszky Róza nevével találkozhatunk, aki férje Zalaegerszegré

⁴⁵⁴ Az iskolai értesítők alapján

helyezéséig 1938. novemberéig oktatta a tantárgyat az Angolkisasszonyoknál.⁴⁵⁵
Példáján keresztül is újabb bizonyítást nyer, hogy Welinszky Róza távozása zavart okozott, nehezen találtak helyette alkalmas egészségtan oktatót.

Az Evangélikus leánygimnázium esete viszont azt példázza, hogy talán az 1925-ben indult Testnevelési Főiskolai képzés hatására, már voltak egészségtan tanítására felkészített testnevelő tanárok is a városban.

A tananyag némileg eltért a két nem oktatásában. A fiú iskolák elméletibb és inkább közegészségtani szemléletű oktatásával szemben a lányok nevelésében nagyobb hangsúlyt kapott a leendő családanya szerepre történő felkészülés, a csecsemő-, gyermek- és betegápolási ismeretek elsajátítása.

Iskola	Tanév	Tanár	Foglalkozás
Kossuth Gimnázium	1910-1918	dr. Mikecz Miklós	Orvos
	1918-1944	dr. Valent Mihály	Orvos
Katolikus Fiúgimn.	1921-1927	dr. Konthy Gyula	Orvos
	1927-1929	dr. Korompay Klekner Károly	Orvos
	1929/30	Mészáros Mihály	Tanár, természetrajz
	1930-1933	dr. Pál Jenő	Orvos
	1933-1936	Mészáros Mihály	Tanár, természetrajz
Evangélikus Lánygimn.	1936-1944	dr. Pál Jenő	Orvos
	1917-1928	dr. Ruhmanné Reguczky Ilona	Tanár, természetrajz
	1928-1930	Kováchné Prékopa Piroska	Tanár, testnevelő
	1930-1932	dr. Ruhmanné Reguczky Ilona	Tanár, természetrajz
	1932/33	Kováchné Prékopa Piroska	Tanár, testnevelő
	1933-1942	dr. Ruhmanné Reguczky Ilona	Tanár, természetrajz
	1942-1944	Nagyné, Reguczky Ilona	Tanár, természetrajz
	1935/36	Balla Gizella	Tanár, természetrajz
	1937/38	dr. Takácsné dr. Welinszky Róza	Orvos
	„	dr. Manduláné Tímár Dóra	Tanár, természetrajz
Angolkisassz. Gimn.	1938/39	dr. Takácsné dr. Welinszky Róza	Orvos
	1939.11.15-ig	dr. Takácsné dr. Welinszky Róza	Orvos
	1939/40	dr. Manduláné Tímár Dóra	Tanár, természetrajz
	„	dr. Mandula Sándor	Orvos
	1940-1943.márc	dr. Mandula Sándor	Orvos
	1943/44	dr. Margiticsné Belicza Valéria	Tanár, természetrajz

A gimnáziumok egészségtan tanárai⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Angolkisasszonyok Felsőkereskedelmi értesítője, 1938/39.

⁴⁵⁶ Az iskolai értesítők alapján.

Ennek ellenére sokáig nem léteztek külön tankönyvek a lányok számára. A fiú gimnáziumokban használt tankönyvek szerzői között is neves személyeket találunk: pl. Fodor József, Gerlőczy Zsigmond, Bárczi Gusztáv, Melly József.

Iskola	Tanév	Tanár	Foglalkozás
Felsőkereskedelmi	1919/20	dr. Demjén József	Orvos
	1920-1923	Angyal Lajos	Tanár, magyar, német
	1923-1928	Kollonay Zoltán	Tanár, tört. földrajz
	1928/29	Mérei ferenc	Tanár, magyar, tört.
	1929-1934	Kollonay Zoltán	Tanár, tört. földrajz
	1935-1939	Bársony Sándor	Tanár, testnevelés
Angolkisasszonyok, felsőker	1930/1931	M. Lengyel Júlia	Tanár, polgári iskolai
	1931-1937	Balla Gizella	Tanár, természetrajz
	1937-1939	dr. Takácsné dr. Welinszky Róza	Orvos
	1939-1944	dr. Mandula Sándor	Orvos

A felsőkereskedelmi iskolák egészségtan tanárai⁴⁵⁷

Igen nagy a változatosság a *felsőkereskedelmi* egészségtan tanári posztján is. Az azonban mindenképp az iskolaigazgatók szemléletét dicséri, hogy ebben az iskolatípusban is tanították a tárgyat. A tanárok között – igaz csak kis ideig – találunk orvosokat, többnyire azonban tanárok oktattak. A fiú felsőkereskedelmiben bizonyára kényszerhelyzet szülte megoldásként, mindenféle szakos tanárt előfordult oktatóként, és úgy tűnik, hogy 1939 után megoldatlan volt a tantárgy sorsa. A felsőkereskedelmi iskolákban Szuhováthy, Schuschnyi, Hanzséros és Melly könyveiből tanultak.

Iskola	Tanév	Tanár	Foglalkozás
Állami Tanítóképző	1917-1929	dr. Konthy Gyula	Orvos
	1929-1942	dr. Pál Jenő	Orvos
	1942-1944	Znojemszky Ferenc	Tanár, természetrajz
Kálvineum tanítónőképző	1926-	?	Tanár
	1932-1941	dr. Pataky Tibor	Orvos
	1942-1944	dr. Lévay Miklós	Orvos

A tanítóképzők egészségtan tanárai⁴⁵⁸

A *tanítóképzők*ben szintén többnyire orvos előadókkal találkozhatunk, Az alaposabb ismeretátadásra szükség is volt egy leendő tanító esetében, aki nemcsak továbbadta tanítványainak tudását, hanem tanyai magányában sokszor

⁴⁵⁷ Az iskolai értesítők alapján

⁴⁵⁸ Az iskolai értesítők alapján

egyetlen tanult emberként bizonyos közegészségügyi teendői is lehettek. Úgy tűnik, hogy mind a fiú, mind a leány tanítóképző esetében csak kényszerhelyzetben oktatta a tantárgyat természetrajz tanár.

A képzők sokféle, speciálisan számukra írt tankönyvek közül válogathattak (pl. Quint József műve). Tudunk arról is, hogy az Állami fiú Tanítóképző hallgatói számára egészségtanból tanítási gyakorlat volt.⁴⁵⁹

Valamennyi iskolatípus tanári és ifjúsági könyvtárában ott voltak az egészségnevelési és sport témájú könyvek és folyóiratok is, melyek a tanárok továbbképzését, a fiatalok művelését szolgálták. A tanítóképző vezetett ezen a téren, ahol a harmincas évek végén az állományban 220 testgyakorlással foglalkozó könyvet találhattak az érdeklődők. Közel félszáz egészségtani és testnevelési tárgyú kötet volt a felsőkereskedelmiben, és jártak az Ifjúsági Testnevelés és Ifjúsági Vöröskereszt című lapok is. A Kálvineum iskoláinak gyűjteményében is helyet kaptak az egészségüggyel, testneveléssel foglalkozó dokumentumok, és az iskola indulásától előfizettek a Testnevelés című folyóiraatra. Az Egészség című lap 1902-1919 közötti évfolyamai pedig ajándékozás útján kerültek az intézetbe.⁴⁶⁰

Az egészségnevelés tanórákon kívül is folyt különböző előadások formájában, amiket iskolaorvosok, természetrajz tanárok és a városi egyéb orvosai tartottak.

Valent Mihály doktor a Kossuth iskolaorvosa csecsemőápolásról, táplálkozásról, az iskolás gyermek gondozásáról tartott előadásokat.⁴⁶¹ Az evangélikus lánygimnázium elsősorban nőknek való témákat vett napirendre, olyan kérdésekkel foglalkoztak, ami a gyerek életében nagy szerepet kap.⁴⁶² Haladó hagyományt folytattak, hiszen itt már 1917/18-ban 5 héten át heti 2 órában tanórán kívül anya és csecsemővédelmet oktatott a természetrajz tanárnő. A leány polgáriban 1941/42-ben az elsősegélynyújtó és betegápoló tanfolyamon 20 fő vett részt.⁴⁶³

A katolikus fiú gimnáziumban 1927/28-ban nyolc egészségügyi témájú filmet is vetítettek, melyek előtt szaktanári bevezető hangzott el (pl. tbc-ről). Még ugyanebben az évben Korompay Klekner Károly kórházigazgató főorvos szexuális kérdésekkel és az alkoholfogyasztás veszélyeivel foglalkozott.⁴⁶⁴ A téma a negyvenes évek elején is visszatért a fiú iskolákban, aktualitását az adta, hogy a

⁴⁵⁹ Áll. tanítóképző értesítője, 1940/41.

⁴⁶⁰ Szerafinné, 2005.

⁴⁶¹ EKLK értesítője, 1928/29 és 1929/30.

⁴⁶² Evang. lánygimnázium értesítője, 1928/29.

⁴⁶³ Leány Polgári értesítője, 1941/42.

⁴⁶⁴ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1927/28.

harmincas évek végén elterjedt vidékünkön a denaturált szesz ivása nemcsak felnőttek, hanem gyerekek körében is.⁴⁶⁵ Az Angolkisasszonyok intézetében dr. Konthy Gyula 1930/31-ban megtartott tbc-előadását jegyezték fel. A negyvenes évek elején számos előadást tartott a tbc-ről a város iskoláiban pl. Konthy Gyula tiszti főorvos, Sarvay Tivadar belgyógyász, Mandula Sándor a tüdőbeteg gondozó vezetője Gaizler Gyula röntgen főorvos és Czegeczy Noémi laboratóriumi főorvos. A táplálkozás is szerepet kapott az előadások között. Dr. Kovács László pl. a barna kenyér egészséges voltáról beszélt 1929-ben a tanyai iskolákban.⁴⁶⁶ Valent doktor 1928/29-ban az egészséges táplálkozásról a Kossuthban,⁴⁶⁷ Pataky doktor ugyanerről 1935/36-ban a Kálvineumban. A kórházigazgató főorvos 1937/38-ban a katolikus gimnazisták szüleinek beszélt a gyümölcssevés fontosságáról. Nagy hagyományai voltak egyébként a szülői értekezletek keretében megtartott felvilágosító előadásoknak. Hallhattak előadást még a szülői ház és iskola kapcsolatáról, a tisztaságról, a személyi higiénáról, az iskolaszanatóriumokról és a testnevelésről stb.

A Kálvineumban Pataki Tibor olyan újszerű témáról is beszél, mint a sport szerepe az egészség megőrzésében.⁴⁶⁸ Az első világháború gáztámadásai és a közelgő újabb világégés lehetett az oka, hogy dr. Hunyadi Balázs a Városok és Vármegyék Országos Mentőegyesülete küldötte előbb 1933/34-ben a fiú tanítóképzőben, majd 1937/38-ban a Kossuthban tartott előadást az életmentés és gázvédelem témákban. Az angolkisasszonyok leányintézetében már 1938/39-ben volt légo kiképzés. „Légvédelmi gyakorlat egy elemi iskolában” címmel rádióelőadás is hallható volt.⁴⁶⁹ (30. melléklet)

A Kossuthban 1931/32-ben 10 darab egészségügyi felvilágosító táblát helyeztek el a tbc elleni tízparancsolatról. Az angolkisasszonyoknál számos előadás mellett kirándulásokat is szerveztek, így tekintették meg az egyre jobban kiépülő debreceni klinikákat.⁴⁷⁰

A legintenzívebb egészségnevelő munkát viszont a „tanító úr, vagy kisasszony” végezte mindennapos példaadásával. Az Iltami tanítóképzőben azért is kapott különös jelentőséget az egészségnevelés, mert a tanítók feladata volt, hogy „...az

⁴⁶⁵ SZSZBMÖL IV. B 404. 303. d. 9. 1942.

⁴⁶⁶ Az iskolás gyermekek egészségéről... 1927.

⁴⁶⁷ EKLK értesítője, 1928/29.

⁴⁶⁸ Kálvineum Tanítónőképző értesítője, 1935/36.

⁴⁶⁹ SZSZBMÖL IV. B 404. III 17. 276. d. 1939.

⁴⁷⁰ Angolkisasszonyok értesítője, 1931/32 és 1940/41.

*életbe kikerülő fiatal tanítók útján az egészségével semmit sem törődő e tekintetben a leginkább elmaradt falusi lakosságot felvilágosítsa, legnagyobb kincsének az egészségnek értékéről.*⁴⁷¹

6.2.2 Ifjúsági Vöröskereszt

Az ismeretterjesztésben a városban élen járt az Ifjúsági Vöröskereszt mozgalom is. Az 1863-ban létrejött Vöröskereszt magyarországi szervezetének munkáját az első világháború alatt a magyar iskolai tanulók is támogatták adományok gyűjtésével. Ebből alakult ki 1921. február 9-én a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt. A szervezetnek minden 6 - 18 éves fiú és leány tagja lehetett. A kormány támogatta a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt szervezését, hisz csupa nemes dolgot tűztek zászlajukra: az egészségügyi felvilágosítást, a munkára nevelést, az emberbaráti érzések, tulajdonságok fejlesztését, erkölcsök javítását, a szenvedők és szegények segítségét a jótékonykodást és a nemzetek közötti megértés fejlesztését. Ezek mellett azért a korszak politikai gondolatai is felbukkantak a szervezet számára készült útmutatásokban: „*A nemzetvédelmi törvény végrehajtása csak egyeseken és egyesek nevelésén keresztül lehet sikeres és az Ifjúsági Vöröskereszt célkitűzéseiben ez a nemzetmentő, nemzetvédő törekvés az első helyen áll.*”⁴⁷² A szervezet sikerét jelzi, hogy tagjainak létszáma szépen gyarapodott:

tanév	csoport	tag
1921/22	103	2250
1931/32	1033	64627
1941/42	3926	210494

A szervezet tagjainak száma⁴⁷³

Kiemelt szerepet kapott a szervezet életében az egészségügyi propaganda-munka. Az iskolai tanórákon szerzett elméleti ismeretet tanfolyamok, előadások, versenyek, intézménylátogatások és gyakorlati tevékenységek keretében mélyítették tovább. Aki saját egészségét védi, már a közegészségügynek is szolgálatot tesz – volt a vezérelvük, ezért eleinte a fő hangsúlyt a személyi- és környezet higiéné fontosságának megismertetésére helyezték. Az iskolákban a tanulók táblára írt egészségügyi szabályokkal szembesülhettek nap, mint nap. „*Evés előtt mindig moss*

⁴⁷¹ Áll. Tanítóképző értesítője, 1933/34.

⁴⁷² Szukováthy, 1941. p.84

⁴⁷³ Hantos, 1981. p.267.

kezet!” „*Nyissunk minden nap többször ablakot!*” és ehhez hasonló mondatok felírása az Ifjúsági Vöröskereszt tagjainak kiváltsága volt. Az iskolai ismeretterjesztő előadások száma évről évre emelkedett, 1939/40-re már megközelítette országosan a tízezret.⁴⁷⁴ Az előadások után a fiatalok rajzokat készítettek és azokat kifüggesztették osztályuk falára állandó emlékeztetőként.

Kedveltek lettek a kirándulások is, melyek során valamilyen egészségügyi intézményt kerestek fel. Az 1939/1940-es tanévben 1240 csoport 3359 alkalommal tett kirándulást.⁴⁷⁵ 1923/24-től évenként megújuló 18 hetes egészségversenyeket indítottak elemiseknek, és a középfokú iskolák 1-4 osztályosainak. A verseny során a mindennapi egészségügyi tennivalók begyakoroltatása volt a cél, remélve, hogy azok megszokássá válnak.

A vízvezetékkel nem rendelkező, főleg vidéki iskolákat mosdótálból, törölközőből, szappanból álló iskolai „mosdóállomások”-kal látták el, fürdőkádat vásároltak, „cipőtisztító állomást” szereltek fel. Bekapcsolódtak a legyek irtásába. Sok iskola általuk jutott mentőszekrényhez. Az ifjúsági vöröskeresztesek voltak az iskolai egészségőrök, akik feleltek az iskolai tisztaság megőrzéséért. A személyi higiéné fejlesztése érdekében fogápolási- és fürdőkedvezményekkel segítették a szegényebb tanulókat, akik nem tudták megvenni az ehhez szükséges kellékeket. 1939/1940 során 62 iskolai fürdőt létesítettek és 153 csoport kapott közfürdőbe szóló kedvezményes belépőt.⁴⁷⁶

Osztottak ingyen tejet és ebédet, a rászorulóknak tandíj- és tankönyvsegélyt adtak, egy-egy szegény diák gyógykezelését segítették, vagy gyermeknyaraltatásokat szerveztek. A szervezet tagjai kis tárgyak gyártásából, majd értékesítéséből teremtték elő a költségek fedezetének egy részét. Az egészségvédelmi propaganda munka fontos eszközei voltak a nyomtatott könyvecskék, füzetek. 1922-1944 között rendelkezett a szervezet folyóirattal (Magyar Ifjúsági Vöröskereszt), mely 12.000 példányban jelent meg.

Nyíregyházi iskoláinak pedagógusai is felismerték ennek az ifjúsági szervezetnek a nevelő erejét, és egymás után alakították meg az iskolai szervezeteket főként a középfokú iskolákban, de az elemikben, sőt a tanyai kis iskolákban is.

⁴⁷⁴ Sörösné, 1941. p.49-56.

⁴⁷⁵ Sörösné, 1941. p.49-56.

⁴⁷⁶ Sörösné, 1941. p.49-56.

Már az 1922/23-as tanévben létrehozták a csoportot az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnáziumban, az Evangélikus Lánygimnáziumban, a fiú és lány polgárikban, illetve a Királyi Katolikus Gimnáziumban. Ez utóbbi iskolában azzal a jelszóval, hogy céljuk az egészséges magyar férfiak nevelése. Az 1926/27-es tanévben jött létre az Állami Tanítóképzőben, illetve két évre rá annak gyakorló elemi iskolájában. A korszakban alapított iskolák közül a Kálvineumban az alapítást követő évtől (1927/28), míg az Angolkisasszonyoknál egy jó évtizeddel később (1941/42) jött létre az iskolai csoport. A felsőkereskedelmi iskolában soha nem alakult meg az Ifjúsági Vöröskereszt önálló iskolai szervezete, az a Turul cserkészcsapattal közösen működött, 35-40 taggal és főleg szegény tanulók segélyezésével foglalkozott.⁴⁷⁷ A taglétszám igen változó volt. Volt olyan iskola, ahol alig érte el a minimális 30 főt (pl. Állami Tanítóképző), de a fiú polgáriban az 1926/27-es tanévben 138 fő, az iskola hallgatóinak 39 %-a a szervezet tagja volt. Leghosszabb ideig a polgárikban és az elemi iskolákban működött az Ifjúsági Vöröskereszt csoport. A többi iskolában rövidebb hosszabb idő után valamilyen okból megszűnt. A Kossuth Gimnáziumban két évnyi működés után bejelentették az Ifjúsági Vöröskereszt szüneteltetését, pedig már művészeti és kiránduló szakosztálya is alakult. A megszűnés oka valószínűleg összefüggött azzal, hogy eltávozott az iskolából Radványi Ottó testnevelő tanár, aki a csoport vezetője is volt, *„újjászervezését pedig a tantestület nem látta mulhatatlanul szükségesnek, mert célja többi egyesületünk körében is megvalósítható.”*⁴⁷⁸ Az Állami Tanítóképzőben két évnyi működés után túlterheltségre hivatkozva halt el. Hasonlóan rövid időt ért meg az evangélikus lánygimnáziumban és a katolikus fiú gimnáziumban, míg a fiú polgáriban 1935/36-ban szűnt meg rövid, cserkészzel való közösködést követően. A Kálvineum tanítóképző 1931/32. évi értesítőjében azt olvashatjuk, hogy nem alakult ifjúsági vöröskereszt, mert nélküle is folyik a munkára nevelés és egyéb jótékonyosság. A csoportok elhalásában része lehetett a gazdasági válságnak is, hiszen több iskola értesítőjéből kiderült, hogy nem tudták gyakorolni jótékonykodásukat az általános szegénység miatt, ugyanis nem volt kitől adományt gyűjteni és nem volt kinek ajándéktárgyaikat eladni, ezért nem volt bevételük.

⁴⁷⁷ SZSZBMÖL VIII. 57. B 1935.

⁴⁷⁸ EKLK értesítője, 1926/27.

Új lendületet kapott városunkban az ifjúsági vöröskeresztes munka a tbc-törvény megjelenése után. Megszaporodtak a felvilágosító előadások (dr. Sarvay Tivadar, dr. Mandula Sándor, Heinemann Aladárné vöröskeresztes Mária nővér előadásai), kihasználták a tbc elleni propaganda hét programjait. A tuberkulózis hetekre kiírt pályázatokon több nyíregyházi iskola (az Angolkisasszonyok, az evangélikus lánygimnázium, a kirkat és a lány polgári,) is rendszeresen részt vett, néha nagy sikerrel. 1943/44-es tanévben a fiú polgári tanulója Oláh Géza másodikos tanuló elismerést kapott a Tbc Elles Országos Szövetség pályázatán.

A nyíregyházi csoportok működése tükrözte az országos irányvonalat. Fő tevékenységeik az egészségnevelés, játékonyskodás, testedzés, majd a negyvenes évek elején a tbc elleni küzdelem volt. Az iskolai szervezetek működése azonban sokszor akadozott.

6.2.3 Testnevelés, sport

A testmozgás egészségre gyakorolt jótékony hatása régóta közismert. Hazánkban már a 19. század elején történtek próbálkozások a testnevelés kötelező tantárgyként való bevezetésére főleg a protestáns iskolákban. Az iskolai testnevelés kérdését az 1868-as népiskolai közoktatási törvény sem tudta megnyugtatóan rendezni, bár Európa sok államát megelőzve kimondta a törvény az iskolai „testgyakorlat” kötelező voltát. Az iskolai testnevelés az általános védelmi kötelezettséget szolgálta, amit elnevezése is tükrözött: test- és fegyvergyakorlatok vagy katonai gyakorlatok. Alapja akkoriban a monoton gyakorlatsorokból álló svéd torna, a mai gimnasztika és gyógytorna elődje volt. A sport fejlődéséhez hozzájárult az 1913-ban létrehozott Országos Testnevelési Tanács, mely az iskolai órák számát heti 4-re kívánta emelni, és heti egyszeri kötelező szabadtéri játékot írt elő.

A rendeletek végrehajtásához azonban kevés volt a szándék; tanító, megfelelő helyiség és felszerelések, szerek is kellettek. A századfordulón ezért nagy tornaterem építések kezdődtek. Ennek eredményeként 1914-ig a hazai középiskolákat 10 kivétellel ellátták tornateremmel. A polgári iskoláknak azonban mindössze 20 %-t, az elemiket csak elvétve sikerült felszerelni tornázásra alkalmas helyiséggel. Nem volt jobb a helyzet a játékterek tekintetében sem, ugyanis a vidéki középiskolák 50%-a, a polgárik 30%-a rendelkezett csak vele.⁴⁷⁹ Hiányoztak a

⁴⁷⁹ Földes, 1982. 165-167 o.

szükséges tornaszerek is. A személyi gondokat a nyári szünetben tartott „gyorstalpaló” testnevelő tanári tanfolyamokkal oldották meg.⁴⁸⁰

A sport tömeges méretűvé válása igazán az 1921-es testnevelési törvény hatására következett be. A lányok korábban elhanyagolt testnevelését az első világháború után új szellemben kezdték végezni. Hangoztatták, hogy az edzett nő könnyebben viseli az anyaság terheit is. Kötelezővé vált az iskolát elhagyó, de 21. életévüket még be nem töltött férfiak számára a testnevelés oktatása is. Berzeviczy Albert a VKM államtitkára egykori javaslatát követve a Horthy-korszakban teljesedett ki a magyar iskolai testnevelés, mely svéd torna alapú, testnevelési játékok és angol szabadtéri sportok keveréke. Ez a forma alkalmas volt arra, hogy „...az ifjúság kedélyére képzőleg hatnak vagy a testedzés körüli buzgalmát, becsvágyát felkölteni alkalmasak s helyes alkalmazásban a testi erők többoldalú kifejlesztésére vezethetnek.”⁴⁸¹ Bekerült a középiskolák tantervébe a korcsolyázás, kötelező uszodalátogatás és rendkívüli tárgyként a vívás. A testi nevelés két síkon folyt, egyrészt az iskolákban, másrészt iskolán kívüli testnevelés keretében, nem titkoltan sokszor katonai alapkiképzést is megvalósítva.

Klebensberg a korszak kultuszminisztere gyenge szállal kötődött a sporthoz, mégis belőle lett a modern magyar sportélet egyik legnagyobb támogatója. Megörökölte az 1921-ben megalkotott sporttörvényt, és mindent megtett annak végrehajtásáért. (pl. 1924. évi III. tc.) „*Nekem nem eszményem a szűkmellű, szemüveges gyermek, aki naphosszat könyve fölé görnyed, és akinek fejletlen mellkasában... hamarosan fészket rak a tuberkulózis halálmadara.*”⁴⁸² – mondta, és megreformálta az iskolai testnevelést, támogatta a diáksport fejlesztését, létrehozta a Testnevelés Főiskolát és új országos sportszervezetet. 1928-ban elrendelte a középiskolákban a harmadik testnevelési órát (lányiskolákban táncórát), és kötelezővé tette a játékdélutánokat. Örömmel üdvözölte, hogy kezdett betörni az új szellem az iskolai tornaórákra. Támogatta a cserkész- és leventemozgalmat, hangsúlyozva erőnyeit a testi és erkölcsi nevelés területén. „*A gyermek egészségének edzettségének, erejének és ügyességének tervszerű fejlesztése, az önfegyelmzésre engedelmességre, önuralomra, önálló elhatározásra és cselekvésre, egymás szeretetére és összetartásra való nevelés, egészséges testi életre és illedelmes magatartásra való*

⁴⁸⁰ SZSZBMÖL IV. B 404. 159. d. XIV. 1924. és IV. B 404. 224. d. III. 90. 1934.

⁴⁸¹ Berzeviczy, 1912. p.53-54.

⁴⁸² Idézi Horváth L., 1994. p.46-49.

szoktatás”⁴⁸³ – volt a tantervben megfogalmazott cél, javítva ezzel egyúttal az egyén és társadalom egészségi állapotát.

A sporttörvény nevében kötelezték a településeket, hogy létesítsenek játszótereket, sporttelepeket, fürdőket, uszodákat a testnevelés előmozdítására. A nemzetnevelést szolgálta a kormányzat sportpolitikája azzal is, hogy támogatta a 20-as években tömegesen meginduló testnevelő- és sportszervezeteket. A költségeket a minisztérium a lóverseny fogadásból fedezte. Az 1925/26. tanévben elkezdődött a testnevelő tanárok 3 évfolyamos képzése a M. Kir. Testnevelési Főiskolán. 1933-ban kísérletek történtek egyes középiskolákban a mindennapos testnevelés bevezetésére.⁴⁸⁴ Az iskolán kívüli testnevelés elősegítésére hozták létre a levante egyesületeket. A harmincas években az addig is honvédelmi színezetű testnevelés még jobban militarizálódott, megjelent benne a kötelező légókiképzés.

Nyíregyházán a Kossuth Gimnáziumban 1864/65-től, a római katolikus elemi népiskolában az 1882/83-tól már volt „tornászat” a tantárgyak között.⁴⁸⁵ (32. mell.)

A testnevelési törvény megszületésének évében a város hét középfokú oktatási intézménye közül még csak három rendelkezett tornateremmel: a Kossuth Lajos Gimnázium és a leány-, és fiú polgári. A számos elemi iskola közül pedig csupán az 1892-ben felépített új evangélikus elemiben építettek tornatermet. A meglévő tornatermeket a román megszállás alatt nagy károk érték, a felszerelések jó része tönkrement, a sportra alkalmas szabadtéri játszóterek rendezetlenné, szemetessé váltak. Kevés volt a tanár és ezért nem tudták az órákat mindig szakszerűen megtartani. Problémát jelentett az a gyakorlat is, hogy ha egy iskola férőhely gondokkal küzdött, elsőként a tornateremből csináltak tantermet. Ez történt 1902-ben a központi evangélikus elemi iskolában és 1923-ban a polgári fiú iskolában, bár megjegyezték, hogy *„az ifjúság testedzésére nagy fontossággal bíró torna tanítás tornaterem híján is biztosítva van”*⁴⁸⁶

Az új sporttörvény hatásaként Nyíregyháza iskolái is igyekeztek sportlétesítményeket létrehozni, de ez sokszor anyagiak hiányában csak lassan ment. A törvény után létesült iskolák közül a Kálvineumban, az állami elemiben és Angol Kisasszonyok intézetében (fészerből és garázból kialakítva) a kezdetektől volt tornaterem öltözővel. A harmincas években arra törekedtek, hogy a korábban

⁴⁸³ Szabolcsi Tanító 1932. 10.évf. 1.sz. p.5.

⁴⁸⁴ A mindennapi iskolai testnevelés. 1936. p.81.

⁴⁸⁵ Szedlák, 1984. p.135. és R.kat. Elemi értesítője, 1882/83.

⁴⁸⁶ SZSZBMÖL IV. B 402. 1923. 48. bjgy

épült iskolákban is alakítsanak ki tornatermeket. Sürgette ezt az is, hogy 1935-ben felmérést készítettek hazánk sportlétesítményeinek számáról és felszereltségéről, és megyénk ebben nem szerepelt fényesen.

	Szabolcs-Ung	Megyei városok	Országosan	Megyék átlaga
Gyermekjátszótér	0	19	97	3,12
Iskolai játszótér	5	25	67	1,7
Sportpálya	103	23	1997	78,9
Sporttelep, stadion	7	73	318	9,8
Kerékpárpálya	1	4	8	0,16
Kispuskalőtér	80	57	2025	78,7
Uszoda, fővenyfürdő	3	28	192	6,56
Sportuszoda	4	26	123	3,88
Sportcsarnok	1	13	62	1,9
Iskolai tornaterem	6	133	490	14,28
Tenisztelep	24	216	883	26,68
Korcsolyapálya	7	65	211	5,84

Sportlétesítmények száma 1935-ben⁴⁸⁷

Az összeírás szerint az országban az iskolai tornatermek száma a beindult építkezések hatására már 490-re emelkedett, összesen 88.000 m² alapterülettel. Többségük azonban Budapesten volt (213), a vármegyékben számuk 242-re rúgott, összesen 41.200 m² alapterülettel.⁴⁸⁸ Az egy tornateremre eső alapterület több mint 170 m², ami már elfogadható méretet jelentett. Ha a 25 adatszolgáltató megye (a megyei városok nélkül) átlagos adataival hasonlítjuk össze a szabolcsi helyzetet látszik, hogy iskolai játszótérből, sportpályából, kerékpárpályából, kispuskalőtérből, sportuszodából és korcsolyapályából az átlagtól több volt megyénkben. A megyei átlagokkal körülbelül azonos szinten volt a tenisztelepeink száma. Iskolai tornaterem viszont a megyék átlagának 40 %-át érte el, és meg kell jegyezni azt is, hogy a regisztrált 6 szabolcsi tornaterem közül 4 Nyíregyházán volt.

A felmérést követően csak nagy nehézségek árán utólag sikerült kialakítani 1937/38-ra a katolikus gimnázium karzattal ellátott tornatermét, öltözővel, 10 hideg és meleg vizes zuhannyal. Az 1938/39. tanévben kapott tornatermet és öltözőt a felsőkereskedelmi iskola és 1939/40-ben az evangélikus leánygimnázium. Így a

⁴⁸⁷ Mike, 1936. alapján

⁴⁸⁸ Mike, 1938. p.224-228.

korszak végére a város középfokú iskoláinak nagy része rendelkezett tornázásra alkalmas fedett helyiséggel, mégpedig általában 200 m² körüli alapterülettel. Kivétel az állami tanítóképző volt, ahol pedig időnként testnevelési oktatóképző tanfolyamokat is szerveztek.⁴⁸⁹ A fiú polgáriban sem sikerült pótolni az átalakított tornatermet. Az elemiket még a városon belül is elkerülték a tornaterem építések. A tanyai iskolákban pedig szó sem volt róla.

Az iskolák többsége azért nem mondott le a testnevelés órák megtartásáról, de valamilyen kényszermegoldást alkalmazott. Elterjedt megoldásnak számított a harmincas évekig, hogy a tornateremmel rendelkező iskolákba (pl. lány polgáriba) jártak más iskolákból is tornaórákra a tanulók. A fiú polgári tanulói, a felsőkereskedelmisek és katolikus gimnazisták tornatermük felépüléséig, tanítóképzősök jobb híján a Nyíregyházi Torna és Vívóegyesület (NYTVE) tornatermét használták díjmentesen,⁴⁹⁰ illetve a „kirkatosok” a városi legelőre jártak jó időben atletizálni. Az iskolák és tanulók számának növekedésével egyre nehezebben lehetett beosztani a testnevelés órákat, és a közlekedés is sok időt elvett a tanórából. Az evangélikus lánygimnáziumban a végleges tornaterem felépüléséig két összenyitható alagsori helyiséget rendeztek be testnevelési célra. Amikor lehetett, és amennyiben volt hely, a testgyakorlást a szabadban végezték. A legtöbb iskola udvarán ki is alakítottak tornázásra alkalmas helyet, befűvesítve, tornaeszközökkel (nyújtó, korlát, mászórúd, gyűrű stb.) ellátva. A tanyai elemikben ugyan nem volt fűvesített tornaszerekkel ellátott játszótér, de jó időben azért bizonyára sor került egy kis udvari testmozgásra. Probléma csak az esős és hideg időszakban volt, amikor legfeljebb a tanteremben lehetett némi gimnasztikai gyakorlatokat végezni. A városi iskolások ilyenkor rendszeresen korcsolyáztak. A katolikus gimnáziumban a téli órákon testápolásról, a testnevelés és edzés elméletéről beszélt a tanár.⁴⁹¹

Újabb problémát jelentett a tornaterem vagy játszótér felszerelése tornaszerekkel, hiszen ez is sok pénzbe került. Erre is változatos megoldások alakultak ki. Előfordult, hogy a VKM 1932/33 táján pénzt biztosított tornaeszközök beszerzésére. Így jutott szerekhez az Angolkisasszonyok intézete 523 P értékben, az

⁴⁸⁹ Áll. Tanítóképző értesítője, 1936/37.

⁴⁹⁰ SZSZBMÖL VIII. 57. B III. 1933.

⁴⁹¹ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1923/24.

1932/33-os tanévben.⁴⁹² A „kirkat” a VKM által biztosított pénzből beszerzett tornaszereket a NYTVE-nek adta át a tornaterem használatért cserébe.⁴⁹³ NYTVE tornaterem felszerelése között találunk 8 bordásfalat, 2 tornapadot, 1 ugrószelekrényt, 4 zsámolyt, 2 szőnyeget, 1 lovat, 1 korlátot, 1 gyűrűhintát.⁴⁹⁴ Néhány iskolában még olyan speciális eszközöket is vettek, mint a fiú polgáriban korcsolyát, vagy a felsőkereskedelmi iskolákban football cipőt.

A tornatermek felépítése után a felsőkereskedelmi iskolákban is nagyobb eszközbeszerzés volt. A sportkör meglévő készletét (1-1 kézi-, 3 kg-os medicin- és football-labda, gramofon) bővítették 20 bordásfallal, 4 svédpaddal, 8-8 mászóúddal és kötéllel, 2 gyűrűhintával, 4 zsámollyal, 1 ugrószelekrénnyel, 1 kosárlabda állvánnyal, 2 ugrószelekrénnyel, 7 súlygolyóval, 10 gerellyel, 2 diszkusszal és ugrómércével.⁴⁹⁵ Ez a készlet egyébként úgy tűnik általános felszerelése volt egy fiú középiskolának, amit kiegészíthetett még egy-két folyóirat vagy szabályzat. A VKM-től kapott 2500 P értékű felszerelést az evangélikus lánygimnázium is. Néhány a sportkör tornaszereit használták a tornaórákon. Ezek között a klasszikus mászó-, ugró alkalmatosságokon és labdákon kívül megjelentek a katonai előképzést szolgáló eszközök is, mint 12 fapuska szíjjal vagy gázálar.⁴⁹⁶ A sportköri eszközöket sokszor a szülők vásárolták.⁴⁹⁷

A sportkörök pedig szinte valamennyi iskolában működtek, hiszen a törvény szellemében minden iskolában meg kellett alakítani azokat. Nyíregyháza középiskolái intézményei közül már a törvényt megelőzően 1920/21-től volt a fiú polgáriban testedző szakosztály, ami 1924/25-ben átalakult Bethlen Gábor Sportkörre. Ugyanebben az évben jött létre a Kossuth Ifjúsági Torna- és Sportköre, a „kirkat” Kinizsi Sportköre 61 taggal, a leány polgári Hungáriae Sportköre. Egy év múlva sportkört alakított az állami tanítóképző, és a felsőkereskedelmi Széchényi Sportkör néven. 1926/27 szeptember 27-én létrejött az evangélikus lánygimnázium Gloria Sportköre is. A Kálvineumban kijelentették, hogy nem alakítanak sportkört, mert anélkül is van sportélet, és valóban volt is, igaz az Önképző kör keretében működött egy testnevelési szakosztály, mely végül 1942/43-ban csak átalakult sportkörre. Csupán az Angolkisasszonyok Intézete esetén nincs adat sportkör létezéséről, bár

⁴⁹² Angolkisasszonyok értesítője, 1932/33.

⁴⁹³ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1932/33.

⁴⁹⁴ SZSZBMÖL VIII. 57. B III. 1933.

⁴⁹⁵ SZSZBMÖL VIII. 57. B III. 1933.

⁴⁹⁶ SZSZBMÖL VIII. 57. B III. 1933.

⁴⁹⁷ Kir. Kath. Gimnázium értesítője, 1924/25.

volt lehetőségük, és űzték is számos női sportot. Az internátusnak volt tenispályája, úsztak, téli sportokat űzték és kitűnő kosárlabda csapatuk is volt.

A sportköröknek különböző szakosztályai voltak, melyek a kor divatos sportágait reprezentálták. A fiú iskolák mindegyikében volt atlétika, torna, céllövő és játék szakosztály, melyben labdasportok kaptak helyet, mint pl. kosárlabda és az egyre népszerűbb labdarúgás. Kedvelt volt még a birkózás, vívás, turisztika, ping-pongozás, kerékpározás, úszás, a téli sportok közül főként a korcsolyázás, de a felsőkereskedelmiben megjelent a sielés. A szellemi sportok közül több iskolában is művelték a sakkot.

A harmincas évek közepén törekvés jelentkezett az úszósport fellendítésére. Tarczay-Felícides Román miniszteri tanácsos körlevelében felhívta a figyelmet az úszni tudás fontosságára, és kérte, hogy ahol lehetőség van rá szervezzenek kéthetes ingyenes úszótanfolyamokat a közép és középfokú iskolások 30 fős csoportjainak.⁴⁹⁸ Ugyancsak 1935-ben Ady Lajos tankerületi főigazgató is szólt annak érdekében, hogy Nyíregyházán meg kell teremteni az úszóéletet, tehetségkutatót kell tartani.⁴⁹⁹ A leány iskolákban némiképp eltérő sportágakat műveltek. Általános volt a játék szakosztály a ping-pong, tenisz, kosár-, kézilabda, dobókarika, turul sportágakkal, a szabad és szertorna illetve néhol annak speciális változata a „ritmika” (mai ritmikus sportgimnasztika). A lányok is szívesen kerékpároztak, túráztak és télen korcsolyáztak.

A testnevelés kedvelt időtöltés, lehetett és éppen ebben az időszakban vált divattá is. Ennek ellenére viszonylag sokan kértek felmentést az órák látogatása alól. Évről évre harcoltak is ez ellen a tanári testületek. *„A tornázás alól felmentéseknél a tanári kar kellő szigorral járt el, s csak az iskolaorvos hivatalos javaslata alapján adta meg a felmentési engedélyt.”*⁵⁰⁰ – jelentették ki a Kossuthban, ahol 10 %-ot is elért a felmentettek száma.

Megjelent a korszakban – 1935-től az evangélikus lánygimnáziumban, 1941-től a katolikus gimnáziumban – „javító torna”, mai nevén gyógytorna intézménye is. A lánygimnáziumban népszerű lehetett, mert 15-30 fő látogatta az órákat. Talán ennek is betudható, hogy ezekben az iskolákban kevesebben (3-6 %) éltek a felmentés lehetőségével.

⁴⁹⁸ SZSZBMÖL VIII. 57. B I. 1935

⁴⁹⁹ SZSZBMÖL VIII. 57. B I. 1935.

⁵⁰⁰ EKLK értesítője, 1929/30.

A városban az iskolán kívüli sport az 1924. április 10-én három évre megalakult városi testnevelési bizottság irányításával zajlott.⁵⁰¹ A városban és tanyákon 4000-4500 testnevelésre kötelezett volt, akiknek a testedzését meg kellett oldani. A testnevelési ügyek vezetésével Murányi Lajos Nándor menekült állami iskolai igazgató tanítót bízták meg. 1928-ig ő látta el ezt a posztot.⁵⁰² Az iskolán kívüli testnevelésre a Kossuth gimnázium század eleje óta létező játékterét jelölték ki, majd újabb helyszíne is lett rövidesen, az 1934-ben inségakció keretében megvalósított szabályos atlétikai és futballpálya az Erzsébet ligetben.⁵⁰³ Igénybe vehették a NYTVE István utcai sportpályáját és az 1924-ben vasút mellett létesült Nyíregyházi Kiskereskedők és Iparosok Sportegylete (NYKISE) sporttelepét is.

⁵⁰¹ SZSZBMÖL IV. B 411. 691. d. 1924.

⁵⁰² SZSZBMÖL V. B 186. VII. 100. 1923.

⁵⁰³ SZSZBMÖL V. B 186. VI. 70. 1934.

7. Összegzés

Már a 19. sz. végének politikusai felismerték, hogy a közoktatás és a közegészségügy is gazdasági kérdés, ugyanis a termelést végző ember mentális és egészségi állapota meghatározza munkavégző képességét. A felnőtt egészségi és műveltségi állapotát pedig a gyermekkor határozza meg. Nem mindegy ezért, hogy a fiatalok milyen körülmények között tanulnak, mire neveli őket az iskola.

Az iskola-egészségügy, aminek a két világháború közötti történetével foglalkozik a dolgozat egy olyan interdiszciplináris terület, melyre rendkívül sok tényező van hatással. Befolyásolja a korabeli politika, a gazdasági színvonal, az oktatás- és a közegészségügy helyzete valamint hatnak rá az adott település sajátos viszonyai (urbanizáltság, földrajzi, társadalmi, kulturális tényezők). Emellett az iskolaorvoslás egy olyan interdiszciplináris tudományterület, melyben érvényre jutnak az orvostudomány és pedagógia sajátos elvei.

Hazánkban az első világháború után a gazdasági nehézségek ellenére is hatalmas fejlődés kezdődött az oktatás és közegészségügy területén. Hasonló folyamatok zajlottak a vizsgált város, Nyíregyháza vonatkozásában is. A számos gazdasági probléma nem kedvezett a fejlesztéseknek. A lakosság létszáma megduzzadt, és bonyolította a helyzetet, hogy jelentős részük a környező tanyákon élt távol civilizációtól. Szaporította a település gondjait a román megszállás és a trianoni döntést követő menekültáradat. A város közlekedési csomópont, kereskedelmi-, katonai- sőt iskolavárosi szerepet töltött be a térségben. A széleskörű iskolahálózat hozzájárult a lakosság műveltségi szintjének emeléséhez, a társadalom mobilitásához. A város öt felekezete tartott fenn elemi iskolákat, de a középfokú- és szakképző iskolák színes választéka lehetővé tette, hogy a tanulni szándékozó lányok és fiúk megtalálják a számukra legkedvezőbb oktatási intézményt. A város középfokú iskoláit főleg a belváros társadalmát adó kispolgári rétegek gyermekei látogatták, míg a bokortanyák parasztfiai alig voltak képviselve körükben.

Az egyes iskolatípusokat más-más társadalmi rétegek fiataljai részesítették előnyben. A gimnáziumok tanulóinak felét a városi középosztály, harmadát a kispolgárság, -paraszság adta. A helyi elit is ezt az iskolatípust részesítette előnyben, míg itt a legkevesebb az alacsonyabb sorból kikerülők aránya. A felsőkereskedelmik tanulói között is a középosztálybeli és kispolgári származású

tanulók domináltak. Leginkább a polgári iskola esetében kimutatható, hogy a tanulás a társadalmi mobilitás eszköze volt, hiszen itt az alsóbb társadalmi rétegekből érkezők aránya több, mint 20 % volt.

A város polgárosodó lakói igényelték a nívósabb életminőséget, de ez gazdasági okokból csak nehezen valósulhatott meg. Nyíregyháza korabeli urbanizációs szintje és közegészségügye a hasonló státuszú alföldi városok szintjén állt. A város egészségügyi mutatói (pl. orvos szám stb.) országos összehasonlításban is közepes szintű ellátottságot jelnztek. A korszak elejének alacsony higiéniai színvonala, mely számos betegség okozója volt, leginkább a háború, megszállás, menekültek számlájára írható. Nyíregyháza sokat szenvedett ez alatt az időszak alatt. Gyakori volt errefelé a tífusz, vérhas, ami a rossz ivóvíz számlájára írható, vagy a tbc, ami a zsúfolt egészségtelen lakások betegsége.

Nyíregyháza a Horthy-korszakban kezdett urbanizált településsé válni. A földszintes falusias városban megjelentek az emeletes épületek, a huszas évek közepén elkezdődött a víz- és csatornahálózat kiépítése, a fásítás, az országban elsőként megalakult a városi részvénytársaság, mely a köztisztasági feladatokat végezte. Egyre nagyobb figyelmet fordítottak a város ivóvizet szolgáltató kútjainak vízminőségére. A rendszeres vízvizsgálatok hozzájárultak a városban felfelbukkanó tífusz visszaszorításához. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően fokozatosan javult a közegészségügyi helyzet.

A korszak haladó egészségpolitikai elgondolásai lassan gyökeret vertek a településen. Bizonyára gyorsabb lett volna az intézményhálózat kialakulása, ha az OKI térségünkben is létrehozta fiókállomásainak egyikét. Ennek ellenére az országos tendenciát követve a tüdődispensaire mellé létrejött a nemi beteg gondozó, bővült a kórház, kialakították az önálló gyermekosztályt, rendszeressé váltak a tüdőszűrések az iskolások körében is, megkezdődtek a diftéria oltások, növelték a tisztiorvosi körzetek számát. A körzetek számának növelése csökkentette a tisztiorvosok terhelését az iskola-egészségügyi teendők terén, így a vizsgálatok alaposabbak lettek. Ezek az intézkedések már nem elsősorban a gyógyítást, hanem a megelőzést szolgálták, mint ahogy a korszak végére létrejött iskolaorvosi és -fogorvosi rendszer is. Addig is a város orvosai és pedagógusai akciókat szerveztek (pl. Oláh Dániel szűrővizsgálatai, a helyi fogászok kezelése, egészségnevelő előadások stb.). Számos haladó elgondolás pl. erdei iskola, tüdő szanatórium azonban pénz hiányában nem valósulhatott meg a korszakban.

Az iskolaépületek higiéniai állapota a város közműveinek lététől és a gazdasági lehetőségektől függött. Különösen a tanyai iskolák állapota volt rossz. A harmincas évek új belvárosi iskoláiban viszont már megjelentek olyan korszerű berendezések, mint központi fűtés, angol WC, hideg-meleg vizes fürdőszoba. Fontos lehetőség volt Nyíregyháza életében is a Klebelsberg nevével fémjelzett iskolaépítési akció, melyből a bokortanyák részesültek.

A város diáksága körében leggyakrabban előforduló heveny fertőző betegség a diftéria és skarlát a korszak végére az oltásoknak köszönhetően megszelídült ezért egyre ritkábbak lettek az iskolabezárások. Megjelentek viszont olyan iskolai ártalmak, mint a myopia, ami a rossz megvilágítási viszonyokkal volt összefüggésben. Rendkívül gyakori volt a gyerekek között a tetvesség. A fiatalság körében viszonylag alacsony volt a tbc-sek száma.

A fiatalok társadalmi helyzete és egészségi állapota között világos összefüggés mutatható ki. Számos betegségnek egyértelműen szociális okai is voltak (pl. tbc, táplálkozási problémák, fogbetegségek). A családi háttér, szokások és lehetőségek meghatározták a személyi higiéniát végső soron az egyén egészségét is. A rosszabb higiénijú területeken több volt a tisztátalansággal összefüggő betegség, pl. tetvesség, rühesség. A szegényebb gyerekeket befogadó iskolákban (állami elemi, községi lány és Kálvineum polgári) több volt a piszkos, alutáplált és beteg gyermek. Némely betegség (pl. trachoma) viszont más okokkal hozható kapcsolatba.

Orvosok és társadalmi szervezetek dolgozott az egészségkultúra szintjének emelésért (szűrések, egészségnevelő előadások). Tevékenységüket előszeretettel fejtették ki a még különösen fogékony iskolások körében. Az ifjúság befogadta az újdonságokat és tovább vitte a felnőttek társadalmába, így az egészségkultúra terjesztésének egyik fontos helye az iskola lett (egészségtan, iskolán kívüli népművelés, Ifjúsági Vöröskereszt), városon és tanyán egyaránt. Ennek nyomán a negyvenes évekre látványosan javult a higiéniai színvonal és ezek következtében az életkilátások is. Az iskolák lelkes testnevelőinek köszönhetően fellendült az iskolai sportélet, mely a test edzettségén túl honvédelmi célokat is szolgált.

Így a korszak végére valóban kijelenthették, hogy: *„A prevenció szolgálatában állnak ma már az iskolák is. A város vezetősége mindent elkövet hogy iskolái a modern higiénia elveinek megfelelően épüljenek és az iskolák révén polgárainak gyermekeit betegség ne fenyegeesse. A gyermekekbe már korán beoltják a higiénia*

*szeretetét és fontosságát és az iskolaorvosi intézmény szervezésével pedig a tanulók orvosi felügyeletét és a betegségek elhárítását teszik lehetővé.”*⁵⁰⁴

Éles kontraszt volt azonban a belváros és tanyavilág között. Ezeket a különbségeket a korszakban nem tudták megszüntetni, de még csökkenteni sem. Nem sikerült hatékony egészségügyi intézményeket kiépíteni a külterületeken. Nem lehetett tanulásra ösztönözni, és ezzel a tudati elmaradottságból kiragadni az egykori városlapító tirpákok leszármazottait.

Városunk joggal lehet büszke azokra a vívmányokra, melyek az országban elsők között itt valósultak meg (tejakció, üdültetés). Ezzel cáfolható is az a sokaig élő torz elképzelés, hogy a két világháború közötti korszakban nem volt a gyerekek körében szociális ellátás. Nyíregyháza – különösen a belterülete – egészségügyi helyzetét tekintve kitűnt az országosan legrosszabb egészségügyi mutatókkal rendelkező Szabolcs vármegyéből. Az időnként jelentkező közegészségi problémák is leginkább a gazdasági nehézségekkel és a háborút követő rendkívül nehéz helyzettel, a sok jövő-menő menekülttel magyarázható. A megfelelő egészségügyi színvonal elérésében pedig igen nagy szerepe volt a szakmájukat szerető és értő, az emberek jólétéért tevékenykedő orvosoknak, akik tevékenységükkel megalapozták napjaink közegészségügyét is.

⁵⁰⁴ Kovács L., 1928.

8. Felhasznált irodalom

8.1 Levéltári források:

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (SZSZBMÖL)

IV B 416 Szabolcs vármegye főorvosának iratai 1913-1944

IV B XIV Közigazgatási Bizottsági iratok

VB 184 Nyíregyháza város egészségügyi albizottsága iratai 1913-1928

VB 186 Polgármesteri Hivatal iratai 1920-1944

VB 401 Mérnöki iratok

VB 402 Szabolcs vármegye törvényhatósága jegyzőkönyve 1920-1944

VB 404 Tanfelügyelői iratok

VB 411 Szabolcs vármegye alispánjának iratai

VIII. 57. A nyíregyházi Széchényi Közgazdasági Szakközépiskola iratai 1908-1966.

XV. 17 Nyíregyházára vonatkozó gazdasági és kulturális adatok gyűjteménye 1920-1996.

Szabolcs vármegye alispánjának jelentései Szabolcs vármegye közigazgatási állapotáról. 1920-1944.

Nyíregyházi Evangélikus Egyházkerület Levéltára (NYEEL)

Egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvek

Országos Evangélikus Levéltár (OEL)

Canonica visitatio 1943.

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL)

I.299 Nyíregyháza városi egyházközség iratai d. Igazgatási iratok 1928-1933

I.34. Középszabolcs egyházmegye iratai, egyházlátogatási jegyzőkönyvek

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML)

VI. 501/b Debreceni Tankerület M. kir. Főigazgató ügyiratai

8.2 Publikált források

1. 100 éves iskolánk. (1892-1992) Szerk. Margócsy József, Alexa László. Nyíregyháza. Nyíregyházi 4. sz. Ének-Zene Tagozatos Általános Iskola. 1992. p.76.
2. A jótékony nőegylet. In: Nyírvidék, 1929. 50. évf. 27.sz. február 1. p.5.
3. A kórházi gyermekosztály 75 éves. Szerk. Fazekas Árpád. Nyíregyháza. Start ny. 2002. p.89.
4. A Leányegylet új actiója. In: Nyírvidék 1911. 32.évf. 4.sz. p.1 .
5. A mindennapi iskolai testnevelés. Bp. Országos Testnevelési Tanács. 1936. p.81.
6. Adriányi László: A nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium tanulóinak menzai és diákotthoni diákszociális ellátottsága In: Emlékkönyv. 1806-1956. Szerk. Horváth Sándor, Margócsy József. Nyíregyháza. Kossuth Lajos Gimnázium. 1956. p.37-42.
7. Alföldy Zoltán: Johan Béla (1889-1983) Orvosi Hetilap, 1983.124.évf. 28.sz. p.1699-1700.
8. Az 1920. évi népszámlálás. 1. rész: A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták szerint. Bp. Pesti ny. 1923. p.303 .
9. Az 1920. évi népszámlálás. 5. rész. Részletes demográfia. Bp. Pesti ny. 1928. p.297.
10. Az 1926-32 évi népmozgalom. Magyar Statisztikai Közlemények 97 köt. Bp. Stephaneum. 1937. p.179.
11. Az 1930. évi népszámlálás. 1. rész Demográfiai adatok. Bp. Stephaneum 1932. p.429.
12. Az 1941. évi népszámlálás. 2. rész. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. KSH. 1976. p.433.
13. Az 1941. évi népszámlálás. 5. rész Lakóház és lakásadatok községek szerint. Bp. KSH. 1982. p.477.
14. Az egészséges Nyíregyházáért. In: Nyírvidék 1917. 38.évf. 117.sz. (június 2.) p.2.
15. Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteménye. Összeáll. Atzél Elemér. Bp. Mai Henrik ny. 5.köt. 1913-1926. 1928. p.1038., 6.köt. 1927-1928. 1929. p.975., 7.köt.1929-1933. 1934. p.965.

16. Az iskolás gyermekek egészségéről tartott előadást Kovács László dr.orvos, a tanyai iskolásoknak. Nyírvidék, 1927. 48. évf. 278.sz. dec.7. p.6.
17. Az OKI 1940. évi jelentése. In: Orvosi Hetilap, 1942. 86.évf. 8.sz. p.91-94. (továbbiakban OKI jelentés 1940.)
18. Beluszky Pál: A város-falu közötti kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Nyíregyháza példáján. In: Földrajzi értesítő, 1971. p.159-186.
19. Bencze József: A diphtheria története hazánkban. In: Orvostörténeti Közlemények, 1966. 38-39.sz. p.107-119.
20. Bennack J.: Gesundheit und Schule zur Geschichte der Hygiene im preussischen Volksschulen. Köln. Bohlau Verlag. 1990. p.528.
21. Béres Endréné-Hársfalviné Hudák Erika: Kertvárosi krónika. Nyíregyháza. Nyírségi ny. 1993. p.70.
22. Berzeviczy Albert: A testi nevelés kérdése. In: Schuschnyi Henrik emlékkönyv. Bp. 1912. p.53-64.
23. Bezerédiné, Hertelendy Magdolna – Hencz Aurél – Zalányi Sámuel: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Bp. Közgazdasági és Jogi K. 1967. p.542.
24. Bíró Ödön: Megjegyzések a főváros iskola-fogorvosi intézményéről. In: Népegészségügy, 1927. 8.évf. p.458-460.
25. Birtalan Győző: A szervezett egészségvédelmi munka. In: Orvostörténeti Közlemények, 1979. 87-88.sz. p.207-209.
26. Bodnár Zsuzsanna: Tirpák népi ételek, étkezési szokások. Nyíregyháza. AMC. 1999. p. 87.
27. Bókay János: a vörhenyről. In. Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24-30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk. Parassin József, Gortvay György. Bp. Franklin-Társulat ny. 1927. p. 161-165.
28. Brana János – Csapodi István: Trachoma Csonka-Magyarországon. In: Orvosi Hetilap, 1924. 68.évf. 18.sz. p.266-68.
29. Budapest Székesfőváros Iskolaegészségügyi intézménye, szervezetének működése és leírása. Bp.Szf. Tiszti Főorvosi Hivatal. 1929. p.32.
30. Budapest Székesfőváros Iskola-fogorvosi Intézményének tízéves története és tapasztalatai. 1922-1932. Bp. Szfv. Háziny. 1933. p.34.

31. Czibula Ferenc: A Jókai Mór Polgári és Általános Iskola monográfiája. In: Jókai emlékkönyv 1906-1995. szerk. Czibula Ferenc, Czibula Ferencné. Nyíregyháza 1995. Nyírségi Nyomda. p.18-82.
32. Darányi Gyula: Az iskoláskor egészségügye. Bp. 1933. p.521.
33. Darányi Gyula: Közegészségtan. 1.köt. Bp. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. 1939. p.535.
34. Dr. Kovács László orvos nagyhatású előadást tartott a tüdővészről a Mandabokorban. Nyírvidék, 1929. 50.évf. 25.sz. jan 30.p.3.
35. Dráviczki Sándor: A nyíregyházi Királyi Katolikus Főgimnázium történetének vázlata. In: Pedagógiai. Műhely, 1993. 19.évf. 1.sz. p.43-47.
36. Dráviczki Sándor: Adalékok a Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítóképző Intézet létesítésének és kiépülésének (1928-1939) történetéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szemle 1995. 30.évf. 2.sz. p.83-191.
37. Dráviczki Sándor: Adalékok a Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítóképző 1938-1948 közötti történetéhez. Pedagógiai. Műhely, 1995. 21.évf. 6.sz. p.54-58.
38. Ecsedi István: A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása. Debrecen. Bertók Lajos Könyvkereskedése. 1935. p.256.
39. Egészségtanár választása. In: Szabolcsvármegye. 1908. 2.évf. 228.sz. okt.7. p.2.
40. Ekészítetik a nyíregyházi szegények kataszterét. Nyírvidék, 1929. 50.évf. 22.sz.(jan 26.) p.3.
41. Emlékkönyv. 1806-1956. Szerk. Horváth Sándor, Margócsy József. Nyíregyháza. Kossuth Lajos Gimnázium. 1956. p.176.
42. Erdei Ferenc: Magyar falu. Bp.. Akadémiai K. 1974, p.246.
43. Erdei Ferenc: Magyar tanya. Bp.. Akadémiai K. 1976. p.271.
44. Faragó Ferenc: Védőoltás vörheny ellen új oltóanyaggal In: Orvosképzés, 1941, 31.évf. p.319-329.
45. Fáy Aladár: tuberkulózis. In: Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24-30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk. Parassin József – Gortvay György. Bp. 1927. Franklin-Társulat ny. p. 204-212.

46. Fazekas Árpád: A nyíregyházi Erzsébet Közkórház centenáriuma 1899-1999. Nyíregyháza, Sz-Sz-B. Megyei Önkormányzat Jósza András Kórháza. 1999. p.206.
47. Fejlesztési törekvések a nyíregyházi gyógypedagógiai intézetben. Szerk. Tarnai Ottó. Nyíregyháza. Sz.-Sz. Megyei Pedagógiai Intézet. 1987. p.59.
48. Félix Péter: Szakember apró hibákkal. Magyar Narancs. 2003. 20.évf. 05. 15. p.16-17.
49. Fest Zoltán: A fogak ápolásának fontossága. In: A Nyíregyházi Városi Felső Kereskedelmi Iskola 1933/34. értesítője. Nyíregyháza. 1934. p.15-18.
50. Földes Éva – Kun László – Kutasi László: A magyar testnevelés és sport története. Bp. Sport. 1982. p.584.
51. Friedrich Vilmos: A szociális tényezők szerepe a tuberculosis mortalitásában. In: Orvosi Hetilap, 1924. 68.évf. p.859-862.
52. Frisnyák Sándor: A megye földrajzi képe. In: Cserenyák László (szerk.) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza 1993. 1. köt. p.13-62.
53. Gaál Ibolya: A Stefánia Szövetség szervezetének története Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyékben 1915-1937. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1989. 24.évf. 4.sz. p.392-400.
54. Galambos József: Portalanítási kísérletek tömény calciumchlorid oldattal. In: Népegészségügy. 1941. 42.évf. p.1077-1079.
55. Glatz Ferenc: Hóman Bálint életpályája. In: História. 2003. 25.évf. 1. p.24-25.
56. Goldzieher Vilmos: A szemészet kézikönyve. Bp. Grimm. 1891. p.505.
57. Grósz Emil: A trachoma Magyarországon. In: Népegészségügy. 1928. 9.évf. p.907-908.
58. Gyáni Gábor – Kövér Gyögy: Magyarország társadalomtörténete. 2.jav.kiad. Bp. Osiris. 2003. p.393.
59. Györffy István: A magyar tanya. In: Földrajzi Közlemények. 1937. 65.évf. 70-93.
60. Györffy István: Nyíregyháza és Debrecen településformája. In: Föld és Ember. 1929. 9.évf. 1.sz. p.1- 21.
61. Hahn Géza – Melly József: Fodor József élete és munkássága. Bp. Akadémiai. K. 1965. p.195.

62. Hainiss Elemér: A gyermekkori ragályos betegségek elleni praeventiv eljárások lényege, kivitele és értéke. In: Orvosképzés. 1938. 28.évf. különszám p.5-21.
63. Hajnal Béla: Nyíregyháza népességfejlődése In: Nyíregyháza : előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján. szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza. Nyíregyházi Főisk. Földrajz Tansz., 2003. 223 p.
64. Halász Henrik: Az iskolai fogklinikák közegészségügyi jelentősége. In: Népegészségügy. 1925. 6.évf. p.814-817.
65. Hamar Pál: A fogszuvasodás megelőzése az általános egészségvédelmi munka keretében. In: Népegészségügy. 1937. 18.évf. p.404-412.
66. Hamar Pál: Iskola-fogorvosi munka a gödöllői járásban. In: Népegészségügy. 1928. 9.évf. p.1427-1446.
67. Hantos János: a Magyar Vöröskereszt 100 éve. Bp. Akadémiai K. 1981. p.267.
68. Heim Pál: A pertusis. Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24-30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk. Parassin József, Gortvay György. Bp. Franklin-Társulat ny. 1927. p.168-172.
69. Hencz Péter: Gróf dr. Klebelsberg Kunó (1875-1932). In: Orvosi Hetilap. 1999. 140.évf. 24.sz. p.1365-1969.
70. Hollós Korvin Lajos: Nyíregyháza. In: Válasz. 1937. 4.évf. 4.sz. p.239.
71. Honti József: Johan Béla emlékezete. In: Magyar Nemzet. 1983. 46.évf. 100.sz. ápr. 29. p.7.
72. Hoor Károly: A szemészet tankönyve. Bp. Universitas. 1912. p.471.
73. Hoóz István: Népesedéspolitika és népesedésfejlődés Magyarországon a két világháború között. Bp. Akadémiai. K. 1970. p.220.
74. Horváth László – Pornói Imre: Klebelsberg Kunó nagy iskolaépítési programja In: Pedagógiai Műhely. 1993. 19.évf. 6.sz. p.50-54.
75. Horváth László: Klebelsberg és a testnevelés In: Pedagógiai Szemle, 1994. 20.évf. 3.sz. p.46-49.
76. Horváth Sándor: Az ellenforradalmi rendszer 25 éve Nyíregyházán. In: Nyíregyháza 1918-1951. Tanulmányok. Nyíregyháza. Szabolcs megyei Lapkiadó. 1975. p.33-58.

77. Huszár György: A magyar fogászat története. Bp. Országos Orvostörténeti Könyvtár. 1965. p.266.
78. Ijász Olga. A magyar városok lakásviszonyai. In: Városi Szemle, 1940. 26.évf. p.439-454.
79. Iskola-fogorvosi munka az egészségügyi mintajárásokban. In: Népegészségügy, 1930. 11.évf. p.753-766.
80. Jáki László: Korszerűsítési törekvések a századforduló iskolaépítésében. Bp. OPKM. 1989. p.106.
81. Jelentés a m.kir.Országos Közegészségügyi Intézet 1930.évben végzett munkájáról. In: Népegészségügy. 1931. 12.évf. p.535-651.
82. Jelentés a m.kir.Országos Közegészségügyi Intézet 1931.évben végzett munkájáról. In: Népegészségügy. 1932. 13.évf. p.759-844.
83. Jelentés a m.kir.Országos Közegészségügyi Intézet 1932.évben végzett munkájáról. Bp. Pátria ny. 1933. p.194. (továbbiakban OKI jelentés 1932.)
84. Jelentés a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet 1942. évben végzett munkájáról. XVI. jelentés. 1-2 köt. Bp. Pátria ny. 1943. p. 1. köt: p.386, 2.köt: p.90. (továbbiakban OKI jelentés 1943.)
85. Jóború Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. Bp. Kossuth K. 1972. p.225.
86. Johan Béla Az „Egészség Házak” gondolata Magyarországon. In: Népegészségügy. 1931. 12.évf. 13.sz. p.732-736.
87. Johan Béla: A M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet. Bp. Egyetemi ny. é.n. p.47.
88. Johan Béla: A magyar falu ivóvízellátása. In: Népegészségügy. 1938. 19.évf. p.447-451.
89. Johan Béla: A tuberculosis-kérdés és a tuberculosis elleni küzdelem hazánkban. In: Orvosi Hetilap. 1939. 83.évf. 5.sz. p.101-107.
90. Johan Béla: Adatok a M. Kir. Országos Közrgészségügyi Intézet felállításának történetéhez. In: Népegészségügy. 1925. 6.évf. p.861-867.
91. Johan Béla: Mi várható a szervezett közegészségügyi munkától. In: Népegészségügy. 1941. 22.évf. p.490-496.
92. Jókai emlékkönyv 1906-1995. szerk. Czibula Ferenc, Czibula Ferencné. Nyíregyháza 1995. Nyírségi Nyomda.
93. Jósa András: Gyermekehalandóság Nyíregyháza, Jóba ny. 1913. p.14.

94. Juba Adolf: Iskolaorvosi intézmény Magyarországon. Bp. Brózsá ny. 1911. p.98.
95. Kapronczay Károly: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Bp. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 2001. p.232.
96. Kertai Pál: Ötszáz sor a „Johan Béla-ügy” margójára. In: Orvosi Hetilap. 2005. 146.évf.40.sz. p.2083-2088.
97. Királytelek története. Kezdetektől 1952-ig. Szerk. Dankó Mihály, Mezei Zoltán. Nyíregyháza. Nyírségi ny. é.n. p.288.
98. Klebelsberg Kunó: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai 1917-1932. (Vál., az előszót és a jegyz. írta Glatz Ferenc) Bp. : Európa, 1990. p.585.
99. Klekner Károly: Dr. Jósza Andrásról az orvostól. In: Szabolcsi Szemle, 1935. 2.évf. 1.sz. p.2-10.
100. Kollár Lajos: Az iskola-fogászat a praeventio szolgálatában. In: Népegészségügy. 1940. 21.évf. p.920-924.
101. Kollár Lajos: Az iskola-fogászat és betegbiztosító intézetek. In: Népegészségügy. 1936. 17.évf. p.1005-1008.
102. Kopka János: Pályát kezdeni sosem volt könnyű. In: Pedagógiai. Műhely. 1990. 16.évf. 3.sz. p.47-54.
103. Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil Bp. 1931. (Magyar városok monográfiája VIII.) p.168-194.
104. Kornis Gyula: A magyar közoktatásügy In: Lukács György (szerk.): Magyarok a kultúráért. Bp. Magyar-francia kultúrliga. 1929. p.215-237.
105. Kosáry Domokos: Emlékeim Hóman Bálintról. In: História, 2003. 25.évf. 1.sz. p.25-28.
106. Kotsis István: Lakáskultúra és gazdasági válság. In: Magyar Szemle. 1934. 20.évf. p. 353-262.
107. Kovács Alajos: Nyíregyháza város népességének fejlődése. In: Magyar Statisztikai Szemle. 1924. 2.évf. 1.sz. p.353-363.
108. Kovács Alajos: Városaink lakóházainak építési anyaga. Városi Szemle. 1934. 20.évf. p. 81-100.

109. Kovács László: Közegészségügy In: Az 50 éves Nyírvidek albuma. Szerk. Vertse K. Andor, Nyíregyháza, 1928.
110. Kovács László (a): A nyíregyházi új gyógypedagógiai intézményekről. In: Szabolcsi Tanító. 1926/27. 5. évf. 7.sz. p.104-105.
111. Kovács László (b): Az intelligencia vizsgálat gyakorlati jelentősége a nevelőoktatásban In: Szabolcsi Tanító. 1926/27. 5. évf. 3-4 sz. p.42-43.
112. Kovács László: Beszámoló a Nyíregyházán tartott első vidéki hibás beszédet javító tanfolyamról. In: Szabolcsi Tanító. 1927/28. 6.évf. 2.sz. p.20-22. és 3.sz. p.36-37.
113. Kovacsics Sándor: Magyarország vármegyei építési szabályrendeleteinek rövid ismertetése In: Népegészségügy. 1927. 8.évf. p.496-509.
114. Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24-30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk. Parassin József, Gortvay György Bp. Franklin-Társulat ny. 1927. p.398.
115. Kramár Jenő: A gyermekkori gümőkör megelőzéséről. Orvosi Hetilap. 1935. 79.évf. 27.sz. p.739-745.
116. Kujbusné Mecsei Éva: Evangélikus tanítók a XIX. század eleji Nyíregyházán In: Pedagógiai. Műhely. 1995. 21.évf. 1.sz. p.50-55.
117. Kujbusné Mecsei Éva: Pro Memoria. Nyíregyházi összeírások (1752-1850). Nyíregyháza. Sz.-Sz.-B.M.Ö.L 2003. p.566.
118. Kuknyó János (szerk.): Az ezredvég iskolái. Nyíregyháza. Color Pack ny. 1999. p.487.
119. Kührner Éva: A tanuló ifjúság táplálkozása a két világháború között In: MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete 12. közgyűléssel egybekötött Tudományos Ülése Nyíregyháza, 2003. szeptember 27. Nyíregyháza, 2003. p.115-120.
120. Kührner Éva: Az iskola fogászat kezdetei Nyíregyházán. In: Pedagógiai Műhely. 2004. 29.évf. 1.sz. p.43-50.
121. Kührner Éva: Nyíregyháza iskola-egészségügye 1945 előtt. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2005. 40.évf. 2.sz. p.143-154.
122. Kührner Éva: Nyíregyháza iskolái a húszas évek elején higiéniai szempontból In: Pedagógiaiagógiai Műhely. 2002. 27.évf. 1.sz. p.71-79.
123. L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. 2. bőv. kiad. Debrecen. Multiplex Média. 1995. p.266.

124. László Gézáne: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája (1864-1984) Nyíregyháza. Móricz Zsigmond Megye Könyvtár. 1984. p.112.
125. Lénárd Imre: Tapasztalataim a trachoma elterjedéséről és az ellene való küzdelem. In: Népegészségügy. 1928. 9.évf. p.868-880.
126. Linhardt József: Városink csatornázása és szennyvízkezelése. In: Városi Szemle, 1934. 20.évf. p.270-289.
127. Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad kiváltságolt város története. Nyíregyháza. Jóba ny. 1886. p.491.
128. Lyytinen, A.A.: A népiskolai egészségügy fejlődése Finnországban. In: Népegészségügy. 1941. 21.évf. p.40.
129. Magyar László András: Vécétörténet. In: Café Babel 2000. 11.évf. 4.sz. p.107-116.
130. Magyar népoktatás. Bp. VKM. 1928. p.371.
131. Magyar Néprajz 4. köt. Életmód. Szerk. Paládi Kovács Attila. Bp. Akadémiai. K. 1988. p.904.
132. Magyar Statisztikai Évkönyv 1926. Új folyam 34. Bp. Atheneum ny. 1928. p.343.
133. Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam 27-30. Bp. Atheneum ny. 1925.
134. Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam 46. Bp. Athenaeum ny. 1939. p.444.
135. Magyarország története 1918-1919, 1919-1945. Szerk. Hajdú Tibor, Tilkovszky Lóránt. Bp. Akadémiai K. 1976. p.1397.
136. Makfalvy Margit: Iskolegészségügyi Szakosztály a III. (VII 2-6) Egyetemes Tanügyi Congressus keretében. In: Népegészségügy. 1928. 9.évf. p.888-891.
137. Maksay Ferenc: A tanoncifjúság egészségvédelméről. In: Iskola és Egészség. 1935/36. 3.évf. 3.sz. p.256-259.
138. Margócsy József: A százéves iskolaépület. In: 100 éves iskolánk. (1892-1992) Szerk. Margócsy József, Alexa László. Nyíregyháza. Nyíregyházi 4. sz. Ének-Zene Tagozatos Általános Iskola. 1992. p.5-10.
139. Margócsy József: Bontják a sóstói Szeréna-lakot. In: Kelet-Magyarország, 1997. december 20. p.13.
140. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák 1-5. köt. Nyíregyháza.

141. Márkus Mihály: Bokortanyák népe. Bp. Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudat Int. 1943. p.290. 4 t. (Tanya, falu, mezőváros, 3.köt.)
142. Mátyás Béla: A bokortanyák tanítója. Nyíregyháza. Váci Mihály Irodalmi Kör. 1993. p.126.
143. Megnyílik a Leányegylet gyermekkonyhája. In: Nyírvidék 1918. okt. 7.
144. Megyesi Csaba: Hóman Bálint. <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?article=8807&page=3> 2004. december 3.
145. Mészáros Ferenc: A szeged tanyai iskolák vízellátása. In: Népegészségügy, 1938. 19.évf. p.1116-1120.
146. Mészáros István: Felekezeti népiskolai tantervek (1868-1948). Bp. OKI 1996. p.211.
147. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1868-1948. Bp. Akadémiai. K. 1988. p.367
148. Mezei Zoltán Élet az uradalomban. In: Királytelek története. Kezdetektől 1952-ig. Szerk. Dankó Mihály, Mezei Zoltán. Nyíregyháza. Nyírségi ny. é.n. p.161-166.
149. Mike Gyula: Magyarország sportlétesítményei 1935-ben. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1936. 14.évf. 6.sz. p.525-545.
150. Mike Gyula: Sport. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1938. 16.évf. különszám. p.224-228.
151. Moravszky Ferenc: Szabolcsvármegye közoktatásügyének fejlődése. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Szabolcsvármegye. Erdélyi Gyula. 1929. p.251-262.
152. Mozolovszky Sándor: Lakóházépítések a mai városokban In: Városi Szemle 1929. 15.évf. p.1035-1054.
153. Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Bp. Educatio. 1992. p.242.
154. Nem üldözte, hanem mentette a zsidó orvosokat Johan Béla. In: www.origo.hu 2003. július 9., szerda, 12:23
155. Németh László: Medve utcai polgári. Bp. Magyar Élet. 1943. p.132.
156. Németh László: Orvostörténet és szellemtudomány. In: Iskola és Egészség, 1934/35. 1.évf. p.40-41.

157. Neuber Ede: Elemi iskolások egészségügyi vizsgálata In: Bőrgyógyászati Urológiai és Venerológiai Szemle. 1931. 9.évf. 5.sz. p.93-96.
158. Nyíregyháza és Sóstófürdő. Részletes helyi kalauz. Szerk. Vertse K. Andor Nyíregyháza. s.n. 1936. p.87.
159. Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. 1931. p.362,141. ill. (Magyar városok monográfiája, 8.)
160. Nyíregyháza története. Szerk. Cservenyák László, Mező András. Nyíregyháza. Alföldi ny. 1987. p.318. (Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. köt.)
161. Nyíregyházán egy évben legfeljebb kétszer fürdenek az emberek. In: Nyírvidék, 1927. 15.sz. júl. 3.
162. Nyíregyházi öregdiákok emlékkönyve. 1861-1936. Nyíregyháza. Klawter ny. 1936. p.330.
163. O. Szatmáry Erzsébet: Az Ifjúsági Vöröskereszt a tuberkulózis elleni küzdelem szolgálatában. In: Tuberkulózis Elleni Küzdelem, 1942. 6.évf. 7.sz. p.296-299.
164. Oláh Dániel (a): Folytatólagos vizsgálatok Szabolcs vármegye fonalgombaflórájáról. In: Orvosi Hetilap. 1934. 78.évf. 4.sz. p.78-79.
165. Oláh Dániel (b): Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék pathogén gombaflórája, különös tekintettel a járványtan, előfordulási és terjedési viszonyokra 1-4. rész. In: Népegészségügy. 1934. 15.évf. p.666-671, p.734-741, p.779-788, p.811-826.
166. Oláh Dániel: Szabolcs vármegye fonalgomba flórájáról. Egyetemi ny. 193?. p.20.
167. Oravec Pál: Az iskola-fogorvosi intézmény mai állása Közép-Európa egyes országaiban. In: Népegészségügy. 1927. 18.évf. p.279-296.
168. Orosz Éva: Egészségügyi alapellátás, területi különbségek. In: Orvostörténeti Közlemények 1986. 113-114.sz. p.61-71.
169. Pauer Károly (a): A Nemzetek Szövetsége által rendezett iskolaorvosi tanulmányút Angliában, Belgiumban és Hollandiában. In: Népegészségügy. 1925. 6.évf. p.66-88.
170. Pauer Károly (b): A tanulóifjúság egészségügyi ellenőrzése külföldön. In: Egészségvédelem. 1925. 1.évf. 2.sz. p.2-3.

171. Petrányi Győző – Varga Tibor: Az iskolás gyermekek gümőkórja. In: Népegészségügy. 1934. 15.évf. 995-1001.
172. Petrilla Aladár: Magyarország népesedési viszonyai 1920-tól 1932-ig. Bp. Athenaeum. é.n. p.337.
173. Pintér Jenő: A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve. A középiskolákra vonatkozó törvények, rendeletetek, szolgálati szabályzatok és ügykezelési utasítások szövegeinek magyarázatos gyűjteménye. 2. kiadás. Bp. Franklin Társulat ny. 1928. p.512.
174. Pornói Imre: Klebelsberg és a népoktatás. In: Pedagógiaiagógia Szemle, 1994. 20.évf. 3.sz. p.36-39.
175. Puder Sándor: Mit tud Magyarország lakossága a tuberkulózisról? In: Tuberkulóz Elleni Küzdelem. 1938. 2.évf. p.59-75.
176. Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Bp. Nemzeti Tankönyvk. 1996. p.676.
177. Quint József – Jakoveczky Péter: Egészségtan tanító és tanítónőképző intézetek számára. 2. kiad. Bp. Révai. 1941. p.100.
178. Riczu Zoltán: Zsidó emlékek és épületek Nyíregyházán. Nyíregyháza, MTC Press. 1992. p.132.
179. Rigler Gusztáv: A közegészségtan története. Bp. 1929.
180. Romsics Ignác (a): Hóman Bálint. Egy miniszter a „tévesztett úton” In: Élet és Tudomány. 2000. 55.évf. 31 sz. p.966-970.
181. Romsics Ignác (b): Magyarország története a XX. században. 2.jav.kiad. Bp. Osiris. 2000. p.662.
182. Róth Sámuel: Tejivás az iskolában. In: Szabolcsi Tanító 1927/28 6.évf. 11.sz. p.172-173.
183. Rött András: A trachoma földrajzi elterjedése és a nemzetközi trachoma statisztika tanulságai. In: Népegészségügy. 1931. 12.évf. p.863-868.
184. Ruttkay Arnold: Fakuló emlékek, túl az Óperencián. Nyíregyháza. Szent Imre Baráti Kör soksz. 2001. p.83. (Szent Imre Baráti Köri Füzetek 8.)
185. S. Jankovich Adél: Fogászati vizsgálatok vidéki elemi iskolákban. In: Szociális Orvostudomány 1935. 2.évf. 4.sz. p.103-108.
186. Sági Vilmos: A tbc elleni küzdelem és a cselédlakások problémája a kapitalizmus kori Magyarországon. In: Orvostörténeti Közlemények 1969. 48-49.sz. p.107-124.

187. Sárközi István: Az ellenforradalmi rendszer népiskola-politikája Magyarországon. Bp. Akadémiai K. 1980. p.271.
188. Siklós Ádám: A Nyíregyházi evangélikus elemi és általános iskolák története. Nyíregyháza. Mohácsi-Art ny. 2001. p.106.
189. Simkó Gyula: Nyíregyháza és tanyáinak települése. In: Földrajzi közlemények, 1910. 38.évf. 41-72 és 89-114.
190. Simon Gyula: A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Bp. Tankönyvkiadó. 1979. p.289.
191. Skarlát- és bizottság. In: Nyírvidék, 1901. 22.évf. 48.sz. december 1.
192. Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a második világháborúig. Bp. Eggenberger. 1942. p.308.
193. Sörös Miklósné: A magyar Ifjúsági Vöröskereszt egészségvédelmi nevelőmunkája a gümőkör elleni küzdelem szolgálatában. In: Tuberkulózis Elleni Küzdelem. 1941. 5.évf. 2.sz. p.49-56.
194. Steiger-Kazal Dezső: Az iskolai nemi felvilágosításról. In: Népegészségügy. 1931. 12.évf. p.1093-1095.
195. Szabó Bernát Sándorné: Az egyházi iskolák rendszere, irányítása, vezetése Különös tekintettel a katolikus iskolákra. Szakdolgozat. H.n. 2002. p.78.
196. Szabó József : A központi evangélikus iskola története (1892-1948). In: 100 éves iskolánk. (1892-1992) Szerk. Margócsy József, Alexa László. Nyíregyháza. Nyíregyházi 4. sz. Ének-Zene Tagozatos Általános Iskola. 1992. p.11-29.
197. Szabó Zoltán: Tardi helyzet. Bp. Cserépfalvi. 1937. p.239.
198. Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Szabolcsvármegye. Erdélyi Gyula. 1929. p.419.
199. Szabolcs vármegye. (Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék). Szerk. Dienes István. Bp. : Vármegyei Szociográfiák K. 1939. p.370. (Vármegyei Szociográfiák. 4.köt)
200. A Szabolcsvármegyei Nyíregyházi Erzsébet nyilvános közkórház 1912. évi betegforgalmának kimutatása. Nyíregyháza, Tóth ny. 1913. p.134. (továbbiakban: Betegforgalmi kimutatás)
201. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Szerk. Cserenyák László. Nyíregyháza. Sz.-Sz.-B. megyei Önkormányzat. 1993. 1-2. köt. p.750, + 423.

202. Szedlák Richárd: Jubileumi emlékkönyv. Nyíregyháza. Kossuth Gimnázium. 1984. p.135.
203. Szedlák Rihárd: 175 éves a Nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium. In: Pedagógiai. Műhely. 1982. 8.évf. 1.sz. p.69-89.
204. Szegény gyermekek ebédje. In: Nyírvidék 1918. 7.sz. jan. 9. p.3.
205. Szél Tivadar: A tuberkulózis halandóság országos statisztikájának legújabb eredményei. In: Magyar Statisztikai Szemle. 1931. p.755-767.
206. Szeles Veronika: A magyar iskola-egészségügy története a jogforrások tükrében. In: Budapesti Közegészségügy. 1998. 30.évf. p.217-226.
207. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: A kultúrpolitika hatása Nyíregyháza középfokú iskolai könyvtáira a két világháború között. Doktori értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem BTK. 2005. p.189,+mell.
208. Szitha Mária: A nyíregyházi Angolkisasszonyok iskolájáról. In: Pedagógiai. Műhely. 1990. 16.évf. 3.sz. p.39-47. és 4.sz. p.72-82.
209. Szitha Mária: Vissza a kereszthez! In: Pedagógiai. Műhely. 1993. 19.évf. 4.sz. p.44-48.
210. Szokolay Leo: A zöldkeresztes intézmény Városi Szemle. 1943. 29.évf. p.36-59.
211. Szombatfalvy György: A népoktatás akadályai és hiányai. In: Magyar népoktatás. Bp. VKM. 1928. p.41-61.
212. Szöllősy Lajos: A Tuberkulózis. In: Magyar Szemle. 1933. 18.évf. 359-368.
213. Szukováthy Imre: A Magyar Ifjúsági Vöröskereszt története. Beszámoló a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt 20 éves munkásságáról. Bp. Franklin ny. 1941. p.84.
214. T. Molnár Gizella: Portrévázlat Gróf Klebelsberg Kúnóról. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 1998. 26.évf. 227-264.
http://216.239.59.104/search?qcache:O3PmOVZOVekJ:www.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuve/regi/kozmuve/molnar/Portre.htm+H%C3%B3man+B%C3%A1lont+iskola%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9s&hl=hu&lang_hu&inlang_pl
215. Takács Sándor: Fodor József munkássága. In: Egészségtudomány 1993. 37.évf. 2.sz. p.102-107.

216. Takács Péter: Nyíregyháza társadalma. In: Nyíregyháza története. Szerk.: Cservényák László, Mező András. Nyíregyháza. Alföldi ny. 1987. p.131-139.
217. Takács Sándor: Fodor József munkássága. In: Egészségtudomány 1993. 37.évf. 2.sz. p.102-107.
218. Tanítói közegészségügyi tanfolyamok. In: Szabolcsi Tanító. 1934.12.évf. 8-9.sz. p.94-95.
219. Tantárgytörténeti tanulmányok. Szerk. Garami Károly. 2. köt. Bp. Tankönyvk. 1963. p.532.
220. Tarnai Ottó: Három évtized a gyógypedagógiai kultúra megyei meghonosításában. In: Fejlesztési törekvések a nyíregyházi gyógypedagógiai intézetben. Szerk. Tarnai Ottó. Nyíregyháza. Sz.-Sz. Megyei Pedagógiai Intézet. 1987. p.5-18.
221. Társadalompolitikai feladataink. 1926. okt 24-30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk. Balogh Sándor, Kovrig Béla. Bp. Franklin. 1927. p.388.
222. Turner Kornélia: Adalék a magyar iskola fogászat történetéhez. In: Fogorvosi Szemle. 1959. 52.évf. 3.sz. p.77-79.
223. Tímár Lajos: A középfokú oktatási rendszer intézményei és társadalmi arculatuk a két világháború közötti Magyarországon. In.: Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19-20.században. Bp. Napvilág K. 2004. p.61-77.
224. Tímár Lajos: Vidéki városiak. Bp. Magvető. 1993. p.284.
225. Tisztaság. In: Szabolcsvármegye 1908. 2.évf. 165.sz. p.1.
226. Torkos Matild: Johan Béla teljes arcképéhez. In: Magyar Nemzet: 2003. 66.évf. 137.sz. június 14. p.4.
227. Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932) Bp. Európa. 1990. p.585.
228. Vécsey Antal: A nyíregyházi katolikus Gimnázium története 1921-1997. Nyíregyháza. Stúdium K. 1998. p.122.
229. Vernes Gyula: Nyíregyháza hivatása a magyar kultúrában. In: Nyírvidék, 1939. jan 1. p.5-6
230. Verszeghy János: A rádió vevőberendezések Magyarországon 1929-ben. In: Magyar Statisztikai Szemle. 1930. 8.évf. 5.sz. p.427-431.

231. Visszaemlékezés a régi iskolámra. A Benczur Gyula Általános Iskola története. Nyíregyháza. Egregia. 1997. p.72,XXXVI.
232. Vogel Márton: Tanulságok a szembetegségek iskolai statisztikájából. In: Népegészségügy. 1931. 12.évf. p.434-439.
233. Waltner Károly: Hogyan táplálkoznak a szegedi és Szeged környéki elemi iskolás gyermekek. In: Népegészségügy. 1933. 14.évf. p.355-359. és p.400-405.
234. Zemplényi Imre: Tanítóképzés és egészségtan. In: Orvosi Hetilap 1942. 83.évf. 6.sz. p.67-68.

8.3 Iskolai értesítők

1. A Kálvineum Nyíregyházi Református Tanítónőképző - Intézet értesítője az ... iskolai évről. (továbbiakban: Kálvineum Tanítónőképző értesítője)
2. A Nyíregyháza Leánykálvineum Polgári Iskolájának, Továbbképző Tanfolyamának és Internátusának ... évi értesítője. (továbbiakban: Kálvineum Polgári értesítője)
3. A Nyíregyháza Leánykálvineum Ref. Tanítónőképző és Líceum Intézetének jubileumi emlékkönyve 1928-1998. Nyíregyháza. 1998. p.151.
4. Nyíregyházi Ág. Hitv. Evang. Leánygimnázium értesítője az ... iskolai évről. Nyíregyháza. (továbbiakban: Evang. Leánygimnázium értesítője)
5. A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium... értesítője. (továbbiakban: EKLK értesítője...)
6. A Nyíregyházi Kir. Katolikus Gimnázium értesítője ... (továbbiakban: Kir. Kath. Gimnázium értesítője ...)
7. A Nyíregyházi Községi Jókai Mór Polgári Fiúiskola értesítője/évkönyve az ... iskolai évről. (továbbiakban: Fiú Polgári értesítője....)
8. A Nyíregyházi Gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola ...értesítője/évkönyve. (továbbiakban: Leány Polgári értesítője....)
9. A Nyíregyházi M. Kir. Állami Tanítóképző Intézet értesítője ... (továbbiakban: Áll. Tanítóképző értesítője....)

10. A Nyíregyházi Városi Felső Kereskedelmi Iskola ... értesítője.
(továbbiakban: Felsőkereskedelmi értesítője....)
11. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. Leánygimnáziumának értesítője/évkönyve az ... iskolai évről. (továbbiakban: Angolkisasszonyok értesítője...)
12. Az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Róm. Kat. négyévfolyamú Női Felsőkereskedelmi Iskolájának értesítője az ... iskolaévről.
(továbbiakban: Angolkisasszonyok Felsőkereskedelmi értesítője...)
13. Emlékkönyv. Kossuth Lajos Gimnázium. 1806-1956.
14. Értesítvény a Nyíregyházi Rom, Cath Fő-elemi Tanodáról
(továbbiakban: R.kat. Elemi értesítője...)
15. A Nyíregyházi Statusquo Izraelita Hitközség Elemi Iskolájának értesítője... (továbbiakban: Izr.Elemi értesítője...)
16. A Nyíregyházi Ágost. Hitv. Ev. Elemi Népiskolák Értesítője az...
(továbbiakban: Evang. Elemi értesítője...)

8.4 Hivatkozott rendeletek jegyzéke:

1. 1868. évi XXXVIII. tc. a népiskolai közoktatás ügyében
2. 1876 évi XIV. tc. A közegészségügy rendezéséről.
3. 1882. évi 1. VKM sz. rendelet A népoktatás gyakorlati irányáról
4. 1885. évi 20.018 VKM. sz. rendelet Az egészségtan oktatásáról.
5. 1887. évi 44.250 VKM. sz. rendelet A középiskolai orvosok és egészségtan tanárok számára.
6. 1906. évi 14.532 VKM. sz. rendelet Az állami elemi népiskolákban iskolaorvosok alkalmazásáról.
7. 1908. évi XXXIII. tc. A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. XIV. tc. II. rész I. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknél) módosításáról
8. 1918. évi IV. sz. néptörvény A munkaügyi és népjóléti igazgatásról
9. 1920. évi I. tc. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről
10. 1921. évi 24.156 NMM. sz. rendelet az iskolák egészségügyi felügyelete tárgyában

11. 1921. évi LIII. tc. A testnevelésről
12. 1921. évi XXX. tc. Az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosításáról
13. 1923. évi XIX tc. az Alföld fásításáról
14. 1924. évi XI. tc. A középiskoláról
15. 1924. évi XXVII. tc. A középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről
16. 1925. évi 50.303 sz. NMM rendelet a trachoma elleni védekezésről
17. 1925. évi XXXI tc. A m. kir. Országos Közegészségügy Intézet felállításáról
18. 1926. évi 13.618 VKM sz. rendelet Az iskolaorvosi és az egészségtan tanári képesítés újabb szabályozása tárgyában
19. 1926. évi VII. tc. A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról
20. 1926. évi XXIV. tc. A leányközépiskoláról és a leánykollégiumról
21. 1927. évi XXI. tc. A betegségi és baleset kötelező biztosításról
22. 1927. évi XII. tc. a polgári iskolák szervezéséről
23. 1928. évi XL. Tc. Az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról
24. 1929. évi 41.066 NMM sz. rendelet az egészségügyi mintaszolgálatok szervezése tárgyában
25. 1929. évi 410.05.333 VKM. sz. rendelet A népiskolai iskolaorvosi képesítés újabb szabályozása tárgyában
26. 1932. évi XII tc. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszteri állás megszüntetéséről
27. 1933. évi 12.633 VKM. sz. rendelet az egységes iskolaorvos és egészségtan tanári tanfolyam visszaállítása tárgyában.
28. 1934.évi XI. tc. egységes középiskoláról
29. 1936. évi I. tc. Az orvosi rendtartásról
30. 1936. évi IX. tc. „A hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények és egyéb rendelkezéseinek módosításáról"
31. 1937. évi 237.250 sz. BM rendelet A „Zöld kereszt” jelvény megjelölés illetve elnevezés védelme
32. 1938. évi XIII. tc. A gyakorlati irányú középiskoláról
33. 1938. évi 110.611 VKM. sz. rendelet az iskolai egészségvédelem tárgyában.
34. 1938. évi XIV. tc. A tanítóképzésről

35. 1940. évi 730 BM sz. rendelet Az anya- és csecsemővédelemről
36. 1940. évi 1000 BM sz. rendelet a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatról
37. 1940. évi XX. tc. Az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról
38. 1940. VI tc. A gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról.
39. 1941. évi 55/600 VKM sz. rendelet a líceumok megszüntetéséről
40. 1941. évi XV. tc. A házassági jogról szóló 1894. XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről

The impact of the public health policies of the Horthy era on the health policies in schools in Nyiregyhaza

By the end of the 19th century politicians recognised that both public education and public health have an impact on the economy. It was accepted that the mental state and general level of health of the workforce determines their ability to work and that adults' level of health and education is determined in childhood. Conditions in schools and the curriculum are therefore vitally important.

After the First World War, in spite of economic hardships, public education and public health started to see enormous development. Nyiregyhaza was no exception. The regency of Admiral Horthy was a period of significant urbanisation despite the town being riddled with economic difficulties. The size of the local population grew considerably; however the majority lived in neighbouring farms isolated from civilisation. The town had the role of a transport, commercial, military, and even educational centre. The process of urbanisation and the increasingly gentrified professions of the town dwellers lead to the demand for a higher quality of life and a healthier lifestyle, which was slow to achieve for economic reasons.

Therefore, the school building campaign announced by Count Klebelsberg, which primarily benefited neighbouring farming communities but also allowed for the expansion of the schools in town, was a very important opportunity. The five churches of the town were running primary schools, but the wide range of secondary and vocational schools made it possible for everyone to find an educational establishment that suited them best. The extensive network of schools contributed to the rise in the general educational and cultural standard of the population. The secondary schools were attended by the children of the petit bourgeois, who populated the town centre.

At the time, the level of urbanisation and public health in Nyiregyhaza was low. It was not until the end of the 1920s that public utilities started to be developed, the lack of which previously prevented the spread of modern utilities in private homes. A number of regulations were passed aimed at improving the standard of public sanitation, which gradually helped the town become cleaner and more suitable for habitation. The hygiene of school buildings depended on the public utilities of the

town, therefore only the schools built in the 1930s had modern conveniences such as central heating, flush toilets, and bathrooms with hot and cold running water. Poor sanitation caused various diseases including typhoid and dysentery, which could be attributed to poor quality drinking water, and TB, which is a disease that typically develops in cramped and unhealthy homes. From time to time a measles or scarlet fever epidemic flared up among children causing significant numbers of death. Poor hygiene also meant that lice were widespread. The Jewish population suffered from a large number of trachoma cases.

The establishment of a network of institutions was often prevented by a lack of available funds, but the town dwellers managed to achieve progress using their own resources. It was generally true that until there were public institutions to perform certain functions, their roles were fulfilled by charity initiatives. The efforts of local doctors, which included screenings and lectures on healthy living offered generously at their own expense, deserve a special mention. The Society for Girls sponsored a summer camp for a number of decades and also offered free meals for the needy. By the end of the 1930s the cases of illnesses had dramatically dropped and generally the state of public health had improved as a result of the efforts invested into starting to develop public utilities and the expansion of the network of public health institutions. This period saw the introduction of diphtheria injections, TB screenings, and the introduction of wards for respiratory and venereal diseases as well as paediatric wards. The role of these institutions was not primarily cure but prevention, especially for children, which was also the role of the school doctor and school dentist.

Thus at the end of the era it was true to say that schools served the purpose of prevention. Throughout this period there remained a vast contrast between the quality of urban and rural life. The world of the remote farm was characterised by poverty, lack of culture, and lack of access to education and public utilities. Teachers living in those farming communities that maintained a school played a pivotal role in making culture accessible. They were often assisted by doctors and other members of the urban intelligentsia.

Even though on a national scale the living conditions sketched above appear pitiable, we should be proud of the fact that Nyiregyhaza introduced a number of initiatives such as holiday camps for children, the free milk for all schoolchildren campaign and the establishment of schools for children with special needs.

10. Mellékletek

1. Johan Béla, Országos Közegészségügyi Intézet
2. Klebelsberg iskolák
3. Nyíregyháza földrajzi környezete
4. Nyíregyháza határa, Bokortanya
5. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása
6. Nyíregyháza lakóövezetei
7. Nyíregyháza bokortanyái
8. Az evangélikus tanyai iskolák
- 9-12. Elemi iskolák
- 13-14 Polgári iskolák
- 15-16 Gimnáziumok
17. Tanítóképzők
18. Felsőkereskedelmi iskolák
- 19-20. Internátusok
21. Nyíregyháza tisztiorvosi kerületei
22. Jósá kút, Meidinger kályha
23. Iskolapadok
24. 1939. évi egészségügyi jelentés
25. Megyei közegészségügyi jelentés
26. Vízvizsgálati eredmény
27. Diftéria megbetegedések és oltások Magyarországon
28. Skarlát megbetegedések Magyarországon
29. Szemvizsgálati jegyzőkönyv
30. Egészségnevelő plakát
31. A nyíregyházi gyermeküdülő
32. A Kossuth Gimnázium tornaszerekkel ellátott udvara és tornaterme

1. melléklet

Johan Béla (Pécs 1889. szept. 6. – Bp., 1983. ápr. 11.)⁵⁰⁵

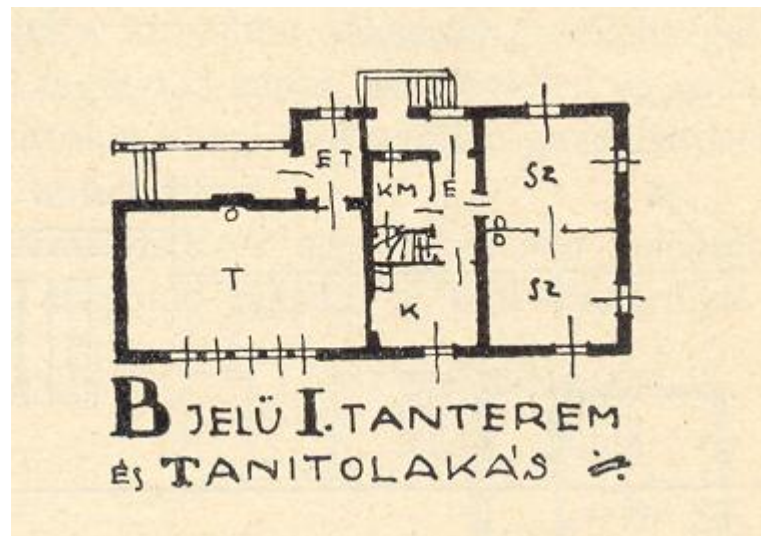

Az Országos Közegészségügyi Intézet⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ OKI fotoarchívuma

⁵⁰⁶ Johan, é.n. p.9.

2. melléklet:

Egy Klebelsberg iskola terve⁵⁰⁷

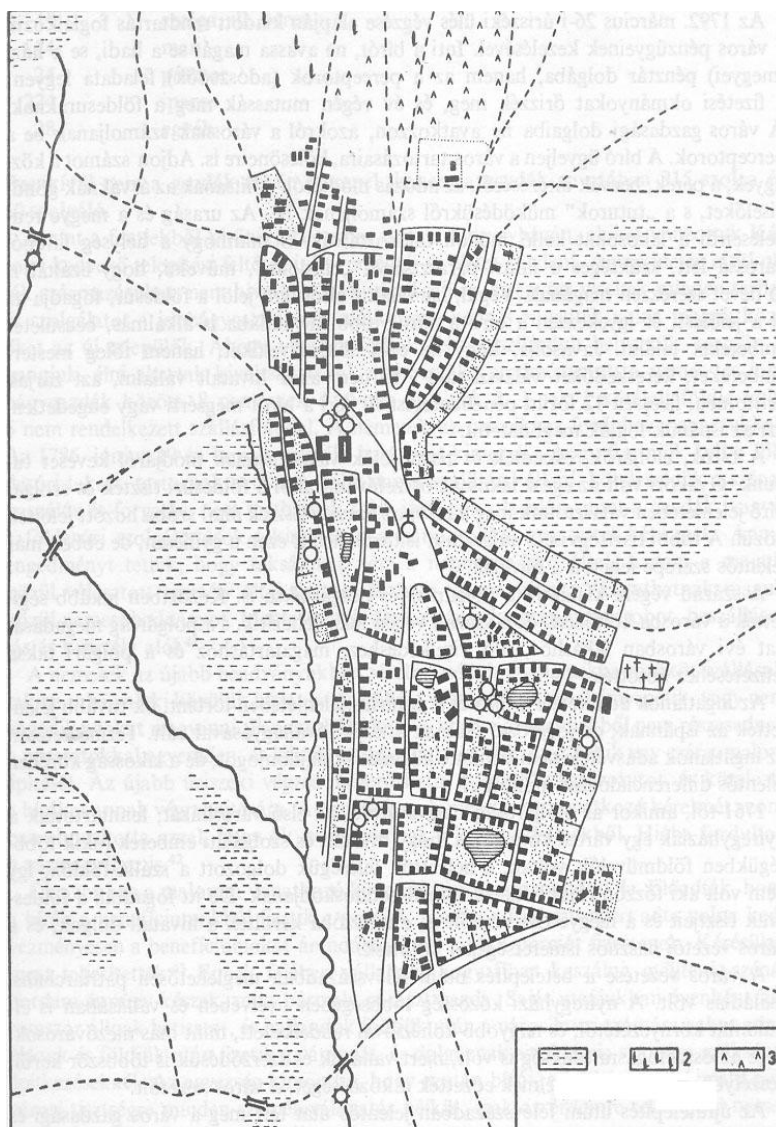

Egy elkészült Klebelsberg iskola⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Kornis, 1929. p.215-237.

⁵⁰⁸ Kornis, 1929. p.215-237.

3.melléklet

Nyíregyháza földrajzi környezete⁵⁰⁹
 Jelmagyarázat: 1. mocsár, 2. szőlő, 3. erdő.

⁵⁰⁹ Cservenyák, 1987. p.71.

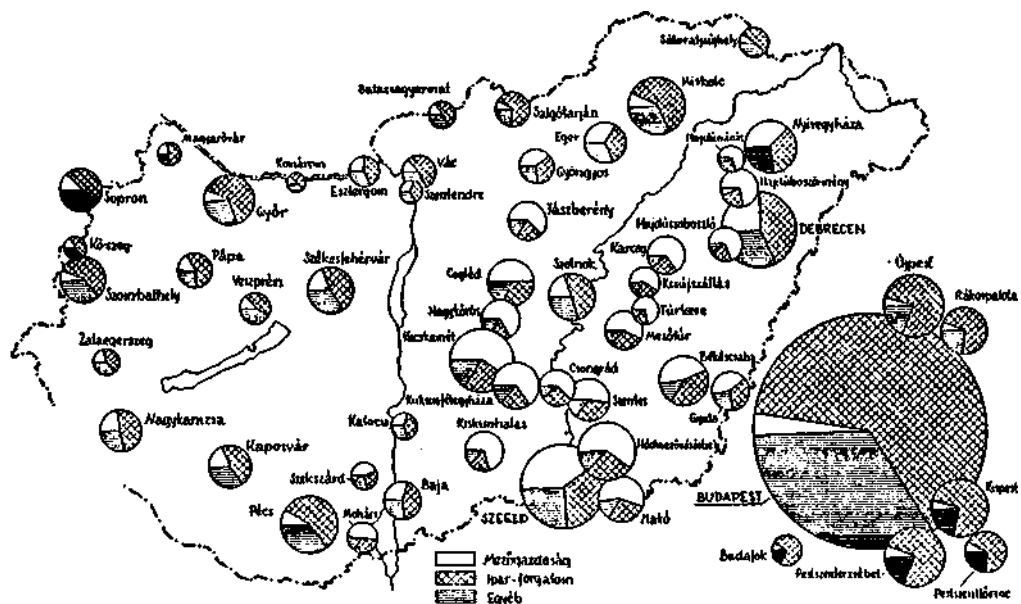
4.melléklet

Nyíregyháza határa⁵¹⁰Egy jellegzetes bokortanya légi felvétele⁵¹¹

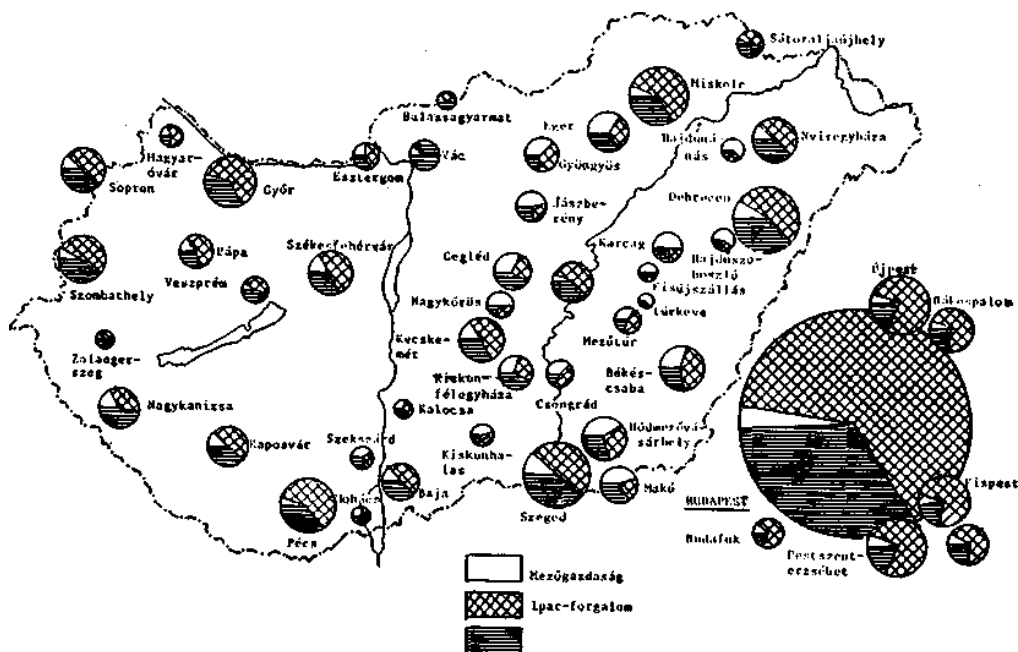
⁵¹⁰ SZSZBMÖL XV 1. I. 359 Nyíregyháza é.n.

⁵¹¹ Márkus, 1943. melléklet.

5.melléklet

A népesség foglalkozás szerinti megoszlása a település közigazgatási városterületen belül⁵¹²

A népesség foglalkozás szerinti megoszlása a település földrajzi városterületen belül⁵¹³

⁵¹² Tímár, 1993. p.37.

6. melléklet:

Nyíregyháza bokortanyái⁵¹⁴

Tanya neve	Lélekszám		Vallás			
	1920	1930	evang	r.kat	g.kat	ref
Alsóbadur-bokor	0	126	123	3	0	0
Alsópázsit	1344	982	566	198	97	77
Alsósima	243	248	124	45	54	23
Alsósóskút-bokor	112	149	64	33	48	4
Antal-bokor	105	145	109	26	3	7
Báji-bokor	139	172	148	8	1	15
Bálint-bokor	230	215	202	9	1	2
Bánfi-bokor	59	68	68	0	0	0
Bedő-bokor	49	113	39	36	35	3
Benkő-bokor	131	110	105	4	1	0
Budás-bokor	269	285	253	16	13	3
Belfi-bokor	49	80	78	0	2	0
Cigány-bokor	158	200	188	8	2	2
Cugosrész I.	139	45	13	17	10	5
Cugosrész II.		128	35	25	47	21
Dankó-bokor	148	187	58	44	71	14
Debrő-bokor	147	140	130	8	0	2
Felsőbadur-bokor	174	180	55	62	42	21
Felsőpázsit	616	1278	427	388	261	197
Felsősima	593	775	469	122	135	44
Felsősósokut-bokor	257	279	151	41	80	7
Ferenc-bokor	22	39	29	4	0	6
Füzes-bokor	123	124	114	9	1	0
Gerhát-bokor	135	135	108	11	8	8
Halmos-bokor	84	78	76	0	1	1
Horvát-bokor	107	129	102	17	7	3
István-bokor	34	53	47	1	3	2
Jakus-bokor	142	172	124	9	35	4
János-bokor	108	157	98	52	7	0
Kazár-bokor	117	152	148	2	0	2
Kisteleki-bokor	66	69	0	1	68	0
Kordován-bokor	115	106	83	10	13	0
Kovács-bokor	94	117	102	9	6	0
Lakatos-bokor	116	131	113	16	1	0
Lóczy-bokor	55	78	78	0	0	0
Magyar-bokor	168	193	176	10	7	0
Manda-bokor I.	0	323	303	16	4	0

⁵¹³ Tímár, 1993. p.38.⁵¹⁴ Márkus Mihály: Bokortanyák népe 19-20 oldal

Manda-bokor II.	586	177	165	1	0	11
Manda-bokor III.	0	74	64	1	9	0
Markó-bokor	124	126	93	15	14	4
Mohos-bokor	49	59	51	0	8	0
Nádas-bokor	53	68	52	8	8	0
Nagylapos	219	119	107	1	0	11
Nádasy-bokor	212	212	193	15	3	1
Ókistelekiszőlő	240	253	161	32	49	7
Örökösföldek I.	0	639	161	313	61	87
Örökösföldek II.	0	337	113	116	32	66
Örökösföldek III.	827	232	101	62	25	37
Örökösföldek IV.	0	595	380	84	58	66
Örökösföldek V.	0	159	86	10	63	
Polyák-bokor	139	174	89	50	28	7
Püposhalom	147	413	228	115	40	30
Róka-bokor	101	109	108	0	1	0
Rozsrét-bokor I.		122	66	24	22	10
Rozsrét-bokor II.	212	128	123	3	1	1
Rozsréti szőlő	270	326	290	15	19	2
Salamon-bokor	144	186	141	17	21	7
Sípos-bokor	260	283	274	8	1	0
Sulyán-bokor	177	176	138	11	13	14
Sváb-bokor	93	99	74	9	10	6
Szekeres-bokor	138	114	76	11	17	7
Szeles-bokor	32	52	29	17	2	3
Szélső-bokor	310	367	295	34	27	11
Tamás-bokor	147	156	139	8	2	7
Ujkistelekiszőlő	367	590	434	75	42	39
Ujteleki-bokor	212	258	223	8	17	9
Vadas-bokor	115	105	102	1	1	1
Vajda-bokor	110	106	104	0	0	2
Varga-bokor	183	221	185	33	1	2
Verbőci-bokor	68	95	89	0	0	6
Zombori-bokor	76	70	52	13	4	1
Zöld-bokor	37	38	34	3	1	0
	8774	17129	10126	2373	1664	165

Jelmagyarázat: 1.Polgáriasult belváros, 2. Városi tirpákok lakhelyei, 3.Barakk-lakások, 4.Vasutas lakások, 5.Tisztviselő telepek, 6.Hadik-falva, 7.Üdülők

8. melléklet⁵¹⁵

Évek	1915-1916	1917-1918	1919-1920	1921-1922	1923-1924	1925-1926	1927-1928	1929-1930	1931-1932	1933-1934	1935-1936	1937-1938	1939-1940	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944												
16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	89	84	76	102	114	121	143	134	128	109	98	115	125	137	154	181	197	196	209	212	210	201	205	204	193	206	225	225	225
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	79	112	102	88	107	107	102	110	112	97	90	97	104	111	94	153	170	207	217	228	268	255	252	250	202	175	189	187	202
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	81	83	93	85	67	75	75	66	121	74	38	78	81	26	86	106	109	121	129	132	140	141	158	172	168	157	174	204	216
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	85	64	110	88	71	38	122	111	73	101	32	33	90	116	122	118	122	107	108	108	116	101	107	109	92	64	82	31	96
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	62	38	40	38	40	38	69	63	66	64	64	66	64	89	66	83	84	86	87	101	110	117	124	130	136	134	32	38	31
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	45	42	47	52	47	47	38	73	65	59	59	83	82	86	94	70	111	120	120	120	118	121	132	132	113	147	157	124	124
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	99	78	88	41	54	40	60	51	37	63	68	67	81	71	79	83	89	90	106	106	104	106	112	120	129	135	138	127	127
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	71	62	62	50	48	60	74	69	67	72	72	57	69	73	78	83	82	94	106	107	109	104	116	120	115	98	74	71	75
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	75	30	32	63	72	81	86	58	53	68	64	70	70	84	95	31	95	98	100	105	94	81	88	76	68	80	86	132	143
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	40	36	31	49	39	31	44	54	58	56	56	56	56	56	66	72	75	70	74	82	77	59	62	51	55	81	81	79	79
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	85	81	72	65	72	64	100	109	106	81	95	111	120	118	59	61	63	57	62	57	56	62	59	55	75	77	83	83	83
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	47	58	48	55	61	65	66	71	53	46	70	42	44	44	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49	49
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	56	55	52	48	50	40	38	37	41	47	41	33	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37	37
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	30	34	83	76	81	80	102	96	126	119	91	82	95	65	66	96	76	81	72	71	75	80	86	66	70	53	74	73	69
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	63	53	62	70	88	83	103	72	65	60	59	60	76	35	80	96	99	91	32	96	74	86	74	86	76	77	126	120	113
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	38	112	80	80	83	82	70	78	74	79	86	37	64	66	88	93	81	83	73	74	69	99	84	43	71	33	111	110	110
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	70	63	59	71	68	77	71	32	92	97	64	103	76	85	30	39	36	89	96	94	101	74	63	62	60	85	80	84	84
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.	38	43	41	26	39	35	44	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
Összesen:	706	1023	1181	1124	1113	1257	1373	1240	1442	1353	1335	1276	1305	1436	1498	1609	1686	1785	1778	1875	1964	1934	1993	2011	1870	1715	1999	2178	2153
Nem:	1006	1013	1035	1023	1028	1078	1067	1032	1015	926	804	875	905	1064	1163	1092	1274	1118	1109	1160	1072	1053	1017	953	969	1036	932	899	833
1912-2036 2016 2147 2177 2198 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472	1912	2036	2016	2147	2177	2198	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472	2472

Magyarországi, 10. +. április 14.

1912-2036 2016 2147 2177 2198 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472 2472

Összesen:

Nem:

Magyarországi

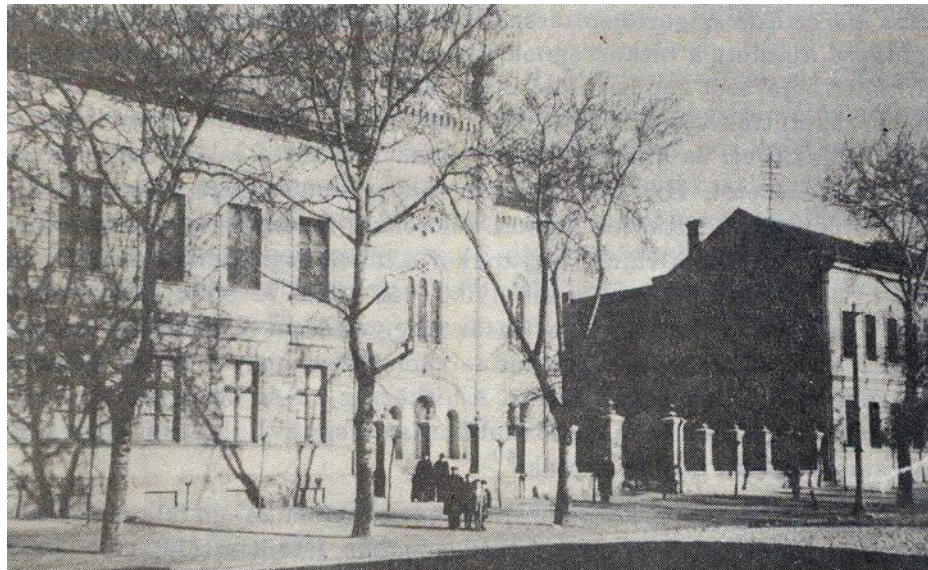
9. melléklet:

Benczur Gyula állami elemi népiskola⁵¹⁶

Központi evangélikus elemi iskola⁵¹⁷

Izraelita elemi iskola⁵¹⁸

⁵¹⁶ Margócsy: 4. köt.63.o.

⁵¹⁷ Margócsy: 1. köt. 90.o.

⁵¹⁸ Riczu p.70.

10. melléklet:

Református elemi iskola, má⁵¹⁹

Görög katolikus elemi iskola, má⁵²⁰

⁵¹⁹ Kuknyó János: Az ezredvég iskolái. Nyh. 1999. Ped int. 147. o.

⁵²⁰ Kuknyó János: Az ezredvég iskolái. Nyh. 1999. Ped int. 158. o

11.melléklet:

Római katolikus elemi napjainkban⁵²¹

Iskola utcai elemi⁵²²

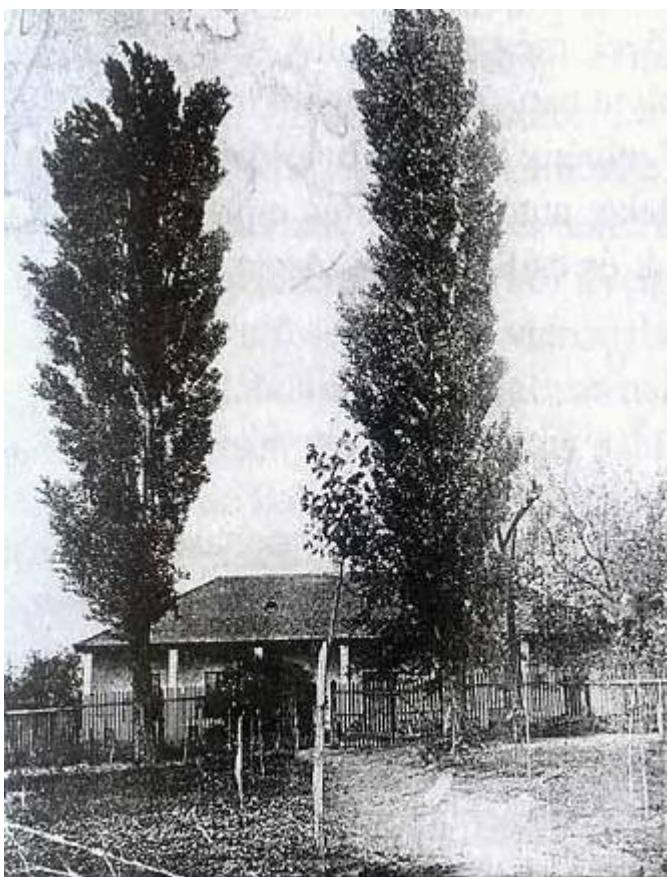
Szegényház téri oldaliskola, ma imaház⁵²³

⁵²¹ A szerző felvétele

⁵²² A szerző felvétele

⁵²³ A szerző felvétele

12. melléklet:

Benkő bokori elemi 1928-ban⁵²⁴

Kisteleki iskola, ma⁵²⁵

⁵²⁴ Margócsy: 5. köt. 65.o.

⁵²⁵ Kuknyó János: Az ezredvég iskolái. Nyh. 1999. Ped int. 158.o.

13. melléklet:

Községi leány polgári⁵²⁶

Községi fiú polgári⁵²⁷

⁵²⁶ Margócsy: 2. köt. 213 o.

⁵²⁷ Kuknyó János (szerk.): Az ezredvég iskolái. Nyíregyháza. Color Pack ny. 1999. p.147.

14. melléklet:

Kálvineum polgári iskola⁵²⁸

⁵²⁸ A szerző felvétele

15. melléklet:

Evangélikus Kossuth Lajos Főgimnázium⁵²⁹

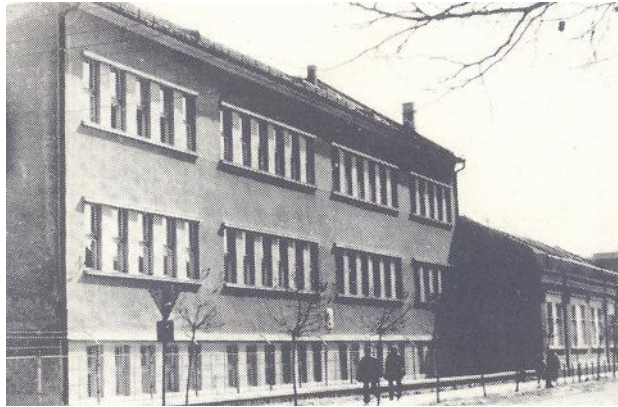

Kir.katolikus fiúgimnázium, ma⁵³⁰

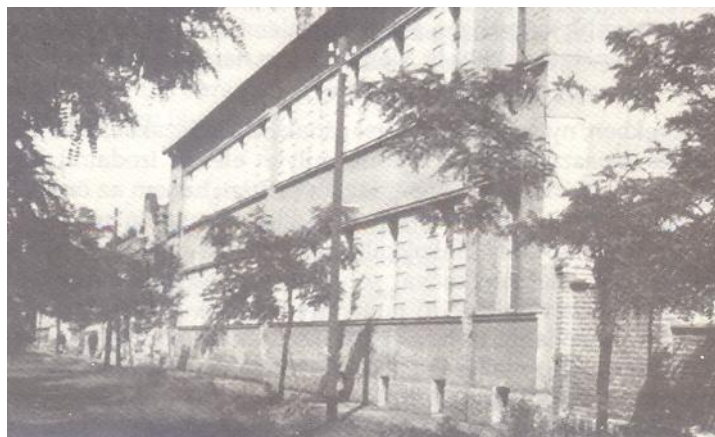
⁵²⁹ Szedlák, 1982.

⁵³⁰ A szerző felvétele

16. melléklet:

Evangélikus „Geduly Henrik” leánygimnázium⁵³¹

Angolkisasszonyok leánygimnáziuma⁵³²

⁵³¹ Evang. Leánygimnázium értesítője. Külső borító.

⁵³² Angolkisasszonyok értesítője

17. melléklet:

Állami tanítóképző⁵³³

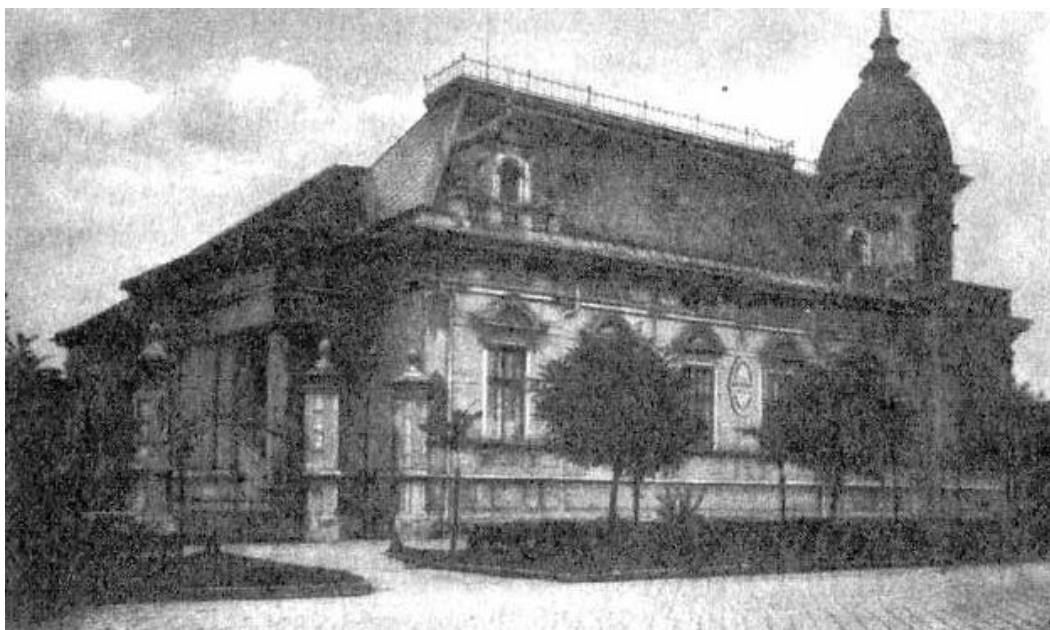

Kálvineum tanítónőképző⁵³⁴

⁵³³ Margócsy: 2. köt. 143 o.

⁵³⁴ Cservényák: Nyíregyháza története 181. o.

18. melléklet:

Angolkisasszonyok felsőkereskedelmi iskolája⁵³⁵

Városi felsőkereskedelmi iskola, ma⁵³⁶

⁵³⁵ Margócsy: 4. köt. 60. o.

⁵³⁶ A szerző felvétele

19. melléklet:

A Kálvineum tanítónőképző kollégiuma⁵³⁷

A Kossuth Gimnázium Rothermere Diákotthona⁵³⁸

⁵³⁷ A nyh Leánykálvineum Ref Tanítónőképző és Líceum Intézetének jubileumi emlékkönyve Ferencné 1928-1998. Nyíregyháza. 1998. p.19.

⁵³⁸ Emlékkönyv. 1806-1956. Szerk. Horváth Sándor, Margócsy József. Nyíregyháza. Kossuth Lajos Gimnázium. 1956. 73.p.

20. melléklet:

Szt. Imre fiúinternátus⁵³⁹

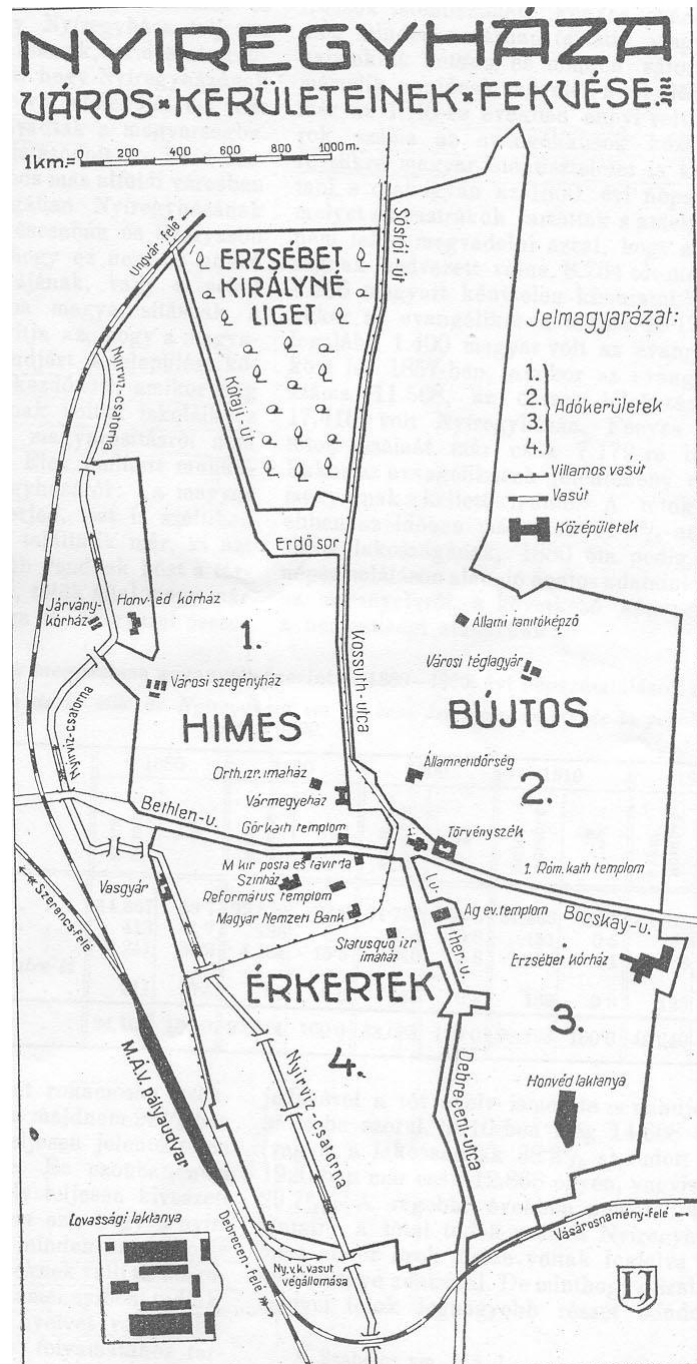

Az angolkisasszonyok internátusa⁵⁴⁰

⁵³⁹ Értesítő

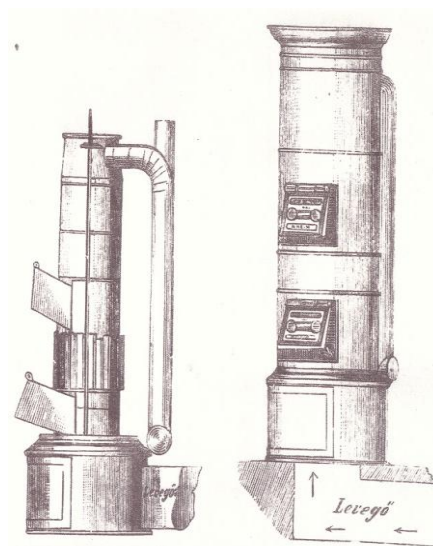
⁵⁴⁰ A szerző felvétele

15. melléklet:

Nyíregyháza kerületei⁵⁴¹

⁵⁴¹ Kovács A., 1924. p.353-363.

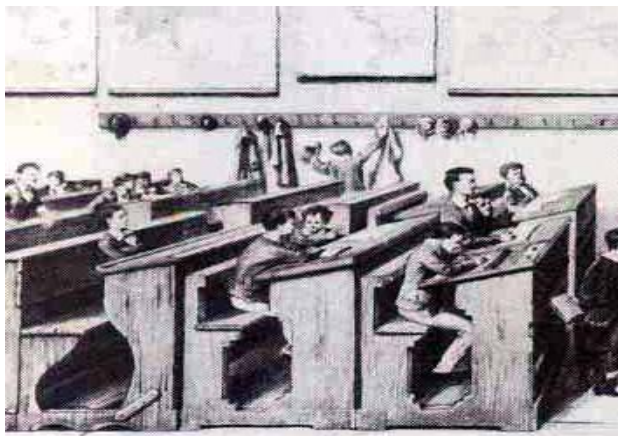
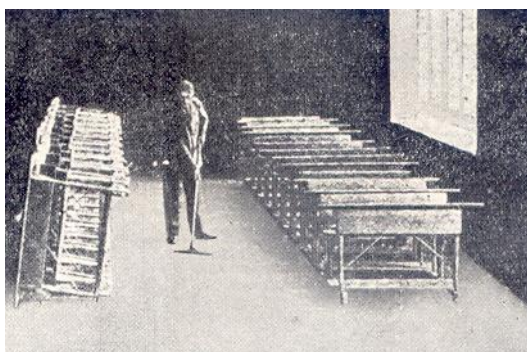
22 melléklet

Az ún. Jósa kút⁵⁴²Meidinger Kályha⁵⁴³

⁵⁴² A szerző felvétele

⁵⁴³ Jáki. 1989. melléklet.

23. melléklet

Régebbi típusú iskolapadok⁵⁴⁴Rettig-féle padok⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Jáki, 1989. melléklet

⁵⁴⁵ Darányi, 1939. p.185.

1939. évi egészségügyi jelentés.

Az elmúlt év folyamán mint örömdetes eseményt kell felemlítenem a közegészségügy fejlesztése terén először azt, hogy a központi orvosi rendelő, most már új helyiségében meg is kezdte működését és ebben az új helyiségben nyert elhelyezést az orvosi hivatal is. Bár az előirányzott összeg még nem volt elegendő arra, hogy úgy a központi rendelő mint az ezzel kapcsolatos laboratóriumot, központi fertőtlenítő- és fűrésztő helyiségeket, továbbá az orvosi rendelő szakszerű és a modern kor igényeinek megfelelő felszerelését is elvégezhetjük volna, - mégis jóleső érzéssel kell tekintenünk az új esztendő felé, hogy ezek a dolgok rövidesen pótolva lesznek. Örömdetes eseményként kell elkönyvelnünk azt is, hogy a Nagyméltóságu Belügyminiszter Ur jóváhagyta a Képviselőtestületnek az új orvosi és szülésznői állások szaporítására szóló határozatát és így már a folyó évben 5. kerületi orvos lesz, akik között úgy a városi, mint a tanyasi kerületnek a megosztásával lehetséges lesz elérni azt, hogy a városi egészségügyi vizsgálatok behatóbbak, számosabbak lesznek és a megkisebbedett tanyasi körzetekben pedig az illető kerületi orvos urak gyakoribb kiszállásokat fognak majd végezhetni és tervem az, hogy bizonyos tanyasi központokon, melyek a többi tanyák részéről is könnyebben megközelíthetők, hetenként legalább kétszer kiszállást is csináljanak, amikor úgy az egyes vizsgálatok elvégzésére, mint az esetleges ott jelentkező betegek gyógykezelésére is alkalmat adhatnak.

A jelenleg létesített központi orvosi rendelő és a már szintén elhatározott nemibeteg-gondozó intézet reményt engednek arra, hogy a Képviselőtestület a közegészségügy fejlesztése terén nem fog féluton megállani és ismerve a Polgármester Urnak a közegészségügy iránt megnyilvánult jóindulatát, - azok a még hiányzó egészségügyi intézmények is rö-

Nyiregyháza

26. melléklet:

M. KIR. ORSZÁGOS KÖZEGÉSZSÉGÜGYI INTÉZET
debrecen.....-i állomása

Iktató szám: 6312/931. Beküldő: Nyiregyháza város.
 Beérkezés ideje: 1931.VI.27. Válasz kelte: VIII.27.
 Vizminta származása: Kisteleki borkori iskola kutja.

Vizsgálati eredmény.

A víz szaga: Összes szilárd alkatrész: 812 mg. 1 literben
 A víz íze: Oxigén fogyasztás: 1.05 mg. O " "
 A víz színe: szintelen Chlor: ny. mg. " "
 Lebegő részek: nincsenek Salétromsav: 235. mg. " "
 Üledék: igen kevés szürkés barna, Salétromossav: 1.gy.ny. mg. " "
 pelyhes. Ammonia: 1.gy.ny. mg. " "
 Csira szám: Proteid-ammonia: mg. " "
 Pepton levesben: gázf.mérsékelt/2/ mg. " "
 Bact. coli: neg. Alkalinitás: 100.kcm-re.....kcm.n/10 HCl
 Ca:gy.ny. Összes keménység: német keménységi fok
 Mg:ny. Sulfát: kevés mg. 1 literben
 Vas: 1.gy.ny. mg. " "

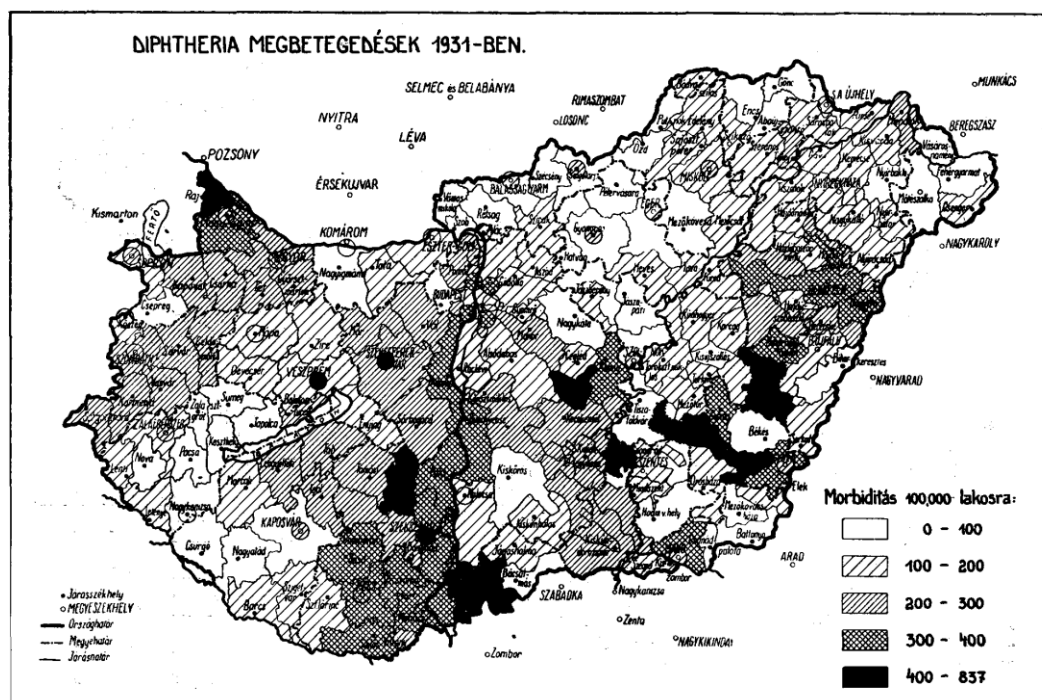
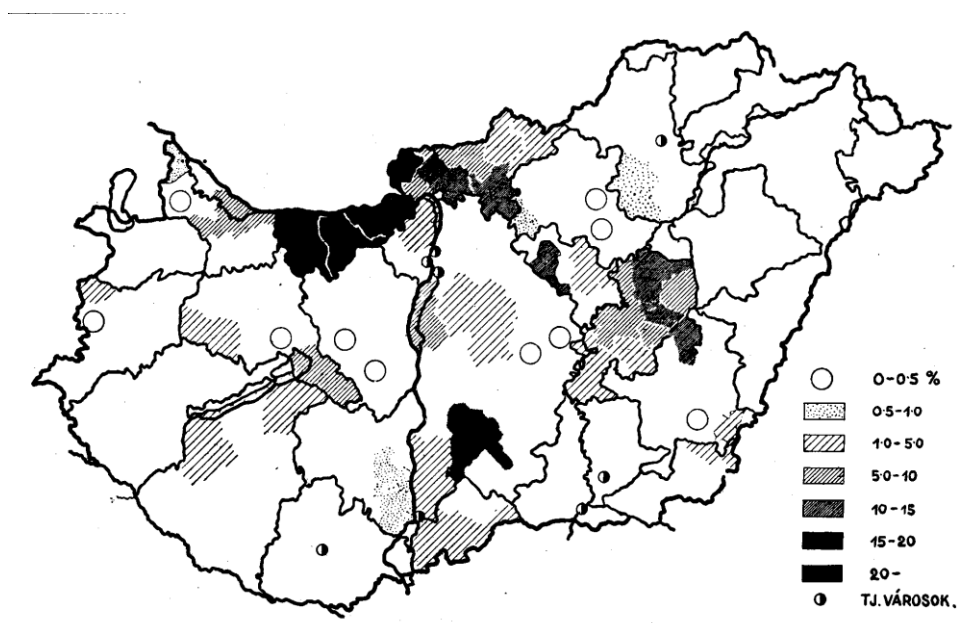
A beküldött vizminta ellen a bacteriologiai vizsgálat folyamán nem merült fel kifogás. A chemical vizsgálat alkal-
 mával a vízben igen magas salétromsav tartalmat állapítottunk meg, amely miatt ivásra nyers állapotban alkalmatlannak minősíttem.
 A kut kitisztításától vagy átéltetésétől javulás nem várható.
 Debrecen, 1931. aug. 27.

Dr. SIEGLER JÁNOS
 EGYETEMI ADJUNCTUS
 AZ ÁLLOMÁS VEZETŐJE

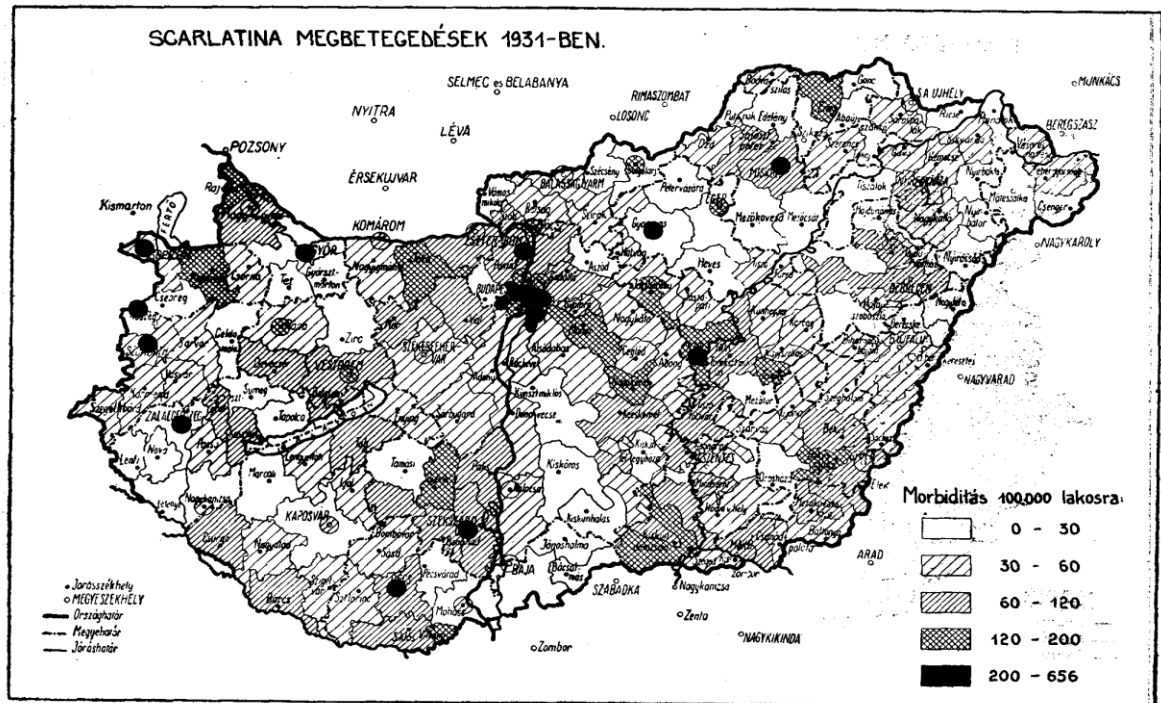
73 SZ.VIZSGÁLATI-EREDM.-30.II."O.K.I.

Vízvizsgálati eredmény⁵⁴⁸

27. melléklet

Diftéria megbetegedések Magyarországon 1931-ben⁵⁴⁹A diftéria ellen oltott gyermekek aránya az összlakossághoz képest 1931-ben⁵⁵⁰⁵⁴⁹ OKI jelentés 1931.⁵⁵⁰ OKI jelentés 1930.

28. melléklet

Skarlát megbetegedések Magyarországon 1931-ben⁵⁵¹

⁵⁵¹ OKI jelentés 1931.

29. melléklet:⁵⁵²

község. (a hely megnevezése, ahol a szemvizsgálat megtartott; iskola, nevelőintézet, árvaház, gyár stb.)

SZEMVIZSGÁLATI JEGYZŐKÖNYV.

A szemvizsgálat megejtetett			Esetleges intézkedések	Az orvos	A közbenjáró hatósági közeg
Mikor?	Hány egyén vizsgálta meg?	Kik találtak trachomásoknak? névszerint		aláírása	
1932 X 30	58	—		S. Kutas János	W. Kutas János
1933 X 26	60	—		—	B. Kutas János
—	64	—		—	B. Kutas János
—	73	—		—	B. Kutas János
—	85	—		—	B. Kutas János
—	201	—		—	B. Kutas János
—	65	Harfinszki Tibor	keresve be	—	B. Kutas János
—	44	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
1933 X 21	54	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	52	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	43	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	46	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	30	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	37	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
1933 X 18	77	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	33	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János
—	44	Goldberger Endre	keresve be	—	B. Kutas János

Szemvizsgálati jegyzőkönyv B. minta 110.000/1903. B. M.

A szemvizsgálat megejtetett			Esetleges intézkedések	Az orvos	A közbiznáró hatósági közeg
Mikor?	Hány egyén vizsgálta- tolt meg?	Kik találtattak trachomásoknak? névszerint		aláírása	
10/79	58	Bertalan János Horváth 10. Goldberger László Gólya 5. Bella " "	Nitron Nilek S.	de Hartot Jan	Vót. e. isk. IV. f. o.
"	60	Wider Margarete Borsanyi 8. Lukács János Halya " 14. Angyal József Jafa " 8.	Kerekes S.	"	V-VI. f. o.
"	5	Tárn Veron Katalin 52. Lőrinc " " Kahn Róbert " 41. f. o. 11.	Kerekes S.	"	"
"	27	—	—	"	V.-VI. l. o.
"	53	—	—	"	III. l. o.
"	44	Goldberger Erika Gólya 5. Allan Olga Rothman " 20	"	"	II. l. o.
"	42	—	—	"	IV l. o.
"	38	—	—	"	III. f. o.
"	44	—	—	"	Kovács nyelvi e. isk. I-VI. v. o. Fiedler Ferenc
"	61	—	—	"	Felső István e. isk. I-III-V Pajor Mihály
"	41	—	—	"	Felső István e. isk. II. IV. V. v. o. Petőháza
"	64	—	—	"	Kirágyellai néző e. isk. IV-V. f. o. Ricoll Reinhold
"	25	—	—	"	Kirágyellai néző e. isk. II. III. v. o. Török Fanni
"	50	—	—	"	Kirágyellai néző e. isk. I. v. o. Török Fanni
"	57	—	—	"	Kirágyellai néző e. isk. IV-V. f. o. Kovács János
"	50	—	—	"	Juhász István Bárdi Barnabás e. isk. I-III. v. o. Dopp Gyula
"	51	—	—	"	Juhász István e. isk. IV. v. o. Goray János

30. melléklet

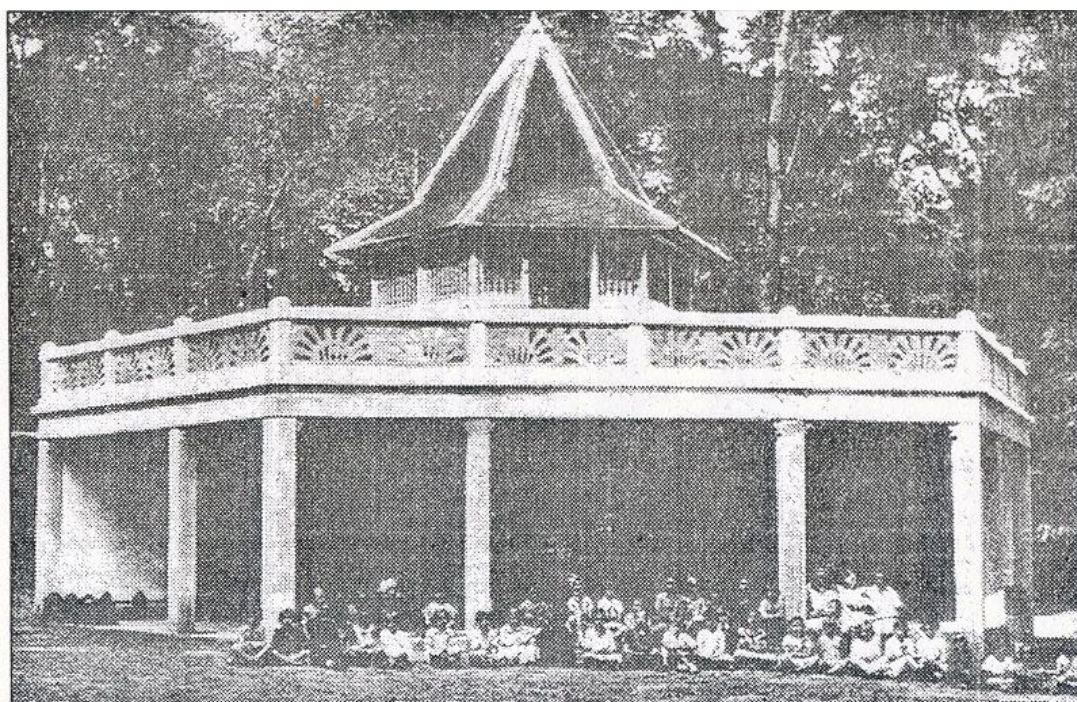

Egészségnevelő célzatú plakát a két világháború között

31. melléklet

A gyermeküdülő épülete az ún. Szerénya lak⁵⁵³

A gyermeküdülő napozója⁵⁵⁴

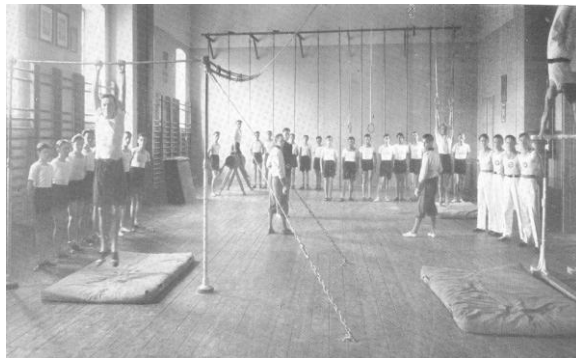
⁵⁵³ Pék János szívésségéből

⁵⁵⁴ Kelet-Magyarország 1997. p.13.

32. melléklet

A Kossuth Gimnázium parkosított, tornaszerekkel ellátott udvara⁵⁵⁵

A Kossuth Gimnázium jól felszerelt tornaterme⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Emlékkönyv. 1806-1956., 1956. melléklet.

⁵⁵⁶ Emlékkönyv. 1806-1956., 1956. melléklet.